เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๒

พระวินัยปิฎก เล่ม ๒

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

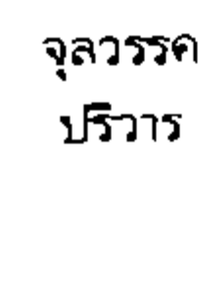
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

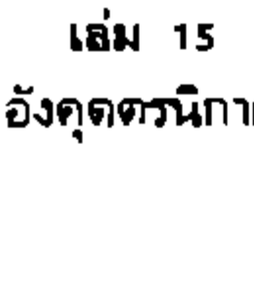
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

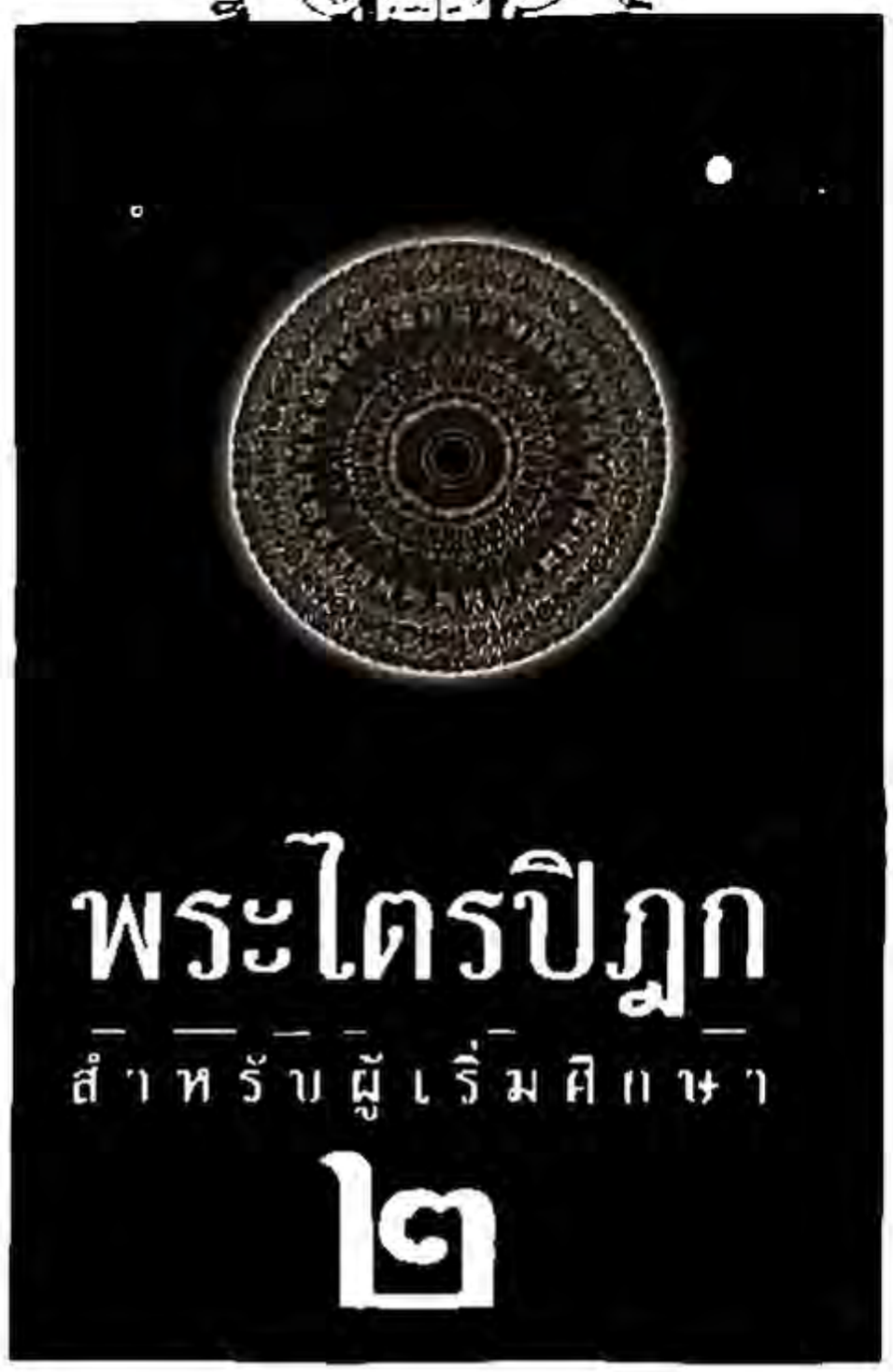
			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

RAMKHAMHAENG UNIVERSITY LIBRARY

พระวินัยปิฎกเล่ม 2

ฉบับบาลี เล่ม 2 — **มหาวิภังค์** ทุติยภาค (มหาวิภังค์ ภาค 2)
- ปาฏิเทสนียะ • เสขิยะ
- อธิกรณสมถะ

ฉบับบาลี เล่ม 3 — **ภิกขุนีวิภังค์** (ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณี)
- ปาราชิก • สังฆาทิเสส • นิสสัคคิยปาจิตตีย์
- ปาจิตตีย์ • ปาฏิเทสนียะ • เสขิยะ
- อธิกรณสมถะ

ฉบับบาลี เล่ม 4 — **มหาวรรค** (มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น : อุปัชฌาย์-อาจารย์ : บรรพชา-อุปสมบท)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย

อุทัย บุญเยี่ยน

ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเยี่ยน
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
โพธิเนตร. 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน,
วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์,
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

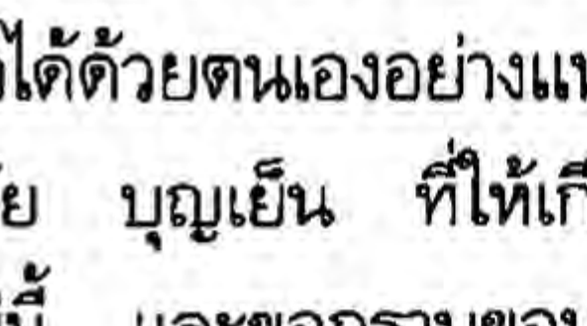
ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม) ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543. ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น. เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี"ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก, เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 2)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาเล่ม 2 นี้ บรรจุเนื้อหาของพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่ม 2 (มหาวิภังค์ตอนท้าย), เล่ม 3 (ภิกขุนีวิภังค์) ทั้งเล่ม, และเล่ม 4 (มหาวรรค-ยังไม่จบ) เพราะฉะนั้น เนื้อหาที่จบบริบูรณ์ในเล่มนี้ คือ"ภิกขุนีวิภังค์" อันว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณีหรือ"ภิกขุนีปาติโมกข์". ส่วนที่น่าสนใจเป็นพิเศษสำหรับผู้ศึกษาทั่วไป คือเนื้อหาในมหาวรรคตอนมหาขันธกะ(หมวดใหญ่) ซึ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ตั้งแต่พระพุทธองค์ตรัสรู้ไปจนถึงได้คู่พระอัครสาวกโดยลำดับ ซึ่งเป็นข้อมูลทางพุทธประวัติจากพระบาลีโดยตรง

สำหรับหัวข้อในวงเล็บในส่วนของภิกขุนีวิภังค์นั้น เนื่องจากเนื้อหาที่สรุปความมา ออกจะตัดลัดเอาแต่ประเด็นที่สำคัญ เพื่อไม่ให้เยิ่นเย้อฟั่นเฝือสำหรับยุคสมัยที่ไม่มีการสืบต่อภิกษุณีวงศ์(ในประเทศไทย) จึงระบุกำกับไว้ห่างๆ แต่ก็ไม่ยากเกินไป ที่ผู้ศึกษาจะใช้หนังสือนี้เป็นกุญแจสืบค้นเข้าไปถึงฉบับบาลีได้ เพราะเนื้อหาที่ร้อยเรียงโดยใจความนั้น ได้เรียงตามลำดับสิกขาบทที่ปรากฏในพระบาลี ไม่ได้ข้ามเว้นแม้แต่น้อย

เพื่อให้เห็นใจความของสิกขาบททั้งของภิกษุและภิกษุณีที่เข้าใจง่ายขึ้น และใช้เปรียบเทียบกันได้ ในภาคผนวกได้ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณีไว้อีก เท่ากับได้หัวข้อสิกขาบทไว้สำรวจและทบทวนโดยสะดวก, แต่สิกขาบทนั้นก็เหมือนข้อกฎหมายทั่วไป ย่อมมีเหตุมีผล, มีความเป็นมา, มีเงื่อนไข, มีข้อยกเว้น, มีอนุบัญญัติ, และมีความรัดกุมในทางภาษา ถ้าต้องการความมั่นใจว่าแต่ละสิกขาบทมีพุทธประสงค์อย่างไร ก็จำเป็นต้องศึกษาจากเนื้อหาที่ร้อยเรียงจากพระไตรปิฎกโดยตรง

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้

เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ, ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้

ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1, การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว, ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดง

มติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ, ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความ

ในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน, ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถ-ธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล", ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

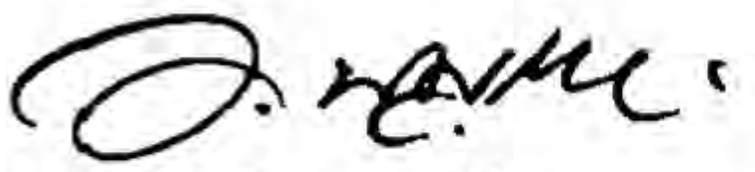
12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มารพรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี, ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง, ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

ในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรดอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493. อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

มหาวิภังค์ ทุติยภาค (มหาวิภังค์ ภาค 2) 1

ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียะ 4 สิกขาบท 2

ครอบครัวอริยบุคคล 2-3, มาตราวัดระยะ 6.

เสขิยกัณฑ์ เสขิยะ 75 สิกขาบท 7

เสขิยะและภิกษุณีพัคคีย์ 7-8, สารูป 26 สิกขาบท (13 คู่) 8-9, ปริมัณฑลวรรค 9-11, อชชัคคิก-วรรค 11-14 ขัมภกวรรค 14-15, โภชนปฏิสังยุต 30 สิกขาบท 16, สักกัจจวรรค 17-20, กพฬวรรค 20-22, สุรุสุรุวรรค 22-23, ธัมมเทสนาปฏิสังยุต 16 สิกขาบท 24, ปาทุกาวรรค 25-29, ไม่เดารพธรรม 27-28, อิริยาบถกับการ

แสดงความเคารพธรรม 29, ปกิณกะ 3 สิกขาบท 30.

อธิกรณสมถกัณฑ์ อธิกรณสมถะ 7 วิธี 31

สัมมุขาวินัย-วิธีระงับต่อหน้า 32, สติวินัย-วิธีระงับด้วยถือสติเป็นหลัก 32, อมูฬหวินัย-วิธีระงับอธิกรณ์แก่ภิกษุผู้เป็นบ้า 33, ปฏิญญาตกรณะยุติตามที่จำเลยรับ 33, ตัสสปาปิยสิกา-การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด(ที่ไม่รับผิด) 33-34, เยภุยยสิกา-ใช้เสียงข้างมากตัดสิน 34, ติณวัตถารกวินัย-ใช้วิธีประนีประนอม 34.

บทสรุปมหาวิภังค์ 35

ภิกขุนีวิภังค์ (ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณี) 37

สิกขาบทของภิกษุณี 38, กำเนิดภิกษุณี 38-9.

ปาราชิกกัณฑ์ ปาราชิก 8 สิกขาบท 40

แผนสวาท-ที่มาของปฐมปาราชิกของภิกษุณี 40-42, ปาราชิกสิกขาบทที่หนึ่ง 42, ปาราชิกเพราะปิดบังอาบัติ, ปาราชิกสิกขาบทที่สอง 42-43, อยู่ข้างภิกษุถูกลงโทษ ก็เป็นปาราชิก, ปาราชิกสิกขาบทที่เจ็ด 43-44, ภิกษุณีฉัพพัคคีย์ 44-45, ปาราชิกสิกขาบทที่แปด 45.

สัตตรสกัณฑ์ สังฆาทิเสส 17 สิกขาบท : 46

โทษในการละเมิดสังฆาทิเสส 46-47, ทำถูกแต่ทำลาย ศรัทธา 48-30, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่หนึ่ง 50, บวช หลบภัย 50-51, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่สอง-สาม 51, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่สี่ 52-53, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ห้า 53-54, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่หก 54, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่เจ็ด 55, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่แปด 55-56, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่เก้า 56, สังฆาทิเสสสิกขาบทที่สิบ 57.

นิสสัคคิยกัณฑ์ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30 สิกขาบท : 58

ปัตตวรรค 58-68, สามเณรี-สิกขมานา-ภิกษุณี 60-63, ข้าวยาคู-ข้าวปายาส 65-66, จีวรวรรค 68-69, ผ้าห่มหนัก-ผ้าห่มเบา 68-69.

ปาจิตติยกัณฑ์ ปาจิตตีย์ 166 สิกขาบท : 70

จำนวนสิกขาบทปาจิตตีย์ 70, กระเทียม 70-71, ลสุณวรรค 71-77, ห้ามภิกษุณีฉันกระเทียม 71-72, อันธการวรรค 77-81, อยู่กันสองต่อสอง 77, นัคควรรค 81-87, ขอเตาะกฐิน 85-86, ขัดขวางสงฆ์เตาะกฐิน 86, ตุวัฏฏวรรค 87-90, จิตตาคารวรรค 91-94, อารามวรรค 95-100, พระอุปัชฌาย์ของพระอุบาลี 95-96, คัพภินีวรรค 100-

104, กุมารีภูตวรรค 104-112, เด็กหญิง-นางสาว-นาง 104-106, ภิกษุณีพรรษา 12 เป็นอุปัชฌาย์ได้ 106-107, จัณฑกาลี 108-109, ฤลลนันทากับเทวทัต 109-110, เหตุที่ทำให้การประชุมสงฆ์หยุดกลางคัน 110-111, ฉัตตุปาหนวรรค 112-116.

บทสรุปอาบัติปาจิตตีย์ของภิกษุณี 116

ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียะ 8 สิกขาบท 117

เสขิยกัณฑ์ (75 สิกขาบท) 119

อธิกรณสมถกัณฑ์ (7 สิกขาบท) 120

สรุปจำนวนสิกขาบทของภิกษุณี 120

มหาวรรค (ฉบับบาลีเล่ม 4–5) 121

มหาขันธกะ 124

โพธิกถา 124-231, เสวยวิมุตติสุข (เข้าใจชัดในปฏิจจสมุปบาท) 124, ปฏิจจสมุปบาท 125-130, พุทธอุทาน 130-131, **อชปาลนิโครธกถา** 132-133, พราหมณ์ในความหมายใหม่ 132-133, มุจลินทกถา 133-134, นาคปรก 133-134, **ราชายตนกถา** 135-136, บาตรใบแรก-อุบาสกคู่แรก 135, พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับสิ่งของด้วยพระหัตถ์ 135-136, **อัปโปสสุกกกถา** 136-137, ทรง

ดำริที่จะไม่ประกาศธรรม 136-137, **พรหมยาจนกถา** 137-144, พรหมอาราธนาธรรม 137-138, อัสสัตถะ-นิโครธ-มุจลินท์-ราชายตนะ 138-140, สัตว์โลกเหมือนดอกบัว 141, อาฬารดาบส, อุทกดาบส, และปัญจวัคคีย์ 141-143, เส้นทางระหว่างอุรุเวลาถึงพาราณสี 143-144, **พุทธปริวิตักกกถา** 144, จากอุรุเวลาสู่พาราณสี 144-145, ทรงมีรูปโฉมสะดุดตา 146-147, ปัญจวัคคีย์ 147, อิสิปตนมฤคทายวัน 147-149, ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 150-153, เอหิภิกขุอุปสมบท 153-154, อนัตตลักขณสูตร, คำสอนเรื่องอนัตตา 154-156, ยสกุลบุตร 156-157, อุบาสกคนแรก 157-158, อุบาสิกาคู่แรกในโลก 158-159, เพื่อนของยสะ 54 คน 159, ส่งพระอริยสาวกออกประกาศธรรม 159-160, มาร 160-162, รู้ทันมารกลัว 162, บรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ 163, การปฏิบัติธรรมต้องเริ่มต้นให้ถูกต้อง 164, อุรุเวลา 164-166, ชฎิล 166-167, ภัททวัคคีย์ 167-168, ชฎิล 3 พี่น้อง 168, สยบชฎิลด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ 168-177, เทวดาจาตุมหาราชและสหัมบดีพรหม 170-172, ต้นหว้ากับชมพูทวีป 173-175, อุรุเวลกัสสปะยอมศิโรราบ-ขอบวช 177-179, อาทิตตปริยายสูตร 179-784, ระหว่างชฎิลกับเดียรถีย์

179-181, อาตนะภายใน-อายตนะภายนอก 183-184, เสด็จราชดฤห์ครั้งแรก 185-190, เวฬุวนาราม-วัดแห่งแรก 190-191, อัครสาวก(สาริบุตร-โมคคัลลานะ) 192-194, ถูกกล่าวหา ทรงแนะวิธีตอบโต้ 197, พุทธประสงค์ในการมีอุปัชฌาย์ 198 การถืออุปัชฌาย์, อุปัชฌายวัตร 199-204, ชันตาฆรวัตร-วัตรในเรือนไฟ 201-203, สัทธิวิหาริกวัตร 204-205, อาบัติในเรื่องอุปัชฌาย์ 205-206, วิธีลงโทษและยกโทษของอุปัชฌาย์ 206-207, การอุปสมบทโดยสงฆ์-ญัตติจตุตถกรรม, สงฆ์, บรรพชา-อุปสมบท, อุปสมบทโดยสงฆ์เกิดขึ้นเมื่อไร 207-211, ราธะ-คนแรกที่อุปสมบทโดยสงฆ์ 211-212, การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม 212-213, นิสัย 4-เครื่องยังชีพของภิกษุ, ปัจจัย 4 ของภิกษุต่างจากชาวบ้าน 213-214, ข้อห้ามอื่นๆ ในการอุปสมบท 215, ไม่มีอุปัชฌาย์ก็ให้มีอาจารย์ 215-216, นิสัยระงับ 216-217, นิสัย นิสิต 217, นวกะ-มัชฌิมะ-เถระ-นิสัยมุตตกะ 217-218, คุณสมบัติของพระเถระ 218-219, นิสัยระงับเพราะเห็นอุปัชฌาย์ 219-221, อาจารย์ 4 ประเภท 221, คุณสมบัติของอุปัชฌาย์ 222-224, อภิสมาจาร-อาทิพรหมจรรย์-อภิธรรม-อภิวินัย 225-225, ติตถิยปริวาส, อบรมเข้มเดียรถีย์ก่อนให้บวช 225-

227. ชฎิลและชาวศากยะได้สิทธิพิเศษ227. อันตรายิกธรรม, ห้ามอุปสมบทให้บุคคลต้องห้าม 228-233. หมอชีวก โกมารภัจจ์ 228-229. โรคติดต่อ 5 ชนิด 229-230. โรคต้องห้าม 230-231. ราชภัฏ (ทหาร, ตำรวจ, ข้าราชการ) 231-232. โจรและนักโทษ 232-233. จะปลงผมให้ผู้ขอบวช ต้องบอกสงฆ์ 233. อายุเด็กที่จะบวชเป็นสามเณร 233-234. ให้ถือนิสัย 5 พรรษา 235-237. ทักขิณาคีรีชนบท 235-236. สามเณรราหุล. สามเณรอรหันต์ 238-242. ห้ามบวชให้คนที่พ่อแม่ยังไม่อนุญาต 241-242. ภิกษุมีสามเณรอุปัฏฐากได้หลายรูป 242. สิกขาบทของสามเณร 243-244. ทัณฑกรรม-บทลงโทษสามเณร 244-245. นาสนะ-ไล่สึกสามเณร 245-246. นาสนะในอรรถกถา 246-248. กัณฏก-นาสนา-ลิงคนาสนา 248.

ภาคผนวก 249

ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี 250-264. แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ 265-267. พระไตรปิฎกภาษาไทย 267-270. พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 270-271. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน 271-273.

ดรรชนี 274

นามานุกรม 300

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพถ่ายโบราณสถานวัดเชตวันอีกมุมหนึ่ง 41
ภาพถ่ายมุมหนึ่งของโบราณสถานเชตวัน 48
ภาพถ่ายชีวิตชาวบ้านในชนบท 63
ภาพถ่ายอีกมุมหนึ่งของวัดเชตวัน 73
ภาพถ่าย ณ โคนต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ 124
ภาพถ่ายแม่น้ำเนรัญชรา 140
แผนที่แสดงภูมิประเทศที่ตรัสรู้ 145
ภาพถ่ายธัมเมกขสถูป ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา 148
ภาพถ่ายคยาสีสะ สถานที่ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร 179
แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นกาสี-มคธ-อังคะ 185
ภาพถ่ายภูมิประเทศสวนตาลหนุ่ม(ลัฏฐิวัน) 187
ภาพถ่ายสระน้ำภายในโบราณสถานเวฬุวัน 191
ภาพถ่ายพระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ 267

อักษรย่อที่ใช้ในชุดพระวินัยปิฎก

องฺ. ทสก. องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต
องฺ. ทุก. องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต
ขุ.สุ. ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต
พุ.ธ. หนังสือ"พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ)" โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.ม. มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
วินย. พระวินัยปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลี-จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย)
B.C.A.I. *Buddhist Centres in Ancient India,* โดย Binayendra Nath Chaudhury
B.D. *Book of the discipline* (P.T.S.) พระวินัยปิฎกแปลเป็นภาษาอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์
D.P.P.N. *Dictionary of Pali Proper Names,* โดย G.P. Malalasekera.
Miln. *Milinda-panho.* (Milinda's questions-มิลินทปัญหา) แปลจากฉบับบาลีเป็นภาษาอังกฤษ โดย I.B. Horner. London: Luzac, 1963-64.
P.T.S. *Pali Text Society.* (สมาคมบาลีปกรณ์, กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ)

การอ้างคัมภีร์อรรถกถาในพระวินัยปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า **"อรรถกถา"** โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงอรรถกถาของพระวินัยปิฎก คือ **"คัมภีร์สมันตปาสาทิกา"** ซึ่งแต่งโดย พระพุทธโฆส-พระอรรถกถาจารย์ชาวชมพูทวีป (พ.ศ. 945-1000)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

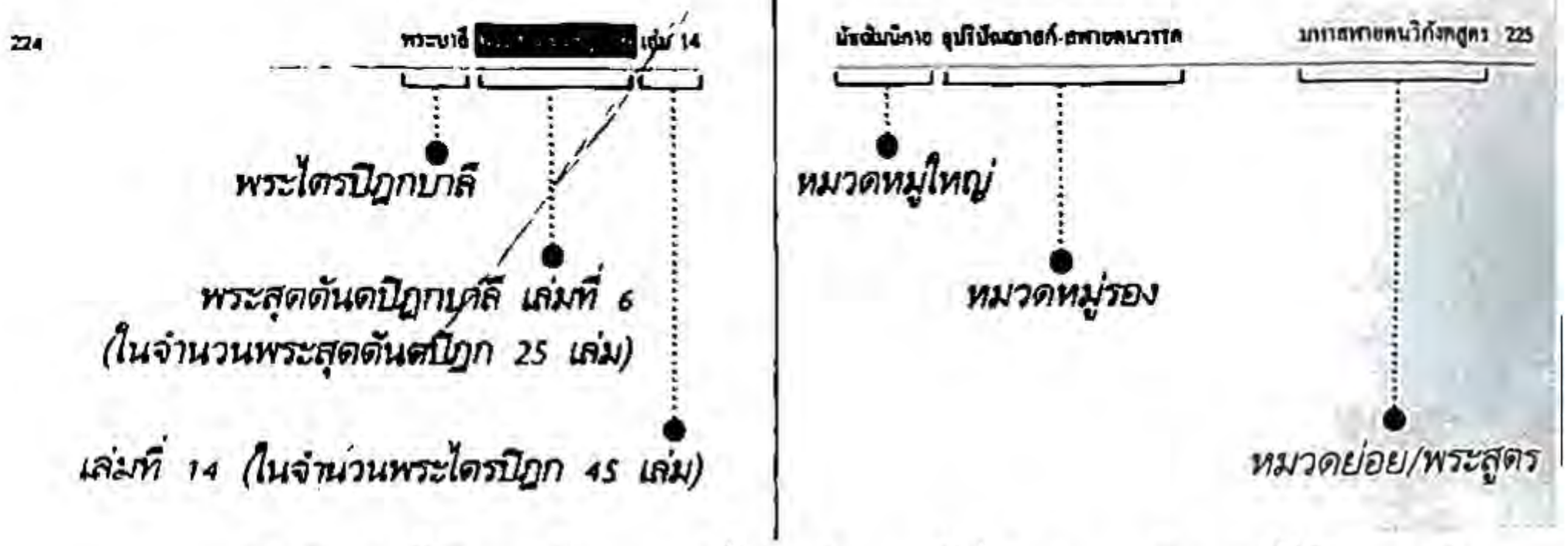
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(26) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดทยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

มหาวิภังค์ ทุติยภาค (ต่อจากเล่ม 1)

ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุ ตอน 2

- ปาฏิเทสนียะ
- เสขิยะ
- อธิกรณสมถะ

ปาฏิเทสนียกัณฑ์

ปาฏิเทสนียะ 4 สิกขาบท

ครอบครัวอริยบุคคล

"ปาฏิเทสนียะ" เป็นชื่ออาบัติอย่างเบา คือลหุกาบัติ การออกจากอาบัติอย่างเบาในสิกขาบทก่อนๆ ให้ปลงอาบัติ หรือสารภาพผิดต่อภิกษุด้วยกัน แต่สำหรับอาบัติปาฏิเทสนียะ ภิกษุต้องกล่าวในลักษณะขอโทษหรือยอมรับผิดต่อบุคคลที่ตัวเองไปทำกับเขาโดยตรง. ในกัณฑ์นี้ มีเรื่องราวของครอบครัวประเภทหนึ่ง ที่สงฆ์ประกาศให้ภิกษุทั้งหลายรู้กันทั่วไปเพื่อจะได้ระมัดระวังไม่ไปทำให้เขาเดือดร้อน นั่นคือ "ครอบครัวอริยบุคคล" การประกาศให้รู้นั้น ทำโดยญัตติทุติยกรรม คือตั้งญัตติบอกสงฆ์ว่าประกาศแต่งตั้งเรื่องอะไร และขอความเห็นชอบจากสงฆ์ให้ครอบครัวนั้นเป็นที่รับรู้กันว่า เป็นครอบครัวอริยบุคคล

คำว่า "อริยบุคคล" ในที่นี้ใช้คำว่า "เสกขะ" หรือ "เสขะ", เสขบุคคล หมายถึงอริยบุคคลตั้งแต่โสดาบันถึงอนาคามี ซึ่งบุคคลที่จะก้าวหน้าต่อไปเพื่อเป็นพระอรหันต์ จึงเรียกว่าเสขะ(ผู้ยังต้องศึกษา-ยังต้องฝึกฝนตนเอง)

ครอบครัวของอริยบุคคลนั้น ถ้าอยู่ในฐานะยากจน ก็มุ่งมั่นแต่จะทำบุญให้ทานแก่พระรัตนตรัยไม่หยุดหย่อน เพราะความมีศรัทธาอันแน่วแน่มั่นคง ถ้าภิกษุไม่รู้จักประมาณ ไม่รู้จักเกรงใจ ก็จะทำให้ครอบครัวเช่นนั้นลำบากได้

ปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

142 "ภิกษุใด รับของเคี้ยวหรือของฉัน(ขาทนียะหรือโภชนียะ) ด้วยมือ จากมือของภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ผู้ซึ่งเข้าไปในหมู่บ้าน (บิณฑบาตกลับมา) แล้วเคี้ยวหรือฉันอาหารนั้น เป็นปาฏิเทสนียะ ต้องบอกแก่ภิกษุณีรูปนั้นว่า ตนทำผิดไปแล้ว ขอให้รับรู้ในความผิดนั้นด้วย"

ต้นเหตุมาจากภิกษุณีรูปหนึ่งไปบิณฑบาตกลับมา เห็นภิกษุรูปหนึ่ง ก็นิมนต์ให้รับอาหารจากนาง ภิกษุก็รับเอาจนหมด เป็นอยู่อย่างนั้น 2-3 วันติดต่อกัน ภิกษุณีต้องอดอาหาร จนเป็นลม

ปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเวฬุวัน ว่า

143 "ภิกษุทั้งหลายรับนิมนต์ฉันในสกุล(ครอบครัว) ถ้ามีภิกษุณีมายืนสั่งให้เขาถวายอาหารอย่างนั้นอย่างนี้ ภิกษุพึงไล่นางออกไป อย่าให้เข้ามาอีกจนกว่าจะฉันเสร็จ ถ้าไม่มีภิกษุรูปใดไล่นางออกไป ภิกษุทุกรูปที่ฉันอยู่ เป็นปาฏิเทสนียะ ต้องบอกให้ภิกษุณีนั้นรู้ว่า พวกตนผิดที่ปล่อยให้นางทำอย่างนั้น"

เรื่องเล่าว่า มีภิกษุณีพวกหนึ่ง เป็นฝักฝ่ายพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ (ก็เลยเรียกชื่อตามกันว่า "ภิกษุณีฉัพพัคคีย์") เวลาภิกษุทั้งหลายไปฉันในบ้าน ชอบไปบอกให้ทายกถวายข้าวให้รูปนั้นถวายแกงให้รูปนี้ ทำให้ภิกษุนอกกลุ่มฉัพพัคคีย์ไม่ได้ฉันอาหารตามที่ต้องการ

ปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

144 "ภิกษุใด ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน และไม่ใช่ผู้อาพาธ, รับของเคี้ยวหรือของฉันในครอบครัวที่สงฆ์ประกาศแต่งตั้งว่าเป็นเสขะ(อริยบุคคล)ด้วยมือ แล้วเคี้ยวหรือฉัน เป็นปาฏิเทสนียะ ต้องยอมรับผิดต่อเสขบุคคลในครอบครัวนั้น"

สิกขาบทนี้มีอนุบัญญัติ 2 คราว เริ่มแรก กล่าวถึงสองสามีภรรยาซึ่งเป็นอริยบุคคล แต่เป็นคนขัดสน ยังอุตส่าห์ถวายอาหารแก่ภิกษุทุกเช้า ตัวเองยอมอด ภิกษุก็รับไปฉันหมดทุกวันเหมือนกัน ชาวบ้านเห็นความเป็นไป ต่างตำหนิภิกษุว่าไม่รู้จักประมาณ ไม่คำนึงถึงคนยากไร้ พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่อง ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุทำอย่างนั้น นับแต่นั้น พวกภิกษุจึงไม่กล้ารับนิมนต์ไปฉันที่บ้านนั้นอีก สองสามีภรรยาก็น้อยใจได้ต่อว่าภิกษุที่ไม่รับนิมนต์ จึงทรงบัญญัติผ่อนผันในกรณีที่เขานิมนต์ไปฉัน

อีกคราวหนึ่ง(หลังจากนั้น) มีภิกษุอาพาธรูปหนึ่งเข้าไปบิณฑบาตที่บ้านโยมอุปัฏฐาก เขานิมนต์ท่านให้นั่งฉันที่บ้าน ท่าน

ไม่รับ เพราะเกรงจะเป็นอาบัติ เนื่องจากโยมไม่ได้นิมนต์ไว้ก่อน และวันนั้นท่านก็อดอาหาร

ปาฏิเทสนียะ สิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่นิโครธาราม ว่า

145 "ภิกษุใด อยู่ในเสนาสนะป่า ซึ่งรู้กันว่าน่ากลัวอันตราย รับของเคี้ยวหรือของฉัน ซึ่งเขาไม่ได้บอกให้รู้ไว้ก่อนด้วยมือของตน ในเสนาสนะนั้น และตนก็ไม่ได้อาพาธ แล้วเคี้ยวหรือฉัน เป็นปาฏิเทสนียะ ต้องบอกเจ้าของอาหารว่าตนทำผิดในเรื่องนั้น"

ที่มาแห่งสิกขาบทมีอยู่ว่า ดราวนั้น ทาสของเจ้าศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์กลุ่มหนึ่ง สุมหัวเป็นโจรซุ่มปล้นฆ่าผู้คนอยู่ในป่า วันหนึ่งพวกเจ้านายฝ่ายหญิงทำอาหารไปถวายภิกษุในป่า ถูกโจรพวกนั้นดักปล้นและข่มขืนระหว่างทาง แล้วชาวศากยะออกไปติดตามจับกุมได้พร้อมของกลาง ข่าวเรื่องนี้ ชาวศากยะโจมตีภิกษุว่า รู้ว่าป่ามีภัยอันตรายอย่างนั้น เหตุใดจึงไม่แจ้งแก่ฝ่ายบ้านเมือง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติห้ามภิกษุไม่ให้รับอาหารที่เขานำไปถวายในป่าอันมีภัยอันตรายอย่างนั้น

แต่มีอยู่วันหนึ่ง หลังจากมีพระบัญญัตินั้นแล้ว มีภิกษุรูปหนึ่งอาพาธอยู่ในเสนาสนะป่า ชาวบ้านพากันนำอาหารไปถวายแก่ท่าน ท่านไม่รับ บอกว่ามีสิกขาบทห้ามไว้แล้ว. วันนั้นท่านไปบิณฑบาตก็ไม่ได้อาหาร ต้องอดอาหารทั้งวัน สิกขาบทนี้จึงผ่อนผันให้ภิกษุอาพาธฉันอาหารอย่างนั้นได้

มาตราวัดระยะ

ในสมัยพุทธกาล วัดหรือเสนาสนะที่อยู่ของภิกษุมีอยู่ 2 ประเภทคือ 1. อาราม มีรั้วกั้นเป็นเขตวัด 2. อุปจาร มีขอบเขตพื้นที่เหมือนกัน แต่ไม่มีรั้วล้อมรอบ

ป่าที่อยู่ของภิกษุ ที่เข้าข่ายเป็นเสนาสนะป่า ต้องอยู่ในเขต"ชั่วธนู" มาตราวัดระยะในสมัยนั้น มีดังนี้

4 ศอก เป็น 1 ธนู
500 ธนู เป็น 1 โกสะ
4 โกสะ เป็น 1 คาวุต
4 คาวุต เป็น 1 โยชน์
(1 โยชน์ ปัจจุบันคือ 16 กิโลเมตร)

ยังไม่พบคำอธิบายว่า "เขต 500 ชั่วธนู" หมายถึงระยะไกลจากบ้านเมือง หรือหมายถึงขนาดของผืนป่ากันแน่?

เสขิยกัณฑ์

เสขิยะ 75 สิกขาบท

เสขิยะและภิกษุฉัพพัคคีย์

"เสขิยะ" แปลว่า วัตร, ระเบียบมารยาท, หรือธรรมเนียมอันดี ที่ภิกษุควรสำเหนียก-ฝึกฝน, แปลตรงศัพท์ว่า"ควรศึกษา" คำนี้ไม่ใช่ชื่ออาบัติ แต่ถ้าภิกษุละเมิดไม่สำรวมเอาใจใส่ ก็อาจเป็นอาบัติ เช่นอาบัติทุกกฏเป็นต้น, แม้เสขิยวัตรจะเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ความผิดไม่ฉกาจฉกรรจ์ แต่ถ้าภิกษุปฏิบัติตามได้ก็เป็นเรื่องงามตางามใจแก่ผู้ได้เห็นได้สัมผัส

เสขิยวัตร เป็นความเจริญงดงามที่แสดงถึงความมีเชื้อสายกษัตริย์สุขุมาลชาติของพระพุทธองค์, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบสุขาภิบาลและระบบสุขลักษณะในเสขิยวัตรในเรื่องวัจกุฏี(ส้วม,) ทั้งๆ ที่สังคมอินเดียสมัยนั้นยังด้อยพัฒนาในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง แต่พระพุทธองค์ทรงสอนสาวกของพระองค์ให้มีวัฒนธรรมได้อย่างวิเศษล้ำยุค

เสขิยวัตร จัดเป็นหมวดได้ 4 หมวด คือ 1. *สารูป*-ว่าด้วยกิริยามารยาทในเวลาเข้าบ้าน 2. *โภชนสังยุต*-ว่าด้วยกิริยา-

มารยาทในการรับบิณฑบาตและฉันอาหาร 3. *ธัมมเทสนาปฏิสังยุต*-ว่าด้วยการวางตัวในเวลาแสดงธรรม 4. *ปกิณณกะ*-ว่าด้วยสุขลักษณะในการขับถ่าย (คัมภีร์วิภังค์ได้กระจายออกมาเป็นวรรค เป็นสิกขาบทเหมือนในปาจิตตีย์)

ภิกษุต้นบัญญัติในเสขิยะ เกือบทุกสิกขาบท คือพวกภิกษุฉัพพัคคีย์

กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์ มีอยู่ 6 รูป (หมายถึงระดับหัวโจก) แต่ละรูปมีภิกษุอยู่ในฝักฝ่ายหลายร้อย ระดับที่เป็นคณาจารย์มีอยู่ 3 คู่ คือ

- คู่ พระปัณฑุกะ กับ พระโลหิตกะ อยู่กรุงสาวัตถี
- คู่ พระเมตติยะ กับ พระภุมมชกะ อยู่กรุงราชคฤห์
- คู่ พระอัสสชิ กับ พระปุนัพพสุกะ อยู่ที่กิฏาคิริชนบท

คำว่า "ฉัพพัคคีย์" จึงเหมือนเป็นสำนักหนึ่ง ภิกษุในสำนักนี้ไปทำอะไรเสียหาย ก็เอาชื่อฉัพพัคคีย์ออกหน้าโดยตลอด

(มีผู้ทำสถิติเอาไว้ว่า ในบรรดาสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ 432 สิกขาบท ทั้งในมหาวิภังค์และขันธกะ ภิกษุสำนักฉัพพัคคีย์ก่อเรื่องถึง 215 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 50, เรื่องที่ก่อมีทั้งเรื่องอุกฉกรรจ์ คือปาราชิก ไปจนถึงเรื่องปลีกย่อยเล็กๆ น้อยๆ)

สารูป 26 สิกขาบท (13 คู่)

"สารูป" แปลว่า เหมาะสมหรือสมควร หมายถึงธรรมเนียมหรือกิริยาที่ภิกษุควรประพฤติในเวลาเข้าบ้าน จัดเป็นคู่ๆ ได้ 13

คู่ คำว่า "สมณสารูป" ก็มีความหมายอย่างเดียวกันนี้

วรรคที่ 1 ปริมัณฑลวรรค

เสขิยสิกขาบทเกือบทั้งหมด ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน และมีภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้นบัญญัติ ภิกษุที่ไม่เอื้อเฟื้อปฏิบัติตามเสขิยวัตร เป็นทุกกฏ

สิกขาบทที่ 1

146 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักนุ่งเป็นปริมณฑล"

สิกขาบทที่ 2

147 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักห่มเป็นปริมณฑล"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์นุ่งห่มจีวรไม่เรียบร้อย ปล่อยชายเลื้อยหน้าเลื้อยหลัง เหมือนคฤหัสถ์

"ปริมณฑล" ในที่นี้แปลว่าเรียบร้อย, นุ่งเป็นปริมณฑลคือส่วนบนปิดสะดือ ไม่สูงเกินอย่างนุ่งกระโจมอก ด้านล่างให้อยู่ระหว่างครึ่งแข้ง ไม่ให้คลุมลงไปถึงเท้า, ห่มเป็นปริมณฑล คือให้มุมจีวรทั้ง 2 ด้านเสมอกัน ไม่ให้ยาวเลื้อยไปข้างใดข้างหนึ่ง

ถึงจะนุ่งห่มเรียบร้อย ดูมิดชิด แต่ถ้าไม่ใช่นุ่งห่มอย่างภิกษุ ก็ไม่เรียกว่านุ่งห่มเป็นปริมณฑล เช่น นุ่งโจงกระเบนอย่างคฤหัสถ์ เป็นต้น

สิกขาบทที่ 3

148 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักปกปิดกายให้ดี เข้าไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 4

149 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักปกปิดกายให้ดี นั่งในละแวกบ้าน"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่ห่มผ้า เดินเข้าหมู่บ้าน เวลานั่งก็มีแต่สบงติดกาย การห่ม(จีวร)คลุมไหล่ทั้งสองเข้าบ้าน จึงเป็นความเรียบร้อย ไม่ล่อแหลมต่อการเป็นอาบัติ

สิกขาบทที่ 5

150 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักสำรวมดี ไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 6

151 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักสำรวมดี นั่งในละแวกบ้าน"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์เดินมือเท้าไม่อยู่สุข และเวลานั่งในบ้าน ก็ไม่วางมือวางเท้าให้นิ่ง เป็นที่น่ารำคาญ คำว่า"สำรวม" ในที่นี้คือรักษาอวัยวะเช่นมือเท้าให้อยู่ในอาการสงบ

สิกขาบทที่ 7

152 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักมีตาทอดต่ำลง ไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 8

153 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักมีตาทอดต่ำลง นั่งในละแวกบ้าน"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์ เวลาเดินหรือนั่งในละแวกบ้าน ซอบสอดส่ายสายตาหลุกหลิก. การเดินการนั่งโดย"ทอดตาต่ำลง" คือ ให้ตามองเห็นพื้นข้างหน้าระยะแอกหนึ่ง(ราว 4 ศอก) ซึ่งจะเห็นอะไรได้ไกลกว่า 4 ศอกเอง ไม่ให้ถึงกับแทบหลับตาเดิน ซึ่งเหมือนเสแสร้งเกินงาม

สิกขาบทที่ 9

154 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เวิกผ้าเข้าไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 10

155 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เวิกผ้านั่งในละแวกบ้าน"

"เวิกผ้า" คือถกจีวรข้างหนึ่งขึ้นพาดบ่าให้เห็นสีข้างข้างหนึ่ง. ผู้เป็นต้นบัญญัติ คือภิกษุฉัพพัคคีย์. ถ้าไม่มีเจตนา หรือเผลอทำไม่เป็นอาบัติ

วรรคที่ 2 อุชชัคฆิกวรรค

สิกขาบทที่ 1

156 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราเข้าไปในละแวกบ้าน จักไม่หัวเราะลั่น"

สิกขาบทที่ 2

157 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เรานั่งในละแวกบ้าน จักไม่หัวเราะลั่น"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์เมื่อเดินหรือนั่งในละแวกบ้าน ก็พากันหัวเราะครื้นเครง ความเหมาะสมของสมณะในเรื่องนี้ แม้อยากจะหัวเราะจนกลั้นไม่อยู่ เพียงแต่ยิ้มแย้มก็พอ

สิกขาบทที่ 3

158 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เมื่อเข้าไปในละแวกบ้าน เราจักพูดจาเสียงเบาๆ"

สิกขาบทที่ 4

159 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เมื่อนั่งในละแวกบ้าน เราจักพูดจาเสียงเบาๆ"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์, คำว่า"เสียงเบาๆ"ไม่ใช่ถึงกับกระซิบกระซาบจนฟังกันไม่ได้ยิน, ในเวลาแสดงธรรม ถ้าเสียงดังเพื่อจะให้ได้ยินทั่วกันในชุมนุมนั้น ไม่เป็นไร (การใช้เครื่องขยายเสียงจนรบกวนชาวบ้าน น่าจะเกินควร)

สิกขาบทที่ 5

160 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เดินโยกกายไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 6

161 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งโยกกายในละแวกบ้าน"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์ชอบวางท่าวางภูมิเวลาเดินเวลานั่งในบ้าน กิริยาเดินและนั่งที่เหมาะสมสำหรับภิกษุคือ เดินตัวตรง นั่งตัวตรง ไม่เอียง ไม่ส่ายไปมา ไม่โยกหน้าโยกหลัง

สิกขาบทที่ 7

162 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เดินแกว่งแขนไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 8

163 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งแกว่งแขนในละแวกบ้าน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. ถ้าภิกษุแกว่งแขนโดยธรรมชาติในเวลาเดิน ไม่เป็นไร. ไม่ทำแบบออกลีลาให้เท่ หรือให้เป็นจุดสนใจ

สิกขาบทที่ 9

164 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่โคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 10

165 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งโคลงศีรษะในละแวกบ้าน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. "โคลงศีรษะ" คือเอียงศีรษะไปมาหรือทำคอพับคออ่อน. ความมุ่งหมายก็เพื่อให้ภิกษุตั้งศีรษะให้ตรง ให้ดูสง่าและสุภาพ

วรรคที่ 3 ขัมภกวรรค

สิกขาบทที่ 1

166 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เอามือเท้าสะเอว (ค้ำกาย) เข้าไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 2

167 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งเท้าแขนในละแวกบ้าน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์, ความมุ่งหมายก็เพื่อให้ภิกษุเดินตัวตรง นั่งตัวตรงอย่างองอาจ

สิกขาบทที่ 3

168 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เอาผ้าคลุมศีรษะเข้าไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 4

169 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งเอาผ้าคลุมศีรษะในละแวกบ้าน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. การเอาผ้าปกศีรษะกันร้อนกันหนาวเมื่อจำเป็น ถ้าไม่ใช่ในละแวกบ้านก็ไม่เป็นไร แต่เวลาเดิน เวลานั่งในบ้าน มีผ้าปกหรือคลุมศีรษะ ดูไม่งาม

สิกขาบทที่ 5

170 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เดินกระหย่งไปในละแวกบ้าน"

สิกขาบทที่ 6

171 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่นั่งกอดเข่าในละแวกบ้าน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. "เดินกระหย่ง" คือเดินไม่เต็มเท้า ดูไม่สุภาพ ไม่สง่างาม. "นั่งกอดเข่า" ตีความจากคำว่า "นั่งรัดตัว" คือเอาผ้ารัดรอบตัว (ซึ่งประเทศเราไม่ทำกัน แต่มีในรูปภาพโบราณเป็นภาพคนอ้วนใช้ผ้ารัดรอบตัวเวลานั่ง เพื่อไม่ให้เอียงล้ม)

เสขิยสิกขาบททั้งหมดที่กล่าวมา. ถ้าภิกษุไม่เอื้อเฟื้อ เป็นทุกกฏ ถ้าไม่มีความจงใจ, เผลอ, ไม่รู้ตัว, ไม่รู้วิธีทำให้ถูก หรือ

อาพาธ ไม่มีโทษ. บางข้อก็ผ่อนผันให้ เช่น ภิกษุไปค้างแรมในบ้านที่เขาจัดถวาย ต้องอยู่เป็นวันเป็นคืน อาจจะรักษาเสขิยวัตรบางอย่างไม่ได้ เช่น ปกปิดกาย, ทอดตาต่ำเวลาเดินเวลานั่งตลอดเวลา เป็นต้น ก็ผ่อนผัน ไม่เป็นอาบัติ

คำว่า"สำเหนียก" หมายถึง ใส่ใจและฝึกฝน แปลจากคำว่า "สิกฺขิตพฺพ" ไม่ใช่เรียนแบบอ่านท่องเท่านั้น

โภชนปฏิสังยุต 30 สิกขาบท

30 สิกขาบทต่อไปนี้ เกี่ยวกับเรื่องอาหารการฉัน จึงมีชื่อหมวดว่า "โภชนปฏิสังยุต"

สิกขาบทที่ 7

172 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์รับบิณฑบาตด้วยอาการเมินๆ เฉยๆ เหมือนไม่เต็มใจรับ หรือเหมือนไม่อยากจะรับ

สิกขาบทที่ 8

173 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักเพ่งตาลงในบาตรขณะรับบิณฑบาต"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. ลักษณะการรับบิณฑบาตที่ถูกต้องคือ สายตาเพ่งอยู่แต่ในบาตร ไม่มองหน้าคนตักบาตร และไม่มองไปทางอื่น

สิกขาบทที่ 9

174 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักรับสูปะ (และข้าว) พอๆ กัน"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์ไปบิณฑบาต จะเลือกรับแต่สูปะ, ข้าวไม่ค่อยรับ, "สูปะ" เราแปลกันว่า "แกง", อาหารที่กินกับข้าวนอกจากแกงเรียกว่า"พยัญชนะ" แปลกันว่า "กับ" (สูปพยัญชนะ-แกงและกับ), สูปะสมัยนั้น คัมภีร์มหาวิภังค์กล่าวว่า ได้แก่อาหารที่ทำด้วยถั่วเขียวและอาหารที่ทำด้วยถั่วเหลือง ซึ่งเอามือหยิบกินได้

(จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า "สูปะ" ไม่ใช่แกงอย่างอาหารไทย ซึ่งต้องกินกับข้าว แต่สูปะเป็นอาหารสำเร็จรูป คือกินแทนข้าวแทนกับอยู่ในตัว. อาหารประเภทนี้ทำด้วยถั่วเขียวและถั่วเหลืองเป็นพื้น สะดวกในการกิน ต่างจากอาหารประภทพยัญชนะ ที่แปลว่า"กับ" ซึ่งต้องกินกับข้าว)

ภิกษุรับบิณฑบาต ไม่ควรเลือกว่าจะได้อะไร จะไม่รับอะไร ควรน้อมบาตรรับไปตามลำดับ

สิกขาบทที่ 10

175 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตพอเสมอขอบปากบาตร"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์รับบิณฑบาตจนล้นบาตร แสดงความโลภ ถ้าภิกษุรับบิณฑบาตด้วยเมตตา ไม่รับก็จะเสียศรัทธา เมื่ออาหารล้นบาตรแล้ว ให้เขาเทถ่ายออกแล้วมารับใหม่ ก็ไม่น่า

เสียหาย

วรรคที่ 4 สักกัจจวรรค

สิกขาบทที่ 1

176 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์ เวลาฉันอาหาร ทำอาการเหมือนไม่อยากจะฉัน มีอาการไม่ตั้งใจฉัน ฉันไปทำอย่างอื่นไปด้วย หรือพูดไปด้วยก็อยู่ในข่ายเดียวกัน

สิกขาบทที่ 2

177 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักมองแต่ในบาตรขณะฉัน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์ เวลาฉันมักจะเหลียวซ้ายแลขวาไปทั่ว เขาเติมอาหารให้ก็ไม่สนใจ ไม่รู้ตัว

สิกขาบทที่ 3

178 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่าเราจักฉันบิณฑบาตไม่ให้แหว่ง"

ที่มาคือ ภิกษุฉัพพัคคีย์ฉันอาหารแบบขุดเลือกเอา การฉันที่ดี คือเกลี่ยตะล่อมอาหารทุกด้านให้เป็นคำข้าว แล้วฉันไปตามลำดับ

สิกขาบทที่ 4

179 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักฉันบิณฑบาตที่มีสูปะเสมอกัน (กับข้าว)"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. ความมุ่งหมายก็เพื่อว่า ถ้ามีแกง (สูปะ)และข้าว ให้ฉันเท่าๆ กัน ไม่เลือกฉันอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่บางครั้งอาหารมีแต่สูปะอย่างเดียว ก็ต้องฉันแต่สูปะ

สิกขาบทที่ 5

180 **"ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ขยุ้มลงแต่ยอดฉันบิณฑบาต"**

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. "ขยุ้มลงแต่ยอด" คือไม่ฉันอาหารตามลำดับที่เขาจัดวางไว้ เป็นการเลือกฉันแต่ของที่ตนชอบ

สิกขาบทที่ 6

181 **"ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงและกับไว้ เพราะอยากจะได้(แกงและกับ)มาก"**

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. การฉันในบ้านที่เขานิมนต์ มีการตักเติมอาหารถวาย ภิกษุไม่ควรแสดงความโลภจะฉันแต่แกงและกับ

สิกขาบทที่ 7

182 **"ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ถ้าตนไม่ใช่ผู้อาพาธ จักไม่ขอสูปะหรือพยัญชนะ เพื่อที่ตัวเองจะได้ฉัน"**

ที่มา เริ่มจากภิกษุฉัพพัคคีย์ ส่วนอนุบัญญัติที่ตามมา เกิดจากภิกษุอาพาธรูปหนึ่ง. การขอที่เป็นอาบัติในสิกขาบทนี้ คือขอต่อคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา. ภิกษุอาพาธจำเป็นต้องได้

อาหารที่ฉันได้ ที่ไม่แสลงโรค ขอได้, หรือขอให้ภิกษุอาพาธ ก็ไม่เป็นอาบัติ

สิกขาบทที่ 8

183 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า (ขณะฉัน)จักไม่จ้องจับผิดและมองดูบาตรของภิกษุอื่น"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. ถ้ามองดูบาตรของภิกษุอื่นเพื่อจะแบ่งอาหารให้ ไม่เป็นอาบัติ

สิกขาบทที่ 9

184 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. "คำข้าวที่ใหญ่เกิน" คือใหญ่จนคับปาก

สิกขาบทที่ 10

185 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักทำคำข้าวให้พอเหมาะ(ที่จะใส่เข้าปาก)"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์, ทำคำข้าวให้ยาวเวลาฉัน ดูไม่งาม ฉันผลไม้ที่ยาวไม่เป็นไร

วรรคที่ 5 กพฬวรรค

สิกขาบทที่ 1

186 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่อ้าปากรอคำข้าว"

ที่มาคือภิกษุฉัพพัคคีย์. การอ้าปากรอคำข้าว นึกเห็นได้ง่าย ดูไม่งาม

สิกขาบทที่ 2

187 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ขณะฉัน เราจักไม่เอามือล้วงเข้าไปในปาก"

สิกขาบทที่ 3

188 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ถ้าข้าว(หรืออาหาร)ยังอยู่ในปาก จักไม่พูด"

สิกขาบทที่ 4

189 "ภิกษุพึงเหนียกว่า เราจักไม่เดาะคำข้าวเข้าปาก"

คือทำแบบเด็กเล่นเดาะคำข้าวเข้าปาก ไม่สุภาพ

สิกขาบทที่ 5

190 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ในการฉัน เราจักไม่กัดคำข้าว"

"กัด" ในที่นี้ต่างจากเคี้ยวอาหาร. คำข้าวที่ถูกกัดแบ่ง ต้องมีเศษเหลืออยู่ ที่สำคัญคือดูแล้วไม่งาม

สิกขาบทที่ 6

191 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันให้แก้มตุ่ย"

คือไม่ฉันทีละมากๆ จนคับปาก

สิกขาบทที่ 7

192 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันไปสะบัดมือไป"

ถ้ามือเปื้อนหรือเศษอาหารติดมือ ไม่ใช้วิธีสะบัดมือ ควรล้างมือ หรือใช้ผ้าเช็ด

สิกขาบทที่ 8

193 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักฉันข้าวโดยไม่ให้เมล็ดข้าวหล่น"

ไม่ว่าเมล็ดข้าวหรือเศษอาหารหล่นลงพื้นหรือหล่นลงในบาตร ก็เกิดจากความไม่สำรวมในการฉัน

สิกขาบทที่ 9

194 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันให้ลิ้นปรากฏนอกปาก"

คือไม่ดวัดลิ้น ไม่เอาลิ้นแลบออกมารับอาหาร

สิกขาบทที่ 10

195 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันให้มีเสียงดังจุ๊บจั๊บ"

วรรคที่ 6 สุรุสุรุวรรค

สิกขาบทที่ 1

196 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันให้มีเสียงดังซู้ดๆ"

คือเสียงที่เกิดจากการซดน้ำแกง

สิกขาบทที่ 2

197 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันไปเลียมือไป"

สิกขาบทที่ 3

198 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันแบบขอดก้นบาตร"

คือเมื่ออาหารเหลือติดก้นบาตร ไม่พอที่จะฉันได้อีกคำ ก็ไม่ต้องกวาดตะล่อมจนเกลี้ยงก้นบาตร

สิกขาบทที่ 4

199 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่ฉันไป เลียริมฝีปากไป"

สิกขาบทที่ 5

200 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ถ้ามือยังเปื้อนอาหาร เราจักไม่รับประเคนน้ำดื่มหรือน้ำล้างมือ"

มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เภสกฬาวัน (ใกล้เมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ) ภิกษุทั้งหลายไปฉันที่ปราสาทหลังหนึ่ง ชาวเมืองเห็นภิกษุรับขันน้ำ ทั้งๆ ที่มือยังเปื้อนเศษอาหาร ก็ตำหนิว่าท่านฉันเลอะเทอะอย่างชาวบ้าน (แสดงว่า เขาเคยเห็นแต่ภิกษุฉันอย่างสะอาดน่าเลื่อมใส)

สิกขาบทที่ 6

201 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเศษอาหาร ในละแวกบ้าน"

เรื่องเกิดขึ้นที่ปราสาทในเมืองสุงสุมารคิระ (เหมือนในสิกขาบทที่ 5) ภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จแล้วก็เทน้ำล้างบาตรในขณะอยู่ในเมือง

ธัมมเทสนาปฏิสังยุต 16 สิกขาบท

สิกขาบทที่ 7

202 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า ขณะที่ผู้ฟังธรรมยังกางร่มอยู่ เราจักไม่แสดงธรรม เว้นแต่เขาเป็นไข้"

ภิกษุฉัพพัคคีย์เป็นต้นบัญญัติในตอนแรก ต่อมาเกิดเหตุมีคนไข้ไปกางร่มเพื่อจะฟังธรรม ภิกษุเห็นก็ไม่กล้าแสดงธรรม ชาวบ้านเห็นว่าทำไม่ถูก จึงทรงผ่อนผันสำหรับคนไข้

สิกขาบทที่ 8

203 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนผู้ไม่เป็นไข้ ซึ่งถือท่อนไม้(ไม้พลอง)ฟังธรรม"

ต้นเหตุมาจากภิกษุฉัพพัคคีย์. ไม้พลองนั้นใช้สำหรับตี, ความยาวประมาณ 5 ศอก

สิกขาบทที่ 9

204 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งถือศาสตรา"

สิกขาบทที่ 10

205 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งมีอาวุธในมือ"

"ศาสตรา" คือของมีคม เช่น หอก, ดาบ เป็นต้น. "อาวุธ" คือ ของที่ใช้ยิง เช่น ปืน, ธนู เป็นต้น

2 สิกขาบทหลังนี้ ก็เกิดจากภิกษุฉัพพัคคีย์

วรรคที่ 7 ปาทุกาวรรค

สิกขาบทที่ 1

206 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่บุคคลซึ่งไม่เจ็บไข้ ผู้สวมเขียงเท้า"

สิกขาบทที่ 2

207 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่บุคคลซึ่งไม่เจ็บไข้ ผู้สวมรองเท้า"

"เขียงเท้า" คือรองเท้าที่ต่อส้นให้สูงขึ้น, "รองเท้า" มีลักษณะแบนราบ ไม่มีส้น

ร่มกับรองเท้าสมัยก่อน ถือเป็นของไม่สุภาพ กางร่มและ

สวมรองเท้าเข้าในเขตพระเจดีย์ ถือว่าไม่เคารพต่อสถานที่, แต่ปัจจุบัน รองเท้าหุ้มส้นของคฤหัสถ์(อยู่ในประเภทเขียงเท้า) แสดงถึงความสุภาพเรียบร้อย. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่าควรอนุญาตให้สวมได้ เว้นแต่ประเภทรองเท้าแตะที่ใช้อยู่กับบ้าน

สิกขาบทที่ 3

208 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งอยู่บนยาน"

"ยาน" ในที่นี้คงหมายถึงยานที่ใช้หามหรือลาก โดยมีคนนั่งคนเดียว. ถ้าเป็นยานขนาดใหญ่ มีคนหลายคนนั่งไปด้วยกัน (เช่น รถ. เรือ. เครื่องบิน สมัยปัจจุบัน) ไม่เป็นอาบัติ

สิกขาบทที่ 4

209 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งอยู่บนที่นอน"

สิกขาบทที่ 5

210 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งกอดเข่าฟัง"

สิกขาบทที่ 6

211 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่

เจ็บไข้ ซึ่งมีผ้าโพกหรือผ้าพันศีรษะ"

หมวกก็อนุโลมอยู่ในประเภทเดียวกับผ้าโพกศีรษะ. ถอดหมวก. ปลดผ้าโพก เป็นการแสดงความเคารพอย่างหนึ่ง

สิกขาบทที่ 7

212 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งคลุมศีรษะ"

สิกขาบทที่ 8

213 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เรานั่งอยู่บนพื้น จักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งอยู่บนอาสนะ"

สิกขาบทที่ 9

214 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เรานั่งบนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งบนอาสนะสูง(กว่า)"

สิกขาบทนี้เกิดจากภิกษุฉัพพัคคีย์ที่วัดเชตวัน มีเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธองค์ ทรงเล่าประกอบ ดังนี้

ไม่เคารพธรรม

(871-872) พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องในอดีตชาติของพระองค์ว่า พระองค์เกิดเป็นบุรุษจัณฑาลในกรุงพาราณสี ภรรยาตั้งครรภ์ แพ้ท้องอยากกินมะม่วง ถ้าไม่ได้กินก็จะเป็นจะตาย.

เวลานั้นไม่ใช่ฤดูมะม่วงออกผล สามีตกที่นั่งลำบาก ต้องแอบเข้าไปในพระราชอุทยาน ปีนขึ้นมะม่วงต้นหนึ่ง โดยหวังว่าจะเจอผลมะม่วงหลงฤดูกาลสักลูก

ประจวบกับพระราชาเสด็จไปประทับที่ใต้ต้นมะม่วงต้นนั้น เพื่อเรียนมนต์กับพราหมณ์ปุโรหิต, บุรุษจัณฑาลเห็นพระราชาประทับอยู่บนราชอาสน์ ในขณะที่ปุโรหิตผู้สอนมนต์นั่งอยู่บนพื้นดิน เขาบอกกับตัวเองว่า นั่นเป็นการไม่เคารพธรรม ผิดธรรมเนียม, เช่นเดียวกับที่ตัวเราเองมาลักมะม่วงอยู่ขณะนี้ ก็ไม่เคารพธรรม เลวทรามด้วยกัน สำนึกดังนี้แล้ว เขาก็ลงจากต้นมะม่วง มาอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ กล่าวขึ้นว่า

"ทั้งสองไม่รู้อรรถ
ทั้งสองไม่เห็นธรรม
ผู้สอนไม่เคารพธรรม
เหนือหัวผู้ร่ำเรียนมนต์ ก็ไม่เคารพธรรม"

พราหมณ์ปุโรหิตกล่าวสารภาพว่า เพราะปากท้อง ตนจึงทิ้งธรรมที่พระอริยเจ้าสอนไว้ดีงาม

บุรุษจัณฑาลกล่าวคำคมว่า

"ท่านพราหมณ์เอ๋ย เราติเตียนความเห็นแก่ทรัพย์และยศ ซึ่งทำให้คนตกต่ำ ว่าเป็นการเลี้ยงชีพที่ไม่ชอบธรรม เลิกเถิดท่านพราหมณ์ สัตว์อื่นๆ เขายังหาอยู่หากินได้ โดยไม่ต้องทำผิดอย่างท่าน อย่าให้ความไม่ชอบธรรมที่ท่านประพฤติอยู่นั้นทำลายตัวท่านเอง เหมือนก้อนหินกลิ้งชนให้หม้อน้ำแตกเลย"

ทรงเล่าเรื่องนี้ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้คิดว่า แม้แต่พระราชาประทับอยู่สูงกว่าพราหมณ์ผู้สอน ก็ยังไม่สมควร อันเป็นเหตุให้บุรุษจัณฑาลในเรื่องทนดูไม่ได้

สิกขาบทที่ 10

215 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เรายืนอยู่ จักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งอยู่"

สิกขาบทที่ 11

206 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราเดินอยู่ข้างหลัง จักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้ ซึ่งเดินอยู่ข้างหน้า"

สิกขาบทที่ 12

207 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราเดินอยู่นอกทาง จักไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้ ซึ่งเดินอยู่ในทาง"

อิริยาบถกับการแสดงความเคารพธรรม

อิริยาบถของภิกษุมีความสัมพันธ์กับการแสดงความเคารพและการแสดงธรรมดังนี้

ระหว่างยืนกับนั่ง, ยืนเป็นการแสดงความเคารพ จึงห้ามยืนแสดงธรรมแก่ผู้นั่ง

ยืนทั้งผู้แสดงธรรมและผู้ฟัง ไม่เป็นไร

ระหว่างนั่งกับนั่ง, นั่งต่ำแสดงธรรมแก่คนนั่งสูงกว่า ไม่สมควร แต่นั่งเสมอกัน ไม่เป็นไร

ระหว่างเดินกับเดิน, ห้ามแสดงธรรมแก่ผู้เดินอยู่ข้างหน้า, และถ้าภิกษุเดินอยู่นอกทาง ห้ามแสดงธรรมแก่ผู้เดินอยู่ในทาง ไม่ว่าจะยืนหรือนั่ง ห้ามแสดงธรรมแก่ผู้อยู่บนเตียง ทั้งหมดนั้น อนุโลมสำหรับคนไข้

การถือสูงถือต่ำในการแสดงธรรม เกิดจากการยกย่องเชิดชูพระธรรม ภิกษุเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งพระธรรม จึงอยู่ในฐานะสูงไปด้วย

ปกิณกะ 3 สิกขาบท

สิกขาบทที่ 13

218 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ"

สิกขาบทที่ 14

219 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย(เขฬะ)บนของสดเขียว(พืช)"

สิกขาบทที่ 15

220 "ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ"

"ของสดเขียว" เช่นลานหญ้า, ข้าวกล้า, พืชไร่ เว้นแต่ในป่ารก, ส่วน "น้ำ" หมายถึงแหล่งน้ำบริโภคใช้สอย ไม่ว่าน้ำจะไหลหรือไม่ไหลก็ตาม ยกเว้นเวลาน้ำท่วมซึ่งไม่มีที่บกจะถ่าย และน้ำทะเล

อธิกรณสมถกัณฑ์

อธิกรณสมถะ 7 วิธี

"อธิกรณสมถะ" ไม่ใช่ชื่ออาบัติ แต่เป็นชื่อสิกขาบท สำหรับยุติอธิกรณ์. คำว่า "อธิกรณ์" ไม่ตรงกับคำว่า "คดีความ" อย่างทางโลกเสียทั้งหมด บางอย่างเป็นเรื่องของกิจกรรมอย่างหนึ่งที่สงฆ์จะต้องทำให้เสร็จ อธิกรณ์มี 4 ประเภท คือ

1. *วิวาทาธิกรณ์-การโต้เถียงกันในเรื่องพระธรรมวินัย*
2. *อนุวาทาธิกรณ์-การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ*
3. *อาปัตตาธิกรณ์-การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ*
4. *กิจจาธิกรณ์-กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การให้อุปสมบท, การให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุ เป็นต้น*

จะเห็นว่าข้อสุดท้ายคือ "กิจจาธิกรณ์" ไม่ตรงกับคำว่า "คดี" ที่เกิดจากการทำความผิดแบบทางโลก

เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นแต่ละอย่าง หน้าที่ของสงฆ์คือ ต้องระงับ หรือยุติ หรือทำให้จบลง ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง. วิธีเพื่อที่จะระงับอธิกรณ์นี้แหละ คืออธิกรณสมถะ มีอยู่ 7 วิธีคือ

1. สัมมุขาวินัย-วิธีระงับต่อหน้า

221 "พึงให้ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า"

"ทำในที่พร้อมหน้า" คือทำต่อหน้า ทำให้พร้อมด้วยองค์ประกอบต่อไปนี้ คือ

1. *สังฆสัมมุขตา*-ภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์ เรียกว่า "พร้อมหน้าสงฆ์"

2. *ปุคคลสัมมุขตา*-มีบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน เรียกว่า "พร้อมหน้าบุคคล"

3. *วัตถุสัมมุขตา*-ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นพิจารณาตัดสินหรือวินิจฉัย เรียกว่า "พร้อมหน้าวัตถุ"

4. *ธัมมสัมมุขตา-วินยสมุขตา*-เอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ คือวินิจฉัยให้ถูกธรรมถูกวินัย

สัมมุขาวินัย ใช้ระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2. สติวินัย-วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก

222 "พึงให้ระเบียบที่ยกสติขึ้นเป็นหลัก"

ใช้กับจำเลยหรือผู้ถูกโจทที่เป็นพระอรหันต์ เมื่อสงฆ์เห็นว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่พระอรหันต์จะทำผิดอย่างที่ถูกกล่าวหา สงฆ์ก็จะสวดกรรมวาจา คือประกาศให้สงฆ์ด้วยกันรู้ แล้วยกฟ้องโจทก์ แม้ภายหลังจะมีการโจทด้วยอาบัติ

B 11592060
i 16958093

อย่างเดิมอีก สงฆ์ก็ไม่รับพิจารณา อย่างนี้เรียกว่า "ระงับอธิกรณ์ด้วยสติวินัย"

3. อมูฬหวินัย-วิธีระงับอธิกรณ์แก่ภิกษุผู้เป็นบ้า

223 "พึงให้ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว"

จำเลยเป็นบ้าแล้วละเมิดสิกขาบท แม้จะละเมิดจริง ก็ไม่เป็นอาบัติเมื่อถูกโจทด้วยเรื่องที่ละเมิดในระหว่างที่เป็นบ้า, สงฆ์จะประกาศให้สงฆ์ด้วยกันรู้ว่า ท่านละเมิดสิกขาบทในขณะที่เป็นบ้า แล้วยกฟ้องโจทก์, ถึงมีใครรื้อฟื้นเอามาโจทอีก สงฆ์ก็ไม่รับพิจารณา

4. ปฏิญญาตกรณะ-ยุติตามที่จำเลยรับ

224 "พึงทำตามสารภาพ"

เมื่อจำเลยรับสารภาพอย่างไร ก็ปรับอาบัติอย่างนั้น, กรณีภิกษุแสดงอาบัติหรือปลงอาบัติต่อภิกษุด้วยกัน เป็นการระงับด้วยวิธีนี้

5. ตัสสปาปิยสิกากรรม-การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด(ที่ไม่รับผิด)

225 "พึงวินิจฉัยตามความผิด"

วิธีนี้ ใช้กับภิกษุผู้ซั่วซ้าดื้อด้าน ให้การกลับไปกลับมา เดี๋ยว

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ปฏิเสธเดี่ยวสารภาพ พูดกลบเกลื่อน พูดโกหกซึ่งหน้า เมื่อสงฆ์มีหลักฐานชัดเจน ถึงจำเลยจะไม่รับก็ลงโทษได้ตามความผิด หรือแม้แต่จะเพิ่มโทษ ก็ยังได้

วิธีนี้ใช้กับอนุวาทาธิกรณ์ คือเมื่อมีการโจทกันด้วยอาบัติ

6. เยภุยยสิกากรรม-ใช้เสียงข้างมากตัดสิน

226 "พึงวินิจฉัยอาศัยความเห็นข้างมาก"

เมื่อเกิดการโต้เถียงกันขึ้นในเรื่องที่เกี่ยวกับพระธรรมวินัย ที่เรียกว่า "วิวาทาธิกรณ์" สงฆ์ก็จะใช้วิธีโหวตเสียงระหว่างภิกษุผู้ร่วมพิจารณาตัดสิน เช่น จับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก, เสียงข้างมาก คือคำตัดสินชี้ขาด

7. ติณวัตถารกวินัย-ใช้วิธีประนีประนอม

227 "พึงให้ระเบียบ ซึ่งเหมือนวิธีกลบไว้ด้วยหญ้า"

ใช้ระงับอาปัตตาธิกรณ์ คือหาข้อยุติในกรณีมีภิกษุละเมิดสิกขาบทซึ่งจะต้องปรับอาบัติ(ลหุกาบัติ-อาบัติอย่างเบา) แต่ในเมื่ออาบัติที่ละเมิดนั้นมีความยุ่งยากซับซ้อน และภิกษุเป็นจำนวนมากก็ละเมิดเหมือนกัน จึงต่างรูปต่างกล่าวโทษซึ่งกันและกัน หาจุดจบมิได้ ถ้าขืนต่อความยาวออกไป ก็จะเป็นเรื่องลุกลามรุนแรง วิธีการอย่างนี้ เหมือนเอาหญ้ากลบไว้ เช่นกรณีภิกษุชาวโกสัมพีทะเลาะกันด้วยเรื่องใช้สอย ก็จบลงด้วยวิธีนี้

บทสรุปมหาวิภังค์ (สิกขาบทของภิกษุ)

มหาวิภังค์จบลงที่ข้อ (881) เนื้อหาทั้งหมด คือ สิกขาบท(ศีล)จำนวน 227 ข้อของภิกษุ ได้แก่

ปาราชิก	4	สิกขาบท
สังฆาทิเสส	13	สิกขาบท
อนิยต	2	สิกขาบท
นิสสัคคิยปาจิตตีย์	30	สิกขาบท
ปาจิตตีย์	92	สิกขาบท
ปาฏิเทสนียะ	4	สิกขาบท
เสขิยะ	75	สิกขาบท
อธิกรณสมถะ	7	สิกขาบท

สิกขาบททั้ง 227 ข้อนี้ เป็นสิกขาบทหลักของภิกษุ จึงเรียกว่า "ภิกขุปาติโมกข์" สงฆ์จะต้องนำมาสวดทบทวนสู่กันฟังในทุกวันอุโบสถ 14 หรือ 15 ค่ำ (คือทุก 15 วัน) สิกขาบทที่นำมาสวดทุก 15 วันนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สิกขาบทในอุเทศ"

คำว่า"สงฆ์มีอุเทศเดียวกัน" หมายถึงสงฆ์ที่ร่วมฟังสวดปาติโมกข์ด้วยกัน, บทสวดปาติโมกข์จัดเป็นกลุ่มๆ แต่ละกลุ่มคืออุเทศหนึ่งๆ มี 5 อุเทศ(กลุ่ม) ดังนี้

1. *นิทานุเทศ* ว่าด้วยการสวดเกริ่นนำ
2. *ปาราชิกุเทศ* ว่าด้วยอาบัติปาราชิก
3. *สังฆาทิเสสุเทศ* ว่าด้วยอาบัติสังฆาทิเสส
4. *อนิยตุเทศ* ว่าด้วยอนิยต
5. *วิตถารุเทศ* ว่าด้วยนิสสัคคีย์, ปาจิตตีย์, ปาฏิเทสนียะ, เสขิยะ, และ อธิกรณสมถะ

ถ้ากระจายวิตถารุเทศไปตามสิกขาบทแต่ละประเภท ก็จะได้ 9 อุเทศ, การจัดหมวดหมู่ของสิกขาบทเป็นอุเทศ ก็เพื่อใช้สวดปาติโมกข์ย่อในคราวจำเป็น คือ

1. ไม่มีภิกษุจำปาติโมกข์ได้จนจบ (ให้สวดเฉพาะอุเทศที่จำได้)

2. เกิดเหตุฉุกเฉินเป็นอันตราย (กำลังสวดอุเทศใดอยู่ ให้เลิกอุเทศนั้นกลางคันได้)

คำอธิบายโดยละเอียดในเรื่องนี้ มีอยู่ในวินัยมุข เล่ม 2 กัณฑ์ที่ 17 ว่าด้วย "อุโบสถ, ปวารณา"

(เมื่อเห็นคำว่า "คัมภีร์วิภังค์" ขอให้รู้ว่าหมายถึง พระวินัยปิฎก หมวด "มหาวิภังค์" และ "ภิกขุณีวิภังค์" (ไม่ใช่คัมภีร์อื่นใดนอกพระไตรปิฎก)

ภิกขุนีวิภังค์

ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณี

• ปาราชิก • สังฆาทิเสส

• นิสสัคคิยปาจิตตีย์ • ปาจิตตีย์

• ปาฏิเทสนียะ • เสขิยะ • อธิกรณสมถะ

ภิกขุนีวิภังค์

สิกขาบทของภิกษุณี

"ภิกขุนีวิภังค์" ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณี 311 ข้อ ซึ่งเป็นสิกขาบทในปาติโมกข์ของฝ่ายภิกษุณี รวมอยู่ในพระวินัย-ปิฎก(ฉบับบาลี) เล่ม 2 ตั้งแต่ข้อ(1) ไปจบลงที่ข้อ(503)

สิกขาบทสำหรับภิกษุณี มีบางส่วนที่ตรงกับสิกขาบทของภิกษุ สิกขาบทที่ตรงกันนี้ เรียกว่า "สาธารณสิกขาบท" ส่วนที่ต่างกัน เรียกว่า "อสาธารณสิกขาบท". สิกขาบทหลักที่เรียกว่าภิกขุนีปาติโมกข์ ซึ่งจะต้องมีการสวดทบทวนทุก 15 วันเหมือนกัน คือสิกขาบทที่ปรับอาบัติแรงกว่าทุกกฏ ยกเว้นถุลลัจจัย

กำเนิดภิกษุณี เริ่มขึ้นในระยะมัชฌิมโพธิกาล

การแบ่งระยะกาลใน 45 พรรษาของพระพุทธองค์ แบ่งคร่าวๆ ดังนี้

1. **ปฐมโพธิกาล-ช่วงต้น** นับแต่พระพุทธองค์ตรัสรู้ไปจนถึงได้พระอัครสาวกทั้งสอง คือพรรษาที่ 1. เป็นระยะประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งแรก

2. **มัชฌิมโพธิกาล–ช่วงกลาง** เริ่มจากมีอัครสาวกที่แคว้นมคธไปจนถึงทรงปลงอายุสังขาร คือจากพรรษาที่ 2 ไปถึงออกพรรษาสุดท้าย เป็นระยะเวลาบำเพ็ญพุทธกิจประกาศพระศาสนาอย่างเต็มที่

3. **ปัจฉิมโพธิกาล–ช่วงสุดท้าย** นับจากทรงปลงอายุสังขารถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระมาตุจฉา(น้า-น้องสาวของพระพุทธมารดา) เป็นภิกษุณีองค์แรก โดยการรับครุ-ธรรม 8 ประการที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ในระหว่างพรรษาที่ 4 กับพรรษาที่ 5 (หรืออาจจะเป็นภายในพรรษาที่ 5) จึงถือได้ว่า เป็นระยะมัชฌิมโพธิกาล

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนาไว้ในวินัยมุข (เล่ม 1) ตอนหนึ่งว่า

"สิกขาบทของภิกษุณีนั้น ทรงบัญญัติโดยกวดขัน ตัดทางที่จะมีแพร่หลายเสีย เพราะเหตุนั้น ภิกษุณีจึงได้สาบสูญมานานแล้ว. ในครั้งทำสังคายนาคราวแรก ไม่ได้กล่าวถึงเลย. ในคราวที่ 2 กล่าวถึงก็รัวเต็มที ไม่ได้เกี่ยวในท้องเรื่อง. ในคราวที่ 3 กล่าวถึงนางสังฆมิตตาราชกุมารี พระราชธิดาของพระเจ้าอโศก-มหาราช ทรงผนวชเป็นภิกษุณีและมาประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ลังกา ความจริงมีอยู่เพียงไร ยังเป็นข้อที่จะพึงสันนิษฐาน"

ปาราชิกกัณฑ์

ปาราชิก 8 สิกขาบท

แผนสวาท-ที่มาของปฐมปาราชิกของภิกษุณี

(1) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มูลเหตุของสิกขาบทเริ่มที่นายสาฬหะ (หลานชายของนางวิสาขา) มีความประสงค์จะสร้างวิหารถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์ ไปขอให้ภิกษุณีสงฆ์มอบหมายตัวแทนมาอำนวยการให้ ภิกษุณีที่ได้รับมอบหมายให้มาดูแลเรื่องนี้ชื่อ "สุนทรีนันทา" ซึ่งเป็นคนสวย น่ารัก ฉลาดและเอาการเอางาน ที่สำคัญคือรู้เรื่องงานที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างดี งานก่อสร้างวิหารทำให้นายสาฬหะกับภิกษุณีสุนทรีนันทามีความเกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา แล้วต่างฝ่ายต่างก็ชอบพอกันอยู่เงียบๆ ในขณะที่ฝ่ายชายเริ่มคิดจะทำลายภิกษุณีแล้ว

วันหนึ่ง นายสาฬหะทำบุญถวายภัตตาหารแก่ภิกษุณีที่โรงฉันในวัด เขาวางแผนตั้งแต่เริ่มต้น โดยการจัดอาสนะไว้ 3 ฝ่าย สำหรับภิกษุณีอายุมากกันไว้ฝ่ายหนึ่ง สำหรับภิกษุณีอายุน้อยกัน

ไว้ฝ่ายหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมีฝากั้น จัดไว้อาสนะเดียวสำหรับภิกษุณีสุนทรีนันทา เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจว่า สุนทรีนันทานั่งรวมอยู่กับอีกฝ่ายหนึ่ง แผนการนี้สุนทรีนันทารู้ทันหมดว่านายสาฬหะคิดอะไรอยู่ แต่นางคิดได้แยบยลกว่าว่า ถ้าให้เป็นไปตามแผนของนายสาฬหะ ต้องเกิดเรื่องอื้อฉาวแน่ จึงใช้ภิกษุณีลูกศิษย์(อันเตวาสินี)ให้ไปรับอาหารมาจากโรงฉัน และให้บอกว่าตนป่วย

โบราณสถานเชตวันอีกมุมหนึ่ง

ทุกอย่างเป็นไปตามความคาดหมายของภิกษุณีสุนทรีนันทา คือ เมื่อนายสาฬหะไม่เห็นสุนทรีนันทาไปฉันที่โรงฉัน ก็ผิดหวัง เมื่อได้ฟังว่าป่วย ก็ต้องไปเยี่ยมถึงกุฏิ ภิกษุณีเห็นหนุ่มเดินมาแต่ไกลก็เข้านอนคลุมโปงอยู่บนเตียงในห้องนอน สาฬหะเข้าเยี่ยมถึงที่ถามว่าป่วยเป็นอะไร? นางตอบว่า หญิงที่รักเขาแล้วเขาไม่รักตอบก็ป่วยแบบนี้แหละ. ทั้งสองต่างมีอารมณ์รักใคร่ พร่ำพรอด

รักกันบนเตียงนั้น ซึ่งบังเอิญว่า มีภิกษุณีแก่รูปหนึ่งไม่ได้ไปฉันที่โรงฉัน เพราะเท้าเจ็บ เห็นเหตุการณ์นั้นโดยตลอด จึงแพร่งพรายเรื่องนี้ให้รู้กันทั่ว ภิกษุทั้งหลายนำเรื่องเข้ากราบทูลให้ทรงทราบ

เมื่อจะทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุณีในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสถามว่า เรื่องราวเท็จจริงแค่ไหน? เมื่อภิกษุกราบทูลยืนยันว่า เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง จึงทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ 1 ว่า

5 **"ภิกษุณีใดมีความกำหนัด ยินดีการลูบ คลำ จับต้อง บีบเคล้น ของบุรุษผู้กำหนัด ใต้รากขวัญ(ไหปลาร้า)ลงไป เหนือเข่าขึ้นมา ภิกษุณีนี้เป็นปาราชิก ชื่อ อุพภชานุมัณฑลิกา หาสังวาสมิได้"**

สำหรับภิกษุณี แม้ไม่ถึงเสพเมถุน ก็เป็นปาราชิกแล้ว ถ้าไม่มีเจตนา. เผลอ. ไม่รู้ตัว. หรือไม่ยินดีด้วย ไม่เป็นอาบัติ

"อุพภชานุมัณฑลิกา" แปลว่า บริเวณเหนือเข่า

สิกขาบทนี้ นับเป็นข้อที่ 5 เพราะนับต่อจากปาราชิก 4 ของภิกษุ

ปาราชิกเพราะปิดบังอาบัติ

(12) ในที่สุด ภิกษุณีสุนทรีนันทาก็ตั้งครรภ์กับนายสาฬหะ. ขณะครรภ์อ่อนก็สึกออกมา ไม่นานก็คลอดบุตร ภิกษุณีทั้งหลายถามภิกษุณีผู้เป็นน้องสาวของนางรูปหนึ่งชื่อ "ถุลลนันทา" ว่าสุนทรีนันทาตั้งครรภ์ขณะบวชอยู่ใช่ไหม? คำตอบคือใช่. พวก

ภิกษุณีกล่าวโทษว่า เมื่อรู้ว่าน้องสาวของนางเป็นปาราชิก(ตามสิกขาบทของภิกษุ) เหตุใดจึงไม่บอกแก่คณะ? นางกล่าวว่า จะบอกได้อย่างไร เพราะน้องสาวเสียหายก็เท่ากับตนเสียหาย. เรื่องนี้ เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทสำหรับภิกษุณีในที่ประชุมสงฆ์ว่า

6 **"ภิกษุณีใด รู้อยู่ว่าภิกษุณีละเมิดอาบัติปาราชิก แต่ไม่โจทเอง ไม่บอกแก่คณะ เมื่อภิกษุณี(ผู้ละเมิดอาบัติ)ยังบวชอยู่ก็ดี สึกไปแล้วก็ดี ถูกขับไล่แล้วก็ดี ไปเข้ารีตเดียรถีย์แล้วก็ดี ภายหลังนางจึงบอกว่า ได้เห็นภิกษุณีนั้นมีความประพฤติอย่างนั้น แต่ไม่โจทเอง และไม่บอกแก่คณะ ภิกษุณีนี้เป็นปาราชิก ชื่อ "วัชชปฏิจฉาทิกา" หาสังวาสมิได้"**

สำหรับภิกษุณี เพียงปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุณีอื่นก็เป็นปาราชิกแล้ว. "วัชชปฏิจฉาทิกา" แปลว่า ปิดบังความผิด

อยู่ข้างภิกษุผู้ถูกลงโทษก็เป็นปาราชิก

(18) สุนทรีนันทาภิกษุณีผู้เป็นต้นบัญญัติสิกขาบทที่ 5 มีพี่น้อง 3 คน ล้วนมาบวชเป็นภิกษุณี คือ 1. นันทา(พี่สาว) 2. นันทาวดี(พี่สาว) และ 3. ถุลลนันทา(น้องสาว)

ภิกษุณีถุลลนันทานอกจากเป็นต้นบัญญัติแห่งปาราชิกสิกขาบทที่ 6 แล้ว ยังประพฤติเสียหายอีกหลายคราว. ในสิกขาบทนี้นางฝักใฝ่ไปประพฤติตามภิกษุอริฏฐะ ซึ่งมีความเห็นผิด คัดค้านคำสอนของพระพุทธองค์ จนถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม คือห้าม

ภิกษุทั้งหลายคบหาสมาคมและกินอยู่หลับนอนร่วมกันชั่วคราว

ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ 7 แก่ภิกษุณี ว่า

7 "ภิกษุณีใด ประพฤติตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์พร้อมเพรียงกันยกออกจากหมู่คณะ(อุกเขปนียกรรม)โดยธรรมโดยวินัยโดยคำสอนของพระศาสดา ผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ออกจากอาบัติ ไม่มีภิกษุผู้มีสังวาส(สังฆกรรม-สิกขาบท)เสมอกันเป็นเพื่อน ครั้นภิกษุณีทั้งหลายเตือนไม่ให้เธอประพฤติตามอย่างนั้น, เธอก็ไม่ยอม ยังเห็นดีอยู่อย่างนั้น ให้ภิกษุณีทั้งหลายสวดสมนุภาสจนกว่าจะครบ 3 จบ ถ้าเธอกลับตัวได้ เป็นการดี ถ้าไม่กลับตัว เธอเป็นปาราชิก ชื่อ "อุกขิตตานุวัตติกา" หาสังวาสมิได้"

ปาราชิกสำหรับภิกษุณี เปรียบเหมือนศิลาแผ่นหนาแตกออกเป็นสองเสี่ยง นำไปเชื่อมต่อกันก็ไม่สนิท, ภิกษุณีผู้เป็นปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุณี ไม่มีสิทธิ ไม่มีฐานะที่จะอยู่กับภิกษุณีด้วยกันได้ต่อไป ก็เหมือนกัน

"อุกขิตตานุวัตติกา" แปลว่า ประพฤติตามผู้ที่ถูกสงฆ์ลงอุปเขปนียกรรม

ภิกษุณีฉัพพัคคีย์

ในฝ่ายภิกษุ มีภิกษุหัวโจก 6 รูปที่มีความเห็นและความประพฤติเอียงไปข้างวิปริต และมีภิกษุบริวาร

เป็นจำนวนมากที่เข้าไปเป็นฝักฝ่าย จนน่าจะกล่าวได้ว่า "ฉัพพัคคีย์"เป็นชื่อเรียกภิกษุสำนักหนึ่ง เมื่อมีภิกษุจากสำนักนี้ไปทำความผิดอะไรขึ้นมาก็เหมาเรียกว่า"ภิกษุฉัพพัคคีย์"เสียทั้งหมด

ภิกษุณีฉัพพัคคีย์ก็น่าจะเป็นภิกษุณีที่ฝักใฝ่แนวทางความประพฤติและความคิดเห็นอย่างพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เมื่อมีความเห็นผิดก็เดินทางผิด ความประพฤติต่างๆ ก็เอียงไปข้างผิดได้ตลอด จึงปรากฏว่าในสิกขาบทของภิกษุณีโดยเฉพาะ จำนวน 226 สิกขาบท มีภิกษุณีฉัพพัคคีย์เป็นต้นบัญญัติถึง 106 สิกขาบท (คิดเป็นร้อยละ 46)

ปาราชิกสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

8 **"ภิกษุณีใด มีความกำหนัด, ยินดีในการให้บุรุษผู้กำหนัด จับมือก็ดี, จับชายสังฆาฏิก็ดี, ยืนอยู่ด้วยก็ดี, สนทนาด้วยก็ดี, นัดพบกันก็ดี, ไปในที่ลับตาสองต่อสองก็ดี, ทอดกายเพื่อเสพเมถุนก็ดี เธอเป็นปาราชิก ชื่อ "อัฏฐวัตถุกา" หาสังวาสมิได้"**

ภิกษุณีฉัพพัคคีย์เป็นที่มาของสิกขาบทนี้ โดยประพฤติเสียหายอย่างที่ระบุไว้ในสิกขาบท

"อัฏฐวัตถุกา" หมายถึง ความเป็นปาราชิกของภิกษุณีตามสิกขาบทนี้ เกิดขึ้นได้ใน 8 กรณี ตามที่ระบุไว้ในสิกขาบท

สัตตรสกัณฑ์
สังฆาทิเสส 17 สิกขาบท

โทษในการละเมิดสังฆาทิเสส

อาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุณี มี 17 สิกขาบท โดย 7 สิกขาบทตรงกับสังฆาทิเสสของภิกษุคือ สิกขาบทที่ 5, 8, 9, และ 10, 11, 12, 13, อีก 10 ข้อ มีอยู่ในภิกขุนีวิภังค์ต่อไปนี้

การลงโทษในการละเมิดอาบัติสังฆาทิเสสของภิกษุณี มีระบุไว้ในสิกขาบทแต่ละข้อ คือใช้คำว่า "นิสสารณียะ" แปลว่า ขับออกจากหมู่คณะ, คล้ายกับการลงโทษภิกษุอย่างหนึ่ง คือ "อุกเขปนียกรรม"(ยกออกจากการมีสิทธิและฐานะของภิกษุชั่วคราว) และตรงกับโทษอีกอย่างหนึ่ง คือ "นิสสารณา" ที่ใช้ขับไล่สามเณรออกจากวัด และเคยใช้ลงโทษพระธรรมกถึกผู้ไม่เชี่ยวชาญในธรรม แต่ไปคัดค้านคดีโดยไม่มีหลักฐาน คือคัดออกจากคณะผู้พิจารณาตัดสินอธิกรณ์

คำว่า "นิสสารณียะ" จึงเป็นการขับไล่ออกจากหมู่คณะชั่วคราว ไม่ใช่ไล่สึก เพราะโทษของสังฆาทิเสสไม่ถึงกับขาดจากความเป็นภิกษุณี

กระบวนการลงโทษในระหว่างถูกขับออกจากหมู่คณะ ถ้าภิกษุณีอยากจะกลับเข้าหมู่คณะ เพื่อมีสิทธิและฐานะอย่างเดิม ต้องอยู่มานัตเหมือนภิกษุ คือประจานตัวเองด้วยการไม่กินอยู่หลับนอนร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย และไม่มีสิทธิเข้าร่วมสังฆกรรมต่างๆ. ที่เคยนับอายุพรรษาเทียบกับผู้อื่นก็นับไม่ได้ เวลานั่งเข้าลำดับในที่ต่างๆ ก็ต้องนั่งอยู่ท้ายสุด ระยะการอยู่มานัตก็ต้องอยู่ให้ครบ 15 วัน โดยครึ่งหนึ่งอยู่กับฝ่ายภิกษุณี อีกครึ่งหนึ่งไปขออยู่มานัตต่อภิกษุ ตอนที่ภิกษุณีสงฆ์จะเรียกภิกษุณีผู้อยู่มานัตครบกำหนดแล้วกลับเข้าหมู่คณะอีก ก็จะต้องเป็นคณะสงฆ์จำนวน 20 รูปขึ้นไป ขาดแม้แต่รูปเดียวก็ถือว่าใช้ไม่ได้ และภิกษุณีสงฆ์ก็ถูกตำหนิได้อีก

ในที่นี้ ควรจะได้กล่าวถึงเรื่องการลาสิกขาของภิกษุณีไว้ด้วยว่า เมื่อภิกษุณีต้องการลาสิกขาก็ไม่ต้องทำอะไร ไม่มีระเบียบพิธี ไม่มีการกล่าวคำลาใดๆ ทั้งสิ้น คือเปลี่ยนเพศเป็นคฤหัสถ์ได้เลย เคยมีภิกษุณีรูปหนึ่ง สึกออกไปแล้วขอกลับมาอุปสมบทอีก ภิกษุณีนำเรื่องเข้ากราบทูลปรึกษา พระพุทธองค์ตรัสว่า การลาสิกขาของภิกษุณีไม่มี นางสึกเมื่อใด ก็ไม่เป็นภิกษุณีเมื่อนั้น

นั่นเป็นความชัดเจนว่า กว่าจะได้เป็นภิกษุณีนั้นยากแสนยาก และเมื่อจะไม่เป็นภิกษุณี ก็ง่ายแสนง่าย

ทำถูกแต่ทำลายศรัทธา

(31) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวันคราวหนึ่ง เกิดคดียุ่งยากเรื่องหนึ่งระหว่างภิกษุณีกับตระกูลอุบาสกตระกูลหนึ่งในกรุงสาวัตถี เรื่องมีอยู่ว่า อุบาสกคนหนึ่งสร้างโรงเก็บของถวายแก่ภิกษุณี ต่อมาเขาเสียชีวิตลง บุตร 2 คนของเขา คนหนึ่งมีศรัทธาเหมือนบิดา อีกคนหนึ่งตรงกันข้าม เมื่อบิดาตาย บุตรคนที่สองก็ขอแบ่งสมบัติ และบอกว่าโรงเก็บของของภิกษุณีก็ต้องเอามาแบ่งกันด้วย พี่ชายชี้แจงว่า โรงเก็บของนั้นพ่อได้ถวายให้เป็นของภิกษุณีสงฆ์ไปแล้ว จะไปเอาคืนไม่ได้ แต่คัดค้านอย่างไรก็ไม่เป็นผล ในที่สุดพี่ชายก็คิดว่า ถ้าแบ่งสมบัติกันแล้ว โรงเก็บของนั้นตกเป็นของตนก็จะถวายแก่ภิกษุณีตามเดิม จึงยอมไปก่อน แต่เมื่อจัดสรรแบ่งปันกันออกมา ปรากฏ

มุมหนึ่งของโบราณสถานเชตวัน

ว่าโรงเก็บของตกเป็นของน้องชาย

เมื่อผลออกมาอย่างนั้น วันหนึ่งน้องชายก็เข้าไปขอยึดโรงเก็บของคืนมาจากการครอบครองของภิกษุณี ภิกษุณีถุลลนันทาออกมาขัดขวาง บอกว่า โรงเก็บของเป็นกรรมสิทธิ์ของภิกษุณีสงฆ์ เพราะพ่อของท่านได้ถวายแก่ภิกษุณีแล้ว. เรื่องนี้มีการโต้แย้งกันไม่สิ้นสุด ต้องส่งเรื่องฟ้องถึงมหาอำมาตย์ผู้พิพากษา มหาอำมาตย์ถามตอนหนึ่งว่า แม่เจ้า! (เหมือนพูดกับภิกษุว่าพระคุณเจ้า) มีใครทราบไหมว่าโรงเก็บของนั้นเขาถวายแล้วแก่ภิกษุณีสงฆ์? ถุลลนันทาตอบอย่างแหลมคมว่า พวกท่านเคยเห็นหรือเคยได้ยินไหมว่า เมื่อคนจะทำบุญให้ทานนั้น เขาต้องตั้งพยานกันด้วย? คำกล่าวของนาง ทำให้มหาอำมาตย์ตัดสินชี้ขาดให้โรงเก็บของตกเป็นของภิกษุณีสงฆ์ในทันที. เมื่อลูกชายอุบาสกคนนั้นแพ้คดี ก็โวยวาย ด่าว่าภิกษุณีไปทั่วว่า ภิกษุณีโล้นพวกนั้น ไม่ใช่สมณะ เป็นพวกฉ้อโกงเห็นแก่ได้ เหตุใดจึงให้ผู้พิพากษามารับเอาทรัพย์สมบัติของตน ถุลลนันทาได้ยินก็แจ้งความเอาผิดอีก เขาถูกปรับไหมอีกกระทงหนึ่ง

ลูกชายอุบาสกเจ็บแค้นมาก เขาลงทุนสร้างที่พักให้อาชีวกไว้ใกล้ๆ ที่อยู่ของภิกษุณี ให้พวกอาชีวกไปรบกวนด่าว่ากลั่นแกล้งพวกภิกษุณีต่างๆ นานา ภิกษุณีถุลลนันทาก็ไม่ยอมอ่อนข้อ คราวนี้ นางแจ้งความให้มหาอำมาตย์เอาตัวลูกชายอุบาสกคนนั้นไปจองจำทำโทษ พวกชาวเมืองได้ข่าวก็พูดกันว่า ครั้งแรกพวกภิกษุณีให้รับเอาสมบัติเขา ครั้งที่สองให้ปรับไหม ครั้งที่สามให้จองจำ ถ้ามีอีกครั้ง คงให้ถึงประหารชีวิตกันกระมัง

เมื่อความทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงบัญญัติสังฆาทิเสส สิกขาบทที่ 1 ในที่ประชุมสงฆ์ว่า

9 "ภิกษุณีใด ชอบกล่าวหาเรื่องกับคหบดีก็ตาม บุตรคหบดีก็ตาม ทาสก็ตาม กรรมกรก็ตาม หรือแม้กระทั่งกับสมณะกับปริพาชก ภิกษุณีต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ"

"ต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ" คือไม่ต้องรอสงฆ์สวดสมนุภาส เหมือนกรณีภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส เรื่องนี้ทำให้เห็นได้ชัดยิ่งขึ้นว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงส่งเสริมการเอาแพ้เอาชนะกันอย่างชาวโลก แม้พระสาวกจะเป็นฝ่ายถูก แต่เมื่อเป็นการไปทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและชาวบ้านติเตียนได้ ก็ทรงห้ามไม่ให้ทำ เพราะการแพ้ชนะอย่างนั้น ไม่ใช่เป้าหมายของการประพฤติพรหมจรรย์

บวชหลบภัย

(35) เหตุเกิดในกรุงเวสาลี ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน. คราวนั้น มีชายาของเจ้าลิจฉวีองค์หนึ่งในกรุงเวสาลีประพฤตินอกใจ ผู้สามีเตือนว่า ถ้ากลับตัวได้ก็ดีไป แต่ถ้ายังขืนประพฤติตนอยู่อย่างนั้น ก็จะต้องเอาเรื่องกันถึงชีวิต ชายาก็ยังนอกใจอยู่เหมือนเดิม สามีนำเรื่องนี้ขอให้ที่ประชุมสภากษัตริย์ลิจฉวีอนุญาตให้จัดการกับชายาโดยสิทธิ์ขาด ที่ประชุมไม่ขัดข้อง. เมื่อชายาทราบเรื่อง ก็รวบรวมของมีค่าเข้าห่อ เอาติดตัวหนีไปยัง

กรุงสาวัตถี ไปขอบวชอยู่กับสำนักเดียรถีย์ ถูกเดียรถีย์ปฏิเสธไม่รับบวชให้ นางจึงไปหาภิกษุณี ได้พบภิกษุณีถุลลนันทา เอาห่อของมีค่าให้ดู ถุลลนันทารับของแล้วก็ดำเนินการจนนางได้บวชเป็นภิกษุณี

เจ้าลิจฉวีผู้สามีสืบหาจนพบว่า ชายาบวชอยู่กับภิกษุณี จึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล กราบทูลว่า ชายาได้ลักของมีค่ามาบวชอยู่ที่กรุงสาวัตถี ขอพระราชานุญาตให้ค้นหาด้วย. แต่เมื่อกลับไปกราบทูลว่า นางบวชอยู่กับภิกษุณี พระราชาก็ได้แต่ตรัสว่า คงทำอะไรนางไม่ได้แล้ว เพราะพระธรรมนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว ขอให้นางได้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปเถิด. เจ้าลิจฉวีได้แต่โพนทะนาไปทั่ว กล่าวโทษภิกษุณีว่ารับบวชโจร เมื่อความทราบถึงพระพุทธองค์ จึงทรงบัญญัติสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 2 ว่า

10 **"ภิกษุณีใด รู้อยู่ว่า หญิงเป็นโจรมีชื่อ เป็นนักโทษประหาร ไม่บอกกล่าวพระราชา หมู่ คณะ นายหมวด หรือนายกอง รับมาบวช, ภิกษุณีนี้ต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ เว้นแต่หญิงนั้นบวชมาก่อนแล้ว"**

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวันว่า

11 **"ภิกษุณีใด ไปสู่ละแวกบ้านรูปเดียวก็ดี ไปสู่ฝั่งแม่น้ำรูปเดียวก็ดี อยู่รูปเดียวโดยไม่มีเพื่อนเลยในยามราตรีก็ดี ปลีกตัวออกไปจากคณะรูปเดียวก็ดี ภิกษุณีนี้ต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ"**

เหตุเริ่มแรก เกิดจากลูกศิษย์(อันเตวาสินี)ของพระเถรีภัททกาปิลานีทะเลาะกับภิกษุณีทั้งหลาย แล้วหนีไปอยู่กับญาติเพียงลำพัง ซึ่งเสี่ยงต่ออันตรายระหว่างทาง จึงทรงห้ามการหนีไปคนเดียวอย่างนั้น ต่อมามีภิกษุณีสองรูปจะข้ามฟากจากเมืองสาเกตไปยังกรุงสาวัตถี คนพายเรือให้ข้ามได้เที่ยวละรูป แล้วภิกษุณีทั้งสองรูปก็ถูกข่มขืนเมื่อต่างคนต่างก็อยู่กันคนละฝั่ง จึงทรงเพิ่มอนุบัญญัติครั้งที่หนึ่ง หลังจากนั้นอีกคราวหนึ่ง มีภิกษุณีหลายรูปเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี ถึงหมู่บ้านหนึ่ง ค่ำเสียก่อนจึงแวะค้างแรม คนจัดแจงที่พักเห็นภิกษุณีนางหนึ่งสวยสะดุดตา จึงจัดห้องหนึ่งไว้ต่างหาก (เพื่อจะแอบเข้าหาตอนกลางคืน) ภิกษุณีนั้นรู้ว่าจะเกิดเรื่องไม่ดีไม่งาม จึงหนีไปขอพักที่บ้านหลังอื่นโดยไม่บอกใคร ทำให้ภิกษุณีทั้งหลายคิดว่าเธอหนีไปกับผู้ชาย พวกภิกษุณีด้วยกันติเตียนว่า ทำอย่างนั้นไม่ดี ภิกษุณีไม่ควรอยู่ลำพังในยามราตรี นำไปสู่อนุบัญญัติครั้งที่สอง

อีกคราวหนึ่ง ภิกษุณีหลายรูปเดินทางไปยังกรุงสาวัตถีเหมือนกัน ระหว่างทางมีภิกษุณีรูปหนึ่งแวะถ่ายข้างทาง เดินไม่ทันเพื่อน ถูกชาวบ้านข่มขืน เธอเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ภิกษุณีทั้งหลายฟัง ถูกรุมตำหนิว่า ภิกษุณีไม่ควรปลีกไปไหนเพียงลำพัง เรื่องนี้เป็นเหตุให้ทรงเพิ่มอนุบัญญัติครั้งที่สาม

สังฆาทิเสส สิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

12 "ภิกษุณีใด ไม่บอกกล่าวแก่การกสงฆ์(ผู้ปฏิบัติหน้าที่สงฆ์ในสังฆกรรม) ไม่รู้ว่ามติเอกฉันท์ของสงฆ์เป็นอย่างไร เธอนำภิกษุณีผู้ถูกลงโทษให้พ้นจากหมู่คณะโดยถูกต้องซอบธรรม

ให้กลับมาเข้าหมู่คณะอีก ภิกษุณีนี้เป็นสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ"

ที่มาของสิกขาบทคือ มีภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อ"จัณฑกาลี" ก่อการทะเลาะวิวาท มีอธิกรณ์ที่จะต้องถูกพิจารณาตัดสิน เมื่อภิกษุณีสงฆ์จะลงทัณฑกรรม(คือลงโทษ)แก่นาง ภิกษุณีถุลลนันทาก็ออกมาขัดขวางคัดค้าน. วันหนึ่ง ขณะที่ถุลลนันทาไปกิจธุระที่หมู่บ้านหนึ่ง ภิกษุณีสงฆ์จึงฉวยโอกาสลงโทษภิกษุณีจัณฑกาลี โดยการยกออกจากหมู่คณะ ฐานไม่เห็นอาบัติ ไม่ยอมรับการถูกปรับอาบัติ. เมื่อถุลลนันทากลับมา จัณฑกาลีก็ไม่ทำหน้าที่อย่างแต่ก่อน คือไม่ปูอาสนะให้นั่ง ไม่ตั้งน้ำล้างเท้าไว้ให้. ตั่ง รองเท้า กระเบื้องรองเช็ดเท้า ก็ไม่จัดทำให้อย่างแต่ก่อน ไม่ลุกรับบาตรจีวร ไม่หาน้ำดื่มมาถวายอย่างที่เคยทำ เมื่อถุลลนันทาถามถึงสาเหตุ ภิกษุณีนั้นก็ตอบว่า ตนถูกลงโทษ ถูกรังแก เพราะไม่มีใครเป็นที่พึ่งให้เขาเกรงใจ. ถุลลนันทาเรียกประชุมภิกษุณีสงฆ์ทันที และให้ภิกษุณีจัณฑกาลีกลับเข้าหมู่คณะดังเดิม (สวนทางกับมติสงฆ์)

โปรดสังเกตว่า เมื่อภิกษุณีถูกยกออกจากหมู่คณะ แม้แต่การอุปัฏฐากรับใช้อุปัชฌาย์อาจารย์ที่เคยทำก็ทำไม่ได้ (ภิกษุเมื่อถูกลงอุกเขปนียกรรม ก็เหมือนกัน)

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

13 **"ภิกษุณีใดมีความพอใจ รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี ด้วยมือของตน จากมือบุรุษผู้รักใคร่พอใจในตัวเธอ แล้วเคี้ยว**

หรือฉัน ภิกษุณีนี้ต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ"

ต้นเหตุคือ ภิกษุณีสุนทรีนันทาเป็นคนสวย หนุ่มๆ ไปถวายอาหารก็รุมถวายแก่นางคนเดียว ภิกษุณีอื่นๆ อดกันไปหมด มีเสียงติฉินนินทา พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

14 **"ภิกษุณีใดกล่าวว่า แม่เจ้า! บุรุษนั่นมีความพอใจก็ตาม ไม่มีความพอใจก็ตาม จักทำอะไรแก่แม่เจ้าได้ เพราะแม่เจ้าไม่มีความพอใจ นิมนต์เถิด บุรุษนั้นจะถวายของสิ่งใดเป็นของเคี้ยวหรือของฉันก็ตาม แก่แม่เจ้า ขอแม่เจ้าจงรับประเคนของสิ่งนั้นด้วยมือของตน แล้วเคี้ยวหรือฉันเถิด ดังนี้, ภิกษุนี้ต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ"**

เกิดเรื่องต่อเนื่องมาจากสิกขาบทที่ 5 คือ เมื่อทรงห้ามภิกษุณีผู้พอใจในบุรุษ รับอาหารจากบุรุษผู้คิดรักใคร่ ภิกษุณีสุนทรีนันทาก็เลยตั้งข้อรังเกียจอาหารที่บุรุษนำมาถวาย ไม่ยอมรับประเคน ภิกษุณีองค์รองต่อไปซึ่งเป็นผู้รับแทนจึงถามว่า เหตุใดไม่รับประเคนอาหารที่เขาถวาย สุนทรีนันทาเล่าความในใจให้ฟัง นางจึงบอกว่า ถ้าเราไม่คิดอะไรกับบุรุษผู้ถวายอาหาร ไม่เห็นจะเป็นไร ขอให้รับเถิด

สิกขาบทนี้ ห้ามแม้กระทั่งภิกษุณีรับอาหารด้วยมือตนเอง

จากมือบุรุษผู้มีใจเสน่หาอยู่ฝ่ายเดียว และปรับอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ส่งเสริมให้ภิกษุณีทำอย่างนั้นด้วย นับเป็นความเข้มงวดอย่างยิ่ง

(สิกขาบทลำดับที่ 15-16-17 ใช้ร่วมกับสิกขาบทของฝ่ายภิกษุ (เป็นสาธารณสิกขาบท). ลำดับของสิกขาบทต่อไปนี้ จึงข้ามไปยังลำดับที่ 18)

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

18 "ภิกษุณีใด โกรธ ขัดใจ กล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าขออำลา(ไม่ศรัทธา ไม่นับถือต่อไป)ซึ่งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา, ภิกษุณีที่ได้ชื่อว่าสมณี(สมณะ) ไม่ใช่จะมีแต่สมณีศากยธิดาเสียเมื่อไร สมณีในลัทธิอื่นที่ดีก็มีอยู่ ข้าพเจ้าจักไปอยู่ประพฤติพรหมจรรย์กับสมณีเหล่านั้น พวกภิกษุณีได้ฟังก็เตือนเธอว่า อย่าได้พูดอย่างนั้น, และกล่าวชี้ชวนให้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้ต่อไป แต่ภิกษุณีนั้นก็ไม่กลับตัวกลับใจ ภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสจนกว่าจะครบ 3 จบ เพื่อให้เธอเลิกละการกระทำนั้น ถ้าเธอเลิกละได้ เป็นการดี ถ้าไม่เลิกละ เธอต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นอาบัติเมื่อภิกษุณีสงฆ์สวดสมนุภาสครบ 3 จบ"

ผู้ก่อเรื่องให้เกิดสิกขาบทนี้ คือภิกษุณีจัณฑกาลี นางทะเลาะกับภิกษุณีด้วยกัน แล้วเที่ยวพูดไปทั่วว่า จะหนีไปอยู่กับนักบวชลัทธิอื่น เพราะการประพฤติพรหมจรรย์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ไม่มีอะไรดีไปกว่าของลัทธิอื่น

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

19 "ภิกษุณีใด ถูกตัดสินให้แพ้ในอธิกรณ์เรื่องหนึ่งแล้ว โกรธ ขัดใจ กล่าวว่า พวกภิกษุณีมีความลำเอียง, พวกภิกษุณีเตือนเธอไม่ให้พูดอย่างนั้น แต่เธอยังยืนกรานอยู่อย่างเดิม เมื่อภิกษุณีทั้งหลายสวดสมนุภาสเพื่อให้โอกาสเธอกลับตัวกลับใจไปจนกว่าจะครบ 3 จบ ระหว่างนั้น ถ้าเธอกลับตัวกลับใจได้ เป็นการดี ถ้าไม่กลับตัวกลับใจ เธอต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติเมื่อภิกษุณีสงฆ์สวดสมนุภาสครบ 3 จบ"

ต้นบัญญัติสิกขาบทนี้ คือภิกษุณีจัณฑกาลี

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

20 "ภิกษุณีทั้งหลาย อยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติทราม ขึ้นชื่อในทางเสื่อมเสีย หาเลี้ยงชีพไม่สุจริต ชอบทำให้ภิกษุณีสงฆ์เดือดร้อน และชอบปกปิดความผิดของพรรคพวก เมื่อภิกษุณีทั้งหลายตักเตือนให้แยกกันอยู่ พวกเธอก็ไม่เชื่อฟัง ภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสจนกว่าจะครบ 3 จบ เพื่อให้โอกาสแก่พวกเธอได้กลับตัวกลับใจ ถ้าพวกเธอกลับตัวกลับใจได้ เป็นการดี ถ้าไม่กลับตัวกลับใจ ต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติเมื่อภิกษุณีสงฆ์สวดสมนุภาสครบ 3 จบ"

ใจความคือ ภิกษุณีรวมกลุ่มประพฤติเสียหาย เป็นสังฆาทิเสส

ผู้เป็นต้นบัญญัติ คือลูกศิษย์(อันเตวาสินี)ของภิกษุณีถุลลนันทา

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

21 "ภิกษุณีใด บอกให้ภิกษุณีทั้งหลายอยู่คลุกคลีกันอย่าต่างคนต่างอยู่ เพราะภิกษุณีอื่นๆ ที่อยู่กันอย่างนี้ มีความประพฤติอย่างนี้ มีชื่อเสียงอย่างนี้ หาเลี้ยงชีพอย่างนี้ มักทำให้ภิกษุณีสงฆ์เดือดร้อนอย่างนี้ และชอบปกปิดอาบัติของพรรคพวกอย่างนี้ ก็ยังมีอยู่ในสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์นั้น ไม่ว่าอะไรภิกษุณีพวกนั้น แต่มาว่าพวกท่าน ด้วยกิริยาดูหมิ่นไม่สุภาพ ไม่อดกลั้นด้วยคำพูดขู่เข็ญเพราะความที่พวกท่านอ่อนแอ, เมื่อนางถูกภิกษุณีสงฆ์ตักเตือนให้กลับตัวกลับใจ ก็ไม่ยอม ภิกษุณีสงฆ์พึงสวดสมนุภาสไปจนกว่าจะครบ 3 จบ เพื่อให้โอกาสภิกษุณีนั้นกลับตัวกลับใจ ถ้าเธอกลับตัวกลับใจได้ เป็นการดี แต่ถ้าไม่กลับตัวกลับใจ เธอต้องสังฆาทิเสส ชื่อ "นิสสารณียะ" เป็นการต้องอาบัติเมื่อภิกษุณีสงฆ์สวดสมนุภาสครบ 3 จบ"

ใจความคือ ภิกษุณีพูดยุยงภิกษุณีผู้ประพฤติผิดให้ประพฤติผิดต่อไป เป็นสังฆาทิเสส

ผู้เป็นต้นบัญญัติสิกขาบทนี้ คือภิกษุณีถุลลนันทา

นิสสัคคิยกัณฑ์

นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30 สิกขาบท

สิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์ ระบุว่า มี 30 สิกขาบท แต่ในพระวินัยปิฎกมีเพียง 12 สิกขาบท, แสดงว่า อีก 18 สิกขาบท คือ "สาธารณสิกขาบท" (ภิกษุและภิกษุณีถือปฏิบัติร่วมกัน)

สิกขาบทของภิกษุณีโดยเฉพาะ จำนวน 12 สิกขาบท ที่เข้าไปแทนที่สิกขาบทของภิกษุ คือ

1. จีวรวรรค ได้แก่ สิกขาบทที่ 4 และ 5
2. โกสิยวรรค ได้แก่ สิกขาบทที่ 1-2-3-4-5-6-7
3. ปัตตวรรค ได้แก่ สิกขาบทที่ 1, 8 และ 9

ปัตตวรรค

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

26 "ภิกษุณีใด ทำการสั่งสมบาตร เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

ต้นเหตุมาจากพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์เก็บสะสมบาตรกันไว้มาก ชาวบ้านไปเห็นก็ตำหนิ. ตอนท้ายของเรื่อง หลังจากพระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามแล้ว มีภิกษุณีสละบาตรโดยวาจา แต่ไม่ยอมยกบาตรให้ใครจริงๆ กรณีอย่างนี้เป็นอาบัติทุกกฏ

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

27 "ภิกษุณีใด อธิษฐานผ้าอกาลจีวรให้เป็นกาลจีวร แล้วแจกกันเอง เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

ท้องเรื่องเล่าว่า มีพวกภิกษุณีจากวัดใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่งเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี ไปพำนักอยู่กับภิกษุณีที่วัดเชตวัน พวกนางมีความประพฤติสมกับเป็นภิกษุณี กิริยาอาการภายนอกก็สงบเรียบร้อยน่าเลื่อมใส แต่พวกนางล้วนนุ่งห่มผ้าเก่า แสดงว่าอยู่กันอย่างลำบากขาดแคลน ชาวเมืองจึงถวายผ้าชุดใหม่ให้ เป็นการถวายนอกฤดูกาล ที่เรียก "อกาลจีวร" ภิกษุณีถุลลนันทาเห็นว่า เขาถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์ จึงฉวยโอกาสเอาไปแจกจ่ายพวกกันเองทั้งๆ ที่พวกตนมีผ้าอย่างดีใช้อยู่แล้ว เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

28 "ภิกษุณีใด เปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีแล้ว ภายหลังทวงคืน (เปลี่ยนใจ ไม่เป็นไปตามที่ตกลงกันแล้ว) แย่งเอามาเองก็ตาม ให้คนอื่นแย่งมาให้ก็ตาม เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

ถุลลนันทาก่อเรื่องนี้อีก นางแลกจีวรกับภิกษุณีรูปหนึ่ง แล้วไปทวงคืนผ้าของตัวเอง และคืนผ้าของภิกษุณีนั้นกลับไป

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

29 "ภิกษุณีใด ออกปากขอของอย่างหนึ่งได้แล้ว ถ้าออกปากขอของอย่างอื่นอีก เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

เรื่องที่เกิดคือ วันหนึ่ง ภิกษุณีถุลลนันทาอาพาธ มีอุบาสกคนหนึ่งไปเยี่ยมถามอาการ ถามนางว่าอยากจะฉันอะไร? ตอนแรกนางบอกว่าอยากได้เนยใส อุบาสกก็ไปซื้อเนยใสที่ตลาดในราคาหนึ่งกหาปณะมาถวาย แต่แล้วนางก็บอกว่า ให้ไปหาน้ำมันมาให้ต่างหาก. อุบาสกก็ต้องกลับไปเปลี่ยนของที่ตลาด คนขายเขาไม่ยอม เพราะราคาน้ำมันแพงกว่าเนยใส อุบาสกรู้สึกเดือดร้อน ได้ต่อว่าถุลลนันทาว่าเป็นคนมากเรื่อง. พวกภิกษุณีรูปอื่นได้ยิน ก็ตำหนิถุลลนันทา นำไปสู่การบัญญัติสิกขาบทนี้

สามเณรี - สิกขมานา - ภิกษุณี

ในสิกขาบทต่อไปนี้ กล่าวถึงสิกขมานา จึงควรจะได้แนะนำเป็นความรู้เบื้องต้นว่า สิกขมานาคือบุคคลประเภทใด. นักบวชหญิงในพระพุทธศาสนา ก่อนจะเป็นภิกษุณี ต้องเป็นสามเณรีและสิกขมานามาก่อน

ขอกล่าวถึงความเกี่ยวโยงกัน ดังนี้

วัยของผู้หญิงสมัยนั้น "นางสาว" เริ่มที่อายุ 18 ปี เรียกว่า "กุมารีภูตา" วัยกุมารีภูตาจึงขอบวชเป็นสามเณรีได้, การขอบวชก็คือ ขอรักษาสิกขาบทหรือศีล 6 ข้อให้ครบ 2 ปีเต็ม เมื่อได้ถือเพศเป็นนักบวชคือเป็นสามเณรีแล้ว ระหว่าง 2 ปีที่รักษาสิกขาบทก่อนที่จะได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้น เรียกว่า "สิกขมานา" แปลว่าผู้กำลังศึกษาหรือกำลังฝึกตนเอง คือเป็นนักศึกษาของสำนักภิกษุณี

แท้จริง สามเณรีก็ถือศีล 10 เช่นเดียวกับสามเณร แต่ศีลข้อที่เข้มงวดเป็นพิเศษของสิกขมานา คือศีลหรือสิกขาบท 6 ข้อ อันได้แก่ศีลของสามเณร 6 ข้อแรกนั่นเอง

ระหว่างที่เป็นสิกขมานาอยู่นั้น ถ้ามีการประพฤติละเมิดสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งเมื่อไรก็ตาม ต้องเริ่มต้นใหม่ คือนับระยะเวลา 2 ปีใหม่, ถ้าสิกขมานาเริ่มเป็นสามเณรีตั้งแต่อายุ 18 ปี เธอรักษาสิกขาบทครบ 2 ปี อายุก็จะครบ 20 ปี ซึ่งจะขอบวชเป็นภิกษุณีได้พอดี

เหตุผลที่ให้สิกขมานารักษาสิกขาบทให้ครบ 2 ปี ก็เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกรณีหญิงตั้งครรภ์และเลี้ยงลูกขณะที่เป็นภิกษุณี

กรณีหญิงแต่งงานแล้ว กำหนดอายุไว้ 12 ปี สามารถอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้, นั่นก็หมายความว่า

เกณฑ์อายุต่ำสุดที่จะขอบวชเป็นสามเณรีได้ สำหรับเด็กหญิงที่แต่งงานแล้ว คืออายุ 10 ขวบ, เมื่ออยู่ในช่วงเป็นสิกขมานาอีก 2 ปี อายุก็จะครบ 12 ปีพอดี (แสดงว่า เกณฑ์อายุบรรลุนิติภาวะหรือวัยผู้ใหญ่สำหรับสตรีในสมัยนั้น มีอยู่ 2 เกณฑ์คือ ถ้าแต่งงานตั้งแต่เป็นเด็กหญิง ให้นับตั้งแต่อายุ 10 ขวบ, ถ้ายังไม่แต่งงาน คือยังเป็นนางสาวหรือเป็นสาวโสด ให้นับตั้งแต่อายุ 18 ปี)

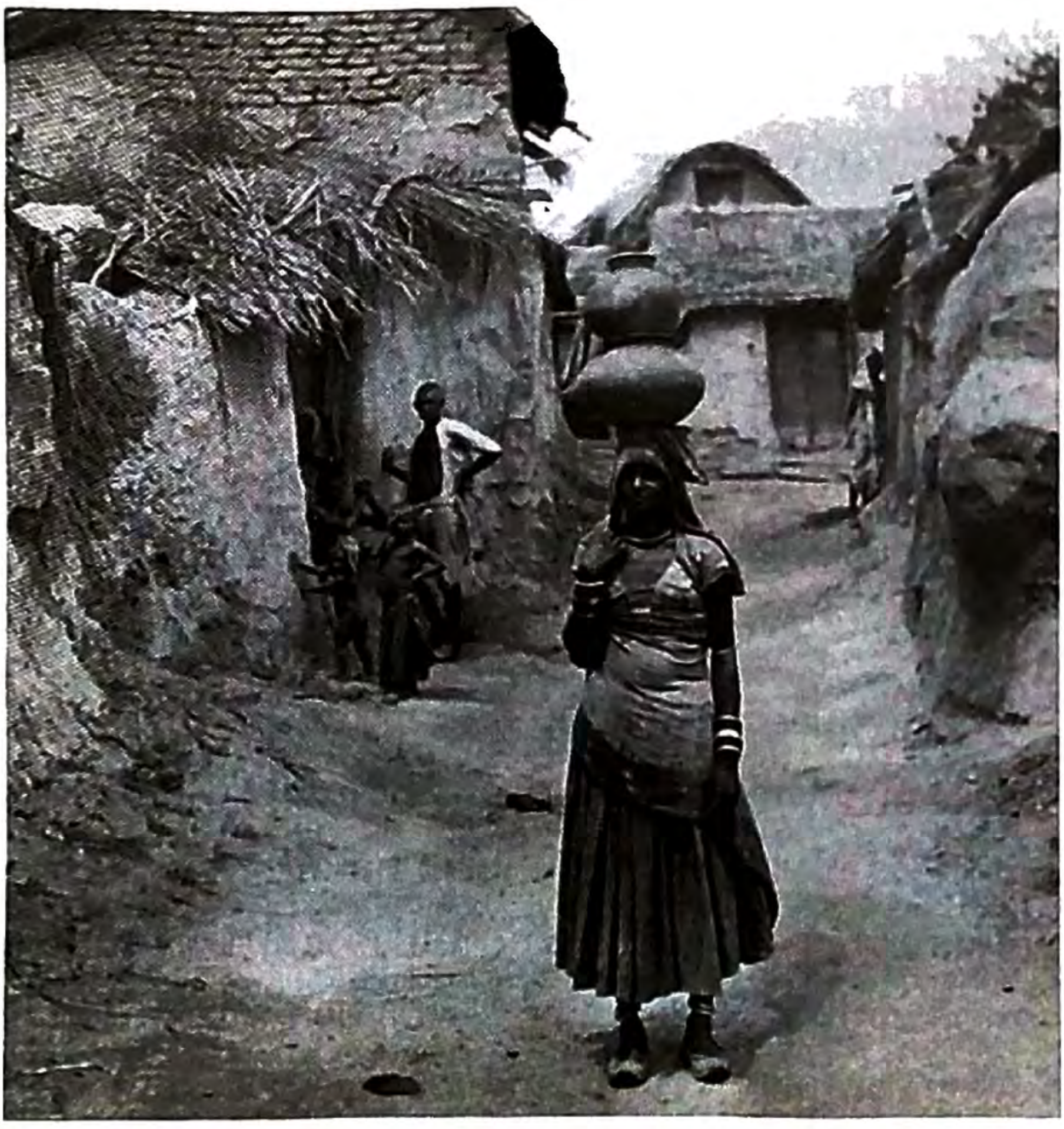
มีคำอยู่ 2 คำสำหรับการบวชของสตรี คือ "สิกขา-สมมติ"(บรรพชาเป็นสามเณรี) และ "วุฏฐานสมมติ" (อุปสมบทเป็นภิกษุณี)

"สมมติ" ในที่นี้แปลว่า มติร่วมกันของภิกษุณี-สงฆ์, สิกขาสมมติ ก็คือ ภิกษุณีสงฆ์มีมติร่วมกันให้หญิงบวชเป็นสามเณรีโดยให้รับสิกขาบท 6 ข้อไปรักษาเป็นเวลา 2 ปี, "วุฏฐานสมมติ" คือ ภิกษุณีสงฆ์มีมติร่วมกันให้หญิงออกจากความเป็นสิกขมานาเพื่ออุปสมบทเป็นภิกษุณี

มีความแตกต่างอีกอย่างหนึ่ง ระหว่างฝ่ายภิกษุกับฝ่ายภิกษุณี คือ ผู้ให้การอุปสมบทของฝ่ายภิกษุเรียกว่า"อุปัชฌายะ", ผู้ให้การอุปสมบทของฝ่ายภิกษุณีเรียกว่า"ปวัตตินี"(ผู้ให้การฝึกฝนอบรม) หรือเรียกว่า "อุปัชฌายา" ก็มี, ศิษย์ของอุปัชฌายะใช้คำว่า "สัทธิ-

วิหาริก", ศิษย์ของปวัตตินีใช้คำว่า "สหชีวินี" (ความหมายเหมือนกัน คือ "ผู้มีความเป็นอยู่ด้วยกัน")

คำอธิบายเกี่ยวกับสามเณรี, สิกขมานา, และภิกษุณี ศึกษาเพิ่มเติมได้ในวินัยมุขเล่ม 3 เรื่องผนวกว่าด้วยภิกษุณี

ภาพชีวิตชาวบ้านในชนบท

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

30 "ภิกษุณีใด สั่งให้จ่าย(ซื้อ)ของอย่างหนึ่งแล้ว ยังสั่งให้จ่ายของอย่างอื่นอีก เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

สืบเนื่องมาจากภิกษุณีฉุลลนันทาคราวอาพาธหนัก อุบาสกคนหนึ่งไปปวารณาว่า ได้ฝากกหาปณะไว้ที่ร้านร้านหนึ่งในตลาด ถ้าต้องการอะไรให้สั่งคนไปรับเอาได้ ภิกษุณีสั่งสิกขมานานางหนึ่งไปขอรับน้ำมันราคาหนึ่งกหาปณะ แต่พอสิกขมานาไปรับน้ำมันมาถวาย กลับบอกว่า ตนต้องการเนยใสต่างหาก สิกขมานาไปขอเปลี่ยนของที่ร้าน ถูกเขาปฏิเสธ นางไม่รู้จะทำอย่างไร ได้แต่ร้องไห้ พวกภิกษุณีต่างตำหนิฉุลลนันทา

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

31 "ภิกษุณีใด เมื่อเขาถวายสิ่งของซึ่งมีมูลค่าอย่างหนึ่งเจาะจงถวายของอย่างหนึ่งแก่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วไปเปลี่ยนเอาของอย่างอื่น เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

ต้นเหตุมีอยู่ว่า อุบาสกอุบาสิการวบรวมสิ่งของหลายอย่างที่ชาวบ้านถวายไว้ทำบุญ เอาไปฝากไว้ที่ร้านร้านหนึ่ง เพื่อให้ตีราคาเป็นค่าจีวรสำหรับถวายแก่ภิกษุณี แล้วไปกล่าวปวารณาต่อภิกษุณีทั้งหลายว่า ถ้าต้องการจีวร ให้ส่งคนไปแจ้งแก่ทางร้าน เขาจะตีราคาสิ่งของที่ฝากไว้เป็นจีวรถวาย แต่แล้วพวกภิกษุณีได้ให้ทางร้านจัดเภสัชให้แทนจีวร นำมาแจกจ่ายกัน. เมื่ออุบาสกอุบาสิกาทราบเรื่อง ก็พากันตำหนิว่าภิกษุณีไม่รักษาเจตนาของพวกเขา

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

32 "ภิกษุณีใด เมื่อเขาถวายสิ่งของที่มีมูลค่าอย่างหนึ่ง เจาะจงถวายของอย่างหนึ่งแก่ภิกษุณีสงฆ์ แล้วไปขอเอามาเป็นของส่วนตัว เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

มีกรณีเกิดขึ้นคล้ายกับสิกขาบทที่ 6. ต่างกันที่ว่า กรณีนี้ภิกษุณีไปขอของเอามาใช้ส่วนตัว ซึ่งก็ผิดเจตนาที่เขาปวารณาถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์

ข้าวยาคู - ข้าวปายาส

ในท้องเรื่องของสิกขาบทต่อไปนี้ มีข้าวยาคูเข้ามาเกี่ยวข้อง "ข้าวยาคู" เราแปลกันว่า ข้าวต้ม, แต่คำว่า "ยาคู" มีอยู่ 2 ชนิด ยาคูที่เป็นอาหารเบา สำหรับกินรองท้อง ไม่ใช่อาหารหลักสำหรับกินให้อิ่ม (น่าจะเป็นแบบน้ำซุปต่างๆ เช่น ซุปไก่ ซุปข้าวโพด เป็นต้น ที่เป็นอาหารรองท้องในร้านอาหารสมัยปัจจุบัน), ยาคูประเภทนี้ (กาแฟ โอวัลติน หรือเครื่องดื่มประเภทนมชนิดต่างๆ น่าจะอนุโลมอยู่ในพวกเดียวกัน) ภิกษุฉันรองท้องก่อนบิณฑบาตหรือก่อนไปฉันได้ ส่วนยาคูชนิดข้าวต้มของไทย เช่น ข้าวต้มกุ้ง ข้าวต้มปลา ข้าวต้มกุ๊ย เป็นต้น ซึ่งกินให้อิ่มเป็นอาหารมื้อหลักได้ เรียกว่า "โภชชยาคู" ไม่ใช่ประเภทเครื่องดื่มรองท้อง

ข้าวปายาส อยู่ในประเภทโภชชยาคู เป็นข้าวต้มปรุงรสกินอิ่มได้ มีข้าวเป็นหลัก จะปรุงด้วยอะไรก็ใส่เข้าไป เช่น "มธุปายาส" ที่นางสุชาดานำไปถวายพระพุทธองค์ ณ โคนต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้นั้น เป็นปายาสปรุงด้วยนมโค

ไม่ว่าจะเป็นปายาสหรือยาคู ถ้าต้มเคี่ยวเป็นน้ำสำหรับกรอกดื่มได้ เอาช้อนหรือนิ้วลงไปจิ้มก็ไม่เป็นรอยค้างอยู่ เพราะความเหลวเหมือนน้ำ อย่างนี้ไม่ใช่โภชชยาคู, สามารถฉันรองท้องก่อนไปฉันในบ้านได้ (รายละเอียดศึกษาเพิ่มเติมได้ในคัมภีร์ทุติยสมันตปาสาทิกา ตอนขุททกกัณฑวรรณนา (ปฐมปวารณาสิกขาบทที่ 5)

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

33 **"ภิกษุณีใด เมื่อเขาถวายสิ่งของที่มีมูลค่าอย่างหนึ่งเจาะจงถวายของอย่างหนึ่ง โดยตั้งใจถวายแก่ภิกษุณีเป็นส่วนมาก แล้วไปเปลี่ยนเอาของอย่างอื่นแทน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"**

ต้นเหตุคือ ภิกษุณีในหมู่บ้านหนึ่งขาดแคลนยาคูสำหรับฉัน ชาวบ้านจึงรวบรวมสิ่งของทำบุญเอาไปไว้ที่ร้านร้านหนึ่ง แล้วปวารณาให้ภิกษุณีทั้งหลายไปขอรับข้าวสารมาหุงต้มเป็นยาคูฉันกันภายในมูลค่าสิ่งของที่ฝากไว้, แต่แทนที่ภิกษุณีทั้งหลายจะไปขอรับข้าวสาร กลับไปขอเภสัชมาฉันแทน ซึ่งผิดไปจากเจตนาของ

ชาวบ้าน จึงถูกเขาตำหนิ

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

34 "ภิกษุณีใดเมื่อเขาถวายสิ่งของที่มีมูลค่าอย่างหนึ่งเพื่อให้ไปแลกของอย่างหนึ่ง โดยตั้งใจถวายแก่ภิกษุณีหมู่มาก แต่ไปขอเอามาเป็นส่วนตัว เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

เกิดจากกรณีคล้ายกับสิกขาบทที่ 8 ต่างกันที่ในสิกขาบทนี้ ภิกษุณีไปขอรับของจากร้านถูกต้อง แต่ผิดที่ขอมาใช้เป็นการส่วนตัว

ปัตตวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

35 "ภิกษุณีใด เมื่อเขาถวายสิ่งของที่มีมูลค่าอย่างหนึ่งเพื่อให้ไปแลกเอาของอย่างหนึ่ง โดยตั้งใจถวายเป็นส่วนบุคคล แต่ไปเอามาเป็นของตัวเอง เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทานั้น เป็นพหูสูต ช่างพูด กิริยาท่าทางองอาจ พูดจามีหลักฐานน่าเชื่อถือ คนก็เลยชอบไปสนทนาปราศรัยด้วย. คราวหนึ่ง ที่อยู่ของนางชำรุด ชาวบ้านจึงรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ไปถวาย เพื่อให้นางเอาไปเป็นค่าซ่อมแซมที่อยู่ แต่ปรากฏว่า นางเอาสิ่งของเหล่านั้นไปแลกเภสัชมาฉันแต่ผู้เดียว ไม่เป็นไปตามความประสงค์ของผู้ถวาย เขาตำหนิว่านางทำไม่ถูก

เป็นที่น่าสังเกตว่า สมัยนั้น การแลกเปลี่ยนกันด้วยสิ่งของ

เป็นความนิยมอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากการซื้อโดยตรงด้วยกหาปณะ และร้านขายของก็มีบริการรับของไว้แลกเปลี่ยนกันได้

(สำหรับคำว่า "ข้าว" นั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนไว้ในหนังสือ"ธรรมแห่งอริยะ" ตอนหนึ่งว่า

"ได้พยายามค้นดูในพระไตรปิฎก และอรรถกถาฎีกาแล้ว ไม่พบคำที่แปลว่าข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียว อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า rice อันแน่นอนสักคำเดียว ในอรรถกถามีกล่าวถึงรวงข้าวไว้สามชนิด คือ "สาลีเสสํ, ยว, โคธุมเสสํ" ข้าวสองชนิดหลังนั้นรู้จักแน่ ยว ที่พระอาจารย์ในเมืองไทยท่านเคยแปลว่าข้าวเหนียวนั้น ตามความจริงคือข้าวพันธุ์หนึ่งที่ฝรั่งเรียกว่า barley เป็นคนละตระกูลกับข้าวเจ้าข้าวเหนียวในเมืองไทย โคธุมนั้นได้แก่ข้าวที่ฝรั่งเรียกว่า wheat ภาษาไทยในปัจจุบันเรียกว่าข้าวสาลี ส่วนคำว่าสาลีในสาลีเสสํ นั้น ก็มิใช่ข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียวอีก แต่น่าจะเป็นข้าวโพด ในภาษาไทยภาคเหนือในปัจจุบันนี้ก็ยังเรียกข้าวโพดว่าข้าวสาลี")

จีวรวรรค

ผ้าห่มหนัก-ผ้าห่มเบา

จีวรวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

36 "ภิกษุณีผู้จะให้เขาจ่ายผ้าห่มหนัก พึงให้จ่ายได้เพียงราคา 4 กังสะเป็นอย่างมาก ถ้าให้จ่ายเกินกว่านั้น เป็นนิสสัคคิย-ปาจิตตีย์"

แม้แต่พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็โปรดที่จะเสด็จไปทรงสดับธรรมเทศนาของภิกษุณีถุลลนันทา, มีอยู่วันหนึ่ง เมื่อนางแสดงธรรมถวายจบลง พระราชาทรงปวารณาให้นางขออะไรก็ได้เท่าที่ต้องการ ภิกษุณีถุลลนันทาเห็นผ้ากัมพล(ผ้าขนสัตว์)ที่ทรงสะพัก (พาดเฉวียงบ่า) จึงทูลขอรับพระราชทานผ้านั้น พระราชาก็ทรงเปลื้องออกถวายทันที คนทั้งหลายได้ยินและได้เห็น ก็นินทาว่าภิกษุณีเห็นแก่ได้

"เพียงราคา 4 กังสะเป็นอย่างมาก" แปลจากคำว่า "จตุกฺกำสปรมำ". 1 กังสะเท่ากับ 4 กหาปณะ. 4 กังสะจึงเท่ากับ 16 กหาปณะ

ผ้ากัมพล จัดว่าเป็นผ้าห่มหนัก ใช้ในฤดูหนาว ส่วนผ้าโขมพัสตร์(ผ้าป่าน-ทำจากใยเปลือกไม้) เป็นผ้าห่มเบา ใช้ในฤดูร้อน

จีวรวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

37 "ภิกษุณีผู้จะให้เขาจ่ายผ้าห่มเบา พึงให้จ่ายได้เพียงราคา 2 กังสะกึ่งเป็นอย่างมาก ถ้าให้จ่ายเกินกว่านั้น เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์"

เรื่องเกิดขึ้นระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับภิกษุณีถุลลนันทา คล้ายกับในสิกขาบทที่ 1 ข้างต้น

2 กังสะกึ่ง คือ 10 กหาปณะ. คำว่า "ผู้ให้เขาจ่าย" คือผู้ขอ

ปาจิตติยกัณฑ์

ปาจิตตีย์ 166 สิกขาบท

จำนวนสิกขาบทปาจิตตีย์

สิกขาบทปาจิตตีย์ของภิกษุณีล้วนๆ มีทั้งสิ้น 96 สิกขาบท ใช้ร่วมกับปาจิตตีย์ของภิกษุอีก 70 สิกขาบท จึงรวมเป็น 166 สิกขาบท แบ่งเป็น 9 วรรค(หมวด) ดังนี้

วรรคที่ 1 ถึง 7 มีวรรคละ 10 สิกขาบท

วรรคที่ 8 และ 9 มีวรรคละ 13 สิกขาบท

กระเทียม

ทรงห้ามภิกษุณีฉันกระเทียม ก็เพราะภิกษุณีไปขอกระเทียมจนชาวบ้านเขาเดือดร้อน สิกขาบทที่ 1 ต่อไปนี้ ให้ความรู้เรื่องกระเทียมในสมัยนั้น ดังนี้

"กระเทียม" แปลจากคำว่า "ลสุณะ" มีหลายพันธุ์ กระเทียมที่ห้ามภิกษุณีฉัน คือกระเทียมมคธ (มาคธิกๆ) ซึ่งคงจะเป็นกระเทียมที่ขึ้นชื่อของแคว้นมคธ กระเทียมอย่างอื่นไม่ห้าม. จะรู้ว่ากระเทียมพันธุ์อะไร ดูกันที่เยื่อหุ้มกลีบกระเทียม กระเทียมมีเยื่อสีเหลือง เรียกว่า "กระเทียมเหลือง". ที่มีเยื่อสีแดง เรียกว่า "กระเทียมแดง" ส่วนกระเทียมเขียว หมายถึงต้นกระเทียมอ่อนหรือหน่อกระเทียม

แต่ไม่ว่าจะเป็นกระเทียมชนิดใดก็ตาม ถ้าใช้ปรุงอาหารแล้ว ภิกษุณีฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ

ลสุณวรรค

ห้ามภิกษุณีฉันกระเทียม

(147) ระหว่างที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน มีอุบาสกคนหนึ่งกล่าวปวารณาต่อภิกษุณีสงฆ์ให้ขอกระเทียมได้ เขาสั่งคนเฝ้าไร่กระเทียมว่า ถ้ามีภิกษุณีมาขอกระเทียม ให้ถวายรูปละ 2-3 กำได้เลย. คราวนั้น กรุงสาวัตถีมีงานมหรสพ กระเทียมขายดีจนไม่พอขาย พวกภิกษุณีไปขอก็ไม่มีถวาย ได้แต่บอกให้ไปเอาที่ไร่ ภิกษุณีถุลลนันทาก็ไปขนเอาอย่างไม่รู้จักประมาณ จนคนเฝ้าไร่ต่อว่าเอา. เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ก็

ทรงตำหนิ และทรงยกอดีตชาติของถุลลนันทาเล่าเป็นนิทานให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ถุลลนันทาเคยเกิดเป็นภรรยาของพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งมีธิดา 3 นาง คือ นันทา, นันทวดี, และสุนทรีนันทา ต่อมาสามีตายไปเกิดเป็นหงส์ทอง มีขนเป็นทองทั้งตัว หงส์นั้นระลึกชาติได้ ได้มาสลัดขนทองคำให้แก่ภรรยาและธิดาคนละขน แต่ถุลลนันทาในชาตินั้นไม่รู้จักพอ นางจับหงส์มาถอนเอาขนจนเกลี้ยง แต่แล้วขนที่งอกใหม่ก็เป็นขนสีขาวธรรมดา ไม่เป็นขนทองคำอีก พระพุทธองค์ทรงสรุปเป็นคำสอนว่า ความโลภเป็นเหตุของความเสื่อม

ทรงบัญญัติลสุณวรรคสิกขาบทที่ 1 ว่า

56 "ภิกษุณีใด ฉันกระเทียม เป็นปาจิตตีย์"

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

57 "ภิกษุณีใด ให้ถอนขน(ของตนเอง)ในที่แคบ เป็นปาจิตตีย์"

เรื่องเล่าว่า วันหนึ่ง พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ไปเปลือยกายอาบน้ำที่ท่าน้ำอจิรวดี ซึ่งเป็นท่าเดียวกับที่พวกหญิงแพศยาอาบ, หญิงพวกนั้นเห็นรักแร้และอวัยวะเพศของภิกษุณีไม่มีขน จึงเอาไปโจมตีว่า พวกภิกษุณีให้คนถอนขนในที่ลับ ทำเหมือนหญิงชาวบ้าน

คำว่า "ที่แคบ" หมายถึงรักแร้และบริเวณอวัยวะเพศ

อีกมุมหนึ่งของโบราณสถานเชตวัน

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

58 "ภิกษุณีใด (เกิดความกำหนัด)สัมผัสอวัยวะเพศของกันและกัน เป็นปาจิตตีย์"

มีภิกษุณี 2 รูป เกิดอารมณ์กระสันอย่างรุนแรง จึงชวนกันเข้าห้องและช่วยกันตบที่อวัยวะเพศของกันและกัน จนเกิดเสียงดัง พวกภิกษุณีได้ยินเสียงนั้น จึงกรูกันเข้าไปดู เพราะนึกว่ากำลังมีอะไรมิดีมิร้ายอย่กับบรษ

อวัยวะเพศ มีแปลกันว่า "องค์รหัส"(ของลับ)

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวันว่า

59 "ภิกษุณีใดใช้ท่อนเกลี้ยง(ไว้สำเร็จความใคร่) เป็นปาจิตตีย์"

ต้นเหตุมาจากภิกษุณีรูปหนึ่งเกิดอารมณ์ใคร่ เข้าไปถามสนมเก่านางหนึ่งซึ่งมาบวชเป็นภิกษุณีว่า ตอนอยู่ในวัง เมื่อพระราชาเข้าหานานๆ ครั้ง ท่านอยู่ได้อย่างไร? อดีตนางสนมตอบว่า ดนใช้ท่อนยางเกลี้ยงๆ ช่วย. ขณะนั้นบังเอิญมีท่อนชนิดที่ว่านั้นอยู่ข้างๆ ถูกใช้งานแล้วลืมล้าง แมลงวันตอมอยู่เต็ม พวกภิกษุณีรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก็รุมตำหนินาง

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่นิโครธาราม ว่า

60 **"ภิกษุณีจะใช้น้ำทำความสะอาดช่องคลอด พึงทำความสะอาดได้ลึกไม่เกิน 2 ข้อองคุลี เกินกว่านั้นเป็นปาจิตตีย์"**

มีอยู่ครั้งหนึ่ง พระเถริมหาปชาบดีโคตมีเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ โดยยืนอยู่ใต้ลม กราบทูลเหตุผลว่า มาตุคามมีกลิ่นตัว. จึงทรงแนะนำให้ภิกษุณีทั้งหลายใช้น้ำชำระให้สะอาดได้. ต่อมา มีภิกษุณีรูปหนึ่งใช้น้ำชำระลึกเกินไปจนเกิดแผลในช่องคลอด จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

ไม่เกิน 2 ข้อองคุลี ก็คือ ล้วงลึกได้เต็มที่ไม่เกินข้อกลางของนิ้วมือ

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

61 **"ภิกษุณีใด เมื่อภิกษุกำลังฉันอยู่ เข้าไปปฏิบัติอยู่ใกล้ๆ ด้วยน้ำดื่ม หรือด้วยการพัดวี เป็นปาจิตตีย์"**

มหาอำมาตย์คนหนึ่งบวชเป็นภิกษุ ภรรยาเก่าก็มาบวชเป็น

ภิกษุณี วันหนึ่ง ภิกษุมหาอำมาตย์ไปฉัน ณ ที่อยู่ของภิกษุณีรูปนั้น ฝ่ายภิกษุณีได้ยืนปฏิบัติอยู่ใกล้ๆ คอยถวายน้ำดื่มและพัดวีให้ พลางพูดถึงชีวิตครองเรือนให้ภิกษุคิดถึงความหลังครั้งเก่า ภิกษุได้ฟังก็ปรามว่าการพูดเรื่องอย่างนั้นไม่ดี อย่าได้พูดอีก. ภิกษุณีโกรธวูบขึ้นมา เอาขันน้ำครอบลงบนศีรษะภิกษุ และเอาพัดไล่ตีเป็นชุลมุน เรื่องทราบถึงพระพุทธองค์ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

62 "ภิกษุณีใด ขอเองก็ดี ให้คนอื่นขอก็ดี คั่วเองก็ดี ให้เขาคั่วก็ดี ตำเองก็ดี ให้เขาตำก็ดี หุงเองก็ดี ให้เขาหุงก็ดี ซึ่งข้าวเปลือก แล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์"

ฤดูเกี่ยวข้าวปีหนึ่ง ภิกษุณีทั้งหลายไปขอข้าวเปลือกที่เขาเพิ่งเก็บเกี่ยวเสร็จ แล้วถือเข้าเมือง ชาวเมืองเห็นก็แกล้งยืนขวางขอส่วนแบ่งแบบสัพยอกเล่น ภิกษุณีที่วัดทราบเรื่องก็ติเตียนว่าไม่เหมาะสม

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

63 "ภิกษุณีใด เทเองหรือให้เขาเท ซึ่งอุจจาระก็ดี ปัสสาวะก็ดี หยากเยื่อก็ดี ของเป็นเดนก็ดี ณ ภายนอกฝาที่พำนักก็ตาม ภายนอกกำแพงก็ตาม เป็นปาจิตตีย์"

เกิดเรื่องบังเอิญขึ้นครั้งหนึ่งที่กรุงสาวัตถี มีพราหมณ์คน

หนึ่งซึ่งเป็นข้าราชการถูกปลดออกจากราชการ วันหนึ่ง เขาตั้งใจจะไปเข้าเฝ้าขอพระราชทานตำแหน่งคืน จึงอาบน้ำแต่งตัวอย่างดี เดินผ่านไปทางที่พำนักของภิกษุณีเพื่อจะไปยังพระราชฐาน เป็นจังหวะเดียวกับที่ภิกษุณีรูปหนึ่งเทหม้อเวจ(อุจจาระ)ไปทางนอกฝากุฏิ ราดโครมลงบนศีรษะของพราหมณ์คนนั้นพอดี พราหมณ์นั้นโกรธจัด วิ่งไปเอาคบเพลิงจะมาเผาที่อยู่ของภิกษุณีให้ราบ อุบาสกคนหนึ่งเห็นเข้า ได้ฟังเรื่อง ก็หลุดปากพูดปลอบใจว่า ไปธุระของท่านเถิด ท่านพราหมณ์ นั่นเป็นมงคลแล้ว ท่านจะได้ทรัพย์ 1,000 ตำลึงพร้อมกับตำแหน่งคืน, และเมื่อพราหมณ์ไปก็ได้ทุกอย่างตามที่อุบาสกพูด ส่วนอุบาสกก็ไปกล่าวโทษภิกษุณีเจ้าของหม้อเวจให้สำรวมระวัง พวกภิกษุณีทราบเรื่องก็ตำหนิภิกษุณีรูปนั้น

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

64 "ภิกษุณีใด เทเองหรือให้เขาเท ซึ่งอุจจาระก็ดี ปัสสาวะก็ดี หยากเยื่อก็ดี ของเป็นเดนก็ดี ลงในของเขียวสด เป็นปาจิตตีย์"

ต้นบัญญัติมาจากภิกษุณีทั้งหลายซึ่งมีที่พำนักอยู่ใกล้นาข้าวของชาวบ้าน พวกนางชอบเทของโสโครกลงในนาข้าว พราหมณ์เจ้าของนาจึงด่าว่าพวกภิกษุณี เพราะได้รับความเดือดร้อน

ลสุณวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเวฬุวัน ว่า

65 "ภิกษุณีใด ไปดูการฟ้อนรำก็ดี การขับร้องก็ดี การประโคมดนตรีก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาของสิกขาบทคือ พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ไปดูงานมหรสพบนยอดเขาใกล้กรุงราชคฤห์ แล้วถูกชาวบ้านติเตียน

อันธการวรรค

อยู่กันสองต่อสอง

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

66 "ภิกษุณีใด ยืนอยู่ด้วยกันก็ดี เจรจากันอยู่ก็ดี กับบุรุษสองต่อสองในยามค่ำคืนที่ไม่มีแสงสว่าง เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีรูปหนึ่ง(ผู้เป็นอันเตวาสินี หรือลูกศิษย์ของพระเถรีภัททกาปิลานี)ยืนคุยกับญาติผู้ชาย(สองต่อสองในยามค่ำมืดอันไม่มีแสงสว่าง) ในโอกาสที่ญาติคนนั้นมายังกรุงสาวัตถี, พวกภิกษุณีเห็นก็กล่าวโทษว่าเป็นการไม่เหมาะไม่ควร

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

67 "ภิกษุณีใด ยืนอยู่ด้วยกันก็ดี เจรจากันอยู่ก็ดี กับบุรุษสองต่อสอง ในสถานที่กำบัง(คือในที่ลับตาคน) เป็นปาจิตตีย์"

สืบเนื่องจากภิกษุณีรูปเดิม (ตามท้องเรื่องในสิกขาบทที่ 1) คราวนี้นางเลี่ยงพระบัญญัติโดยอยู่กันสองต่อสองกับญาติผู้ชายในที่ที่มีเครื่องกำบังในยามค่ำมืด

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

68 "ภิกษุณีใด ยืนอยู่ด้วยกันก็ดี เจรจากันอยู่ก็ดี กับบุรุษสองต่อสอง ในที่แจ้ง เป็นปาจิตตีย์"

ที่มา ยังเป็นภิกษุณีรูปเดิม เพียงแต่ใช้ที่แจ้งพบพูดคุยกับญาติผู้ชายคนนั้น ผิดเพราะเป็นที่ลับหู

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

69 "ภิกษุณีใด ยืนอยู่ด้วยกันก็ดี พูดจากันอยู่ก็ดี กระซิบที่ข้างหูกันก็ดี กับบุรุษสองต่อสอง บนถนนก็ตาม ในตรอกก็ตาม ที่ทางสามแพร่งก็ตาม หาเหตุให้ภิกษุณีผู้ไปเป็นเพื่อนกลับก่อนก็ตาม เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาเป็นต้นบัญญัติ ได้ประพฤติตนไม่เหมาะสมตามที่ระบุในสิกขาบทนี้

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

70 "ภิกษุณีใด เข้าไปยังบ้านเรือนทั้งหลายก่อนเวลาฉันได้นั่งบนอาสนะที่เขาจัดแต่งให้นั่ง แต่พอจะลุกจากไป ไม่บอกลาเจ้าของบ้าน เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาของสิกขาบทคือ ภิกษุณีรูปหนึ่งไปบ้านโยมที่ถวายภัตตาหารเป็นประจำ ไปถึงก็นั่งบนอาสนะ แต่พอลุกจากไป นางไม่ได้บอกลาใครเลย คนใช้ในบ้านมาเก็บกวาดเรือน ก็เก็บอาสนะลงถังขยะไปด้วย เมื่อคนในบ้านไม่เห็นอาสนะ ก็นึกว่าภิกษุณี

หยิบฉวยไปด้วย โยมได้คาดคั้นให้ภิกษุณียอมรับ ก็ไม่เป็นผล จึงเลิกถวายอาหารประจำตั้งแต่บัดนั้น. อีกวันหนึ่งต่อมาจึงได้ไปพบอาสนะอยู่ในถังขยะ ต้องได้ขอขมาภิกษุณีนั้นและเริ่มต้นถวายอาหารประจำอย่างเคย เรื่องนี้พวกภิกษุณีด้วยกันกล่าวโทษภิกษุณีรูปนั้นที่ไม่บอกลาโยมก่อนกลับ ทำให้มีเรื่องเข้าใจผิดกันได้

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

71 "ภิกษุณีใด เข้าไปสู่บ้านเรือนในเวลาหลังอาหาร ไปนั่งก็ดี นอนก็ดี บนอาสนะ โดยไม่บอกกล่าวเจ้าของบ้าน เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาเป็นต้นเหตุ นางไปบ้านหลังหนึ่งหลังเวลาอาหาร แล้วไปนั่งไปนอนบนอาสนะ โดยไม่บอกเจ้าของบ้าน คนในบ้านก็เลยไม่กล้าใช้อาสนะนั้น

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

72 "ภิกษุณีใด เข้าไปยังบ้านเรือนทั้งหลายในเวลาวิกาล ยังไม่ได้บอกพวกเจ้าของบ้าน ก็ไปปูเอง หรือให้คนอื่นปู ซึ่งที่นอน แล้วนั่งหรือนอนบนที่นอนนั้น เป็นปาจิตตีย์"

ในท้องเรื่องเล่าว่า วันหนึ่ง ภิกษุณีหลายรูปเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี ไปถึงหมู่บ้านหนึ่งก็ค่ำพอดี จึงขอเข้าพักแรมที่บ้านหลังหนึ่ง แม่บ้านให้รอสามีกลับมาก่อน ระหว่างรอนั้นเองพวกภิกษุณีก็ปูที่นอนลง บางรูปก็นั่ง บางรูปก็นอน พอพราหมณ์

ผู้เป็นเจ้าของบ้านมาเห็น ก็ให้ไล่ออกจากบ้าน เพราะเห็นลักษณะของภิกษุณีแต่ละรูปเหมือนคนเร่ร่อนจรจัด คงพากันเร่ร่อนไปวันๆ ข่าวเรื่องนี้รู้ถึงภิกษุณีในวัดเชตวัน ซึ่งต่างก็เห็นว่า ภิกษุณีเหล่านั้นทำตัวไม่เหมาะสม

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

73 "ภิกษุณีใดให้คนอื่นโพนทะนา โดยให้เชื่อผิดเข้าใจผิด เป็นปาจิตตีย์"

พระเถรีภัททกาปิลานีเห็นว่าภิกษุณีผู้เป็นศิษย์(อันเตวาสินี)รูปหนึ่งตั้งใจปฏิบัติดนเองดี จึงเตรียมจีวรไว้ให้เป็นรางวัล แต่ภิกษุณีรูปนั้นเที่ยวไปบอกใครต่อใครว่า พระเถรีออกข่าวว่าตนอุปัฏฐากท่านไม่ดี จึงจะไม่ให้จีวรใช้ ภิกษุณีทั้งหลายได้ฟังเรื่องนี้ก็ตำหนิภิกษุณีผู้เที่ยวโพนทะนานั้น

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

74 "ภิกษุณีใด แช่งตนเองก็ดี แช่งคนอื่นก็ดี ด้วยนรกหรือด้วยพรหมจรรย์ เป็นปาจิตตีย์"

วันหนึ่ง มีภิกษุณีหลายรูปหาบริขารของตัวเองไม่พบ ต่างก็ไปถามภิกษุณีจัณฑกาลี จันฑกาลีร้าคาญใจที่ใครๆ ก็เพ่งเล็งว่านางเป็นโจร จึงตอบไปว่า ถ้าฉันเป็นคนเอาบริขารของพวกท่านไป ก็ขอให้ขาดจากพรหมจรรย์ ให้ตกนรกหมกไหม้ แต่ถ้าเป็นการกล่าวหาด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริงจากพวกท่าน ก็ขอให้พวกท่านหลุด

จากพรหมจรรย์ ขอให้ตกนรกไปตามๆ กัน คำกล่าวสาปแช่งของภิกษุณีจัณฑกาลี นำไปสู่การบัญญัติสิกขาบทนี้

อันธการวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

75 "ภิกษุณีใด พร่ำตีตนแล้วร้องไห้ เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ภิกษุณีจัณฑกาลีทะเลาะกับภิกษุณีทั้งหลาย แล้วตีอกชกหัวตัวเอง ร้องไห้ ถูกติเตียนจากภิกษุณีด้วยกัน

นัคควรรค

นัคควรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

76 "ภิกษุณีใด เปลือยกายอาบน้ำ เป็นปาจิตตีย์"

เรื่องเกิดขึ้นที่แม่น้ำอจิรวดี มีภิกษุณีหลายรูปไปเปลือยกายอาบน้ำท่าเดียวกับพวกหญิงแพศยา ถูกหญิงพวกนั้นพูดเย้าว่า พวกท่านยังเป็นเด็กเป็นสาว จะรีบบวชไปทำไม เกิดเป็นคนต้องมีการเสพกาม แก่แล้วค่อยบวชสิ จะได้ใช้ชีวิตทั้งสองด้าน. ภิกษุณีได้ฟังก็เก้อเขิน เล่าเรื่องที่ไปอาบน้ำให้ภิกษุณีทั้งหลายฟัง ภิกษุนำเรื่องกราบทูลอีกต่อหนึ่ง จึงมีพระบัญญัติเรื่องนี้

นัคควรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

77 "ภิกษุณีใด จะให้เขาทำผ้าอาบน้ำ พึงให้ทำให้ได้ขนาด คือ ยาว 4 คืบ กว้าง 2 คืบ โดยคืบสุคต ถ้าทำเกินนั้น

เป็นปาจิตตีย์ ต้องตัดให้ได้ขนาดก่อน จึงปลงอาบัติได้"

ภายหลังที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีมีผ้าอาบน้ำ (อุทกสาฎก)ได้แล้ว พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ก็พากันใช้ผ้าอาบน้ำตามอำเภอใจ นุ่งเลื้อยหน้าเลื้อยหลังไม่เรียบร้อย จึงทรงกำหนดขนาดของผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณี

นัคควรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

78 **"ภิกษุณีใด เลาะเองก็ดี ให้เขาเลาะก็ดี ซึ่งจีวรของภิกษุณีแล้ว ภายหลังทั้งๆ ที่เธอไม่มีเหตุขัดข้องอะไร ก็ไม่เย็บ ไม่ขวนขวายเย็บช่วย เลย 4–5 วันไป เป็นปาจิตตีย์"**

เหตุที่เกิดคือ ภิกษุณีรูปหนึ่งได้ผ้าเนื้อดีมีราคาแพงมาทำจีวร แต่นางเย็บไม่เป็น จนผ้าเสียหาย ภิกษุณีถุลลนันทาไปขออาสาจะเย็บให้ใหม่ ภิกษุณีนั้นจึงเลาะจีวรออกใหม่ แต่แล้ว ถุลลนันทาก็เฉยเสีย ไม่ช่วยเย็บอย่างที่อาสา พวกภิกษุณีอื่นๆ ทราบเรื่อง ต่างกล่าวโทษถุลลนันทา

นัคควรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

79 **"ภิกษุณีใด ไม่ใช้ผ้าสังฆาฏิเกิน 5 วัน เป็นปาจิตตีย์"**

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่ง พวกภิกษุณีพากันฝากจีวรไว้กับเพื่อนภิกษุณีด้วยกัน มีแต่ผ้าอันตรวาสกกับผ้าอุตราสงค์(สบงกับจีวร) นุ่งห่มออกเดินทางไกล สังฆาฏิที่ฝากไว้ก็ชื้นขึ้นรา ภิกษุณี

ผู้รับฝากจึงเอาออกผึ่งแดด ภิกษุณีอื่นๆ มาเห็น ทราบว่ามี ภิกษุณีไม่ถือสังฆาฏิติดตัว ก็ตำหนิ

นัดควรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

80 "ภิกษุณีใด ใช้จีวรที่สลับกับของรูปอื่น เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ภิกษุณีรูปหนึ่งไปบิณฑบาตกลับมา ได้เปลื้องจีวรออกผึ่งไว้ แล้วเข้าที่พัก ภิกษุณีอีกรูปหนึ่งมาเห็น ก็เอามาห่มไปบิณฑบาต พอกลับมา ถูกเจ้าของต่อว่าเอา

ถ้าเจ้าของอนุญาตไม่เป็นอาบัติ

นัดควรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

81 "ภิกษุณีใด ขัดขวางไม่ให้ภิกษุณีอื่นได้จีวร เป็นปาจิตตีย์"

มีอยู่คราวหนึ่ง ตระกูลอุปัฏฐากของภิกษุณีถุลลนันทา ต้องการจะถวายจีวรแก่ภิกษุณีสงฆ์ นางยับยั้งเขาไว้ บอกว่าท่าธุระอย่างอื่นไปก่อนเถิด, ต่อมา บ้านนั้นถูกไฟไหม้ เขาโทษถุลลนันทาว่าเป็นคนทำให้เขาสูญทั้งทรัพย์สินและบุญ

นัดควรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

82 "ภิกษุณีใด ห้ามไม่ให้เขาแจกจ่ายจีวร ซึ่งเขาต้องได้กันโดยชอบธรรม เป็นปาจิตตีย์"

คราวหนึ่ง มีคนถวายจีวรนอกฤดูกาล(อกาลจีวร)แก่

ภิกษุณีสงฆ์ พวกภิกษุณีก็จะแจกจีวรกัน แต่ภิกษุณีถุลลนันทาไม่ให้แจก อ้างว่าพวกลูกศิษย์ของตนไปที่อื่นยังไม่กลับมา. ต้องรอจนภิกษุณีพวกนั้นกลับมาก่อน จึงได้แจกจ่ายจีวรเหล่านั้นได้ พวกภิกษุณีทั้งหลายต่างตำหนิถุลลนันทาในเรื่องนี้

นัคควรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

83 "ภิกษุณีใด ให้สมณีจีวร(ผ้านุ่งห่มของภิกษุณี)แก่ชาวบ้านก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

ต้นบัญญัติคือ ภิกษุณีถุลลนันทาเอาจีวรไปให้พวกนักฟ้อนรำบ้าง พวกนักแสดงต่างๆ บ้าง เพื่อให้พวกนั้นไปพูดยกย่องสรรเสริญตนในที่ต่างๆ ให้มีชื่อเสียงปรากฏ นางถูกภิกษุณีทั้งหลายโจมตีที่ทำอย่างนั้น

นัคควรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

84 "ภิกษุณีใด ทำให้ระยะเวลาแห่งจีวรกาลล่วงเลยไปโดยความหวังที่ไม่แน่นอนว่าจะได้จีวร เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาเป็นต้นเหตุในเรื่องนี้ คราวนั้น บ้านโยมอุปัฏฐากออกปากไว้ว่า ถ้ามีจีวรก็จะถวายแก่ภิกษุณีสงฆ์. ออกพรรษาปีนั้น พวกภิกษุณีประชุมปรึกษากันว่า จะหาจีวรมาแจกกัน ถุลลนันทาบอกว่า รออีกนิด เพราะมีคนจะถวายจีวรอยู่. แต่เมื่อไปถามบ้านโยมเรื่องจีวรที่จะถวาย เขาบอกว่า ยังทำไม่ได้ในตอนนี้ เป็นเหตุให้ภิกษุณีทั้งหลายหาจีวรไม่ทันฤดูกาลนั้น

ขอเดาะกฐิน

ท้องเรื่องในสิกขาบทต่อไปนี้ กล่าวถึงอุบาสกคนหนึ่งผู้ต้องการจะถวายจีวรแก่สงฆ์ แต่เวลานั้นสงฆ์กรานกฐินแล้ว คืออยู่ในระหว่าง"จีวรกาล" สงฆ์จะรับจีวรที่เป็น"อกาลจีวร"ไม่ได้ อุบาสกจึงเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ ขอปรึกษาให้มีการเดาะ(เพิกถอน)กฐิน คือ รื้อไม้สะดึงที่กำลังทำจีวรอยู่ เพื่อมารับจีวรที่อุบาสกนั้นจะถวาย. เรื่องนี้ยังไม่เคยมีธรรมเนียมปฏิบัติกันมาก่อน ภิกษุสงฆ์จึงนำเรื่องเข้ากราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงพิจารณา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้เดาะกฐินได้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา คือสวดตั้งญัตติแล้วสวดขอมติรับรองจากสงฆ์

เรื่องนี้ น่าจะเป็นคำตอบส่วนหนึ่งสำหรับข้อกังขาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกล่าวไว้ตอนหนึ่งในวินัยมุข เล่ม 3 เรื่อง กฐิน ว่า

"สงฆ์พร้อมใจกันเดาะกฐินเสียในระหว่างก็ได้หมายประโยชน์อย่างไร ท่านไม่ได้กล่าวไว้ ข้าพเจ้าเองก็ยังไม่เข้าใจ"

ในอรรถกถา กล่าวถึงการเดาะกฐินที่สงฆ์ควรให้หรือไม่ควรให้ว่า "การเดาะกฐิน เช่นอย่างที่มีอานิสงส์มาก มีการกรานเป็นมูล. มีอานิสงส์น้อยมี

การเดาะเป็นมูล ไม่ควรให้, แต่การเดาะกฐินเช่นอย่างที่มีอานิสงส์น้อย มีการกรานเป็นมูล, มีอานิสงส์มาก มีการเดาะเป็นมูล ควรให้, การเดาะกฐินแม้มีอานิสงส์เท่าๆ กัน สงฆ์ก็ควรให้ทีเดียว เพื่อรักษาศรัทธาไว้"

ใจความคือ ถ้ากรานกฐินได้ประโยชน์มากกว่าในขณะที่เดาะกฐินได้ประโยชน์น้อยกว่า ไม่ควรให้เดาะกฐิน, ถ้ากรานกฐินได้ประโยชน์น้อย เดาะกฐินได้ประโยชน์มากกว่า ควรให้เดาะกฐิน, หรือเมื่อชั่งน้ำหนักของประโยชน์ที่จะเกิดแล้ว เห็นว่าเท่าๆ กัน ก็ให้เดาะกฐินได้, กรณีในท้องเรื่องต่อไปนี้ เป็นการอนุญาตให้เดาะกฐินเพื่อรักษาศรัทธาของอุบาสกคนนั้น

ขัดขวางสงฆ์เดาะกฐิน

(253-254) คราวหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มีอุบาสกคนหนึ่งสร้างวิหารสำหรับสงฆ์ เสร็จแล้วก็มีงานฉลองวิหาร เขาอยากจะถวายจีวรแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แต่อยู่ในคราวกรานกฐิน ภิกษุจึงนำความกราบทูล ทรงอนุญาตให้เดาะกฐินได้ พร้อมกับทรงแนะวิธีเดาะกฐินด้วยญัตติทุติย-กรรมวาจา, เสร็จจากนั้น อุบาสกก็เข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์เพื่อขอให้เดาะกฐิน แต่ถูกภิกษุณีถุลลนันทาคัดค้าน โดยมีข้ออ้างว่า พวกตนยังจะได้จีวรอีกในโอกาสหน้า การคัดค้านของถุลลนันทา เท่ากับค้านมติสงฆ์(ฝ่ายภิกษุ) พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัตินัคควรรคสิกขาบทที่ 10 ว่า

85 "ภิกษุณีใด คัดค้านการเดาะกฐิน ซึ่งสงฆ์ลงมติแล้วโดยถูกต้อง เป็นปาจิตตีย์"

ถ้าชี้ให้เห็นชัดเจนถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการคัดค้าน ไม่เป็นอาบัติ

ตุวัฏฏวรรค

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

86 "ภิกษุณีเหล่าใด นอนบนเตียงเดียวกัน 2 รูป เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ชาวบ้านเดินชมที่อยู่ของภิกษุณี ไปเห็นภิกษุณี 2 รูปนอนอยู่บนเตียงเดียวกัน จึงตำหนิว่า ทำตัวเหมือนคฤหัสถ์ ไม่สมควร

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวันว่า

87 "ภิกษุณีเหล่าใดจำนวน 2 รูป ใช้ผ้าปูที่นอนและผ้าห่มผืนเดียวกัน นอนอยู่ด้วยกัน เป็นปาจิตตีย์"

ชาวบ้านไปเดินชมที่อยู่ของภิกษุณี และไปเห็นภิกษุณี 2 รูปนอนห่มผ้าผืนเดียวกัน บนผ้าปูที่นอนผืนเดียวกัน จึงตำหนิเหมือนในสิกขาบทที่ 1 ข้างต้น

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

88 "ภิกษุณีใด แกล้งก่อความไม่สำราญให้แก่ภิกษุณี เป็นปาจิตตีย์"

ท้องเรื่องเล่าว่า ระหว่างภิกษุณีถุลลนันทากับภิกษุณีภัททกาปิลานีนั้น ต่างก็ขึ้นชื่อทางเป็นพหูสูต ช่างพูด องอาจ และพูดจามีหลักมีฐาน แต่ภัททกาปิลานีออกจะเด่นกว่า คนจึงมักจะไปหาภัททกาปิลานีก่อน ฝ่ายภิกษุณีถุลลนันนทานั้นเป็นคนมักริษยา จึงหาเรื่องแกล้งภัททกาปิลานีเวลานางแสดงธรรม โดยการไปเดินจงกรมอยู่ใกล้ๆ บ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง บรรยายเองบ้าง ให้คนอื่นบรรยายบ้าง ท่องบ่นบ้าง ทุกอย่างแกล้งทำอยู่เบื้องหน้าของภัททกาปิลานี ให้นางรำคาญเสียสมาธิในการแสดงธรรม ภิกษุณีทั้งหลายกล่าวโทษถุลลนันทาในเรื่องนี้

ดุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

89 "ภิกษุณีใด ไม่ช่วยเหลือ(และ)ไม่ขวนขวายเพื่อให้ผู้อื่นช่วยเหลือ ซึ่งสหชีวินีผู้ได้รับความลำบาก เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาเป็นต้นบัญญัติ. "สหชีวินี" คือภิกษุณีที่ตนเป็นคนอุปสมบทให้ เมื่อเขาเป็นไข้ นางไม่สนใจดูแล และไม่มอบหมายให้ใครดูแลรักษาพยาบาลกัน

ดุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวันว่า

90 "ภิกษุณีใด ให้ห้องพักแก่ภิกษุณีแล้ว (ภายหลัง) โกรธ ขัดใจ ฉุดคร่าเองก็ดี ให้คนอื่นฉุดคร่าก็ดี ซึ่งภิกษุณีนั้นจากห้องพักนั้น เป็นปาจิตตีย์"

สาเหตุเกิดจากภิกษุณีถุลลนันทาริษยาภิกษุณีภัททกาปิลานี เรื่องมีอยู่ว่า คราวหนึ่ง ภัททกาปิลานีซึ่งจำพรรษาอยู่ที่เมืองสาเกต มีธุระจำเป็นจะต้องไปพัก ณ ที่พำนักของภิกษุณีในกรุงสาวัตถี(หมายถึงวัดเชตวัน) จึงส่งข่าวไปยังถุลลนันทาให้ช่วยจัดที่พักให้ ถุลลนันทายินดีต้อนรับ แต่พอเห็นภัททกาปิลานีมีคนไปมาหาสู่มาก ก็ริษยา หาเหตุไล่ท่านออกจากที่พัก พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องอย่างนี้อีก

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

91 **"ภิกษุณีใด อยู่คลุกคลีกับคหบดีก็ตาม กับบุตรคหบดีก็ตาม เมื่อถูกภิกษุณีทั้งหลายปรามไม่ให้ทำอย่างนั้น เธอก็ยังดึงดันทำอยู่เหมือนเดิม ภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสเพื่อให้เธอเลิกละการกระทำอย่างนั้น ถ้าเธอเลิกละได้ก่อนสวดครบ 3 จบ เป็นการดี ถ้าเลิกละไม่ได้ เป็นปาจิตตีย์"**

ภิกษุณีจัณฑกาลี เป็นที่มาของสิกขาบทนี้

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

92 **"ภิกษุณีใด เดินทางไกลที่เสี่ยงอันตรายภายในเขตวันโดยไม่มีพวกเกวียนเป็นเพื่อน เป็นปาจิตตีย์"**

สืบเนื่องมาจากพวกภิกษุณีเดินทางไกลไปกันเอง ระหว่างทางถูกผู้ร้ายข่มขืนรังแก

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

93 "ภิกษุณีใด เดินทางไกลที่เสี่ยงอันตราย ในพื้นที่นอกแคว้น โดยไม่มีพวกเกวียนเป็นเพื่อน เป็นปาจิตตีย์"

เป็นกรณีคล้ายกับสิกขาบทที่ 7. ความมุ่งหมายก็เพื่อให้ภิกษุณีตระหนักในภัยอันตรายที่จะเกิดแก่สตรี เมื่อมีการเดินทางไกล

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

94 "ภิกษุณีใด จาริกไปภายในพรรษา เป็นปาจิตตีย์"

ทรงห้ามเป็นครั้งแรก ไม่ให้ภิกษุณีเดินทางไปค้างแรมที่อื่นในระหว่างจำพรรษา สาเหตุมาจากภิกษุณีออกเดินทางในระหว่างพรรษา ไปเหยียบข้าวกล้าของชาวบ้านเสียหาย จนถูกร้องเรียน

ตุวัฏฏวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

95 "ภิกษุณีใด อยู่กับที่จนตลอดฤดูฝนแล้ว ไม่ออกเดินทางไปไหนเลย แม้แค่ในระยะทาง 5-6 โยชน์ เป็นปาจิตตีย์"

สาเหตุมาจากภิกษุณีกรุงราชคฤห์ ไม่ยอมจาริกไปในที่ไหนๆ เลย ฤดูฝนก็แล้ว ฤดูหนาวก็แล้ว ฤดูร้อนก็แล้ว พวกนางอยู่แต่ในสำนัก จนชาวเมืองพูดกันว่า ทิศทางทั่วไปคงมืดจนพวกภิกษุณีมองไม่เห็นทางเดินกระมัง

สิกขาบทนี้บอกเราว่า สาวกของพระพุทธเจ้าต้องไม่ติดที่อยู่ ต้องมีการจาริกไปทำประโยชน์ ต้องมีการเคลื่อนไหว ไม่อยู่นิ่งเฉยกัน

จิตตาคารวรรค

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

96 "ภิกษุณีใด ไปดูโรงละครหลวงก็ดี อาคารแสดงภาพก็ดี สถานที่หย่อนใจก็ดี อุทยานก็ดี สระโบกขรณีก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

ในพระราชอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศล มีที่แสดงภาพเขียนให้ชาวเมืองไปชม พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ก็ไปดูไปชมกับเขาด้วย ผู้คนเห็นก็ติเตียนว่า พวกนางทำตัวเหมือนหญิงชาวบ้านทั่วไป

ศัพท์ที่น่าสังเกตในสิกขาบทนี้ คือ

ราชาคาร - โรงละครหลวง
จิตตาคาร - ศาลาแสดงภาพเขียนอันวิจิตร
อาราม - สวนป่าอันร่มรื่น
อุทยาน - พระราชอุทยาน
โบกขรณี - สระบัว(สำหรับลงเล่นน้ำได้)

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

97 "ภิกษุณีใด ใช้ตั่งและเตียง(อย่างคฤหัสถ์) เป็นปาจิตตีย์"

สืบเนื่องมาจากชาวบ้านไปเดินชมที่อยู่ของภิกษุณี เห็นภิกษุณีนั่งนอนบนตั่งและเตียงอย่างที่ชาวบ้านใช้กัน จึงตำหนิ

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

98 "ภิกษุณีใด กรอด้าย เป็นปาจิตตีย์"

เป็นเพราะชาวบ้านไปเห็นภิกษุณีกรอด้ายที่วัด เขาตำหนิว่าเอางานของผู้หญิงชาวบ้านมาทำ ไม่สมควร

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

99 "ภิกษุณีใด ทำงานรับใช้คฤหัสถ์ เป็นปาจิตตีย์"

มีภิกษุณีไปทำงานช่วยชาวบ้าน ภิกษุณีด้วยกันติเตียนว่าไม่เหมาะสม ตัวอย่างงานรับใช้หรืองานช่วยเหลือคฤหัสถ์ เช่น หุงต้มข้าวปลาอาหาร ซักผ้า เป็นต้น

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

100 "ภิกษุณีใด รับคำภิกษุณีด้วยกันแล้วว่าจะช่วยระงับอธิกรณ์ แต่แล้วก็ไม่ได้ช่วย ทั้งๆ ที่ไม่มีเหตุขัดข้องอะไร เธอไม่ได้ขวนขวายเพื่อช่วยระงับอธิกรณ์นั้นเลย เป็นปาจิตตีย์"

มูลเหตุมาจากภิกษุณีถุลลนันทา มีภิกษุณีรูปหนึ่งมาขอให้ช่วยระงับอธิกรณ์ นางรับปากว่าจะช่วย แต่แล้วก็ไม่ได้ทำอะไรเพื่อช่วยเหลือตามที่รับปากเลย

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

101 "ภิกษุณีใด ให้ของขบเคี้ยวหรือของบริโภค แก่ชาวบ้านก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี โดยให้ด้วยมือของตน เป็นปาจิตตีย์"

ถุลลนันทาภิกษุณีเป็นต้นบัญญัติ นางให้ของกินแก่พวกนักฟ้อนนักแสดง เพื่อให้พวกเขาไปพูดให้คนทั้งหลายมาเลื่อมใสศรัทธาดนยิ่งๆ ขึ้น พวกภิกษุณีตำหนิการกระทำอย่างนั้น

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

102 "ภิกษุณีใด ใช้ผ้าอาศัย(คนเดียว) ไม่ให้ภิกษุณีอื่นได้ใช้เลย เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาเป็นต้นเหตุอีก นางใช้ผ้าอาศัย (คือผ้าที่เขาถวายไว้เป็นพิเศษ สำหรับใช้เมื่อรอบเดือนมา) ใช้อยู่รูปเดียว ไม่ให้รูปอื่นได้ใช้เลย ทำให้ภิกษุณีอื่นๆ ได้รับความเดือดร้อน

ไม่มีรายละเอียดว่า"ผ้าอาศัย"(หรือผ้าอนามัย)นั้น มีลักษณะอย่างไร? บอกแต่เพียงว่า เป็นผ้าที่เขาถวายให้ภิกษุณีใช้เมื่อประจำเดือนมา ให้ใช้ 3 วันเป็นอย่างมาก พอถึงวันที่ 4 ให้ซัก เพื่อให้ภิกษุณี, สิกขมานา, หรือสามเณรี ได้ใช้กันต่อไป แสดงว่า ผ้าอาศัยนี้ เขาถวายไว้เป็นของส่วนกลาง ภิกษุณีต้องช่วยกันดูแล, โดยใช้แล้วซักไว้เพื่อให้ภิกษุณีรูปอื่นๆ ได้ใช้กันต่อไป (ดู วินย.3/314-317)

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

103 "ภิกษุณีใด ก่อนเดินทางไกล(จาริก) ไม่มอบหมายห้องที่อยู่ของตนให้ใครดูแล เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ภิกษุณีถุลลนันทาเดินทางจาริก โดยไม่ได้บอกใครให้ดูแลกุฏิของตน วันหนึ่งเกิดไฟไหม้กุฏิหลังนั้น ไม่มีภิกษุณี

รูปใดเข้าไปขนย้ายของหนีไฟ เพราะเกรงว่า เมื่อมีของสูญหาย ถุลลนันทาก็จะมาเรียกเอาที่ตนจนครบ, เมื่อถุลลนันทากลับมาเห็นกุฏิเหลือแต่ซาก จึงต่อว่าพวกภิกษุณีว่าไม่ช่วยเหลืออะไรกันเลย ทางฝ่ายภิกษุณีอื่นๆ ก็โทษถุลลนันทาว่า จะเดินทางไปไหนก็ไม่มอบหมายที่อยู่ที่พักให้ใครดูแล

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ ๙ ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

104 "ภิกษุณีใด เรียนดิรัจฉานวิชา เป็นปาจิตตีย์"

พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์พากันเรียนดิรัจฉานวิชา คนทั้งหลายตำหนิว่าเป็นการเรียนเหมือนสตรีคฤหัสถ์ ไม่เหมาะสม

บทภาชนีย์(วินย.3/323)ให้ความหมายของ"ดิรัจฉานวิชา" ว่า ได้แก่ศิลปวิทยาการนอกพระศาสนาชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่กอปรด้วยประโยชน์ เช่น วิชาทำเสน่ห์ วิชาทำนายทายทัก เป็นต้น

เรียนหนังสือ, เรียนวิชาท่องจำ, เรียนวิชาป้องกันตนเอง ไม่เป็นอาบัติ

จิตตาคารวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

105 "ภิกษุณีใด สอนดิรัจฉานวิชา เป็นปาจิตตีย์"

ผู้ก่อเรื่อง เป็นภิกษุณีฉัพพัคคีย์เหมือนกัน

อารามวรรค

อารามวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

106 "ภิกษุณีใด รู้อยู่ ไม่บอกกล่าวก่อนเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุ เป็นปาจิตตีย์"

สิกขาบทนี้มีอนุบัญญัติเพิ่มเข้ามา 2 ครั้ง เริ่มต้นเกิดจากมีภิกษุณีพากันเข้าไปในวัดขณะที่พวกภิกษุกำลังทำจีวร ซึ่งภิกษุแต่ละรูปนุ่งสบงผืนเดียว ภิกษุทั้งหลายจึงตำหนิเอา และพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้. ต่อมาคราวหนึ่ง พวกภิกษุเดินทางไปที่อื่น กลับมาวัดอีกที เห็นวัดรกเรื้อไม่มีใครดูแลเก็บกวาดอะไรเลย ภิกษุก็ตำหนิภิกษุณีอีก ส่วนภิกษุณีก็อ้างเหตุว่ามีพระบัญญัติห้าม. และอีกคราวหนึ่ง พวกภิกษุออกจากวัดไปแล้วกลับมา ภิกษุณีไม่รู้ว่ากลับมาแล้ว ก็พากันเข้าไปโดยไม่ได้ขออนุญาตก่อน ภิกษุณีก็ไม่สบายใจอีก คิดว่าได้ละเมิดสิกขาบทแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงเพิ่มอนุบัญญัติอีกครั้งหนึ่ง

(เรื่องนี้ ช่วยให้นึกเห็นความเกี่ยวข้องกันระหว่างภิกษุกับภิกษุณี ทั้งก่อนจะมีสิกขาบทและภายหลังมีสิกขาบทแล้ว)

อุปัชฌาย์ของพระอุบาลี

(334) เรื่องนี้ เกิดขึ้นขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี) กล่าวถึงพระเถระชื่อ "กัปปิตกะ" ว่า เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระอุบาลีเถระ (สันนิษฐานว่า พระ

กัปปิดกะรูปนี้อยู่ในกลุ่มพระปุราณชฏิลพันรูป) พระกัปปิตกะพำนักอยู่ในป่าช้าใกล้ๆ ป่ามหาวันนั้น

ครานั้น มีภิกษุณีแก่รูปหนึ่งในกลุ่มภิกษุณีฉัพพัคคีย์มรณภาพลง พวกภิกษุณีนำศพนางไปเผาแล้วก่อสถูปไว้ใกล้ๆ ที่พักของพระกัปปิตกะ หลังจากนั้น วันแล้ววันเล่า ก็พากันไปร้องห่มร้องไห้อยู่ที่สถูป พระเถระรำคาญเสียงนั้นจึงไปรื้อทำลายสถูปทิ้ง ทำให้ภิกษุณีพวกนั้นโกรธแค้น ปรึกษากันลับๆ ว่า ต้องฆ่าพระเถระรูปนี้. ภิกษุณีรูปหนึ่งในกลุ่ม นำความเรื่องนี้ไปกราบเรียนพระอุบาลี พระอุบาลีจึงไปกราบเรียนให้พระอุปัชฌาย์หลบไปอยู่ที่อื่นก่อน. วิธีฆ่าพระเถระ ภิกษุณีพวกนั้นเอาก้อนดินก้อนหินไปทุ่มใส่ที่พักของท่าน โดยนึกว่าท่านอยู่ในนั้น แต่พอวันรุ่งขึ้น เห็นพระเถระเดินบิณฑบาตอยู่ในเมืองเป็นปกติ ก็แปลกใจและสืบจนรู้ว่า พระอุบาลีเถระเป็นผู้เอาความลับไปบอกพระกัปปิตกะ. พวกนางทั้งด่าทั้งขู่พระอุบาลีด้วยความเจ็บแค้น ภิกษุณีทั้งหลายได้ทราบเรื่องต่างกล่าวโทษพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์

อารามวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติว่า

107 "ภิกษุณีใด ด่าก็ดี ขู่ก็ดี ซึ่งภิกษุ เป็นปาจิตตีย์"

"ด่า" แปลจากคำว่า "อกฺโกเสยฺย" คือด่าให้เจ็บ

"ขู่" แปลจากคำว่า "ปริภาเสยฺย" คือด่าทางอ้อม (อีกความหมายหนึ่งคือ พูดให้กลัว)

อารามวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

108 "ภิกษุณีใด ขึ้งเคียด กล่าวติพวกภิกษุณีกันเอง เป็นปาจิตตีย์"

มูลเหตุคือ ภิกษุณีจัณฑกาลี(ลูกศิษย์ของภิกษุณีถุลลนันทา)ก่อการทะเลาะวิวาท มีเรื่องมือธิกรณ์กับภิกษุณีสงฆ์ จนถูกภิกษุณีสงฆ์ลงโทษ"ยกวัตร"(อุกเขปนียกรรม) คือห้ามใช้สิทธิที่เคยมีในฐานะเป็นภิกษุณี เป็นการชั่วคราว จนกว่าจะสำนึกผิด. การลงโทษนี้ ภิกษุณีสงฆ์ฉวยโอกาสทำขณะที่ถุลลนันทาไม่อยู่วัด เพราะถ้านางอยู่ นางก็จะคัดค้านจนภิกษุณีสงฆ์ทำอะไรไม่ได้

เมื่อกลับมาวัด ถุลลนันทาไม่เห็นจัณฑกาลีทำหน้าที่ลูกศิษย์เหมือนเคย ก็แปลกใจ ทราบว่าลูกศิษย์ถูกสงฆ์ยกวัตร. ถุลลนันทาก็ด่ากราดภิกษุณีทั้งหลายว่า โง่ ไม่รู้ถูกรู้ผิด. พวกภิกษุณีต่างก็ติเตียนในพฤติการณ์ของนาง

อารามวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

109 "ภิกษุณีใด เมื่อทายกนิมนต์(เพื่อฉันอาหาร)ไว้แล้ว หรือฉันจนอิ่มพอ(ห้ามภัต)แล้ว เคี้ยวหรือฉันของเคี้ยวหรือของฉันอีก เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ พวกภิกษุณีไปฉันในบ้านหนึ่งแล้ว ก็ยังไปฉันต่ออีกในบ้านอื่น ทำให้ทายกเขาเสียใจ

อารามวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

110 "ภิกษุณีใด เป็นคนหวง(ตระหนี่)ตระกูล(บ้านทายก) เป็นปาจิตตีย์"

สาเหตุมาจากภิกษุณีรูปหนึ่งไปบิณฑบาตในตรอก(กรุงสาวัตถี) ทายกบ้านหลังหนึ่งนิมนต์ท่านเข้าไปฉันในบ้าน และกล่าวแก่ท่านหลังฉันเสร็จว่า ขอฝากนิมนต์ภิกษุณีรูปอื่นๆ มาฉันได้ทุกเมื่อที่บ้านหลังนี้. ภิกษุณีนั้นเกิดคิดไม่อยากจะให้ภิกษุณีรูปใดไปแย่งศรัทธา จึงแกล้งบอกรูปอื่นๆ ว่า ที่ตรอกนั้นมีหมาดุมีโคดุ ทางเข้าก็เลอะลื่น. วันหนึ่ง มีภิกษุณีรูปหนึ่งไปบิณฑบาตในตรอกนั้น ได้รับนิมนต์เข้าไปฉันในบ้านนั้นเหมือนกัน ทายกถามว่า เหตุใดพวกภิกษุณีจึงไม่ค่อยมาบิณฑบาตที่ตรอกนี้? ก็เลยได้รู้ว่าภิกษุณีรูปนั้นพูดโกหก หวงบ้านทายกไว้เพื่อตัวเองคนเดียว

อารามวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

111 "ภิกษุณีใด จำพรรษาอยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ เป็นปาจิตตีย์"

เรื่องเกิดจากพวกภิกษุณีที่จำพรรษาอยู่ในวัดใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เดินทางไปยังกรุงสาวัตถี ถูกภิกษุณีทั้งหลายรุมถามว่าจำพรรษากันที่ไหน ได้ฟังโอวาทจากภิกษุดีอยู่หรือ? พวกนางตอบว่า ที่วัดไม่มีภิกษุอยู่จำพรรษาเลย การฟังโอวาทจึงไม่เคยมี. ภิกษุณีกรุงสาวัตถีตำหนิพวกนางว่า การอยู่จำพรรษาในวัดที่ไม่มีภิกษุอย่างนั้น ไม่ถูกต้อง

อารามวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

112 "ภิกษุณีใด จำพรรษาแล้ว ไม่ปวารณาต่อสงฆ์ 2 ฝ่าย(คือภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์) ด้วยการได้เห็นก็ดี ด้วยการ

ได้ยินก็ดี ด้วยการตั้งข้อรังเกียจก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

มูลเหตุมาจากภิกษุณีพวกหนึ่งในวัดใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เดินทางไปยังกรุงสาวัตถีเพื่อออกพรรษา ถูกภิกษุณีที่นั่นถามว่า ก่อนมา ได้ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์แล้วหรือ? พวกนางตอบว่า ยังไม่ได้ปวารณา จึงถูกตำหนิ

"ปวารณา" คือการเปิดโอกาสให้ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ว่ากล่าวตนได้ ไม่ว่าเรื่องที่ว่ากล่าวนั้นจะมาจากการได้เห็นก็ตาม จากการได้ยินคนอื่นพูดก็ตาม หรือจากความไม่แน่ใจ นึกระแวงรังเกียจก็ตาม การปวารณาครั้งพิเศษซึ่งต้องมีทุกปี คือวันออกพรรษา(ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11), วันนั้น จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วันมหาปวารณา"

อารามวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

113 "ภิกษุณีใด ไม่ไปเพื่อฟังโอวาท(จากภิกษุ)ก็ดี เพื่อร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

มูลเหตุคือ พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ เมื่อถูกภิกษุณีด้วยกันชวนไปฟังโอวาทจากภิกษุ ก็ไม่ยอมไป อ้างว่า จะไปทำไม ในเมื่อภิกษุฉัพพัคคีย์ก็มาให้โอวาทอยู่แล้ว, เพื่อป้องกันไม่ให้สงฆ์แยกกันอยู่แยกกันทำ หรือต่างคนต่างอยู่ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้

อารามวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

114 "ทุกกึ่งเดือน กิจ 2 อย่างที่ภิกษุณีต้องทำต่อภิกษุสงฆ์

คือ 1. ถามวันอุโบสถ 2. ขอโอวาท, ภิกษุณีใดไม่ทำกิจทั้งสองอย่างนั้น เป็นปาจิตตีย์"

สืบเนื่องจากมีภิกษุณีบางพวก ละเลยกิจที่ต้องทำ คือไม่ถามวันอุโบสถ และไม่ไปขอโอวาทจากภิกษุ

"ทุกกึ่งเดือน" คือทุกวันอุโบสถ 14 หรือ 15 ค่ำ

อารามวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

115 "ภิกษุณีใด ไม่บอกให้สงฆ์หรือคณะทราบ ก่อนให้บุรุษ(ซึ่งอยู่กันสองต่อสองกับตน) บ่งก็ดี ผ่าก็ดี ล้างก็ดี ทาก็ดี พันผ้าก็ดี แกะก็ดี ซึ่งฝีหรือบาดแผลในร่มผ้า เป็นปาจิตตีย์"

ท้องเรื่องเล่าว่า มีภิกษุณีรูปหนึ่งอยู่กับบุรุษคนหนึ่ง (คืออยู่กันสองต่อสอง) ภิกษุณีให้บุรุษนั้นบ่งฝีที่เกิดในร่มผ้าของตน ฝ่ายบุรุษก็เลยคิดร้าย พยายามจะข่มขืนนาง นางโวยวาย. พวกภิกษุณีรู้เข้าก็ตำหนิการที่นางทำตัวอย่างนั้น ซึ่งเป็นการเสี่ยงอันตรายจากบุรุษ

คัพภินีวรรค

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

116 "ภิกษุณีใด ให้สตรีมีครรภ์บวช เป็นปาจิตตีย์"

คราวนั้นยังไม่มีสิกขาบทห้ามหญิงมีครรภ์บวชเป็นภิกษุณี จึงมีภิกษุณีตั้งครรภ์ออกบิณฑบาต พวกชาวบ้านก็ชวนกันไปตัก

บาตร เพราะเห็นว่าเป็นคนอุ้มครรภ์แก่แล้ว แต่พร้อมกันนั้นก็ตำหนิที่ภิกษุณีให้หญิงมีครรภ์บวช

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

117 "ภิกษุณีใด บวชให้สตรีมีลูกอ่อน เป็นปาจิตตีย์"

สืบเนื่องจากมีภิกษุณีแม่ลูกอ่อนออกบิณฑบาต ชาวบ้านเห็นแก่เด็กอ่อน จึงชวนกันถวายบิณฑบาต แต่ก็ตำหนิการให้หญิงแม่ลูกอ่อนบวชเป็นภิกษุณีด้วย

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

118 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานา ผู้ยังมิได้ฝึกฝนในสิกขาบท 6 ประการครบ 2 ปี เป็นปาจิตตีย์"

มีภิกษุณีบวชสิกขมานาที่อยู่ในสิกขาบท 6 ประการยังไม่ครบ 2 ปี ผลก็คือ สิกขมานานั้นยังไม่รู้อะไรเป็นอะไร (ไม่มีความพร้อม) ภิกษุณีทั้งหลายจึงตำหนิผู้บวชให้

ในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ได้ประทานวิธีให้"สิกขาสมมติ" คือสวดด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เพื่อให้สิกขมานารับสิกขาบท 6 ไปปฏิบัติเป็นเวลา 2 ปีด้วย

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

119 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานาผู้รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้สมมติ(คือการให้อุปสมบทด้วย

ญัตติทุติยกรรมวาจา) เป็นปาจิตตีย์"

ต้นเหตุมาจากภิกษุณีบวชสิกขมานาผู้รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว โดยไม่ผ่านกระบวนการอุปสมบทจากฝ่ายภิกษุสงฆ์ก่อน เวลาภิกษุณีอื่นๆ ใช้สิกขมานานั้นทำงานอย่างที่เคยใช้. สิกขมานานั้นก็แข็งขืน บอกว่า ตัวเองไม่ใช่สิกขมานาแล้ว เพราะได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว ภิกษุณีทั้งหลายจึงกล่าวโทษการอุปสมบทให้สิกขมานาโดยไม่ผ่านฝ่ายภิกษุสงฆ์ก่อน

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

120 "ภิกษุณีใด บวชให้เด็กหญิงชาวบ้านอายุต่ำกว่า 12 ขวบ เป็นปาจิตตีย์"

เมื่อภิกษุณีทั้งหลายบวชให้เด็กหญิงที่อายุยังไม่ถึง 12 ขวบ ปัญหาที่ตามมาก็คือ เด็กๆ ทนหิว. ทนหนาว. ทนร้อน เป็นต้นไม่ได้ ถ้าอายุครบ 12 ขวบ(สำหรับเพศหญิง) ก็ยังจะเริ่มมีความอดทน มีความเป็นผู้ใหญ่ขึ้น จึงทรงบัญญัติห้ามบวชให้เด็กหญิงอายุต่ำกว่า 12 ขวบ

คำว่า "บวช" ในที่นี้หมายถึง อุปสมบทเป็นภิกษุณี

สมัยนั้น เด็กหญิงอายุไม่ถึง 12 ขวบ ก็อาจมีสามีได้แล้ว

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

121 "ภิกษุณีเหล่าใด บวชให้เด็กหญิงอายุ 12 ขวบบริบูรณ์แล้ว แต่เด็กหญิงนั้นรักษาสิกขาบท 6 ยังไม่ครบ 2 ปี, เป็นปาจิตตีย์"

เมื่อมีสิกขาบทที่ 5 ห้ามไว้ พวกภิกษุณีก็ยังบวชให้เด็กหญิงที่มีอายุ 12 ขวบบริบูรณ์อยู่ แต่เด็กยังไม่ได้รักษาสิกขาบท 6 ข้อครบ 2 ปี ความพร้อมที่จะเป็นภิกษุณียังไม่มี จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้อีก

อรรถกถาวินิจฉัยไว้ตอนท้ายว่า ถ้าเด็กหญิงมีอายุได้ 10 ขวบ และสงฆ์ได้ให้เธอรักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว อายุเธอจะครบ 12 ขวบพอดี ให้อุปสมบทเป็นภิกษุณีได้

และถึงแม้ว่าเด็กหญิงมีอายุครบ 12 ขวบแล้ว ทั้งได้รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว ก็มิใช่ว่าภิกษุณีจะอุปสมบทให้เธอได้เลย ต้องผ่านมติจากฝ่ายภิกษุสงฆ์ให้อุปสมบทได้ก่อน เด็กหญิงนั้นจึงจะอุปสมบทได้ ดังนั้น จึงมีพระบัญญัติคัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 7 ที่วัดเชตวัน ว่า

122 "ภิกษุณีใด บวชให้เด็กหญิงมีอายุครบ 12 ขวบ ผู้ได้รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้เห็นชอบ (สมมติ)ให้อุปสมบท เป็นปาจิตตีย์"

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

123 "ภิกษุณีใด บวชให้สหชีวินี(ลูกศิษย์)แล้ว ไม่อนุเคราะห์ และไม่ให้ใครอนุเคราะห์ ถึง 2 ปี เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีถุลลนันทาบวชให้ลูกศิษย์คนหนึ่งแล้วไม่เคยดูแลห่วงหาอาทร ลูกศิษย์ก็เลยเป็นคนโง่ ไม่รู้อะไรถูกอะไรผิด ถุลลนันทาถูกภิกษุณีด้วยกันตำหนิในเรื่องนี้

คำว่า "สหชีวินี" เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สัทธิวิหารินี" (ในฝ่ายภิกษุ คือ สัทธิวิหาริก)

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

124 "ภิกษุณีใด ไม่ติดตามปวัตตินีผู้ให้บวช ถึง 2 ปี เป็นปาจิตตีย์"

มีภิกษุณีหลายรูป บวชแล้วไม่เคยติดตามปวัตตินีผู้บวชให้ตน ผลก็คือ เป็นคนไม่ฉลาด เอาตัวไม่รอด

คัพภินีวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

125 "ภิกษุณีใด บวชให้สหชีวินีแล้ว ไม่พาไปไหนเลย ทั้งไม่ให้คนอื่นพาเดินทางไปไหนด้วย แค่ระยะทางสัก 5-6 โยชน์ก็ไม่เคย เป็นปาจิตตีย์"

เกิดเรื่องครั้งหนึ่ง สหชีวินีนางหนึ่ง ถูกปล่อยให้อยู่แต่ในวัด นายเก่าก็เลยมาลักพาตัวไป

กุมารีภูตวรรค

เด็กหญิง - นางสาว - นาง

ในคัพภินีวรรคและกุมารีภูตวรรคนี้ มีคำอยู่ 2 คำที่น่าสังเกต คือคำว่า "ดิหิคตา" กับ "กุมารีภูตา"

"คิหิคตา" มีแปลกันว่า เด็กหญิงชาวบ้าน, เพราะหมายถึงเด็กหญิงอายุไม่เกิน 12 ขวบ เด็กหญิงอายุเพียงเท่านี้ มาปรากฏในวงการภิกษุณี เพราะพวกเธอเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุณีก่อนที่จะมีพระบัญญัติห้าม. มีผู้ให้คำแปลว่า"สตรีคฤหัสถ์" ก็ยังไม่ชัดเจนเท่ากับคำแปลที่ว่า"เด็กหญิงมีสามี"หรือ"เด็กหญิงที่แต่งงานแล้ว" ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงแปลไว้ในวินัยมุข

อรรถกถากล่าวตอนหนึ่งว่า คิหิคตา จะเรียกว่ากุมารีภูตา(นางสาว) ก็ได้ (ตรงกับธรรมเนียมไทยที่หญิงมีสามี ไม่ว่าจะอายุเท่าไร ก็ใช้คำว่า"นาง") แต่กุมารีภูตา จะใช้คำว่า"คิหิภูตา"แทนไม่ได้

เมื่อเด็กหญิงเป็นผู้ใหญ่ก่อนวัยเพราะการมีคู่ครอง จึงอนุโลมให้อุปสมบทได้ก่อนพวกนางสาว แต่อายุต่ำสุดก็จะต้องเป็น 12 ขวบ คือเริ่มอยู่ในสิกขาบทเป็นสิกขมานาอายุ 10 ขวบ เมื่อครบ 2 ปี อายุก็จะครบ 12 ขวบพอดี ถ้าเริ่มที่อายุ 11 ขวบ ก็จะอุปสมบทได้เมื่ออายุ 13 ขวบ ไล่ไปตามลำดับอย่างนี้

"กุมารีภูตา" คือหญิงอายุตั้งแต่ 18 ปี. ที่แปลว่า"นางสาว"นั้น ตรงความหมายแล้ว แต่แม้จะเป็นนางสาว ความรับผิดชอบและความอดทนก็ยังอาจอ่อนเยาว์กว่าเด็กหญิงที่มีสามี การให้อุปสมบทจึงมีเงื่อนไขเท่ากับเด็กหญิงที่มีสามี

3 สิกขาบทต่อไปนี้ มีที่มาที่ไปเหมือนกรณีเด็กหญิงทุกอย่าง

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

126 "ภิกษุณีใด อุปสมบทให้สตรีผู้เป็นกุมารี(นางสาว)ที่อายุยังไม่ถึง 20 ปี เป็นปาจิตตีย์"

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

127 "ภิกษุณีใด อุปสมบทให้สตรีผู้เป็นกุมารีอายุ 20 ปีแล้ว แต่ยังไม่ได้รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปี เป็นปาจิตตีย์"

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

128 "ภิกษุณีใด อุปสมบทให้สตรีผู้เป็นกุมารีอายุครบ 20 ปี (และ)รักษาสิกขาบท 6 ครบ 2 ปีแล้ว แต่ภิกษุสงฆ์ยังไม่เห็นชอบให้บวช เป็นปาจิตตีย์"

ภิกษุณีพรรษา 12 เป็นอุปัชฌาย์ได้

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

129 "ภิกษุณีใด มีพรรษาไม่ถึง 12 พรรษา อุปสมบทให้กุลธิดา เป็นปาจิตตีย์"

มีภิกษุณีบวชกันอย่างที่ว่านี้ ผลก็คือ ทั้งปวัตตินีและสห-

ชีวินี(อุปัชฌาย์กับศิษย์) ต่างก็มีปัญหา คือมีความไม่พร้อมในด้านต่างๆ

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

130 "ภิกษุณีใด มีพรรษาครบ 12 พรรษาแล้ว แต่สงฆ์ยังไม่ได้แต่งตั้งให้บวชคนอื่นได้ ขืนบวชให้กุลธิดา เป็นปาจิตตีย์"

การแต่งตั้งภิกษุณีที่มีอายุพรรษาครบ 12 พรรษา เพื่อให้เป็นปวัตตินี(อุปัชฌาย์) สงฆ์เป็นแต่งตั้ง โดยญัตติทุติยกรรมวาจา (ดู วินย.3/416)

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

131 "ภิกษุณีใด เมื่อภิกษุณีสงฆ์บอกว่า เธอยังไม่สมควรที่จะเป็นปวัตตินี และเธอก็รับทราบแล้ว ภายหลังบ่นว่าภิกษุณีสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ภิกษุณีจัณฑกาลีไม่ผ่านความเห็นชอบของภิกษุณีสงฆ์ที่จะให้เป็นปวัตตินีบวชให้คนอื่นได้ (แม้พรรษาจะครบ 12 พรรษาแล้วก็ตาม). ภายหลัง นางเห็นภิกษุณีสงฆ์แต่งตั้งรูปโน้นรูปนี้เป็นปวัตตินี ก็เลยโจมตีภิกษุณีสงฆ์ หาว่าลำเอียง

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

132 "ภิกษุณีใด บอกให้สิกขมานาเอาจีวรมาให้ก่อนจึงจะอุปสมบทให้ หลังจากนั้น ทั้งๆ ที่ไม่มีเหตุขัดข้องอะไร (เมื่อ

เขาไม่มีจีวรมาถวาย) เธอก็ไม่ยอมอุปสมบทให้เขา และไม่ขวน-ขวายที่จะให้เขาได้อุปสมบท เป็นปาจิตตีย์"

สิกขาบทนี้ เกิดจากภิกษุณีถุลลนันทา (น่าสังเกตว่า สมัยนั้น จีวรหรือผ้านุ่งห่มเป็นที่ต้องการกันมากในวงการนักบวช)

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

133 "ภิกษุณีใด บอกให้สิกขมานาติดตามอุปัฏฐากตนเป็นเวลา 2 ปี จึงจะอุปสมบทให้เธอ เมื่อครบ 2 ปีแล้ว ถ้าไม่มีเหตุขัดข้องอะไร ก็ยังไม่อุปสมบทให้เธอ และไม่ขวนขวายให้เธอได้อุปสมบท เป็นปาจิตตีย์"

ถุลลนันทาภิกษุณีทำกับสิกขมานารูปหนึ่ง สิกขมานานั้นจึงร้องเรียนภิกษุทั้งหลาย

จัณฑกาลี

(429) ชื่อ "จัณฑกาลี" ปรากฏในสิกขาบทของภิกษุณีเป็นจำนวนมาก นางเป็นศิษย์ของภิกษุณีถุลลนันทา ตามท้องเรื่องของสิกขาบทนี้มีประวัติว่านางได้รับการอุปสมบทโดยถุลลนันทา, ตามเรื่องเล่า ประวัติของจัณฑกาลีไม่ดีไม่งามตั้งแต่เป็นสิกขมานาแล้ว คือชอบคบหาสมาคมกับบุรุษและเด็กหนุ่ม ("บุรุษ" หมายถึงคนที่มีอายุอายุ 20 ปีขึ้น, "เด็กหนุ่ม" (แปลจากคำว่า "กุมารกะ") นั้น อายุยังไม่ถึง 20 ปี), นางออกจะเป็นคนเจ้าอารมณ์ มีผู้ชายได้รับความเจ็บปวดเพราะนางหลายคน เมื่อถุลลนันทาอุปสมบทให้แก่นาง พวกภิกษุณีจึงติเตียนว่า เป็นการบวชให้คนที่ไม่มีคุณ-

สมบัติเหมาะสม

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

134 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานาผู้ชอบข้องแวะกับบุรุษ ชอบคลุกคลีกับเด็กหนุ่ม เป็นคนเจ้าอารมณ์ และทำให้ชายทุกข์ใจ เป็นปาจิตตีย์"

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

135 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานา ผู้ซึ่งมารดาบิดาหรือสามี ยังมิได้อนุญาต เป็นปาจิตตีย์"

สิกขาบทนี้ ก็เกิดขึ้นเพราะภิกษุณีถุลลนันทา

ถุลลนันทากับพระเทวทัต

(435) ครั้งหนึ่ง ภิกษุณีถุลลนันทาจะอุปสมบทให้สิกขมานารูปหนึ่ง จึงนิมนต์พระเถระทั้งหลายมาประชุมกัน แต่พอเห็นเครื่องไทยธรรมที่ฝ่ายเจ้าภาพจัดมามากมาย ก็เกิดความโลภอยากจะได้คนเดียว จึงหาเหตุนิมนต์พระเถระเหล่านั้นกลับก่อน แล้วไปนิมนต์พระเทวทัต, พระโกกาลิกะ, พระกฏโมรกติสสกะ, และ พระสมุทททัตตะ(โอรสของพระนางขัณฑเทวี) มาเป็นองค์สงฆ์อุปสมบทให้สิกขมานารูปนั้น

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 11 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

136 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานา ด้วยให้ฉันทะค้าง เป็นปาจิตตีย์"

"ด้วยให้ฉันทะค้าง" แปลจากคำว่า "ปาริวาสิยฉนฺททาเนน". บทภาชนีย์ท้ายสิกขาบทให้ความหมายว่า "เมื่อที่ประชุมเลิกไปแล้ว" นักวิชาการบางท่านแห่งสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ตีความว่า เอาภิกษุผู้อยู่ปริวาสมาเป็นสงฆ์ในการอุปสมบท (B.D.III P.398)

เหตุที่ทำให้การประชุมสงฆ์หยุดกลางคัน

อรรถกถาในตอนกุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 11) อธิบายเรื่องการประชุมของสงฆ์ที่มีเหตุให้ค้างกลางคันว่า

การค้างมี 4 อย่าง คือ 1. ค้างโดยที่ประชุม 2. ค้างโดยราตรี 3. ค้างโดยฉันทะ 4. ค้างโดยอัธยาศัย

1. *ค้างโดยที่ประชุม* เช่น ภิกษุกำลังประชุมกันด้วยกิจของสงฆ์บางอย่าง ขณะนั้นฝนจะตกพอดี หรือมีคนมาขับไล่ หรือมีชาวบ้านมามุงดู (อย่างใดอย่างหนึ่ง) ภิกษุในที่ประชุมทุกรูปยังตั้งใจที่จะประชุมอยู่ แต่ต้องพากันเลิกประชุมกลางคัน เพื่อเปลี่ยนที่ประชุมใหม่

2. *ค้างโดยราตรี* เช่น ภิกษุประชุมกันตอนกลางคืน ระหว่างนั้นได้ฆ่าเวลาด้วยการนิมนต์ภิกษุรูป

หนึ่งแสดงธรรมก่อน เพื่อรอให้ภิกษุมาประชุมกันครบ แล้วเวลาก็ล่วงเลยไปจนรุ่งอรุณวันใหม่. ถ้ากรณีเป็นสังฆกรรมที่ต้องทำให้เสร็จในวัน 14 หรือ 15 ค่ำ ก็เท่ากับว่า การประชุมในราตรีนั้นไม่เสร็จ ต้องค้างไป

3. และ 4. *ค้างโดยฉันทะและค้างโดยอัธยาศัย* เช่น ภิกษุประชุมทำสังฆกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นนักโหราศาสตร์ มาพูดว่า วันนี้ฤกษ์ไม่ดี อย่าทำเลย, ภิกษุทั้งหลายก็เชื่อ ไม่ให้ฉันทะ (คือไม่ยินยอมเป็นองค์ประชุม) แต่ก็ยังนั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น, ขณะนี้แหละ คือการค้างโดยฉันทะหรือโดยอัธยาศัย, ถ้าจะมีการประชุมทำสังฆกรรมนั้นอีก ต้องได้รับฉันทะ(ความยินยอม)จากภิกษุเหล่านั้นอีก

คำว่า "ไม่ให้ฉันทะ-สละฉันทะ"นั้น อาจจะทำโดยการเดินออกจากที่ประชุมสงฆ์ก็ได้ หรือโดยแสดงอาการว่าไม่ยินยอมก็ได้

กุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 12 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

137 "ภิกษุณีใด บวชให้สิกขมานาทุก 1 ปี เป็นปาจิตตีย์"

สาเหตุเกิดจากเมื่อภิกษุณีทั้งหลายต่างรูปต่างอุปสมบทให้สิกขมานากันทุกปี ที่อยู่อาศัยก็ไม่เพียงพอ ประชาชนจึงติติงเรื่องนี้

ทรงอนุญาตให้บวชปีเว้นปี เท่ากับว่า ภิกษุณีองค์หนึ่งจะมีสหชีวินีได้สองปีต่อ 1 รูป จะหลบเลี่ยงไปบวชปีหนึ่ง 2 รูป แล้วเว้นไปอีกปีหนึ่งก็ไม่ได้ เพราะเมื่อเกิดกรณีหลบเลี่ยงอย่างนั้น ก็ได้ทรงบัญญัติกุมารีภูตวรรคสิกขาบทที่ 13 ที่วัดเชตวันอีกว่า

138 "ภิกษุณีใด ในปีหนึ่ง บวชให้สิกขมานา 2 รูป เป็นปาจิตตีย์"

ฉัตตุปาหนวรรค

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

139 "ภิกษุณีใด ผู้ไม่อาพาธ ใช้ร่มและรองเท้า เป็นปาจิตตีย์"

พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์กั้นร่มและสวมรองเท้า คนทั้งหลายเห็น ตำหนิว่า พวกนางใช้ของเหมือนคฤหัสถ์ ต่อมาเกิดกรณีภิกษุณีรูปหนึ่งเป็นไข้ ซึ่งถ้าไม่ใช้ร่มและรองเท้า ก็ยิ่งเป็นโทษ จึงทรงอนุญาตเป็นพิเศษสำหรับผู้อาพาธ

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 2 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวันว่า

140 "ภิกษุณีใด ผู้ไม่อาพาธ ไปโดยยาน เป็นปาจิตตีย์"

คนทั้งหลายเห็นพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ ไปไหนต่อไหนด้วยยาน ตำหนิว่า พวกนางทำตัวเหมือนชาวบ้าน. สำหรับผู้อาพาธทรงเพิ่มอนุบัญญัติตามความจำเป็น

"ยาน" ในสมัยนั้นหมายถึง วอ. รถ. เกวียน. คานหาม. แคร่. เก้าอี้(ที่ใช้คนหามไป)

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 3 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

141 "ภิกษุณีใด ใช้เครื่องประดับเอว เป็นปาจิตตีย์"

เรื่องที่เกิดคือ ภิกษุณีรูปหนึ่งมีสตรีเป็นโยมอุปัฏฐาก วันหนึ่งนางไปรับบิณฑบาต โยมฝากเครื่องประดับเอว(เข็มขัด)ไปให้อีกคนหนึ่ง นางคิดว่า ถ้าใส่ไว้ในบาตรก็จะเกิดเสียงดัง จึงเอาคาดเอว บังเอิญด้ายที่ร้อยเครื่องประดับขาดกลางทาง ชิ้นส่วนของเครื่องประดับนั้นตกเรี่ยรายอยู่บนพื้น เมื่อผู้คนเห็น ก็ติเตียนภิกษุณี ว่าใช้เครื่องประดับเหมือนหญิงชาวบ้าน

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 4 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

142 "ภิกษุณีใด ใช้เครื่องประดับของสตรี เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 5 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

143 "ภิกษุณีใด อาบน้ำด้วยเครื่องประทิ่นมีกลิ่นหอม เป็นปาจิตตีย์"

พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์เป็นต้นบัญญัติ

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 6 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

144 "ภิกษุณีใด อาบน้ำด้วยกำยานที่อบ เป็นปาจิตตีย์"

พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ เป็นผู้ก่อเรื่อง

("กำยาน" ที่รู้กันทั่วไปคือเครื่องหอมชนิดหนึ่ง เกิดจากซันหรือยางที่ออกจากเปลือกของต้นกำยาน มีกลิ่นหอม ใช้เผาอบผ้าให้หอม แต่ในบทภาชนีย์ท้ายสิกขาบทนี้ กล่าวว่าเป็นของหอมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า "แป้งงา" แสดงว่าสมัยนั้นมีแป้งหอมชนิดหนึ่งเรียกว่า "แป้งงาอบกลิ่น")

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 7 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

145 "ภิกษุณีใด ให้ภิกษุณีนวดก็ดี ฟั้นก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

ชาวบ้านไปเห็นภิกษุณีนวดฟั้นซึ่งกันและกันในวัด ตำหนิว่าทำเหมือนชาวบ้าน ("นวด" คือเอามือบีบ, "ฟั้น" คือเอามือขยำๆ, ไทยเราพูดว่า"นวดฟั้น" แล้วเพี้ยนเป็น"นวดเฟ้น"), ถ้านวดฟั้นเพราะเมื่อยจริงๆ หรือเพราะอาพาธ ไม่เป็นอาบัติ

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 8 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

146 "ภิกษุณีใด ให้สิกขมานานวดก็ดี ฟั้นก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

เนื้อเรื่องเหมือนๆ กับสิกขาบทที่ 7 ข้างต้น

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 9 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

147 "ภิกษุณีใด ให้สามเณรีนวดก็ดี ฟั้นก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

เนื้อเรื่องเหมือนๆ กับสิกขาบทที่ 7 ข้างต้น

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 10 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

148 "ภิกษุณีใด ให้สตรีคฤหัสถ์นวดก็ดี ฟั้นก็ดี เป็นปาจิตตีย์"

เนื้อเรื่องเหมือนๆ กับสิกขาบทที่ 7 ข้างต้น ("สตรีคฤหัสถ์" แปลจากคำว่า"คิหินี")

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 11 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

149 "ภิกษุณีใด ไม่ขอโอกาสก่อน นั่งบนอาสนะเบื้องหน้าภิกษุ เป็นปาจิตตีย์"

คราวหนึ่ง มีภิกษุณีหลายรูปไปนั่งบนอาสนะเบื้องหน้าภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน พวกภิกษุตำหนิว่าเป็นการไม่สมควร, คำว่า "นั่งบนอาสนะ" รวมไปถึงนั่งบนพื้นทั่วไปด้วย

ถ้าอาพาธ หรือมีความจำเป็น ไม่เป็นอาบัติ

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 12 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

150 "ภิกษุณีใดถามปัญหากะภิกษุโดยที่ยังไม่ได้ขอโอกาสก่อน เป็นปาจิตตีย์"

ฉัตตุปาหนวรรคสิกขาบทที่ 13 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

151 "ภิกษุณีใด ไม่รัดผ้ารัดอก เข้าไปในบ้าน เป็นปาจิตตีย์"

ที่มาคือ ภิกษุณีรูปหนึ่งไม่ได้คาดผ้ารัดอก(สังกัจฉิกะ) เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ขณะนั้นเกิดลมบ้าหมูพัดเวิกสังฆาฏิของ

นาง ผู้คนเห็นหน้าอกและท้องของนาง ต่างหลุดปากชมว่านมและท้องของนางสวย ทำให้นางเขินอาย เมื่อกลับวัดไปเล่าให้ภิกษุณีทั้งหลายฟัง นางถูกติเตียนที่ไม่ใช้ผ้ารัดอกไปบิณฑบาต

บทภาชนีย์ท้ายสิกขาบท บอกลักษณะผ้าสังกัจฉิกะ(ผ้ารัดอก-ผ้ารัดถัน)ว่า เป็นผ้าที่ใช้ปกปิดอวัยวะตั้งแต่ช่วงหลุมคอ(รากขวัญ) ลงไปถึงสะดือ

สรุปอาบัติปาจิตตีย์ของภิกษุณี

รวมสิกขาบทในอาบัติปาจิตตีย์ของภิกษุณี ที่เรียงไว้ในเล่มนี้(ภิกขุนีวิภังค์) มีทั้งสิ้น 96 สิกขาบท แต่ปาจิตตีย์ของภิกษุณีในปาติโมกข์ มีทั้งสิ้น 166 สิกขาบท นั่นก็คือ มีปาจิตตีย์ของภิกษุที่เป็นสิกขาบทของภิกษุณีด้วย จำนวน 70 สิกขาบท, กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ปาจิตตีย์ของภิกษุมี 92 สิกขาบท, ในจำนวนนี้ 70 สิกขาบทเป็นสิกขาบทของภิกษุณีด้วย อีก 22 สิกขาบท เป็นปาจิตตีย์ของภิกษุฝ่ายเดียว

22 สิกขาบทนั้น คือ

โอวาทวรรคที่ 3 ทั้ง 10 สิกขาบท = 10
โภชนวรรคที่ 4 เฉพาะสิกขาบทที่ 3,5,6,9 = 4
อเจลกวรรคที่ 5 เฉพาะสิกขาบทที่ 1 = 1
สัปปาณวรรคที่ 7 เฉพาะสิกขาบทที่ 4,5,7 = 3
รัตนวรรคที่ 9 เฉพาะสิกขาบทที่ 1,3,7,9 = 4

ปาฏิเทสนียกัณฑ์

ปาฏิเทสนียะ 8 สิกขาบท

"ปาฏิเทสนียะ" เป็นชื่ออาบัติ แปลว่า "อาบัติที่ต้องแสดงคืน" เหมือนกับปลงอาบัติอย่างเบา เพียงแต่เป็นการแสดงต่อคู่กรณีที่ตนไปทำผิดต่อเขา ไม่เหมือนอาบัติเบาอย่างอื่นที่ปลงอาบัติกับภิกษุหรือกับภิกษุณีด้วยกัน

ปาฏิเทสนียะของภิกษุณี มี 8 ข้อ ล้วนแต่เป็นเรื่องของการขอโภชนะทั้งสิ้น จำนวนของสิกขาบทกระจายไปตามการขอโภชนะทั้ง 8 อย่าง. โภชนะ 8 อย่างนั้นคือ 1. เนยใส 2. น้ำมัน 3. น้ำผึ้ง 4. น้ำอ้อย 5. ปลา 6. เนื้อ 7. นมสด และ 8. นมส้ม โภชนะทั้ง 8 อย่างนี้ สมัยนั้นถือว่าเป็นโภชนะชั้นดี หรือโภชนะอันประณีต(ปณีตโภชนะ)

สำหรับโภชนะอันประณีตในฝ่ายภิกษุมี 9 อย่าง เพิ่มมาอีกอย่างหนึ่งคือ "เนยข้น(นวนีตะ)" โดยเนยข้นอยู่ในลำดับที่ 2 ที่เหลือก็เข้าลำดับกันไปเหมือนเดิม. อาจเป็นไปได้ว่า ไม่เคยมีภิกษุณีทำผิดเป็นตัวอย่างสำหรับเนยข้น จึงขาดโภชนะอันประณีตไปอย่างหนึ่ง

ปาฏิเทสนียะของภิกษุกับของภิกษุณี ไม่มีข้อใดซ้ำกันเลย

ในบทภาชนีย์ท้ายสิกขาบทแต่ละข้อ ได้บอกว่า โภชนะอันประณีตแต่ละอย่างคืออะไร ดังนี้

1. *เนยใส* ได้แก่เนยใสที่เกิดจากโค หรือจากแพะ หรือจากกระบือ หรือจากสัตว์ประเภทที่เนื้อไม่ถูกห้ามฉัน

2. *น้ำมัน* ได้แก่น้ำมันที่สกัดจากงา หรือจากเมล็ดพันธุ์ผักกาด หรือจากมะซาง หรือจากเมล็ดละหุ่ง หรือที่สกัดจากเปลวสัตว์(เป็นมันที่ไม่ติดอยู่กับหนัง)

3. *น้ำผึ้ง* ได้แก่น้ำหวานที่ผลิตโดยแมลงผึ้ง(อยู่ในรวงผึ้ง)

4. *น้ำอ้อย* ได้แก่น้ำหวานที่เกิดจากอ้อย

5. *ปลา* ได้แก่สัตว์น้ำ(ไม่ใช่เฉพาะปลา)

6. *เนื้อ* ได้แก่เนื้อสัตว์(นอกเหนือจากเนื้อสัตว์ที่ห้ามฉัน)

7. *นมสด* ได้แก่น้ำนมโค, น้ำนมแพะ, น้ำนมกระบือ, หรือน้ำนมสัตว์(เฉพาะสัตว์ที่ไม่ห้ามฉันเนื้อ)

8. *นมส้ม* ได้แก่นมส้มของสัตว์ มีโคเป็นต้น

ปาฏิเทสนียะสิกขาบทที่ 1 ทรงบัญญัติที่วัดเชตวัน ว่า

222 **"ภิกษุณีใด ไม่อาพาธ ขอเนยใสมาฉัน ภิกษุณีนั้นพึงแสดงคืน(รับว่าได้ทำผิด)ว่า คุณขา ดิฉันทำสิ่งที่น่าติ ไม่เป็นสัปปายะ(ไม่เอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์) ซึ่งควรจะแสดงคืน ดิฉันแสดงคืนการกระทำนั้น"**

ผู้เป็นต้นบัญญัติแห่งปาฏิเทสนียะทุกสิกขาบท คือพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ ทุกสิกขาบททรงบัญญัติที่วัดเชตวัน และทุกสิกขาบท ทรงอนุญาตพิเศษสำหรับภิกษุณีผู้อาพาธ

(ปาฏิเทสนียะ กระจายไปตามจำนวนโภชนะที่ขอ 8 อย่าง สิกขาบทในปาฏิเทสนียะจบลงในสิกขาบทลำดับที่ 229)

เสขิยกัณฑ์

เสขิยวัตร 75 สิกขาบท

เสขิยวัตรหรือเสขิยธรรมของภิกษุณี มี 75 ข้อ ตรงกับเสขิยวัตรของภิกษุทุกประการ ในพระวินัยปิฎกยกมาแสดงไว้เพียง 2 สิกขาบท คือสิกขาบทที่ 1 และสิกขาบทที่ 75 ดังนี้

(495) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ชาวบ้านเห็นพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์นุ่งห่มผ้าไม่เรียบร้อย คือมีเลื้อยหน้าเลื้อยหลัง จึงตำหนิว่า พวกนางนุ่งห่มเหมือนหญิงชาวบ้าน. ทรงบัญญัติเสขิยสิกขาบทที่ 1 ว่า

230 "ภิกษุณีพึงสำเหนียกว่า เราจักนุ่งห่มเป็นปริมณฑล"

(498) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน มีเรื่องหนึ่งที่พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ถูกชาวบ้านตำหนิ คือการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ. บ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ จึงทรงบัญญัติเสขิยธรรมข้อที่ 75 ว่า

304 "ภิกษุณีพึงสำเหนียกว่า เราผู้ไม่อาพาธ จักไม่ถ่ายอุจจาระ, ปัสสาวะ, หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ"

อธิกรณสมถกัณฑ์

อธิกรณสมถะ 7

วิธีระงับอธิกรณ์ของภิกษุณี มี 7 ข้อ ตรงกับอธิกรณสมถะของฝ่ายภิกษุทุกประการ ลำดับสิกขาบทเพิ่มมาอีก 7 จึงเป็น 311 สิกขาบทพอดี

จำนวนสิกขาบทของภิกษุณี

ชื่อสิกขาบท	ของภิกษุณี	ตรงกับของภิกษุ	รวม
ปาราชิก	4	4	8
สังฆาทิเสส	10	7	17
นิสสัคคิยปาจิตตีย์	12	18	30
ปาจิตตีย์	96	70	166
ปาฏิเทสนียะ	8	-	8
เสขิยะ	-	75	75
อธิกรณสมถะ	-	7	7
รวมทั้งสิ้น	130	181	311

ในภาคผนวกของเล่มนี้ ได้รวบรวมสิกขาบททั้งของภิกษุและของภิกษุณีไว้ทุกสิกขาบท โดยถอดความของแต่ละสิกขาบทให้เข้าใจง่าย

มหาวรรค

มหาขันธกะ

- พุทธประวัติตอนต้น
- อุปัชฌาย์-อาจารย์
- บรรพชาอุปสมบท

มหาวรรค

พระวินัยปิฎก(ฉบับบาลี)เล่ม 4-5 ว่าด้วยหมวดใหญ่ คือ "มหาวรรค" เนื้อหาประกอบด้วย

1. **พุทธประวัติ(ตั้งแต่ตรัสรู้ ถึงประกาศพระศาสนา)**
2. **วิธีปฏิบัติในเรื่องต่อไปนี้**
   - **การอุปสมบท**
   - **อุโบสถ**
   - **การจำพรรษา(เรื่องสุดท้ายของเล่ม 4)**
   - **เครื่องหนัง**
   - **เภสัช**
   - **จีวร**
   - **นิคหกรรม**
   - **การออกจากอาบัติ**
   - **การระงับอธิกรณ์**
   - **การทะเลาะวิวาท**
   - **สามัคคี(เรื่องสุดท้ายของเล่ม 5)**

เฉพาะพระวินัยปิฎกเล่ม 4 แบ่งเป็นหัวข้อหรือตอน (เรียกว่า "ขันธกะ") รวม 4 ขันธกะ คือ

1. *มหาขันธกะ(หัวข้อใหญ่)* เนื้อหาประกอบด้วยพุทธประวัติตั้งแต่แรกตรัสรู้ไปจนถึงได้พระอัครสาวก เป็นเหตุการณ์ตั้งแต่พรรษาที่ 1 ถึงพรรษาที่ 4. ต่อจากนั้นว่าด้วยวิธีปฏิบัติต่างๆ มี อุปัชฌายวัตร, สัทธิวิหาริกวัตร, การลงโทษ, การขับไล่(ประณาม), การขอขมา, การบวชด้วยญัตติจตุตถกรรม, การบอกนิสัย 4, อาจริยวัตร, อันเตวาสิกวัตร, นิสัยระงับ, ผู้ควรให้บวช, การอบรมผู้เคยเป็นเดียรถีย์ก่อนให้บวช, ภัณฑุกรรม(การปลงผม), การขาดคุณสมบัติในการบวช, การบวชสามเณร, ศีลและการลงโทษสามเณร, บุคคลที่ห้ามบวช, วิธีการในการอุปสมบท, เรื่องของภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษเพราะไม่สำนึกผิด

2. *อุโบสถขันธกะ(หัวข้อว่าด้วยอุโบสถ)* มีเรื่อง การฟังธรรม, การสวดปาติโมกข์, การสมมติสีมา, การสมมติโรงทำอุโบสถ, ปัญหาเรื่องสีมา, การสวดปาติโมกข์ย่อ, การเรียนปักขคณนา, ระเบียบวิธีก่อนสวดปาติโมกข์, การนับวันอุโบสถ, และบุคคลต้องห้ามไม่ให้ทำอุโบสถ

3. *วัสสูปนายิกาขันธกะ(หัวข้อว่าด้วยวันเข้าพรรษา)* มีเรื่อง การจำพรรษา, วันเข้าพรรษา 2 อย่าง, การเลื่อนวันเข้าพรรษาให้เร็วเข้า, สัตตาหะ, อันตรายของภิกษุผู้จำพรรษา, การจำพรรษาในที่ต่างๆ, และอาบัติเกี่ยวกับการจำพรรษา

4. *ปวารณาขันธกะ(หัวข้อว่าด้วยการปวารณา-ธรรมเนียมให้ว่ากล่าวตักเตือนกัน)* มีรายละเอียดเกี่ยวกับการปวารณาในวันออกพรรษา

มหาขันธกะ

โพธิกถา

เสวยวิมุตติสุข (รู้แจ้งชัดในปฏิจจสมุปบาท)

(1-3) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ยังประทับอยู่ที่โคนโพธิพฤกษ์ ณ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในเขตตำบลอุรุเวลา ในพระอิริยาบถนั่งเข้าสมาธิตั้งแต่ในคืนตรัสรู้นั้น, และ 3 ยามในราตรีนั้นทรงพิจารณาเห็นอย่างแจ่มชัดในกระบวนการเกิดการดับของทุกข์ที่เรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท" โดยทรงน้อมจิตพิจารณากลับไปกลับมา(อนุโลม-ปฏิโลม)จนคล่องแคล่ว ปราศจากความสงสัยสิ้นเชิง

ณ โคนต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้

ปฏิจจสมุปบาท

"ปฏิจจสมุปบาท" แปลตามรูปศัพท์ว่า"การประชุมปัจจัยของสิ่งเหล่านี้" หรือ "ภาวะที่มีอันนี้ๆ เป็นปัจจัย" ในพระอภิธรรมปิฎกนิยมเรียกว่า "ปัจจยาการ" แปลว่า "อาการที่เป็นปัจจัย"(mode of conditionality). อีกคำหนึ่งที่หมายถึงปฏิจจสมุปบาท คือ "อิทัปปัจจยตา" (conditionality)

ใจความหรือความหมายของปฏิจจสมุปบาท คือ การเกิดดับของทุกข์ มีเหตุมีผล หรือมีปัจจัยต่อเนื่องกัน ไม่ใช่เกิดเองดับเอง

ปฏิจจสมุปบาท ถ้ามองจากสายเกิด เรียกว่า "อนุโลมปฏิจจสมุปบาท" หรือ"ทุกขสมุทัย", มองจากสายดับเรียกว่า "ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท" หรือ"ทุกขนิโรธ"

สายอนุโลม มีดังนี้

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี, และ โสกะ ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงมี (สำหรับผู้ยังมีกิเลส)

สายปฏิโลม มีดังนี้

ชรามรณะเกิดเพราะชาติ
ชาติเกิดเพราะภพ
ภพเกิดเพราะอุปาทาน
อุปาทานเกิดเพราะตัณหา
ตัณหาเกิดเพราะเวทนา
เวทนาเกิดเพราะผัสสะ
ผัสสะเกิดเพราะสฬายตนะ
สฬายตนะเกิดเพราะนามรูป
นามรูปเกิดเพราะวิญญาณ
วิญญาณเกิดเพราะสังขาร
สังขารเกิดเพราะอวิชชา

ความหมายของศัพท์ในปฏิจจสมุปบาท

อวิชชา ความไม่รู้อริยสัจ 4 คือ ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค
ในทางอภิธรรมคือ ไม่รู้หนก่อน(ปุพพันตะ), ไม่รู้หนหน้า(อปรันตะ), และไม่รู้ทั้งหนก่อนและหนหน้า(ปุพพันตาปรันตะ)

สังขาร กายสังขาร(กายสัญเจตนา-ความจงใจทางกาย), วจีสังขาร(วจีสัญเจตนา-ความจงใจทางวาจา), จิตตสังขาร(มโนสัญเจตนา-ความจงใจในใจ),ปุญญาภิสังขาร(ความดีที่ปรุงแต่ชีวิต), อปุญญาภิสังขาร(ความชั่วที่ปรุงแต่งชีวิต), และ อาเนญชาภิสังขาร(ภาวะมั่นคงที่ปรุงแต่งชีวิต)

วิญญาณ ได้แก่ วิญญาณ ๖ คือ
1. จักขุวิญญาณ(ความรับรู้ทางตา) 2. โสต-วิญญาณ(ความรับรู้ทางหู) 3. ฆานวิญญาณ (ความรับรู้ทางจมูก) 4. ชิวหาวิญญาณ (ความรับรู้ทางลิ้น) 5. กายวิญญาณ (ความรับรู้ทางกาย) 6. มโนวิญญาณ (ความรับรู้ทางใจ)

นามรูป *นาม* คือ 1. เวทนา(สุข, ทุกข์, อุเบกขา)

2. สัญญา-ความหมายรู้ในรูป, ในเสียง, ในกลิ่น, ในรส, ในสัมผัส, และในอารมณ์ทางใจ 3. เจตนา-เจตน์จำนง หรือความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, และอารมณ์ทางใจ (ธัมมารมณ์) 4. ผัสสะ-ความกระทบหรือความประจวบกันระหว่างอายตนะภายใน, อายตนะภายนอก, และวิญญาณ(ความรับรู้) เช่น ตาเห็นคน และรู้ว่าเป็นคน 5. มนสิการ-ความใส่ใจ ความพิจารณาในใจ: *รูป/* คือ

1. มหาภูต-รูป(ธาตุ 4-ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม)
2. อุปาทายรูป(รูปที่อาศัยธาตุ 4 เช่น ตา, หู, ความเป็นหญิง, ความเป็นชาย, ความเสื่อม, ความเจริญ เป็นต้น) สรุปว่า องคาพยพ ส่วนประกอบของชีวิต ทั้งกายและใจ รวมเรียกว่า "นามรูป"

สฬายตนะ คือ อายตนะ 6 (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ)

ผัสสะ คือ ผัสสะ 6 (ความกระทบ, ความสัมผัสระหว่างอายตนะ แล้วเกิดวิญญาณ(ความรับรู้) เช่น ตาเห็นคน รู้ว่าคน เป็นต้น

เวทนา คือ สุข, ทุกข์, โสมนัส, โทมนัส, อุเบกขา ซึ่งเกิดจากสัมผัส (ได้แก่ ความรู้สึก)

ตัณหา ความอยาก-ความต้องการที่อิงอยู่กับ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, และอารมณ์ทางใจ ไม่ว่าจะเป็นไปในทางดิ้นรนหา(กามตัณหา), อยากให้คงอยู่(ภวตัณหา), หรืออยากให้สิ้นสูญไป(วิภวตัณหา)

อุปาทาน ความยึดมั่นในกามคุณ, ในความคิดเห็น (ทิฐิ, ทฤษฎี, ลัทธิ ที่ผิด), ในศีล, ในวัตร, และในอัตตา(หลงผิดว่ามีตัวตนถาวร)

ภพ ภาวะชีวิตที่เป็นอยู่(กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ)

ชาติ มี 2 ความหมายคือ 1. ความเกิดของขันธ์ 5 (เกิดเป็นชีวิตขึ้นมา) 2. การเกิดหรือการปรากฏขึ้นของแต่ละขณะจิต (เช่น เกิดจิตโลภก็เป็นการเกิดชาติหนึ่ง)

ชรามรณะ ความเสื่อม ความดับสลายของชาติ (ความเกิด)

ปฏิจจสมุปบาท มีความยากและลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ก็ยังทรงพิจารณาในขณะที่อยู่ในสมาธิ ไม่ใช่ทรงคิดสร้างทฤษฎีด้วยการ

ไตร่ตรองอย่างธรรมดา ข้อมูลทางวิชาการส่วนหนึ่งศึกษาเป็นพื้นความรู้ได้ในหนังสือพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ในตอน 3 : *ชีวิตเป็นไปอย่างไร* และในพระไตรปิฎกชุดนี้(ในภาคพระอภิธรรมปิฎก เล่ม 1)

พุทธอุทาน

ตลอด 7 วันแรกนับแต่ตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุขอยู่ในพระอิริยาบถเดียว คือประทับเข้าสมาธิ(นั่งด้วยบัลลังก์เดียว) แต่ไม่ได้ระบุว่าทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาททั้งคืนในคืนใด

คืน หรือ ราตรี แบ่งเป็น 3 ยามคือ

1. *ปฐมยาม-ยามค่ำ* ตั้งแต่หัวค่ำไปถึงราว 4 ทุ่ม (18.00-22.00 น.)
2. *มัชฌิมยาม-ยามเที่ยงคืน* ประมาณ 4 ทุ่มถึงตี 2 (22.00-02.00 น.)
3. *ปัจฉิมยาม-(ยามใกล้รุ่ง* ประมาณตี 2 ถึง 6 โมงเช้า (02.00-06.00 น.)

แต่ละยาม ทรงพิจารณาเห็นกระบวนการเกิดดับในปฏิจจสมุปบาท (ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม). ในปฐมยาม ทรงเปล่งอุทาน(รำพึง)ว่า

"เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย(ปฏิจจสมุปบาท) ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ (รู้ว่าเพราะมีสิ่งนี้ จึงมีสิ่งนี้)"

ในมัชฌิมยาม ทรงเปล่งอุทานว่า

"เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย(ปฏิจจสมุปบาท) ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้ความดับแห่งปัจจัยทั้งหลาย (รู้ว่าเพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ)"

ในปัจฉิมยาม ทรงเปล่งอุทานว่า

"เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย(ปฏิจจสมุปบาท) ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนา(ของมาร)เสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยส่องฟ้าให้สว่าง"

อชปาลนิโครธกถา

พราหมณ์ในความหมายใหม่

(4) วันตรัสรู้ คือวันเพ็ญวิสาขะ. 7 วันต่อมา พระพุทธองค์ยังประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ที่โคนโพธิพฤกษ์ (รวมเป็น 8 วัน). ทรงออกจากสมาธิในตอนเช้าของวันที่ 9 เสด็จไปประทับที่โคนต้นไทร(นิโครธ). ต้นไทรต้นนี้ พวกคนเลี้ยงแพะใช้เป็นที่แวะพัก จึงเรียกว่า "อชปาลนิโครธ" (อชปาล-คนเลี้ยงแพะ)

อรรถกถากล่าวว่า ก่อนจะเสด็จไปประทับที่ใต้ต้นไทรนั้น ทรงอยู่รอบๆ บริเวณต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้อีก 3 สัปดาห์

ใน 3 สัปดาห์นั้น :

สัปดาห์ที่ 1 ประทับอยู่ทางทิศอีสาน(ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)ของต้นโพธิ์ ทรงยืนผินพระพักตร์เพ่งพระเนตรไปที่ต้นโพธิ์อย่างเดียว ที่ประทับตรงนั้นเรียกว่า "อนิมมิสเจดีย์" (เป็นที่เพ่งโดยไม่กะพริบพระเนตร)

สัปดาห์ที่ 2 เสด็จจงกรมอยู่ทางทิศอุดร(ทิศเหนือ)ของต้นโพธิ์ สถานที่ตรงนั้นเรียกว่า "รัตนจงกรมเจดีย์" ทางเสด็จจงกรมทอดยาวไปทางต้นโพธิ์

สัปดาห์ที่ 3 เสด็จประทับที่เรือนเนรมิต(รัตนฆรเจดีย์-เรือนแก้ว)ซึ่งอยู่ทางทิศพายัพ(ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ)ของต้นโพธิ์.

ที่นั่น ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก คือสมันตปัฏฐานอันล้ำลึก (ถอดความจากสมันตปาสาทิกาเล่ม 3 ฉบับบาลี หน้า 9 ซึ่งกล่าวไว้ว่า "ตตฺถ ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา อภิธมฺมปิฏกํ วิเสสโต เจตฺถ อนนฺตนยสมนฺตปฏฺฐานํ วิจินนฺโต สตฺตาหํ วีตินาเมสิ"). สถานที่นั้นเรียกว่า "รัตนฆรเจดีย์"

สัปดาห์ที่ 4 เสด็จไปประทับที่ใต้ต้นไทร (ถ้านับจากสัปดาห์แรกที่เสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ก็เป็นสัปดาห์ที่ 5)

ในสัปดาห์นี้เอง มีพราหมณ์คนหนึ่ง (แกชอบดูถูกดูหมิ่นพูดไม่เพราะ เขาเลยเรียกแกว่า"พราหมณ์หุหุกชาติ") ได้เข้าไปสนทนาปราศรัยกับพระพุทธองค์เป็นคนแรกนับแต่ทรงตรัสรู้. คำถามสำคัญของพราหมณ์คนนั้นคือ อะไรทำให้คนเป็นพราหมณ์?

พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทาน (ตอบคำถามนั้น) ว่า

"พราหมณ์ใด มีบาปธรรมอันลอยทิ้งเสียแล้ว ไม่ดูถูกผู้อื่นว่า หึ หึ ไม่มีกิเลสดุจน้ำฝาด สำรวมตนแล้ว ถึงที่สุดแห่งเวท (ตรัสรู้อริยสัจ) พราหมณ์นั้นไม่มีกิเลสฟูขึ้นในอารมณ์ไหนๆ ในโลก จึงควรเรียกตนเองว่า"พราหมณ์"โดยธรรม"

มุจลินทกถา

นาคปรก

(5) *ณ สัปดาห์ที่ 6* นับแต่ตรัสรู้ พระพุทธองค์เสด็จไปประทับที่ใต้ต้นมุจลินท์(ต้นจิก)ทางทิศอาคเนย์(ทิศตะวันออก

เฉียงใต้)ของต้นโพธิ์ ตลอดเวลา 7 วันนั้นทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ในสมาธิในพระอิริยาบถนั่งเข้าสมาธิอย่างเดียว

ครานั้น ฝนหลงฤดูตกอย่างหนัก อากาศเย็นเยียบทั้ง 7 วัน ต่อไปนี้คือคำบรรยายการปรากฏตัวของมุจลินทนาคราช

มุจลินทนาคราชออกจากที่อยู่ของตน ได้แวดวง(ล้อม)พระกายพระพุทธองค์ด้วยขนด 7 รอบ แผ่พังพานใหญ่เหนือพระเศียรนิ่งอยู่อย่างนั้น ด้วยความประสงค์ว่าความร้อนอย่าได้เบียดเบียนพระพุทธองค์, เหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน อย่าได้เบียดเบียนพระพุทธองค์

ครั้นล่วง 7 วัน มุจลินทนาคราชรู้ว่าอากาศปลอดโปร่งปราศจากฝนแล้ว จึงคลายขนดจากพระวรกายพระพุทธองค์ และจำแลงกายเป็นชายหนุ่ม ยืนประคองอัญชลีถวายนมัสการพระพุทธองค์ ณ เบื้องพระพักตร์

ณ บัดนั้น พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานว่า

"ความสงัดของบุคคลผู้สันโดษ เห็นธรรมที่ปรากฏแล้ว เป็นสุขในโลก, ความไม่พยาบาท คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก, ความปราศจากกำหนัด คือความล่วงพ้นจากกามทั้งหลายเสียได้ เป็นสุขในโลก, การกำจัดอัสมิมานะ(ความถือตัว, ถือเราถือเขา, ยึดมั่นในอัตตา)เสียได้ นั่นแลเป็นสุขอย่างยิ่ง"

ราชายตนกถา

บาตรใบแรก-อุบาสกคู่แรก

(6) *ในสัปดาห์ที่ 7* พระพุทธองค์ทรงออกจากสมาธิที่โคนต้นจิก แล้วเสด็จไปประทับเข้าสมาธิเสวยวิมุตติสุขต่อที่ใต้ต้นเกด(ราชายตนะ) ซึ่งอยู่ทางทิศทักษิณ(ทิศตะวันตกของต้นโพธิ์. ระหว่างสัปดาห์นั้นมีพ่อค้าสองพี่น้องคือ "ตปุสสะ" และ "ภัลลิกะ" เดินทางจากอุกกลชนบท มาถึงตำบลอุรุเวลา, เรื่องเล่าว่า เทวดาผู้เป็นญาติสาโลหิตแต่ชาติก่อน ไปบอกข่าวแก่ท่านทั้งสองว่า พระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้ว เพิ่งตรัสรู้ ประทับอยู่ใต้ต้นเกด ขอจงนำข้าวเสบียง(สัตตุก้อนและสัตตุผง)ไปถวายเถิด จักเป็นบุญแก่พวกท่านไปชั่วกาลนาน

พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับสิ่งของด้วยพระหัตถ์

พ่อค้าสองพี่น้องนั้นได้เดินทางไปตามคำบอกของเทวดา ไปถึงก็ยืนถวายบังคม กราบทูลขอให้ทรงรับข้าวที่นำมาถวาย เพื่อจะได้บันดาลประโยชน์สุขแก่เขาทั้งสองสืบไป. พระพุทธองค์ทรงเกิดความคิดไตร่ตรองในขณะนั้นว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่รับของด้วยมือ แล้วเราจะเอาอะไรรับข้าวจากพี่น้องคู่นี้หนอ? พลันนั้น ท้าวมหาราช 4 องค์(จาตุมหาราชา)มาจาก 4 ทิศ พร้อมเพรียงกันน้อมบาตรศิลาองค์ละใบเข้าไปถวาย (อรรถกถากล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงอธิษฐานให้เป็นบาตรใบเดียว, และว่า สีของ

บาตรเหมือนสีเมล็ดถั่วเขียว) กราบทูลให้ทรงใช้บาตรนั้นรับข้าวจากพ่อค้าสองพี่น้อง

พระพุทธองค์ทรงรับประเคนข้าวด้วยบาตรศิลา แล้วเสวยเป็นพระกระยาหารมื้อแรกนับตั้งแต่ตรัสรู้

และสองพี่น้องก็ได้กราบทูลขอถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกคู่แรกในโลก(ที่ถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ)

อัปโปสสุกกถา

ทรงดำริที่จะไม่ประกาศธรรม

(7) *ณ วันที่ 50 (7 สัปดาห์ผ่านไป)* พระพุทธองค์ทรงออกจากสมาธิ เสด็จจากโคนต้นเกดกลับไปยังต้นไทร(อชปาลนิโครธ)อีกครั้งหนึ่ง ที่นั่นพระองค์อยู่ในที่สงัด ทรงคิดดำนึงว่า ธรรมที่ทรงบรรลุนั้น ลึกซึ้งนัก เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก เป็นของสงบประณีต ไม่อาจจะรู้ได้เพียงด้วยการตรึกตรองหาเหตุผล วิสัยบัณฑิตเท่านั้นจึงจะรู้ได้ บุคคลทั่วไปที่ยังระเริงอยู่กับกิเลส ยากที่จะเข้าใจได้ว่า อวิชชาทำให้เกิดสังขารเป็นต้นได้อย่างไร แม้ธรรมฝ่ายดับสังขารสิ้นกิเลสตัณหาก็เป็นเรื่องยากที่เขาจะเห็นได้ เมื่อแสดงธรรมไปแล้วเขาไม่รู้ไม่เข้าใจ เราก็จะเหนื่อยเปล่า ลำบากเปล่า แล้วทรงรำพึงว่า

"เวลานี้ เรายังไม่ควรจะประกาศธรรมที่ได้บรรลุโดยยาก เพราะว่า ธรรมนี้ไม่ใช่คนมีราคะโทสะโมหะครองใจอยู่จะรู้ได้

ง่ายๆ, คนผู้ถูกราคะย้อมใจ ถูกอวิชชาห่อหุ้มใจอยู่ ไม่มีทางที่จะเห็นธรรมอันละเอียดลึกซึ้ง อันจะนำให้ทวนกระแสกิเลสไปถึงนิพพานได้"

ความรำพึงนี้ ทำให้พระองค์น้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่ขวนขวายเพื่อประกาศธรรม

พรหมยาจนกถา

พรหมอาราธนาธรรม

(๘) พลันที่พระพุทธองค์เกิดพระดำริใคร่ครวญในทางที่จะไม่ประกาศธรรมอย่างนั้น สหัมบดีพรหม(ซึ่งอรรถกถากล่าวว่าสมัยนั้นชาวโลกให้ความเคารพสูงสุด)ก็รู้ได้ด้วยใจตนและปริวิตกว่าโลกแย่แล้ว ถ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะน้อมพระทัยไปอย่างนั้น. พระองค์จึงหายวับจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์พระพุทธองค์ พาดอุตราสงค์เฉวียงบ่า คุกเข่าขวาลงบนดิน ประนมอัญชลีทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดแสดงธรรม เพราะชาวโลกที่กิเลสน้อยก็มีอยู่ ถ้าไม่ได้ฟังธรรม พวกเขาก็มีแต่ทางเสื่อม. หากทรงแสดงธรรม ก็จะมีผู้รู้แจ้งในธรรมได้

พรหมได้กราบทูลอีกว่า เมื่อก่อน ธรรมแปลกปลอมอันคนมีมลทินทั้งหลายคิดขึ้นได้แพร่หลายในแคว้นมคธ ขอพระองค์ได้ทรงเปิดประตูแห่งอมตธรรมนี้ ขอปวงสัตว์จงได้ฟังธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ปลอดกิเลสมลทิน ได้ตรัสรู้แล้วตามลำดับ

เสมือนหนึ่งบุรุษผู้มีดวงตาแจ่มใสยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลามอง เห็นปวงชนได้รอบทิศทาง. ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงปัญญาอันสูงส่ง ผู้ไกลห่างแล้วจากความทุกข์โศก ขอทรงเสด็จขึ้นสู่ธรรมปราสาท แล้วเพ่งพินิจไปที่ปวงชนผู้เกลื่อนกล่นอยู่ด้วยความทุกข์โศกจม อยู่ในความเกิดความตายนั้นเถิด. ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงความเพียร ผู้ทรงปราบหมู่มารได้ราบคาบ เป็นจอมทัพปลอดข้าศึกโดยสิ้นเชิง แล้ว ขอทรงมีพระอุตสาหะจาริกบนแดนดินเถิด ขอพระผู้มีพระ ภาคเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะเหตุว่า ผู้รู้แจ้งใจในธรรมจัก บังเกิดมี

อัตสัตถะ-นิโครธ-มุจลินท์-ราชายตนะ

"อัตสัตถะ" คือต้นโพธิ์ หรือ โพ (เรียกตามลังกา คือ Bo Tree), ชื่อสามัญของอินเดีย เรียกว่า Peepul of India หรือ Pipal of India, ชื่อพฤกษศาสตร์ Ficus religiosa, Linn., ชื่อชนิด religiosa (หมายถึงต้นไม้ที่มีประวัติเกี่ยวกับศาสนา), วงศ์ Moraceae ถิ่นกำเนิดคืออินเดีย

"นิโครธ" คือต้นไทร, ชื่อสามัญ Banyan Tree, ชื่อพฤกษศาสตร์ Ficus benghalensis, Linn., วงศ์ Moraceae (วงศ์เดียวกับต้นโพธิ์), ถิ่นกำเนิดคืออินเดีย, ลังกา, พม่า, ไทย, เขมร, และญวน

"มุจลินท์" คือต้นจิก, ชื่อพฤกษศาสตร์ Barring tonea speciosa, Roxb., วงศ์ Lucythidaceae, ถิ่นกำเนิดคือ อินเดีย, ลังกา, พม่า, และไทย: เป็นต้นไม้ขนาดกลาง ขึ้นอยู่ในที่ชุ่มชื้นและที่น้ำท่วมถึง ดอกสีขาว เกสรตัวผู้สีแดง มักออกเป็นช่อยาวห้อยระย้า เช่น จิกนา, จิกบ้าน(หรือจิกสวน), จิกเล (อยู่ในตระกูลเดียวกับกระโดน), ต้นไม้ตระกูลนี้มีชื่อเรียกในภาษาไทยหลายชื่อ เช่น กระโดนน้ำ, จิก, ปุย, ปุย-กระโดน, ปุยขาว, หรือ ผักฮาด (ส่วนกระโดนดิน "เป็นไม้พุ่มเตี้ย" สูงไม่เกิน 1 เมตร, "กระโดนเบี้ย" ก็เรียก)

"ราชายตนะ" คือต้นเกด, ชื่อพฤกษศาสตร์ Manilkarahexandra, Dub. หรือ Mimosop hexandra, Roxb., วงศ์ Sapotaceae (วงศ์เดียวกับละมุดสีดาและพิกุล), ถิ่นกำเนิดคือ ถิ่นร้อน โดยเฉพาะอินเดีย, พม่า, และไทย: เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ผลสุกมีรสหวานกินได้

จุดที่ตั้งของต้นไม้ทั้ง 4

สำหรับต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้(ศรีมหาโพธิ์) ถ้าเราหันหน้าไปทางทิศเหนือ ตามกระแสแม่น้ำเนรัญชรา ต้นโพธิ์อยู่ฝั่งซ้าย เยื้องไปอีกฟากฝั่งหนึ่งเป็นตำบลที่อยู่ของนางสุชาดา ปัจจุบันมีอนุสรณสถานสร้างไว้ตรงที่ตั้ง

เดิมของโพธิ์ตรัสรู้ เรียกว่า "วัชรอาสน์" ซึ่งอยู่ระหว่างต้นศรีมหาโพธิ์ปัจจุบันกับพระมหาเจดีย์พุทธคยา สมัยพุทธกาล ต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้คงจะอยู่ติดกับฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แต่ปัจจุบัน แม่น้ำสายนี้ตื้นเขินเป็นพื้นทราย เห็นแต่รูปรอยความเป็นแม่น้ำสายใหญ่ในอดีต

อชปาลนิโครธ อยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำเนรัญชรา ห่างจากต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 3 กิโลเมตร, ราชายตนะ อยู่ห่างจากต้นโพธิ์ไปทางทิศตะวันตก 2 กิโลเมตรเศษ (ต้นไม้อีกสองต้น ไม่พบจุดที่ตั้งชัดเจน), แสดงว่าพื้นที่ที่เสด็จประทับเสวยวิมุตติ-สุข อยู่ในระยะรัศมี 2-3 ตารางกิโลเมตร โดยทางด้านทิศตะวันออกกินพื้นที่ไปถึงอีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำเนรัญชรา

แม่น้ำเนรัญชรา

สัตว์โลกเหมือนดอกบัว

(๑) ด้วยคำกราบทูลอาราธนาของสหัมบดีพรหม พระพุทธ-องค์ทรงเพ่งสำรวจดูชาวโลกด้วยพุทธจักษุ ได้ทรงพบว่า คนเรามีหลากหลายอุปนิสัยจิตใจ สอนให้รู้ได้ก็มี โง่เขลาต่ำทรามจนเกินที่จะสั่งสอนได้ก็ดี เหมือนดอกบัวในกอหนึ่งๆ (ไม่ว่าจะเป็นอุบล, ปทุม, หรือบุณฑริก) ซึ่งเกิดในน้ำ งอกงามในน้ำ บางเหล่าจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าโผล่ปริ่มน้ำ บางเหล่าชูดอกพ้นผิวน้ำ, แล้วมีพระดำรัสตอบท้าวมหาพรหมว่า

"เราเปิดประตูอมตธรรมแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะเงี่ยโสตสดับ ก็จงปล่อยศรัทธามาเถิด ท่านพรหมเอย! เรานั้นเห็นความยาก จึงคิดว่าจะไม่แสดงธรรมแก่มวลมนุษย์ ทั้งที่เราเจนจบแล้วในธรรมอันละเอียดลึกซึ้ง"

เมื่อสหัมบดีพรหมได้รับพระดำรัสตอบจากพระโอษฐ์แล้วก็ถวายบังคมทำประทักษิณหายวับไป

อาพารดาบส อุททกดาบส และปัญจวัคคีย์

"ดาบส" และ "ฤาษี" เป็นนักบวชประเภทเดียวกัน คือเป็นพวกปลีกตนออกจากสังคมบ้านเมืองไปบำเพ็ญพรตหรือตบะอยู่ในป่า มีอยู่หลายลัทธิ บาง

พวกก็มุ่งทางฌานสมาบัติ บางพวกก็ถือเคร่งทรมานดน(ทุกรกิริยา) บางพวกเอาแต่นั่งสาธยายมนต์ บางพวกก็ทำหน้าที่เหมือนพราหมณ์ คือสั่งสอนศิษย์เป็นหลัก

อาฬารดาบสและอุทกดาบส ล้วนเป็นนักบวชประเภทนี้ คือเอาดีทางฌานสมาบัติและทุกรกิริยาบำเพ็ญตบะอย่างเข้มงวด จึงเรียกว่า"ฤาษี"ก็ได้ "ดาบส"ก็ได้ (ส่วนเจ้าชายสิทธัตถะและปัญจวัคคีย์ ถือเพศเป็นภิกษุตั้งแต่ต้น)

อาฬารดาบส กาลามโคตร เป็นชาวเกสปุตตะแคว้นโกศล แต่ไปมีสำนักอยู่ในแคว้นมคธ ท่านเป็นครูสอนเจ้าชายสิทธัตถะตั้งแต่สาธยายมนต์ไปจนถึงฌานสมาบัติชั้นสูง คือได้อรูปฌานชั้นอากิญจัญญายตนะโดยใช้เวลาไม่นาน, เมื่อได้ฌานนั้นแล้ว พระโพธิสัตว์(เจ้าชายสิทธัตถะ)ได้ทรงถามอาจารย์ว่า มีอะไรที่จะให้ศึกษาเพิ่มได้อีก? อาฬารดาบสตอบว่า หมดเรื่องที่จะศึกษาปฏิบัติอีกแล้ว และได้ชวนให้อยู่เป็นครูช่วยกัน แต่พระโพธิสัตว์ทรงคิดไปอีกอย่างหนึ่งว่า วิชาที่ได้มานั้น ไม่ใช่เพื่อนิพพานดับทุกข์ เพียงแต่ให้ได้ไปเกิดในอรูปภพอีกชั้นหนึ่งเท่านั้น จึงทรงอำลา

อุทกดาบส รามบุตร มีสำนักอยู่ในแคว้นมคธ

ตอนใต้ แนวลัทธิเหมือนกับสำนักอาฬารดาบส แต่สามารถสอนฌานสมาบัติถึงอรูปฌานชั้นที่ 4 คือ "เนวสัญญานาสัญญายตนะ" ซึ่งเมื่อพระโพธิสัตว์ไปอยู่ศึกษาจบหลักสูตรแล้ว ก็ได้ขอลาอีก เพราะเห็นว่าไม่ใช่จุดหมายปลายทางที่ทรงออกผนวช

ปัญจวัคคีย์ คือ นักบวช 5 รูปที่นัดกันออกบวชตามเจ้าชายสิทธัตถะ โดยหวังว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามที่พราหมณ์โกณฑัญญะ (หนึ่งในปัญจวัคคีย์)ทำนายเอาไว้ตั้งแต่แรกประสูติ แต่เมื่อเห็นเจ้าชายคลายความเพียรจากทุกรกิริยา ก็พากันปลีกหนีไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี

เส้นทางระหว่างอุรุเวลาถึงพาราณสี

ระยะทางจากตำบลอุรุเวลา ถึงอาณาเขตกรุงพาราณสีนั้น ประมาณ 250 กิโลเมตร คนเดินทางปกติในทางไกลระยะนั้น ถ้าคำนวณว่า 16 กิโลเมตรต่อ 1 วัน ก็จะใช้เวลาเดินทางประมาณ 15 วัน หรือถ้าเดินทางอย่างไม่เร่งร้อน ก็น่าจะใช้เวลาประมาณ 20 วัน แต่ในพุทธประวัติกล่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จออกจากอุรุเวลาตอนเช้า ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวันในตอนเย็น. ถ้าไม่ใช่โดยพุทธานุภาพ ก็น่าจะเกิดจากความคลาด

เคลื่อนในชั้นอรรถกถา ซึ่งขยายความไว้ตอนหนึ่งในอชปาลนิโครธกถาข้อ(4)ว่า จากที่ประทับใต้ต้นโพธิ์จะไปยังต้นไทรนั้น ทรงใช้เวลาเสวยวิมุตติสุขถึง 3 สัปดาห์ (เท่ากับ 21 วัน)

พุทธปริวิตักกกถา

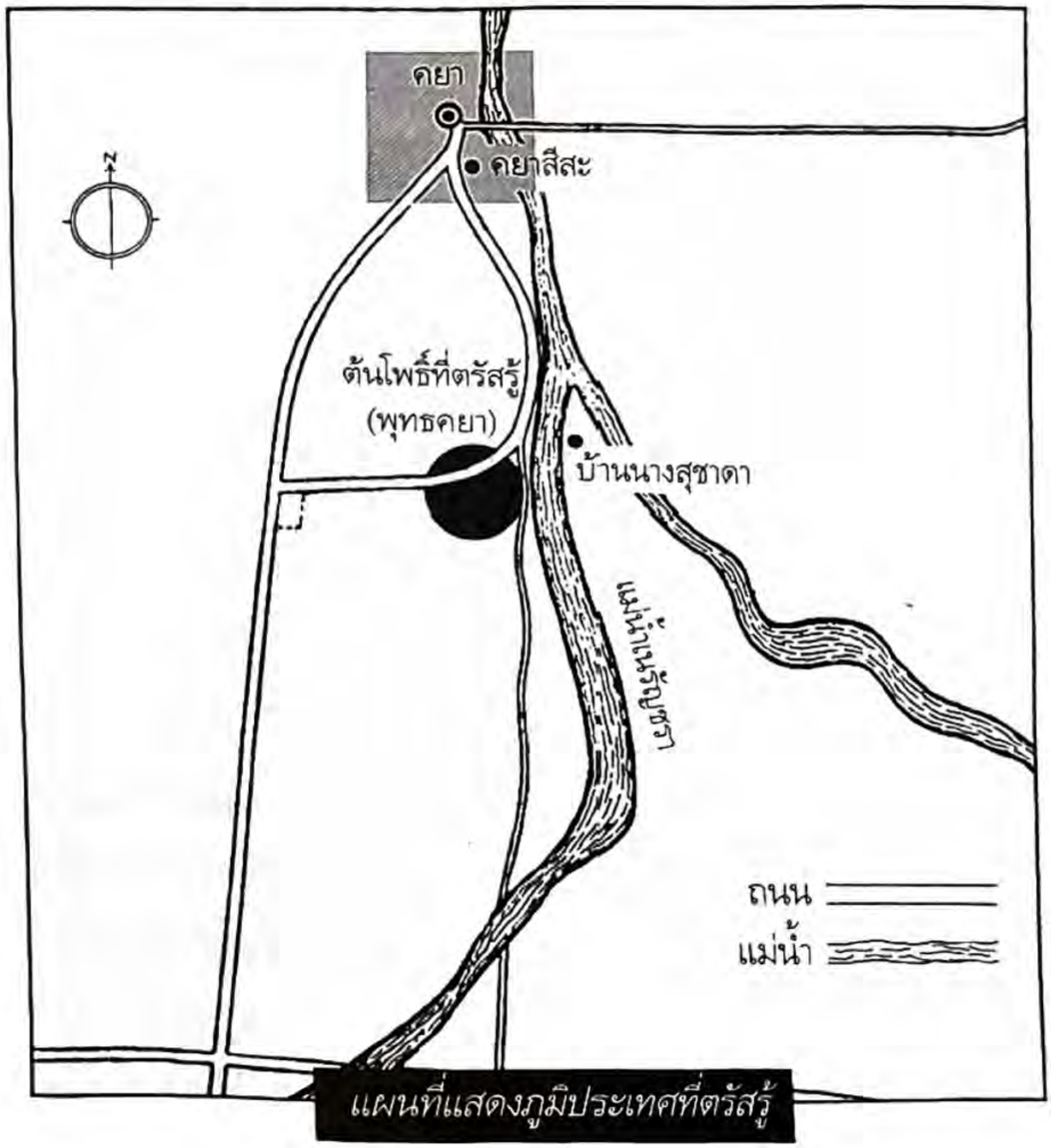
จากอุรุเวลาสู่พาราณสี

(10) เมื่อทรงรับคำอาราธนาของท้าวมหาพรหมเพื่อประกาศธรรมแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงดำริถึงคนที่พระองค์จะเสด็จไปโปรดก่อนว่ามีใครบ้าง? คนแรกที่ปรากฏในพระทัยคือ อาฬารดาบส เพราะทรงทราบว่าท่านเป็นคนมีปัญญาลึกซึ้ง มีกิเลสน้อยเป็นปกติมานาน ถ้าได้ฟังธรรมก็จะตรัสรู้ได้โดยพลัน, แต่ก็มีเทวดามากราบทูลให้ทรงทราบว่า อาฬารดาบสเพิ่งสิ้นชีพไปเมื่อ 7 วันที่แล้ว ทรงเสียดายที่อาฬารดาบสพลาดโอกาสอันยิ่งใหญ่

คนต่อไปที่ทรงระลึกถึงคือ อุทกดาบส แต่ก็ได้ทรงทราบข่าวจากเทวดาอีกเหมือนกันว่า เพิ่งสิ้นชีพเมื่อวันวาน

เหลือแต่คนเคยรับใช้ใกล้ชิด เคยร่วมสุขร่วมทุกข์บนเส้นทางแสวงโมกขธรรม คือภิกษุปัญจวัคคีย์ 5 รูป มี โกณฑัญญะ, วัปปะ, ภัททิยะ, มหานามะ, และอัสสชิ ทรงเห็นปัญจวัคคีย์ด้วย

ทิพยจักษุว่า อยู่กันที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้กรุงพาราณสี. หลังจากทรงพำนักอยู่ในพื้นที่แถบนั้นอีกเล็กน้อย ก็เสด็จจาริกบ่ายพระพักตร์สู่กรุงพาราณสี (ขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

แผนที่แสดงภูมิประเทศที่ตรัสรู้

ทรงมีรูปโฉมสะดุดตา

(11) ด้านทิศเหนือขึ้นไปจากต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ คือตำบลคยา, ระหว่างต้นโพธิ์กับคยานี้ มีอาชีวกคนหนึ่งชื่อ "อุปกะ" ได้พบพระพุทธองค์ คำทักทายแรกที่เขาพูดออกมาคือ

"อาวุโส! กายของท่านหมดจดสดใส ผิวพรรณของท่านช่างบริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งนัก ท่านบวชกับใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือว่าท่านถือปฏิบัติธรรมของใคร?"

(คำว่า "อาวุโส" แปลกันว่า "ผู้มีอายุ" แต่หมายถึงผู้มีอายุอ่อนกว่า. นักบวชสมัยพุทธกาลมักใช้เป็นคำทักทายซึ่งกันและกัน)

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"เราเป็นผู้ครอบงำได้หมด เป็นผู้รู้เจนจบ ไม่เข้าไปเกี่ยวเกาะในสิ่งทั้งหลาย ละได้แล้วซึ่งสิ่งทั้งปวง หลุดพ้นแล้วเพราะธรรมอันเป็นที่สิ้นตัณหา เป็นผู้รู้ยิ่งเอง แล้วจะต้องเจาะจงเอาใครเล่า(เป็นศาสดา), อาจารย์ของเราไม่มี ผู้ที่เป็นเหมือนเราก็ไม่มี โลกไหนๆ ก็ไม่มีผู้ที่จะเปรียบปานเรา เราเป็นอรหันต์ในโลก เราเป็นครูที่ไม่มีใครยิ่งกว่า เราผู้เดียวเป็นสัมมาสัมพุทธะ เราเป็นผู้ดับทุกข์ (จิตใจ)เย็นสนิท กำลังมุ่งสู่นครแห่งชาวกาสี เพื่อแผ่ธรรมจักร, ในเมื่อโลกเป็นราวกะตาบอด เราได้กระหน่ำตีกลองแห่งอมตธรรมแล้ว"

(เมืองแห่งชาวกาสี หมายถึงกรุงพาราณสี. "กาสี" มีฐานะเป็นแคว้นใหญ่มาก่อน สมัยพุทธกาลขึ้นต่อแคว้นมคธ)

เมื่ออุปกะทูลว่า ขอให้เป็นอย่างที่ท่านพูดเถิด ตรัสตอบว่า

"อุปกะ! คนผู้สิ้นอาสวะอย่างเราได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะ เราชนะบาปธรรมแล้ว จึงเรียกตัวเองว่าผู้ชนะ"

อาชีวกได้ฟังก็ทูลว่า ขอให้ชนะไปได้เรื่อยๆ เถิดพ่อคุณ แล้วก้มศีรษะให้ ก่อนจะเดินจากไป

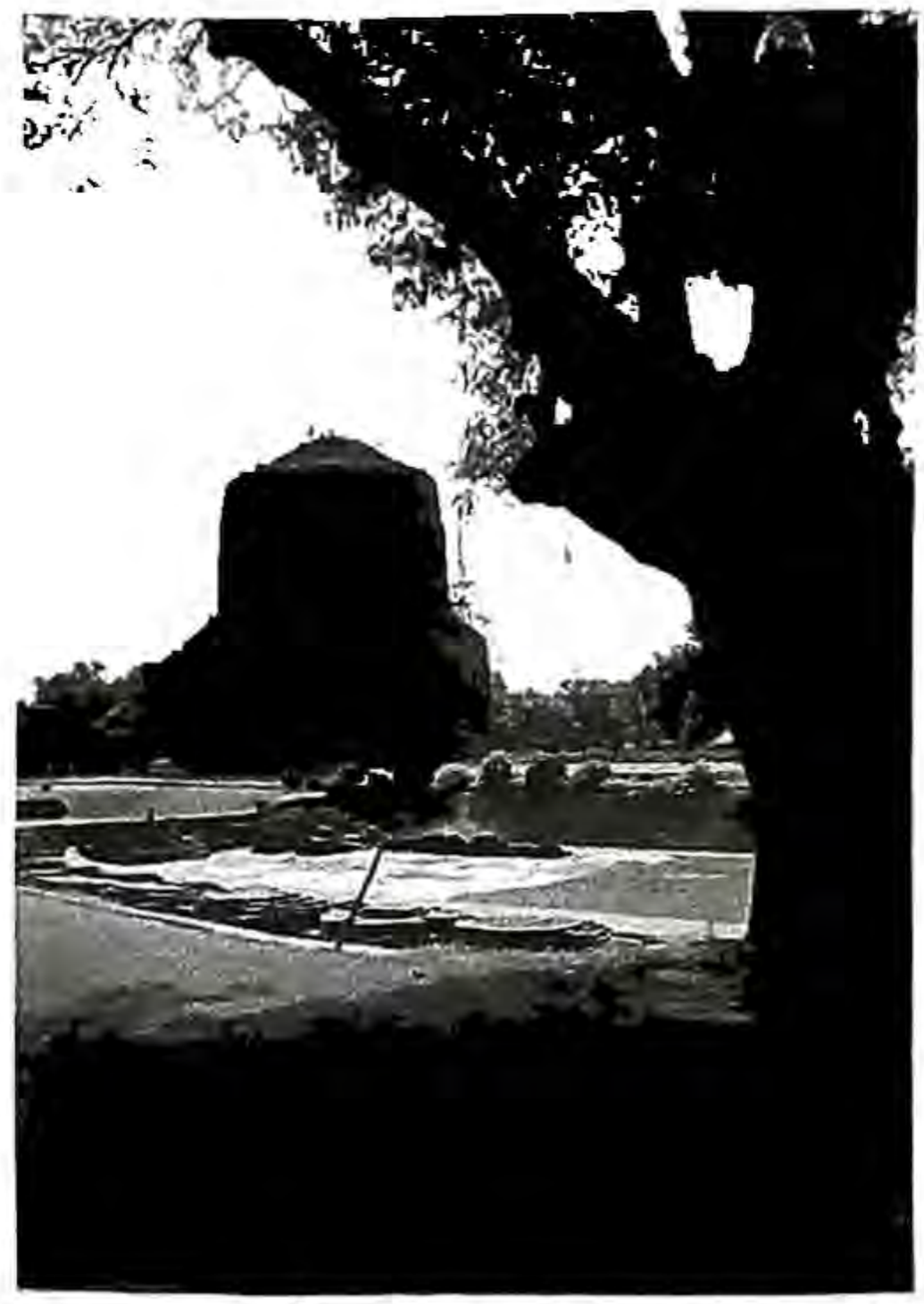
("ก้มศีรษะ" แปลจากคำว่า "สีสं โอกมฺเปตฺวา" อาจแปลได้ว่า สั่นศีรษะ. เมื่อตรัสเล่าเรื่องนี้แกโพธิราชกุมาร(ในมัชฌิม-นิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก) ทรงกล่าวว่า อุปกะนั้นแลบลิ้นให้ด้วยก่อนจะจากกัน. จับความได้ว่า อุปกะยังไม่เชื่อ)

ปัญจวัคคีย์

ปัญจวัคคีย์(ภิกษุ 5 รูป) ซึ่งบวชติดตามเจ้าชายสิทธัตถะตั้งแต่แรกผนวช ต่อมาเมื่อทรงคลายจากทุกรกิริยามาเสวยพระกระยาหารอีกเพื่อหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต ท่านทั้งห้าก็หมดความเชื่อมั่น คิดว่าเสียแรงเปล่าที่อุตส่าห์ติดตามอุปัฏฐาก คงจะไม่มีการตรัสรู้แล้ว จึงชวนกันตีตัวออกห่าง หนีจากป่าอนุปิย-อัมพวันในแคว้นมัลละ ไปอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

อิสิปตนมฤคทายวัน

"อิสิปตนะ" แปลว่า ที่อยู่หรือที่ชุมนุมของพวกฤๅษี. "มิค-ทายวัน" หรือ "มฤคทายวัน" แปลกันเป็น 2 ความหมายคือ ป่าที่เป็นเขตอภัยทาน (ห้ามทำอันตรายแก่สัตว์). อีกความหมายหนึ่ง

ธัมเมกขสถูปที่สารนาถ(อิสิปตนมฤคทายวัน)
สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา

คือ ป่าใหญ่ มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล, ป่าอิสิปตนมฤคทายวันอยู่ห่างจากตัวเมือง ๙ กิโลเมตรเศษ ปัจจุบันมีชื่อว่า "สารนาถ"

(12) เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ภิกษุปัญจวัคคีย์มองเห็นแต่ไกล จึงนัดหมายกันว่า จะไม่แสดงการอภิวาท ไม่ลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับบาตรจีวรของพระองค์ จะปูแต่อาสนะไว้ ถ้าทรงต้องการก็จะนั่งเอง แต่พอพระพุทธองค์เสด็จถึง ต่างรูปต่างก็ลืมข้อตกลง ต่างกุลีกุจอทำหน้าที่รับเสด็จโดยมิได้นัดหมาย ทุกรูปลุกยืนรับเสด็จ, รูปหนึ่งรับบาตรจีวร รูปหนึ่งจัดแจงปูอาสนะ รูปหนึ่งจัดหาน้ำล้างพระบาท รูปหนึ่งตั้ง

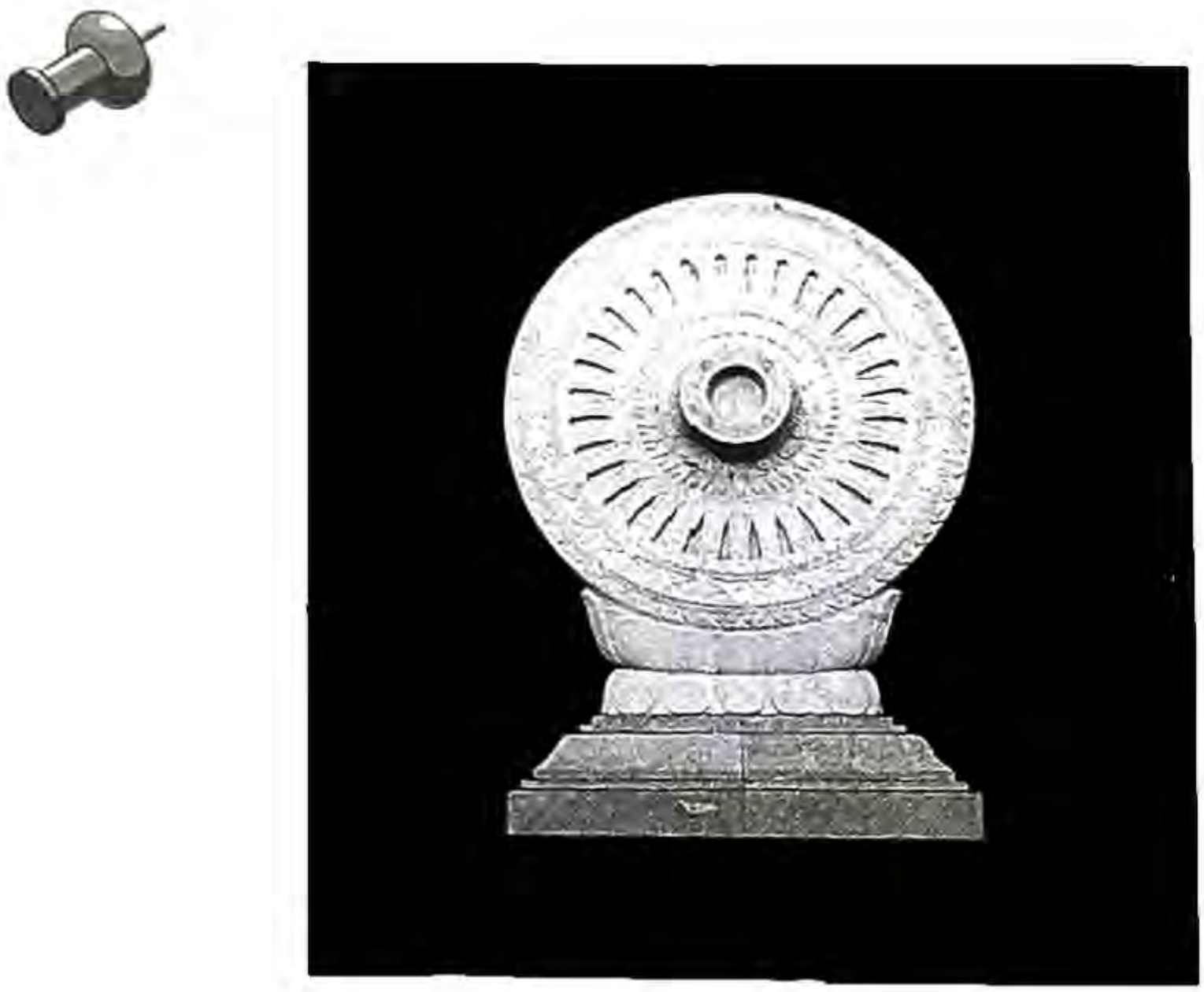
ตั่งรองพระบาท รูปหนึ่งนำที่เช็ดพระบาทเข้าไปถวาย. แต่เมื่อใช้คำทูล ยังใช้คำว่า "อาวุโส" และเรียกพระนาม "โคตมะ" ซึ่งถือว่าไม่เป็นการแสดงความเคารพ

พระพุทธองค์ตรัสแก่ปัญจวัคคีย์ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธออย่าเรียกตถาคตด้วยชื่อ และอย่าใช้คำว่าอาวุโสกับเรา ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงตั้งใจสดับ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว เราจักสั่งสอน จักแสดงธรรม เมื่อพวกเธอปฏิบัติตามไม่ช้าก็จักแจ่มแจ้งในธรรมอันยอดเยี่ยม อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพรหมจรรย์ ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายออกบวชก็เพื่อเป้าหมายนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งใหญ่ของตนเอง"

ปัญจวัคคีย์ทูลค้านว่า จะเป็นไปได้อย่างไรที่พระองค์จะได้บรรลุธรรมวิเศษอย่างนั้น เพราะได้ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างหนักแล้ว ก็ยังไม่เป็นผล พระองค์ยังหวนมาเห็นแก่ปากแก่ท้องอีก?

แม้พระพุทธองค์จะตรัสย้ำอย่างไร ปัญจวัคคีย์ก็ไม่เชื่อ จนในที่สุดได้ทรงถามว่า คำกล่าวอย่างนี้จากเรา พวกเธอเคยได้ยินไหม? ปัญจวัคคีย์จึงฉุกคิด ทูลว่าไม่เคยได้ยิน, และได้ยอมรับฟังธรรมที่ทรงแสดง (คือ "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร")

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

มีอยู่ 3 ศัพท์ในคำว่า "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" คือ 1. ธรรมจักร 2. ปวัตตนะ 3. สูตร, "ธรรมจักร" แปลว่า วงล้อธรรม ก็ได้ อาณาจักรธรรม ก็ได้, "ปวัตตนะ" แปลว่า ทำให้หมุน, ทำให้เกิด, ทำให้เป็นไป "สูตร" หมายถึง พระธรรมเทศนา หรือ เรื่องหนึ่งๆ, พระสูตรนี้จึงมีความหมายว่า การประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าได้เริ่มขึ้นแล้ว

การสอนธรรมของพระพุทธองค์นั้น ไม่ใช่กระทำเหมือนสวดมนต์บทหนึ่งๆ แล้วผู้ฟังตรัสรู้ได้

ง่ายๆ เสมอไป คงต้องมีขั้นตอนรายละเอียด มีระยะเวลา และอาจจะมีการฝึกฝนปฏิบัติกลมกลืนกันไป. อย่างการแสดงธรรมครั้งนี้ทรงแสดงอย่างไร มีปรากฏอยู่ในโพธิราชกุมารสูตรว่า

"ราชกุมาร! เราสามารถให้ภิกษุปัญจวัคคีย์เชื่อฟังได้แล้ว ก็กล่าวสอนภิกษุ 2 รูปก่อน อีก 3 รูปไปบิณฑบาต เราทั้ง 6 อยู่กันด้วยบิณฑบาตที่ภิกษุ 3 รูปไปหามาเลี้ยงดูกัน บางคราวเราสอนภิกษุ 3 รูป อีก 2 รูปไปบิณฑบาต พวกเราได้มีชีวิตอยู่เพราะอาศัยภิกษุ 2 รูปนั้น"

ไม่มีรายละเอียดบอกไว้ว่า แต่ละท่านที่ฟังธรรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมหรือบรรลุธรรมนั้น ใช้เวลานานเท่าไร และทำอะไรอีกบ้างระหว่างนั้น

แต่เฉพาะคำสอนในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ระบุไว้ชัดว่า ผู้ที่ได้ดวงตาเห็นธรรม(เป็นโสดาบัน) ท่านแรก คือภิกษุโกณฑัญญะ เพราะเหตุที่ท่านรู้แจ่มแจ้งเกิดดวงตาเห็นธรรม และพระพุทธองค์ทรงอุทานว่า "โกณฑัญญะรู้แล้ว" จึงได้นามว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" (อัญญา คือรู้อย่างตรัสรู้)

ใจความสำคัญของธัมมจักกัปปวัตนสูตร มีอยู่ 3 ส่วนคือ

1. ทรงให้หลีกห่างจากทางผิดสุดโต่ง 2 ด้าน คือ

กามสุขัลลิกานุโยค-การพัวพันหมกหมุ่นอยู่ในกามสุข, อัตตกิลมถานุโยค-การทรมานตนให้ลำบากด้วยวิธีต่างๆ, ทางผิดสุดโต่งทั้งสองนี้ ตรัสว่า ไม่ใช่ทางอริยะและไม่มีประโยชน์ บรรพชิตไม่ควรดำเนินตาม ทรงชี้ทางใหม่ให้ คือทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) อันได้แก่ "มรรคมีองค์ ๘" (อริยมรรคหรืออัฏฐังคิกมรรค)

2. ทรงแสดงอริยสัจ ๔ โดยละเอียดคือ ทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์(สมุทัย), ความดับทุกข์(นิโรธ), และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์(ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาหรือมรรค)

3. ตรัสในตอนท้ายว่า ทรงรู้อริยสัจทั้ง ๔ ว่ามีอะไรบ้าง ทรงรู้ว่าต้องทำอะไรบ้างในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น และทรงรู้ว่า ทุกอย่างที่พระองค์จะต้องทำ ได้ทรงทำจนครบถ้วนแล้ว นั่นแหละจึงทรงแน่พระทัยว่า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

ใจความแห่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จึงรวมอยู่ในอริยสัจ ๔ นั้น

คำสอนในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทำให้โกณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรม ได้คำตอบอย่างชัดเจนขึ้นในใจว่า "สิ่งใดมีการเกิด สิ่งนั้นย่อมมีการดับ"เป็นกฎตายตัว

เมื่อปฐมเทศนาจบลง ภุมมเทวดา เป็นเทวดา

พวกแรกที่ได้บันลือเสียงก็กก้องไปทั่วว่า พระธรรม-จักรได้เริ่มเดินหน้าแล้วที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งไม่มีใครๆ ไม่ว่าสมณะ, พราหมณ์, เทวดา, มาร, หรือพรหม จะทำให้หมุนกลับ(ปฏิวัติ)ได้ แล้วเทวดาชั้นต่างๆ ก็ส่งเสียงบันลือต่อๆ กันไป จนถึงพรหมโลก, ทั้งหมื่นโลกธาตุสะท้านสะเทือนไปทั่ว เกิดแสงสว่างเจิดจ้าดับรัสมีสีแสงของเทวดาทั้งปวง

ชั่วขณะนั้นเอง พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานว่า โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ("อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ")

เอหิภิกขุอุปสัมปทา

(18-19) การบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ(และปัญจวัคคีย์ที่เหลือ) มีคำกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในจิตใจของท่านดังนี

"ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้ง มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว(มีธรรมตั้งมั่นอยู่ในใจ) ข้ามความสงสัยได้แล้ว ไม่มีคำถามในใจถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา (ประจักษ์แก่ใจตัวเอง)"

แล้วอัญญาโกณฑัญญะได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทเป็นรูปแรก พระพุทธองค์ได้ประทานบรรพชาอุปสมบทแก่ท่านด้วยพระดำรัสว่า

"เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด(เอหิ ภิกฺขุ) ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด"

บรรพชาอุปสมบทด้วยพระวาจาอย่างนี้ เรียกว่า "เอหิภิกขุ-อุปสัมปทา" (ไม่มีการปลงผมใหม่ ไม่มีการเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่ม แสดงว่าปัญจวัคคีย์ได้ถือเพศภิกษุมาตั้งแต่ต้นแล้ว)

ปัญจวัคคีย์ที่เหลืออีก 4 รูป ได้บรรพชาอุปสมบทครั้งละ 2 รูป โดยเอหิภิกขุอุปสัมปทาอย่างเดียวกัน

อนัตตลักขณสูตร

คำสอนเรื่องอนัตตา

(20-24) ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบันด้วยธัมมจักกัปปวัตตนสูตรต่างวาระกัน แต่เป็นพระอรหันต์ด้วยอนัตตลักขณสูตรพร้อมกัน ใจความสำคัญของธัมมจักกัปป-วัตตนสูตรอยู่ที่อริยสัจ 4 ใจความสำคัญของอนัตตลักขณสูตร

อยู่ที่อนัตตา(สรรพสิ่ง-สรรพธรรมทั้งปวงไม่มีตัวตนถาวรแม้แต่ชั่วขณะเดียว)

สรุปเนื้อหาในอนัตตลักขณสูตร

1. รูป-ร่างกาย

เวทนา-ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉยๆ

สัญญา-ความจำหมาย(เห็นอะไรแล้วนึกได้ จำได้)

สังขาร-ความคิดหรือเจตนา

วิญญาณ-ความรับรู้ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจ

รวมเรียกว่า"เบญจขันธ์"(ขันธ์ 5). เบญจขันธ์แต่ละอย่างล้วนเป็นอนัตตา

2. ทรงสอนเรื่อง อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา ด้วยการตั้งคำถามให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ตอบไปตามลำดับ ตั้งแต่คำถามว่า รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง? ตอบว่า ไม่เที่ยง, ถามต่อไปว่า สิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์หรือสุข? ตอบว่า เป็นทุกข์ (เพราะบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาไม่ได้), ถามต่อไปว่า สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ปรวนแปรอยู่เสมอ ควรหรือไม่ที่จะเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา? ตอบว่า ไม่ควร

3. ทรงสรุปว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น ควรมีความรู้อย่างถูกต้องว่า รูปเป็นต้นนั้นทุกชนิด ไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

4. ตรัสถึงผลของการมีความรู้อันถูกต้องอย่างนั้นว่า เมื่อรู้อย่างนั้นก็จะหายติดในรูปเป็นต้น เมื่อหายติดก็หมดใคร่ เพราะหมดใคร่จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ว่าจะไม่มี

การเกิดอีก พรหมจรรย์เป็นอันสิ้นสุด ไม่มีอะไรต้องทำอีก

ด้วยอนัตตลักขณสูตรนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

ณ วันนั้น โลกมีพระอรหันต์ 6 องค์ (รวมทั้งพระพุทธองค์)

ยสกุลบุตร

(25-31) ในกรุงพาราณสี ขณะที่พระพุทธองค์ทรงเริ่มประกาศธรรมที่ป่าอิสิปตนะ มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อ "ยสะ" เป็นเด็กหนุ่ม ครองปราสาท 3 หลังสำหรับ 3 ฤดู พร้อมพรั่งด้วยความสุขสำราญในความร่ำรวยของตระกูล, คืนหนึ่งเมื่อตื่นนอนขึ้นกลางดึก เขาเห็นนางบำเรอนอนหลับไหลอยู่ในอาการน่าเกลียดต่างๆ นานา เกิดความรู้สึกเหมือนเห็นซากศพอยู่ในป่าช้าผีดิบ จนรำพึงกับตัวเองว่า ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ คือรู้สึกวุ่นวายขัดข้องไปหมด และพร้อมกันนั้นก็เดินดุ่มออกจากปราสาทอย่างไร้จุดหมายปลายทาง จนไปถึงป่าอิสิปตนะเมื่อใกล้รุ่ง

ยามนั้น พระพุทธองค์ทรงตื่นบรรทมแล้ว ทรงจงกรมอยู่นอกที่ประทับ ทอดพระเนตรเห็นยสะเดินมาแต่ไกล จึงเสด็จจากที่จงกรมไปประทับบนอาสนะ ตรัสขึ้นว่า ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง มานี่สิ เราจะแสดงธรรมแก่เธอ ยสะได้ยินก็ชื่นใจอย่างประหลาด เขาถอดรองเท้าเข้าไปถวายบังคมแล้วนั่งลงตรงนั้น, ทรงยกเรื่องทาน, ศีล, สวรรค์, โทษของกาม, และคุณประโยชน์ในการออกจากกาม ขึ้นแสดงตามลำดับ พระธรรม-

เทศนานี้เรียกว่า "อนุบุพพีกถา" เมื่อทรงเห็นว่า จิตของชายหนุ่มสงบนิ่ง อ่อนละมุน ปราศจากนิวรณ์(กิเลสขวางกั้นความดี) จิตปลอดโปร่งและผ่องใสแล้ว จึงทรงเริ่มแสดงอริยสัจ 4 เป็นลำดับไป ยสะหนุ่มได้ดวงตาเห็นธรรมในบัดนั้น จิตของเขาในเวลานั้นเหมือนผ้าขาวสะอาดพร้อมที่จะถูกย้อมให้เป็นผ้าสีสดสวย

อุบาสกคนแรก (ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ)

เช้าวันเดียวกันนั้น มารดาของยสะขึ้นไปบนปราสาท ไม่เห็นบุตรชาย จึงไปบอกเศรษฐีผู้สามี ได้มีการระดมคนควบม้าไปทุกทิศทางตามหายสะ เศรษฐีเองไปทางป่าอิสิปตนะ ไปถึงที่ประทับ เห็นรองเท้าคู่หนึ่งวางอยู่บนพื้น จึงตามไปจนพบพระพุทธองค์ แต่ไม่พบบุตรชาย เพราะทรงบันดาลด้วยฤทธิ์(อิทธาภิสังขาร) ไม่ให้เศรษฐีมองเห็นบุตรชายก่อน เมื่อเศรษฐีถามหาบุตร ทรงให้นั่งลงก่อนแล้วจะได้เห็นเอง. เศรษฐีดื่นเต้นดีใจ รีบเข้าไปถวายบังคมและนั่งลงโดยดี พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้เขาฟังเหมือนกับที่แสดงแก่ยสะทุกอย่าง และเศรษฐีก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน ณ ที่ตรงนั้น เขากล่าวชื่นชมความไพเราะงดงามและความแจ่มแจ้งของพระธรรมเทศนาเป็นอันมาก แล้วทูลขอเป็นอุบาสกถึงพระพุทธเจ้า. พระธรรม. และพระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

ขณะเดียวกัน ยสะหนุ่มก็นั่งฟังธรรมที่ทรงแสดงแก่บิดาอีกรอบหนึ่ง คราวนี้จิตของเขาพ้นจากอาสวะ ไม่มีความยึดมั่น

ถือมั่นโดยสิ้นเชิง (เป็นอรหันต์) พระพุทธองค์ทรงทราบและทรงเห็นว่ายสะจะไม่เป็นคฤหัสถ์อีกต่อไป จึงคลายฤทธิ์ให้เศรษฐีเห็นบุตรชายซึ่งนั่งอยู่ข้างๆ กัน เศรษฐีให้บุตรชายเห็นแก่ชีวิตมารดาซึ่งกำลังร่ำไห้ห่วงหาเป็นที่สุด ขอให้กลับสู่ปราสาท พระพุทธองค์ตรัสว่า ยสะก็มีดวงจิตเห็นธรรมเหมือนท่านมาก่อน แต่ขณะนี้เขาได้พิจารณาธรรมที่ได้เห็นนั้นอีกครั้งหนึ่ง จิตได้หลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิงแล้ว ควรหรือจะกลับไปสู่โลกียสุขอีก. เศรษฐีน้อมรับพระดำรัส ทูลขอให้ทรงรับบุตรชายเป็นสมณะตามเสด็จ และได้ทูลนิมนต์เสด็จเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ก่อนถวายบังคมและทำประทักษิณจากไป. หลังจากนั้นไม่นาน ยสะหนุ่มก็ทูลขอบรรพชาอุปสมบท

ยสกุลบุตรได้เป็นภิกษุด้วยพระดำรัสว่า *"เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันกล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด"* (ไม่มีพระดำรัสที่ว่า *"เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ"* เพราะยสะเป็นพระอรหันต์แล้ว)

วันนั้น โลกมีพระอรหันต์ 7 องค์ มีอุบาสกโสดาบัน 1 คน

อุบาสิกาคู่แรกในโลก

ยสะกลับบ้านอีกครั้งหนึ่ง ก็กลับไปในเพศภิกษุ เป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จพระพุทธองค์ไปฉันที่บ้านโยมบิดาในวันรุ่งขึ้น มารดาและอดีตภรรยาได้เข้าเฝ้าถวายภัตตาหารและฟังธรรม ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน ทั้งสองได้ทูลขอเป็นอุบาสิกา ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตเช่นกัน

ณ วันนั้น โลกได้มีอริยสาวิกาโสดาบัน เป็นอุบาสิกาครั้งแรก 2 คน

เพื่อนของยสะ 54 คน

เพื่อนของพระยสะ เมื่อรู้ข่าวว่าเพื่อนได้ปลงผมโกนหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะ สละเพศชีวิตครอบครัวไปเป็นภิกษุ ก็คิดกันว่า คงไม่ใช่เรื่องไร้สาระแน่ เพื่อน 4 คนแรกที่มีชื่อปรากฏคือ 1. วิมละ 2. สุพาหุ 3. ปุณณชิ 4. ควัมปติ ได้ไปหาพระยสะก่อน พระยสะได้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงธรรมโปรด เพื่อนทั้งสี่นั้นก็ได้ดวงตาเห็นธรรม และได้ขอบรรพชาอุปสมบท ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์หลังจากบวชแล้ว หลังจากนั้นก็มีเพื่อนของพระยสะอีกจำนวน 50 คนจากนอกกรุงพาราณสี ตามไปหาอีก ได้ฟังธรรม ได้บรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์ และได้เป็นพระอรหันต์ตามกัน

ถึงวันนั้น โลกมีพระอรหันต์ 61 องค์ คือ กลุ่มปัญจวัคคีย์ 5 องค์, กลุ่มพระยสะ 55 องค์, และพระพุทธองค์ รวมเป็น 61 องค์

ส่งพระอริยสาวกออกประกาศธรรม

พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอริยสาวกทั้ง 60 รูปว่า ทั้งพระองค์และพระสาวกนั้น มีความเท่าเทียมกันอย่างหนึ่งคือ ต่างก็พ้นแล้วจากพันธนาการอันเปรียบเสมือนบ่วงคล้องชีวิต ไม่ว่า

จะเป็นบ่วงของมนุษย์หรือบ่วงทิพย์

ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกัน 2 รูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ สัตว์ทั้งหลาย(ไม่ว่าเทวดา, มนุษย์, หรือชีวิตอื่นใด)ที่กิเลสเบาบางก็มีอยู่ ถ้าเขาไม่ได้ฟังธรรม ก็ย่อมเสื่อมได้ ผู้ที่จะรู้แจ่มแจ้งในธรรมมีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย! แม้เราเองก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม"

(ในคำว่า"พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ"นั้น "อรรถ" คือเนื้อความพิสดาร, "พยัญชนะ" คือบทสรุปตอนท้ายของอรรถ ซึ่งมักผูกเป็นคาถา. ในคำว่า"บริสุทธิ์บริบูรณ์" "บริสุทธิ์" คือตรัสสอนอะไรก็ล้วนแต่เป็นความจริงมีเหตุมีผลพิสูจน์ได้, "บริบูรณ์" คือคำสอนให้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอ ตั้งแต่ขั้นต่ำจนถึงสูงสุด)

มาร

เนื้อหาต่อไปนี้กล่าวถึงมาร และจะมีเรื่องของมารปรากฏอยู่ข้างหน้าอีกมาก จึงควรจะได้รู้จักว่า มาร

คืออะไร? คือใคร? พอเป็นข้อมูลเบื้องต้นไว้ก่อน

"มาร" แปลว่า ผู้ฆ่าบุคคลให้ตายจากความดี หรือจากเป้าหมายอันประเสริฐ หรือตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางไม่ให้บรรลุความดี. ในทางพระพุทธศาสนานั้น มารมีทั้งที่เป็นกิเลส. สภาวธรรม. และเทพใจบาปประเภทหนึ่ง

มาร 5 ประเภท คือ

1. *กิเลสมาร* หมายถึงกิเลสต่างๆ

2. *ขันธมาร* หมายถึงขันธ์ 5 (รูป. เวทนา. สัญญา. สังขาร. วิญญาณ)

3. *อภิสังขารมาร* หมายถึงเจตนาในการกระทำต่างๆ ของบุคคล ซึ่งมีทั้งดีและไม่ดี

4. *เทวปุตตมาร* หมายถึงเทพบุตรบางจำพวก

5. *มัจจุมาร* หมายถึงความตาย

มารซึ่งตามผจญพระพุทธองค์ตั้งแต่วันที่จะตรัสรู้และทรงเอาชนะได้ด้วยพระบารมี 10 ประการ บางทีมีชื่อระบุว่า"วสวัตดีมาร" เป็นเทพครองสวรรค์ชั้นสูงสุดในสวรรค์ชั้นกามาวจร คือสวรรค์ชั้นที่ 6 สวรรค์ชั้นนั้นชื่อ "ปรนิมมิตวสวัตดี". เทพหรือมารตนนี้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ ไม่ให้ล่วงพ้นไปจากแดนกาม ซึ่งอยู่ในอำนาจครอบงำของตน เป็นมารมีฤทธิ์มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ แม้แต่พระอินทร์(ท้าวสักกะ)ก็ไม่กล้าเผชิญหน้า

พรหมก็ล่าถอยสู้ไม่ได้ พระพุทธองค์เคยตรัสว่า "บรรดาผู้ยิ่งใหญ่ มารเป็นเลิศ"

แต่ถึงแม้มารจะมีฤทธิ์มีอำนาจเพียงใดก็ตาม ก็เอาชนะบุคคลผู้ได้ฝึกอบรมตนดีด้วยศีลสมาธิปัญญาได้ยากยิ่ง

รู้ทันมารกลัว

(33) วันหนึ่ง มารใจบาปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลว่า "พระองค์ถูกบ่วงคล้องไว้แล้วทั้งด้วยบ่วงทิพย์และบ่วงโลก ขณะประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะ. พระองค์ถูกผูกมัดรัดรึงครั้งใหญ่แล้ว สมณะเอ๋ย ! พระองค์ไปไหนไม่พ้นจากอำนาจของเราแล้ว" พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า พระองค์พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นบ่วงทิพย์หรือบ่วงโลก ไม่มีการถูกผูกมัดครั้งใหญ่อย่างที่มารพูด มารต่างหากถูกพระองค์กำจัดได้แล้ว

มารทูลว่า "บ่วงนี้ เดินทางได้ในอากาศ เป็นของมีในจิต, สัญจรอยู่ เราจักผูกรัดพระองค์ด้วยบ่วงนั้น สมณะเอ๋ย! พระองค์หนีไม่พ้นเราแน่"

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ท่านถูกเรากำจัดเสียแล้ว มารเอ๋ย! เพราะเราไม่มีแล้วซึ่งความพอใจในรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ อันยั่วย้อมใจ

บัดดลนั้น มารก็หายวับไป เมื่อรู้ว่าพระพุทธองค์ทรงรู้ว่าตนเป็นใคร (รู้ทันมารกลัว)

บรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์

(34) นับแต่ทรงส่งพระสาวก 60 รูปไปประกาศธรรม รูปละทิศละทางแล้ว ก็มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนคนแล้วคนเล่า เมื่อพวกเขาขอบรรพชาอุปสมบท พระสาวกก็ต้องพาเข้าเฝ้าเพื่อขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธองค์โดยตรง เป็นความลำบากอย่างหนึ่ง. วันหนึ่งขณะประทับหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด พระพุทธองค์ทรงคิดคำนึงเรื่องที่พระสาวกลำบากเพราะการพาคนมาขอบวช ทรงดำริที่จะให้ภิกษุทั้งหลายให้การบรรพชาอุปสมบทได้เอง. เมื่อเสด็จออกจากที่หลีกเร้น จึงตรัสแก่พระสาวกว่า ทรงอนุญาตให้ดำเนินการบรรพชาอุปสมบทได้เอง ด้วยการให้ผู้บวชขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ โดยมีระเบียบวิธีดังนี้

ให้ผู้ขอบวช ปลงผมโกนหนวด ครองผ้ากาสายะ พาดอุตราสงค์(ผ้าห่มหรือจีวร)เฉวียงบ่า กราบที่เท้าภิกษุผู้จะบวชให้. นั่งกระหย่งประนมมือ แล้วให้ว่าสรณคมน์ ดังนี้

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ)

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ)

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ (ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ)

กล่าวรอบที่ 2 ใช้คำว่า "ทุติยมฺปิ" (นำหน้า "พุทฺธํ... ธมฺมํ... สงฺฆํ...". กล่าวครั้งที่ 3 ใช้คำว่า"ตติยมฺปิ" (นำหน้า "พุทฺธํ... ธมฺมํ... สงฺฆํ...")

บรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีนี้ เรียกว่า บวชด้วยไตรสรณคมน์ เป็นการบวชโดยภิกษุ(แต่ละรูป)ในยุคแรก

(โปรดสังเกตว่า ยังไม่มีข้อกำหนดเรื่องอายุของผู้บวช และอายุพรรษาของผู้เป็นอุปัชฌาย์)

การปฏิบัติธรรมต้องเริ่มต้นให้ถูกต้อง

(35) ออกพรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนะ คำสอนสำคัญของพระพุทธองค์ที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย คือ ความใส่ใจที่ถูกต้องแยบคาย(โยนิโสมนสิการ) และความเพียร(สัมมัปปธาน)ที่ถูกต้องแยบคาย ทำให้บรรลุความหลุดพ้นอันสูงสุด (คือเป็นพระอรหันต์). โดยตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เพราะทำในใจโดยแยบคาย(โยนิโสมน-สิการ) เพราะตั้งความเพียรชอบโดยแยบคาย เราจึงได้บรรลุอนุตรวิมุตติ ทำอนุตรวิมุตติให้แจ้ง, แม้พวกเธอก็ได้บรรลุอนุตรวิมุตติ ทำอนุตรวิมุตติให้แจ้ง เพราะทำในใจโดยแยบคาย เพราะตั้งความเพียรชอบโดยแยบคาย"

ในโอกาสนั้น มารตนเดิมก็ยังตามรุกรบพระพุทธองค์อีก แต่ก็ต้องล่าถอยไปเหมือนเคย

อุรุเวลา

ฤดูฝนแรกนับแต่ตรัสรู้ แม้จะเรียกว่าพรรษาที่ 1 แต่การกำหนดให้ภิกษุอยู่จำพรรษายังไม่มี เพราะยังไม่เกิดเหตุให้ต้องบัญญัติการจำพรรษา การประกาศพระศาสนาของพระพุทธองค์และพระสาวก ก็คงเป็นไปตามปกติ เมื่อสิ้นฤดูฝน ก็พอดีกับที่ทรงออกจาก

การอยู่สงัดหลีกเร้น, การแยกย้ายกันไปคนละทิศละทางของพระพุทธองค์และพระสาวกเริ่มกันอย่างจริงจังในคราวนั้น โดยพระพุทธองค์เสด็จย้อนกลับไปยังตำบลอุรุเวลา ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางใต้ (เยื้องไปทางทิศอาคเนย์-ตะวันออกเฉียงใต้) ราว 250 กิโลเมตร

"อุรุเวลา" มีชื่อพ่วงต่ออีกว่า "เสนานิคม" สมัยนั้นน่าจะเป็นเมืองขนาดใหญ่ รองจากเมืองหลวงหรือรองจากจังหวัดสมัยปัจจุบัน เพราะคำว่า"นิคม"ใหญ่กว่า"คาม"(หมู่บ้าน-ตำบล) เทียบเท่าระดับอำเภอ-จังหวัดในทุกวันนี้, คำว่า"เสนานิคม"บ่งบอกว่าเป็นที่ตั้งกองทัพ เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา น่าจะอยู่ฝั่งขวา ซึ่งเป็นฝั่งเดียวกับที่อยู่ของนางสุชาดา คือฝั่งตรงกันข้ามกับต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้

ภูมิประเทศของอุรุเวลา มีคำพรรณนาจากพุทธโอษฐ์ (ในโพธิราชกุมารสูตร-ม.ม.13/448) ว่า

"ณ ที่นั้น เราได้พบภาคพื้นรมณียสถาน มีชัฏป่าเยือกเย็น แม่น้ำไหลใสเย็นจืดสนิท มีท่าน้ำราบเรียบเป็นอันดีน่าเพลินใจ มีบ้านสำหรับโคจร(เดินบิณฑบาตได้) ตั้งอยู่โดยรอบ"

ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ บนสองฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มีสำนักใหญ่ของชฎิล 3 พี่น้องตระกูลกัสสปะตั้งอยู่เป็นระยะๆ, สำนักของพี่ชายใหญ่(อุรุเวลกัสสปะ)

อยู่ฝั่งเดียวกับต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ เมื่อหันหน้าเข้าหาแม่น้ำอยู่เยื้องไปทางขวามือ. สำนักของน้องชายคนเล็กสุด (คยากัสสปะ) อยู่ทางซ้ายฝั่งเดียวกัน. พื้นที่บริเวณนั้นเรียกว่า "คยา". ส่วนสำนักของคนกลาง(นทีกัสสปะ) อยู่ฝั่งตรงกันข้ามใกล้มาทางที่อยู่ของนางสุชาดา. ชฎิล 3 พี่น้องนั้น ผู้คนยกย่องนับถือว่าเป็นอรหันต์ เพราะมีฤทธิ์อำนาจมาก มีสาวก(รวมกันทั้ง 3 สำนัก)ประมาณ 1,000 รูป เป็นสำนักถือลัทธิบูชาไฟ

ชฎิล

"ชฎิล" เป็นนักบวชประเภทดาบสหรือฤาษีพวกหนึ่ง ลักษณะเด่นคือเกล้าผมเป็นมวย โดยมากเป็นคนจากวรรณะพราหมณ์. ชฎิล มาจากคำว่า "ชฎา" ซึ่งแปลว่า ผมที่เกล้าเป็นมวยสูง. เพราะเหตุที่ชฎิล 3 พี่น้องถือลัทธิบูชาไฟ พระพุทธองค์จึงทรงสอนด้วยเรื่องไฟ คือกิเลส

ตรัสครั้งหนึ่ง (ขุ.สุ.25/13) ว่า

"การถือไม่กินปลาไม่กินเนื้อ(มังสวิรัติ)ก็ตาม การประพฤติเป็นชีเปลือยก็ตาม ความมีศีรษะโล้นก็ตาม การมุ่นมวยผมเป็นชฎาก็ตาม การอยู่คลุกฝุ่นธุลีก็ตาม การนุ่งห่มหนังเสืออันหยาบกร้านก็ตาม การบูชาไฟก็ตาม การบำเพ็ญพรตหมายจะเป็นเทพก็ตาม

การบำเพ็ญตบะต่างๆ มากมายในโลกก็ตาม พระเวทก็ตาม การบวงสรวงสังเวยก็ตาม การบูชายัญก็ตาม การจำพรรษาตามฤดูก็ตาม จักทำให้สัตว์ผู้ยังข้ามไม่พ้นความสงสัยให้บริสุทธิ์ได้ ก็หาไม่"

ภัททวัคคีย์

(36) พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พาราณสีระยะหนึ่งแล้ว ก็เสด็จจาริกบ่ายพระพักตร์สู่อุรุเวลาแคว้นมคธ อันเคยเป็นที่ประทับตรัสรู้, ระหว่างทาง ทรงแวะประทับที่โคนไม้ต้นหนึ่งในราวป่า

เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่พวกภัททวัคคีย์(ราชกุมาร)จำนวน 30 องค์ พาคู่รัก(ปชาบดี)ไปเริงสำราญกันที่ราวป่าแห่งนั้น ในจำนวนนั้นมีราชกุมารองค์หนึ่งไม่มีคู่สวาท เพื่อนๆ จึงหาหญิงแพศยามาให้เป็นคู่ หญิงนั้นเมื่อหนุ่มเผลอก็ลักเอาเครื่องประดับหนีไป, ภัททวัคคีย์ทุกองค์ต่างออกตามหานางจนไปถึงที่ประทับ ทูลถามพระพุทธองค์ว่า เห็นผู้หญิงคนหนึ่งผ่านมาทางนี้หรือไม่? ทรงย้อนถามว่า มีธุระอะไรกับหญิงนั้นหรือ? เมื่อพวกเขาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น จึงตรัสว่า

"หนุ่มๆ เอ๋ย! พวกเธอจะว่ากระไร ระหว่างการตามหาหญิงคนนั้นกับการตามหาตัวเอง ตามหาอย่างไหนจะดีกว่ากัน...?"

เมื่อภัททวัคคีย์ทูลว่า ตามหาตัวเองดีกว่า จึงรับสั่งให้พวกเขานั่งลงก่อน แล้วทรงแสดงธรรมให้ฟัง เริ่มจากเรื่องทาน, ศีล,

สวรรค์... ไปจบลงด้วยอริยสัจ 4. พวกเขาทั้ง 30 คนฟังแล้วเกิดดวงตาเห็นธรรม และได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบท ณ ที่นั้นเอง ได้บวชเป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

(อรรถกถากล่าวว่า การได้ดวงตาเห็นธรรมหรือ"ธรรม-จักษุ"นั้น หมายถึงได้บรรลุโสดาปัตติมรรค, สกทาคามิมรรค, หรืออนาคามิมรรค ซึ่งคราวนั้น ภัททวัคคีย์ต่างก็ได้บรรลุมรรคใดมรรคหนึ่ง ด้วยการฟังพระธรรมเทศนา)

ชฎิล 3 พี่น้อง

(37-55) ชฎิล 3 พี่น้อง คือ 1. อุรุเวลกัสสปะ มีสาวก 500 รูป 2. นทีกัสสปะ มีสาวก 300 รูป 3. คยากัสสปะ มีสาวก 200 รูป. เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงอุรุเวลาก็ตรงเข้าไปที่อาศรมของอุรุเวลกัสสปะและทรงขออาศัยพักที่โรงบูชาไฟ อุรุเวลกัสสปะไม่ขัดข้อง แต่แสดงความเป็นห่วงว่าจะเกิดอันตราย เพราะในโรงบูชาไฟนั้น ท่านเลี้ยงพญานาคซึ่งมีฤทธิ์เป็นอสรพิษร้ายไว้ ทูลห้ามถึง 3 ครั้ง ก็ทรงยืนยันที่จะรบกวนขอเข้าพักในนั้น ในที่สุดอุรุเวลกัสสปะก็ทูลนิมนต์ให้เข้าพักตามพระอัธยาศัย พระพุทธ-องค์เสด็จเข้าไปในโรงบูชาไฟ ทรงปูหญ้าประทับเข้าสมาธิ

สยบชฎิลด้วยอิทธิปาฏิหาริย์

พระพุทธองค์ทรงสำแดงอิทธิปาฏิหาริย์หลายครั้งให้ประจักษ์แก่ชฎิล ซึ่งก็เป็นที่เลื่อมใสยอมรับนับถือ แต่ปาฏิหาริย์ทั้งหมด

นั้น อุรุเวลกัสสปะก็ยอมรับแต่เพียงว่า เป็นความวิเศษน่าอัศจรรย์จริง แต่ยังไม่เชื่อว่าพระพุทธองค์เป็นพระอรหันต์เหมือนตน

อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่ทรงสำแดงในคราวนั้น คือ

ครั้งที่ 1 ทรงปราบพญานาคในโรงบูชาไฟที่ประทับคืนแรก โดยพญานาคแผลงฤทธิ์พ่นไฟใส่ก่อน ทรงปราบด้วยกสิณสมาบัติ บันดาลไฟสู้กับพญานาค เกิดไฟปะทะกันลุกท่วมโรงบูชาไฟ ในที่สุดพญานาคก็สิ้นฤทธิ์ ถูกพระพุทธองค์จับขดไว้ในบาตร พวกชฎิลเห็นไฟลุกท่วมโรงบูชาไฟ ต่างคิดว่า พระพุทธองค์เผชิญฤทธิ์พญานาคเข้าแล้ว แต่ตอนรุ่งเช้า ทรงให้อุรุเวลกัสสปะดูพญานาคซึ่งสิ้นฤทธิ์อยู่ในบาตร

ครั้งที่ 2 ทรงขอเข้าพักในโรงบูชาไฟอีกแห่งหนึ่งที่ริมฝั่งเนรัญชรา อุรุเวลกัสสปะขัดไม่ได้ตามเคย, ที่นั่น ทรงต่อสู้กับพญานาคอีก เกิดไฟลุกโชติช่วงจาก 2 ฝ่ายอยู่ระยะหนึ่ง ในที่สุดเหลือแต่แสงพระฉัพพรรณรังสีจากพระพุทธองค์ (คือ 1. นีละ-สีเขียวเหมือนดอกอัญชัน 2. ปีตะ-สีเหลือง เหมือนหรดาลทอง (หรดาลคือแร่ชนิดหนึ่ง) 3. โลหิตะ-สีแดงเหมือนแสงตะวันอ่อน 4. โอทาตะ-สีขาวเหมือนแผ่นเงิน 5. มัญเชษฐะ-สีหงสบาทเหมือนดอกเช่งหรือหงอนไก่ 6. ประภัสสระ-สีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก(milky quartz-แก้วหินสีขาวสล้ว). ฉัพพรรณรังสีนั้นฉายฉานออกมาจากพระวรกาย ครั้งนี้ก็ทรงจับพญานาคขดไว้ในบาตรให้อุรุเวลกัสสปะได้เห็นพุทธานุภาพอีก อุรุเวลกัสสปะทูลนิมนต์ให้ทรงพำนักต่อไป และขอจัดภัตตาหารถวายเป็นประจำ

ครั้งที่ 3 เสด็จไปประทับที่ราวป่า ไม่ไกลจากอาศรมของ

อุรุเวลกัสสปะ. ตกลางคืนก่อนเที่ยงคืน(หลังปฐมยาม) เทวดาชั้นมหาราช 4 องค์(จาตุมหาราชิกา) ซึ่งแต่ละองค์มีรัศมีเจิดจ้าเหมือนดวงไฟส่องสว่าง เข้าถวายบังคมอยู่คนละทิศ ทำให้ราว ป่าสว่างโพลงให้พวกชฎิลประหลาดใจ อุรุเวลกัสสปะได้ทราบจากพระโอษฐ์ในตอนเช้าเมื่อนำภัตตาหารเข้าไปถวายว่าแสงสว่างที่ราวป่าในคืนนั้นคือแสงแห่งเทพผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง 4 ซึ่งมาเข้าเฝ้า ก็ยิ่งเลื่อมใส

ครั้งที่ 4 ณ ราวป่าที่เดิม ท้าวสักกะจอมเทพเข้าเฝ้าในอีกคืนหนึ่ง(ในเวลาเดียวกัน). รัศมีสีแสงของพระองค์เจิดจำรัสสวยงามยิ่งกว่าที่พวกชฎิลเห็นในคืนก่อนเสียอีก อุรุเวลกัสสปะได้ฟังจากพระพุทธดำรัสว่า ท้าวสักกะ(องค์เดียวกับพระอินทร์) มาเข้าเฝ้า ก็ยิ่งเลื่อมใสเป็นทวี

ครั้งที่ 5 ณ ที่เดิม ท้าวสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้า ปรากฏแสงสว่างโชติช่วงงดงามยิ่งกว่าคืนก่อนอีก

(ความแตกต่างของเทวดาและพรหมแต่ละชั้น อย่างหนึ่งคือรัศมีแห่งกาย ซึ่งมีความสว่างและวิจิตรงดงามไม่เท่ากัน)

เทวดาจาตุมหาราชและสหัมบดีพรหม

สวรรค์ชั้นที่ 1 เป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร เทวดาชั้นนี้ยังเกี่ยวข้องอยู่ในกาม มีเทวดาสูงศักดิ์ปกครองอยู่ 4 องค์ โดยปกครองอยู่ประจำทิศทั้ง 4 จึงมีชื่อว่า

"จาตุมหาราช" แปลว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4, เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ท้าวโลกบาล" (โลกบาล-ปกปักรักษาโลก)

ท้าวมหาราชทั้ง 4 คือ

1. *ท้าวธตรฐ* เป็นจอมภูต หรือจอมคนธรรพ์ (คนธรรพ์ คือเทวดาที่ชำนาญในการดนตรีและขับร้อง) ปกครองทิศตะวันออก

2. *ท้าววิรุฬหก* เป็นจอมกุมภัณฑ์ (กุมภัณฑ์เป็นเทวดาประเภทยักษ์) ปกครองทิศใต้

3. *ท้าววิรูปักษ์* เป็นจอมนาค (นาค คือเทวดาประเภทนาค) ปกครองทิศตะวันตก

4. *ท้าวกุเวร* หรือ*ท้าวเวสวัณ* (เวสสุวัณ ก็เรียก) จอมยักษ์(อีกพวกหนึ่ง) ปกครองทิศเหนือ

"สหัมบดีพรหม" คือพรหมองค์หนึ่งที่ไปทูลอาราธนาพระพุทธองค์ขอให้ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์จนมีบทอาราธนาธรรมถึงทุกวันนี้, เป็นพรหมฝ่ายสัมมาทิฐิ (พรหมที่เป็นมิจฉาทิฐิ ก็มี)

พรหมโลก(สวรรค์ชั้นพรหม) มีอยู่ 2 ประเภท คือ

รูปพรหม (รูปภพ, รูปโลก ก็เรียก) มี 16 ชั้น คือ

1. พรหมปาริสัชชา 2. พรหมปุโรหิตา 3. มหาพรหมา 4. ปริตตาภา 5. อัปปมาณาภา 6. อาภัสสรา 7. ปริตตสุภา 8. อัปปมาณสุภา 9. สุภกิณหา 10.

อสัญญีสัตตา 11. เวหัปผลา 12. อวิหา 13. อตัปปา 14. สุทัสสา 15. สุทัสสี 16. อกนิฏฐา

อรูปพรหม (อรูปภพ, อรูปโลกก็เรียก) มี ๔ ชั้น คือ

1. อากาสานัญจายตนะ 2. วิญญาณัญจายตนะ 3. อากิญจัญญายตนะ 4. เนวสัญญานาสัญญายตนะ

ตามคติพุทธศาสนา ผู้ได้รูปฌานไปเกิดเป็นรูปพรหม ผู้ได้อรูปฌานไปเกิดเป็นอรูปพรหม

(โปรดสังเกตว่า ท้าวมหาพรหมอยู่ในประเภทรูปพรหม)

(อิทธิปาฏิหาริย์)ครั้งที่ ๖ วันหนึ่ง อุรุเวลกัสสปะจะมีพิธีบูชายัญครั้งใหญ่ ซึ่งจะมีมหาชนมาจากแคว้นมคธและแคว้นอังคะชนิดมีดฟ้ามัวดินมาร่วมพิธี นำข้าวปลาอาหารมาร่วมบุญมากมายเป็นพิเศษ ท่านอดกังวลไม่ได้ว่า ถ้าคนทั้งหลายมาแล้วพระพุทธองค์สำแดงฤทธิ์ให้เขาดู ผู้คนก็จะหลั่งไหลไปเสื่อมใสศรัทธาในพระองค์ ลาภสักการะก็จะไหลหลั่งไปอยู่กับพระองค์หมด ทำอย่างไรหนอพรุ่งนี้จึงจะไม่ให้พระองค์มาฉันที่นี่ได้ พระพุทธองค์ทรงทราบความคิดกังวลนั้น จึงวันนั้นทั้งวันทรงหายไป (ท้องเรื่องกล่าวว่า เสด็จไปบิณฑบาตที่อุตรกุรุทวีป). รุ่งขึ้นอีกวัน เมื่อ

เห็นพระพุทธองค์ อุรุเวลกัสสปะก็แสร้งพูดว่า ท่านไปไหนมา พวกเราเตรียมอาหารไว้ให้ฉันมากมาย? ทรงตอบว่า ที่หายไปเพราะทรงทราบว่า ท่านกังวลเรื่องอะไร และทรงเล่าเรื่องที่ได้เสด็จไปบิณฑบาตฉัน ณ อุตรกุรุทวีป

ครั้งที่ 7 เช้าวันหนึ่ง อุรุเวลกัสสปะไปทูลเพื่อเสวย แปลกใจที่ได้เห็นสระน้ำในราวป่าที่ประทับซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ทรงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นว่า สระน้ำนั้น ท้าวสักกเทวราชมาบันดาลไว้ให้ เพื่อให้ทรงซักผ้าบังสุกุลที่ได้มาใหม่

(ตามท้องเรื่องกล่าวว่า เมื่อทรงได้ผ้าบังสุกุลผืนนั้นมา ก็ทรงซักผ้าบนแผ่นหินเอง ทรงพาดผ้าที่กิ่งต้นกุ่มเอง และทรงตากผ้าบนแผ่นศิลาเอง)

ต้นหว้ากับชมพูทวีป

ก่อนจะไปถึงอิทธิปาฏิหาริย์ครั้งที่ 8 ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับต้นหว้า ขอแนะนำให้รู้จักต้นไม้ชนิดนี้กับชื่อชมพูทวีปก่อน

"ชมพู" แปลว่า ต้นหว้า, ถ้าแปลตามนี้ "ชมพูทวีป" ก็คือภูมิประเทศที่มีต้นหว้าเป็นต้นไม้ประจำถิ่นหรือประจำเกาะ

ต้นหว้า ปรากฏอยู่ในพุทธประวัติ 2 ตอนคือ ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธบิดาประกอบพิธีแรกนาขวัญ ทรงนำพระกุมารสิทธัตถะไปประทับที่ใต้ต้นหว้า

อีกครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปเก็บผลหว้าก่อนเสด็จไปเสวยภัตตาหารที่อุรุเวลกัสสปะจัดถวายเป็นประจำ ระหว่างทรงประกาศธรรมครั้งแรกที่นั่น

ต้นหว้า เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ชื่อพฤกษศาสตร์ Eugenia cumini Druce. วงศ์ Myrtaceae ผลสุกสีม่วงดำ กินได้

หนังสือ Buddhist Centres in Ancient india ของ B.N.Chaudhury กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ชื่อ "ชมพูทวีป" เรียกกันในวงการชาวพุทธ ส่วนพวกศาสนาเชนและพวกพราหมณ์เรียกว่า "ภารตวรรษ"

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนายุคแรกและยุคต่อมา รวมถึงอรรถกถาบางเล่ม กล่าวถึงชมพูทวีปว่า เป็นทวีปหนึ่งในมหาทวีปทั้ง 4 คือ ชมพูทวีป, บุพพวิเทห-ทวีป, อปรโคยานทวีป(หรือ อปรโคทานทวีป), และอุตรกุรุทวีป: ศูนย์กลางของทวีปทั้ง 4 นี้ คือ ภูเขาสิเนรุ(เรียกว่า เมรุ, มหาเมรุ, หรือ สุเมรุ ก็มี) หนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวว่า ภูเขาสิเนรุเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์, และชมพูทวีปนั้น ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ

ในวรรณคดีทางพุทธศาสนากล่าวว่า ต้นหว้าที่ได้กลายมาเป็นชื่อชมพูทวีปนี้ เป็นต้นไม้ในนิยาย มีลำต้นสูง 50 โยชน์ กิ่งก้านสาขาแผ่ออกรอบทิศ ด้านละ 50 โยชน์ วัดเงาได้ 100 โยชน์ ความสูงวัดจากโคนต้นถึงปลายยอด สูง 100 โยชน์

(อิทธิปาฏิหาริย์)ครั้งที่ 8 (9-10-11-12) เช้าอีกวันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ราวป่าที่เดิม อุรุเวลกัสสปะก็เข้าเฝ้าทูลนิมนต์ไปเสวยภัตตาหารที่โรงบูชาไฟเหมือนวันก่อน แต่ครั้งนี้ทรงให้อุรุเวลกัสสปะล่วงหน้าไปก่อน. เรื่องเล่าว่า พระองค์เองทรงไปเก็บผลหว้าที่ต้นหว้าประจำชมพูทวีป แล้วได้เสด็จไปประทับที่โรงบูชาไฟ แต่ทรงไปถึงก่อนอุรุเวลกัสสปะเสียอีก ทำให้อุรุเวลกัสสปะแปลกใจมาก ทูลถามว่า เสด็จมาทางไหนจึงมาถึงก่อน? ไม่ได้ตรัสบอกว่าเสด็จมาทางไหน แต่ตรัสว่า เมื่อให้ท่านเดินทางล่วงหน้ามาก่อน ก็ทรงไปเก็บลูกหว้า. พร้อมกับได้ตรัสชวนอุรุเวล-กัสสปะฉันลูกหว้านั้น แต่อุรุเวลกัสสปะก็ทูลขอให้เสวยเอง

วันต่อๆ มา ทรงสำแดงอิทธิปาฏิหาริย์อย่างเดียวกันอีก. วันหนึ่งทรงเก็บผลมะม่วง วันหนึ่งทรงเก็บผลมะขามป้อม วันหนึ่งทรงเก็บผลสมอ และอีกวันหนึ่ง ระหว่างที่อุรุเวลกัสสปะเดินทางล่วงหน้าไปยังโรงบูชาไฟ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปเก็บดอกปาริฉัตตกะ(ปาริชาต)บนดาวดึงส์ แล้วไปประทับรออุรุเวล-

กัสสปะที่โรงบูชาไฟเหมือนเคย ทุกครั้งที่ได้เห็น เจ้าสำนักชฎิลได้แต่ครุ่นคิดพิศวงว่าเป็นไปได้อย่างไร?

ครั้งที่ 13 วันหนึ่ง เกิดเหตุการณ์แปลกประหลาด พวกชฎิลผ่าฟืนสำหรับบูชาไฟไม่สำเร็จ พยายามอย่างไร คมมีดก็ไม่ระคายเนื้อไม้ จึงฉุกคิดว่า อาจจะเป็นเพราะฤทธานุภาพของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์รับสั่งให้อุรุเวลกัสสปะลองผ่าฟืนอีกที อุรุเวลกัสสปะจึงสั่งให้พวกชฎิลพากันผ่าฟืนใหม่ ผลปรากฏว่า การผ่าฟืนสำเร็จได้อย่างง่ายดาย

ครั้งที่ 14 วันนั้นผ่าฟืนพร้อมสรรพแล้ว แต่พวกชฎิลก็ก่อไฟในโรงบูชาไฟไม่ติด พวกเขาก็ว่าเป็นเพราะพุทธานุภาพ ซึ่งก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ เมื่อทรงให้ก่อไฟใหม่ ไฟก็ติดง่ายดายทั้ง 500 กอง

ครั้งที่ 15 ถึงฤกษ์ที่จะต้องดับไฟบูชา ก็เกิดอาเพศอีก ไฟไม่ยอมดับ พระพุทธองค์รับสั่งให้ดับใหม่ ไฟจึงดับง่ายดายพร้อมกัน

ครั้งที่ 16 ฤดูกาลนั้นเป็นหน้าหนาว ปลายเดือน 3 ขึ้นเดือน 4 พวกชฎิลลงอาบน้ำในแม่น้ำเนรัญชรา ขณะที่หมอกปกคลุม พระพุทธองค์ทรงเนรมิตกองไฟ 500 กองเรียงรายอยู่บนฝั่ง สำหรับให้ชฎิลเหล่านั้นได้ผิงเมื่อขึ้นจากน้ำ พวกชฎิลขึ้นมาเห็นกองไฟก็คิดตรงกันทันทีว่า เป็นพุทธานุภาพบันดาลไว้

ครั้งที่ 17 อีกคราวหนึ่ง ฝนหลงฤดูตกหนักจนมืดฟ้ามัวดิน เกิดน้ำหลากทะลักล้นไปท่วมถึงราวป่าที่ประทับ ระดับน้ำเอ่อสูง ที่พักอาศัยทั้งหลายจมอยู่ใต้น้ำกันหมด พระพุทธองค์

ทรงบันดาลให้น้ำแหวกช่องเป็นโพรงอยู่ตรงที่ประทับ พื้นดินยังแห้งเป็นฝุ่นฟุ้งเหมือนเดิม แล้วทรงพระดำเนินจงกรมไปมาอยู่ในบริเวณนั้นเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น อุรุเวลกัสสปะเป็นห่วงว่ากระแสน้ำคงพัดพาพระองค์ให้ได้รับอันตราย จึงพาพวกชฎิลนำเรือไปช่วยเหลือ ไปพบพระพุทธองค์ทรงจงกรมอยู่เป็นปกติ ก็พากันอัศจรรย์ใจอีก และพระพุทธองค์ได้ทรงเหาะขึ้นเรือที่มารับเสด็จ ให้ปรากฏเป็นที่อัศจรรย์ยิ่งขึ้น

พุทธานุภาพทั้งหมดนั้น แม้อุรุเวลกัสสปะจะได้ประจักษ์แก่ตาตนเอง ท่านก็ยอมรับแต่เพียงว่าเป็นฤทธิ์เดชที่เยี่ยมยอด แต่ยังคิดเข้าข้างตัวเองไม่เลิกรา คือคิดว่า ถึงอย่างไรพระมหาสมณะแปลกหน้ารูปนี้ก็ไม่ใช่อรหันต์เหมือนตน

อุรุเวลกัสสปะยอมศิโรราบ-ขออุปสมบท

พระพุทธองค์ทรงรู้ว่า อุรุเวลกัสสปะยอมรับโดยสิ้นเชิงแล้วในฤทธานุภาพของพระองค์ แต่ก็ยังหลงตัวเองว่าเป็นอรหันต์ไม่มีผู้ใดสูงกว่าด้วยคุณธรรม จึงทรงใช้วิธีดักใจให้ท่านรู้จักตัวเองอย่างแท้จริงว่า กัสสปะ! ท่านไม่ใช่พระอรหันต์อย่างแน่นอน และท่านก็ยังไม่พบทางที่จะได้เป็นพระอรหันต์. ข้อปฏิบัติที่จะทำให้ท่านเป็นพระอรหันต์ หรือแม้แต่ให้ได้พบทางที่จะได้เป็นพระอรหันต์ ก็ไม่มี

อุรุเวลกัสสปะได้ฟังพระดำรัสนี้ ก็ถึงกับซบศีรษะลงแทบพระบาท และทูลขอบรรพชาอุปสมบทโดยมิพักลังเล

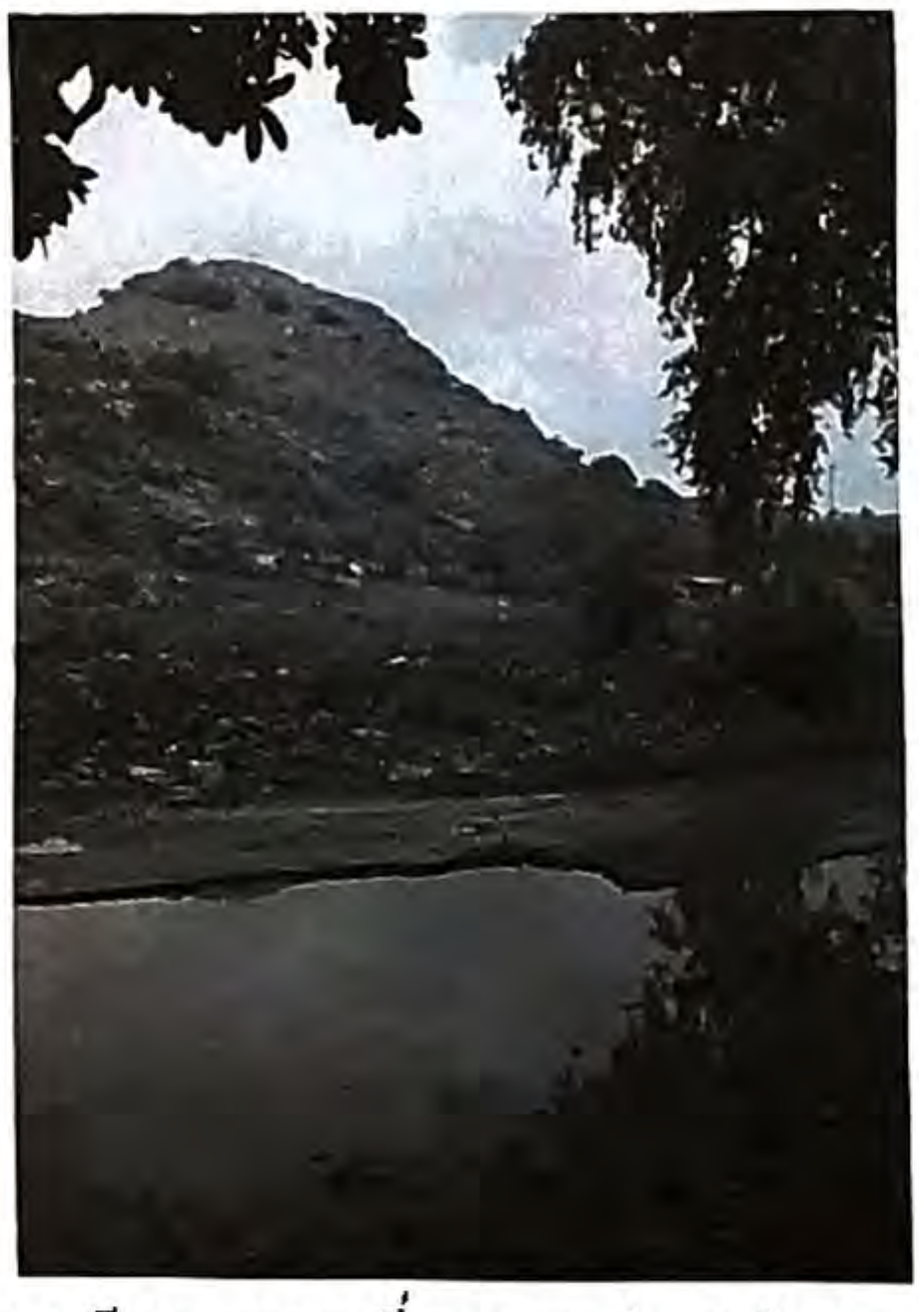
พระพุทธองค์รับสั่งให้ท่านบอกแก่ชฎิลบริวาร 500 รูป ก่อน เพื่อให้พวกเขาตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร ท่านไปกล่าวแก่ลูกศิษย์ทั้งหลายว่า เราได้ตัดสินใจเข้าบวชประพฤติพรหมจรรย์กับพระมหาสมณะแล้ว พวกเธอจะว่าอย่างไร? ชฎิลบริวารทั้ง 500 ต่างพูดตรงกันว่า พวกตนมีความเลื่อมใสในพระมหาสมณะมานานแล้ว ถ้าท่านอาจารย์บวช ก็ขอบวชตามทั้งหมด, หลังจากนั้นก็พากันปลงผมที่เกล้าเป็นมวย เอาไปลอยน้ำพร้อมกับชฎา, เครื่องบริขาร, และเครื่องบูชาไฟ แล้วพากันเข้าเฝ้า ซบศีรษะลงเบื้องพระพักตร์โดยพร้อมเพรียงกัน และทูลขอบรรพชาอุปสมบทตามอย่างอาจารย์

พระพุทธองค์ทรงรับชฎิลจำนวน 501 รูปเป็นภิกษุ ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

มวยผม, ชฎา, เครื่องบริขาร, และเครื่องบูชาไฟ ลอยเป็นแพไปตามสายน้ำเนรัญชรา นทีกัสสปะ-ชฎิลพี่น้องคนกลางเห็นเข้า ก็เป็นห่วงว่าพี่ใหญ่คงจะได้รับอันตราย จึงพาบริวาร 300 รูป ไปยังสำนักของอุรุเวลกัสสปะ ไปพบพี่ชายและลูกศิษย์ครองเพศเป็นภิกษุกันทั่วหน้า เมื่อไถ่ถามพี่ชายจนแน่ใจว่า ชีวิตพรหมจรรย์รูปแบบใหม่ดีแน่ ก็ไม่รีรอลังเล พวกเขาได้ทูลขอบวชตามเจ้าสำนักผู้พี่ในโอกาสนั้นเลย ซึ่งยิ่งเพิ่มจำนวนคราบของชฎิลที่ลอยลงน้ำ ไหลล่องไปบอกข่าวแก่คยากัสสปะ ซึ่งอยู่กับบริวารอีก 200 รูป ในที่สุดชฎิลสำนักกัสสปะ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จำนวนทั้งสิ้น 1,000 รูป (รวมเจ้าสำนักด้วย) ก็กลายเป็นภิกษุสาวกของพระพุทธองค์ไม่หลงเหลือแม้แต่รูปเดียว

พระไตรปิฎกในตอนนี้ กล่าวสรุปว่า

"พวกชฎิลเหล่านั้น ผ่าฟืน 500 ท่อนไม่ได้แล้วผ่าได้ ก่อไฟไม่ติดแล้วก่อไฟติดขึ้นได้ ดับไฟไม่ดับแล้วดับได้ ด้วยการเพ่งอธิษฐานของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงเนรมิตกองไฟไว้ 500 กอง ปาฏิหาริย์ 3,500 ลีลา ก็มีด้วยประการฉะนี้"

คยาสีสะ สถานที่แสดงอาทิตตปริยายสูตร

อาทิตตปริยายสูตร

ระหว่างชฎิลกับเดียรถีย์

จำนวนชฎิลคราวนั้น ออกจะลักลั่นกันอยู่ ตาม ท้องเรื่องกล่าวว่า เจ้าสำนักชฎิล 3 พี่น้อง มีบริวาร

รวมกันทั้งสิ้น 1,000 รูป เมื่อรวมกับเจ้าสำนักด้วยก็น่าจะเป็น 1,003 รูป แต่ในอาทิตตปริยายสูตร ที่เป็นพระธรรมเทศนา กลับระบุจำนวนภิกษุปุราณชฏิล (อดีตชฏิล) เป็นจำนวนถ้วนๆ คือ 1,000 รูป

เรื่องของจำนวนในบาลี ไม่ว่าจะเป็น 7 หรือ 500 หรือ 1,000 หรือ 84,000 บางครั้งอาจจะเป็นเพียงสำนวนนิยม หรือเป็นจำนวนโดยประมาณการ เช่น คำว่า "โจร 500" อาจจะหมายถึงจำนวนหลายร้อยหรือประมาณห้าร้อย ไม่ใช่ 500 ถ้วน

ชีวิตและข้อปฏิบัติของชฏิลนั้น คงจะเป็นไปในทางขัดเกลาใกล้เคียงกับชีวิตพรหมจรรย์ของภิกษุ จนผู้คนเป็นอันมากยอมรับนับถือว่าเป็นอรหันต์ และโดยที่เป็นนักบวชมีปฏิปทาอันดีอยู่แล้ว ในการแสดงธรรมโปรด พระพุทธองค์จึงไม่ได้เริ่มต้นสอนด้วยทาน, ศีล เป็นต้น แต่ทรงลัดเข้าสู่ธรรมชั้นสูง คืออาทิตต-ปริยายสูตรเลยทีเดียว และชาวชฏิลเก่าก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ด้วยพระธรรมเทศนานั้น

นักบวชระหว่างชฏิลกับเดียรถีย์นั้น พระพุทธ-องค์ทรงตั้งไว้ในฐานะต่างกันเมื่อจะรับเข้ามาบวช, ขณะที่เดียรถีย์เมื่อจะบวชเป็นภิกษุ ต้องให้อยู่ปริวาสหรืออยู่กรรมก่อนเป็นเวลา 4 เดือน จนกว่าสงฆ์จะพอใจในพฤติกรรมใหม่, แต่สำหรับชฏิล ทรงยกเว้นให้ โดย

เคยมีพระดำรัส(ในมหาวรรคข้างหน้า) ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ชฎิลบูชาไฟทั้งหลายนั้นมาแล้ว พึงอุปสมบทให้ ไม่ต้องให้ปริวาสแก่พวกเธอ ข้อนั้นเพราะเหตุไร? ภิกษุทั้งหลาย! เพราะว่า ชฎิลเหล่านั้นเป็นกรรมวาทีและกิริยวาที (เชื่อในกรรมและการกระทำเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา)"

"คยาสีสะ" อันเป็นที่ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของราวป่าที่ประทับในคราวนั้น ห่างออกไปราว 6-7 กิโลเมตร. คยาสีสะ มีอีกชื่อหนึ่งว่า "พรหมโยนิ" ซึ่งเป็นชื่อของภูเขาลูกหนึ่ง (พระเทวทัตเคยพาภิกษุบริวารจำนวน 500 รูปมาอยู่ที่นี่)

หลังจากได้ภิกษุชาวชฎิลเก่ามาเป็นพระสาวกหมู่ใหญ่แล้ว พระพุทธองค์ก็ประทับอยู่ที่อุรุเวลาอีกระยะหนึ่ง แล้วจึงพาภิกษุเหล่านั้นจาริกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไปพำนักที่คยาสีสะใกล้แม่น้ำคยา. ณ ที่นั้นทรงแสดงธรรม ยกความร้อนของกิเลสเป็นเนื้อหาสำคัญ เรียกว่า "อาทิตตปริยายสูตร" ซึ่งมีใจความดังนี้

1. ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, และใจ (อายตนะภายใน) เป็นของร้อน

รูป. เสียง. กลิ่น. รส. โผฏฐัพพะ. และธัมมารมณ์ (อายตนะภายนอก) เป็นของร้อน

วิญญาณ-ความรับรู้ที่เกิดจากอายตนะภายใน-ภายนอก เป็นของร้อน

ผัสสะ-ความกระทบกัน(เช่นตาเห็นรูป)ระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก เป็นของร้อน

เวทนา-ความรู้สึกสุขทุกข์หรือไม่ทุกข์ไม่สุข ซึ่งเกิดจากสัมผัสระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก เป็นของร้อน

ร้อนเพราะอะไร?

ร้อนเพราะ ราคะ. โทสะ. โมหะ ซึ่งเปรียบเสมือนไฟ

ร้อนเพราะ ความเกิด. ความแก่. ความตาย. ความเศร้าโศก. ความพิไรรำพัน. ความไม่สบายกายไม่สบายใจ. และความขัดใจ

2. เมื่ออริยสาวกได้ศึกษา ได้รู้เห็นเช่นนี้แล้ว ย่อมเกิดความหายติด(นิพพิทา)ในอายตนะภายใน. ในอายตนะภายนอก. ในวิญญาณ. ในผัสสะ. ในเวทนา: เมื่อหายติดก็หมดใคร่ เพราะหมดใคร่ จิตก็หลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้น ก็เกิดญาณรู้ว่าจิตหลุดพ้นแล้ว รู้ว่าไม่มีการเกิดอีก รู้ว่าพรหมจรรย์ถึงที่สุดไม่มีอะไรต้องทำอีก

อาทิตตปริยายสูตรนี้ ทำให้ภิกษุชาวชฎิลเก่าทั้ง 1,000 รูป บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ณ ที่นั้นเอง

อายตนะภายใน-อายตนะภายนอก

"อายตนะ" แปลว่า ที่ต่อ หรือ แดน, คือเป็นที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ เป็นแดนเชื่อมกันให้เกิดความรู้ เป็นที่มาของความรู้ หรือเป็นทางรับรู้

"อายตนะภายใน" ได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ; "อายตนะภายนอก"(สิ่งที่ถูกรับรู้) ได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, และสิ่งที่ใจนึก(ธัมมารมณ์)

เมื่อจับคู่กัน ก็จะได้คู่ ดังนี้

- *ตาคู่กับรูป ทำให้เกิดความรู้ คือเห็น*
- *หูคู่กับเสียง ทำให้เกิดความรู้ คือได้ยิน*
- *จมูกคู่กับกลิ่น ทำให้เกิดความรู้ คือได้กลิ่น*
- *ลิ้นคู่กับรส ทำให้เกิดความรู้ คือรู้รส*
- *กายคู่กับโผฏฐัพพะ(สิ่งที่ได้สัมผัส) ทำให้เกิดความรู้ คือรู้สิ่งต้องกาย*
- *ใจคู่กับธัมมารมณ์ ทำให้เกิดความรู้ คือรู้เรื่องในใจ*

"ธัมมารมณ์" คือสิ่งหรือเรื่องที่ใจนึก, อายตนะภายนอก ในภาษาธรรมนิยมเรียกว่า "อารมณ์" คือสิ่งที่ถูกรู้ เช่น รูป ก็เป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง

- *เมื่อเกิดความรู้ทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ*

- *เมื่อเกิดความรู้ทางหู เรียกว่า โสตวิญญาณ*
- *เมื่อเกิดความรู้ทางจมูก เรียกว่า ฆานวิญญาณ*
- *เมื่อเกิดความรู้ทางลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ*
- *เมื่อเกิดความรู้ทางกาย เรียกว่า กายวิญญาณ*
- *เมื่อเกิดความรู้ทางใจ เรียกว่า มโนวิญญาณ*

คำที่ต้องระวังเป็นพิเศษสำหรับผู้เริ่มศึกษาธรรม คือคำว่า ผัสสะ, โผฏฐัพพะ, อารมณ์, วิญญาณ, และเวทนา ซึ่งมีความหมายต่างจากความเข้าใจทั่วไป

"ผัสสะ" แปลว่า การถูกต้อง, การกระทบ หมายถึงการมาประจวบ(บรรจบ)หรือกระทบกันเข้าระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก และเกิดวิญญาณ (รับรู้) จึงต่างจากโผฏฐัพพะ(tangible objects) ซึ่งได้แก่ สิ่งที่ถูกต้อง เช่น เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น

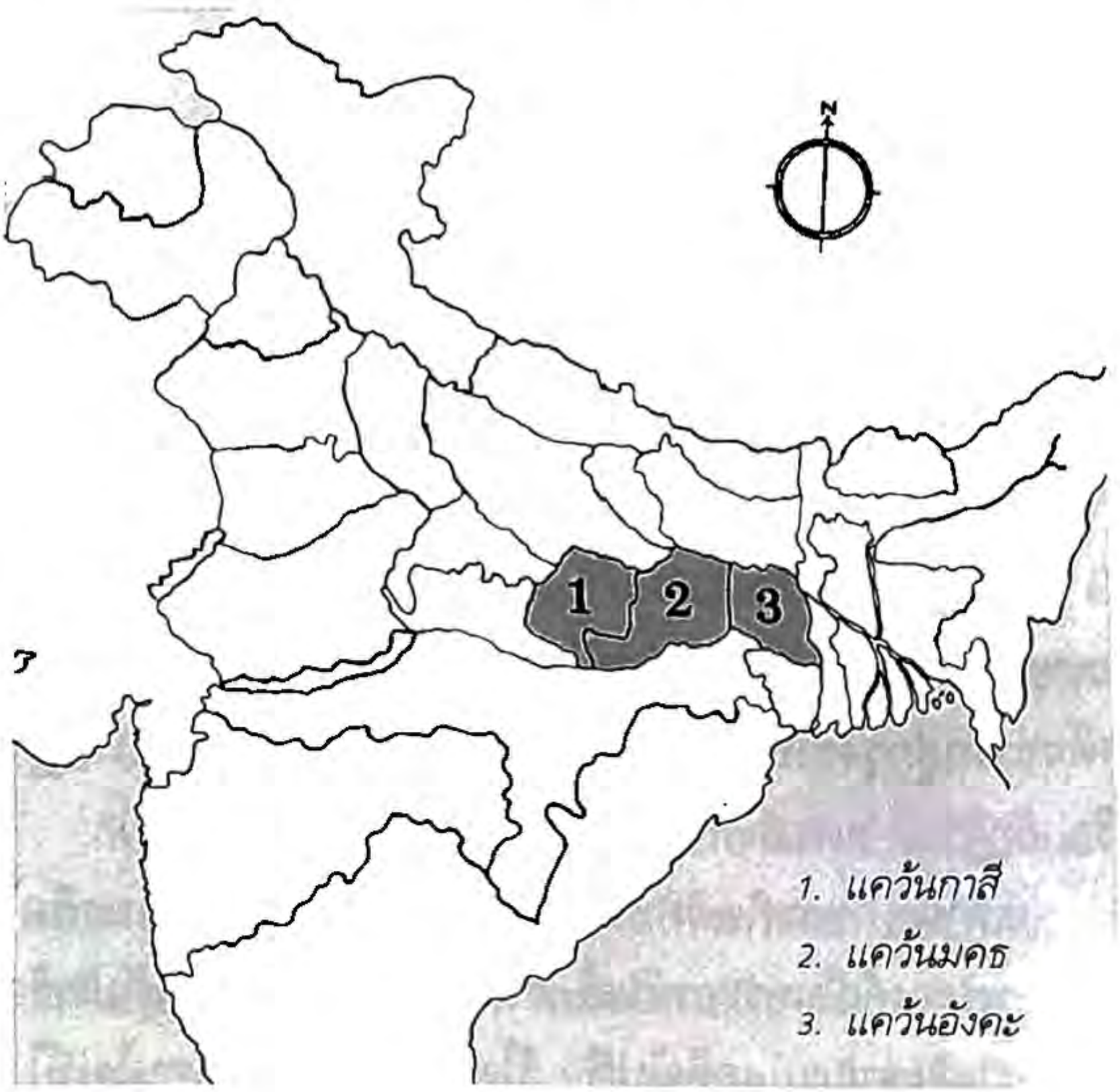
"วิญญาณ" (ในที่นี้)หมายถึงความรับรู้ที่เกิดจากอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน (ตรงกับคำว่า consciousness)

"เวทนา" ตรงกับคำว่า feeling หมายถึงความรู้สึกที่มีต่ออารมณ์(อายตนะภายนอก)

(โปรดศึกษาเพิ่มเติมในหนังสือพุทธธรรมตอน 1 : ชีวิตคืออะไร)

เสด็จราชคฤห์ครั้งแรก

ในสมัยพุทธกาล แคว้นอังคะขึ้นต่อแคว้นมคธ, เป็นแคว้นใหญ่ มีบ้านเมืองน้อยใหญ่ราวๆ 80,000 แห่ง เนื้อที่วัดโดยรอบประมาณ 300 ลีคส์ (ราวๆ 2,300 ตารางไมล์) มีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสารเป็นจอมราชาปกครองอาณาเขตยาวไกล จากคยาสีสะถึงราชคฤห์ ประมาณ 80 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง(สมัยนั้น) ประมาณ 1 สัปดาห์

แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นกาสี-แคว้นมคธ-แคว้นอังคะ

พระเจ้าพิมพิสารเป็นโอรสของพระเจ้าโพธิสะ(หรือพาหิยะ) แห่งกรุงราชคฤห์ ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดาตั้งแต่พระชนมายุได้ 15 พรรษา (ก่อนพระพุทธองค์เสด็จออกผนวช). อัครเหสีคือ "พระนางเวเทหิ" ผู้เป็นกนิษฐภคินี(น้องสาว)ของพระเจ้าปเสนทิ-โกศลแห่งเคว้นโกศล มีพระชายาอีกองค์หนึ่ง (เฉพาะที่ปรากฏชื่อ)คือ "พระนางเขมา" ภายหลังพระชายาองค์นี้ได้ผนวชเป็นภิกษุณี ได้เอตทัคคะ(เป็นเลิศ)ในทางเป็นผู้มีปัญญา

พระเจ้าพิมพิสารเคยได้พบและรู้จักกับพระพุทธองค์ตั้งแต่ก่อนพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วครั้งหนึ่ง

ตามท้องเรื่องในตอนต่อไปนี้ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพาพราหมณ์คหบดี(คือพราหมณ์ผู้อยู่ครองเรือน ไม่ใช่พราหมณ์นักบวช)จำนวน 12 นหุตเข้าเฝ้า (คำว่า "นหุต" คือจำนวน 10,000)

(ประเทศลาวในอดีตตั้งชื่อกรุงล้านช้างว่า "ศรีสตนาคนหุต". *สต* คือ 100, *นาค* คือช้าง, เท่ากับ จำนวนช้าง 1,000,000 เชือก หรือ "ล้านช้าง")

(56-63) หลังจากประทับอยู่ที่คยาสีสะได้ระยะหนึ่งแล้ว พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุชฎิลเก่า(ปุราณชฎิล) 1,000 รูปก็เสด็จจาริกสู่กรุงราชคฤห์ เข้าพำนักในสวนตาลหนุ่ม(ลัฏฐิวัน หรือ ยัฏฐิวัน) ณ บริเวณใต้ต้นไทรชื่อ "สุประดิษฐเจดีย์"

เวลานั้น พระกิตติศัพท์ของพระพุทธองค์เริ่มเลื่องลือไปไกลว่า พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้โลก เป็นนักฝึกคนไม่มีใครเปรียบ เป็นศาสดาในหมู่เทพและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบาน แจกแจง

ภูมิประเทศสวนตาลหนุ่ม(ลัฏฐิวัน)

ธรรมได้ชัดเจน พระองค์เปิดเผยให้เห็นโลกของเทวดา, มาร, และพรหม ด้วยพระปัญญาอันเยี่ยมยอด คำสอนของพระองค์มีความงดงามทุกขั้นทุกตอน พรหมจรรย์ที่ทรงประกาศเผยแผ่ บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ (พระกิตติศัพท์ดังกล่าวนี้ คือใจความในบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่ขึ้นต้นว่า "อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน...")

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับพระกิตติศัพท์นั้นมาก่อนแล้ว เมื่อทรงทราบข่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่ที่สวนตาล จึงเสด็จไปที่นั่นทันที มีพราหมณ์คหบดีชาวราชคฤห์ตามเสด็จประมาณ 12 นหุต(ประมาณ 120,000 คน) เมื่อเสด็จถึงก็ถวายบังคมและประทับ ณ ที่อันควร

ส่วนพวกพราหมณ์มีกิริยาอาการต่างๆ กัน บางพวกถวายบังคมแล้วนั่งเฉย บางพวกทักทายปราศรัยกับพระพุทธองค์แล้วจึงหาที่นั่ง บางพวกประนมมือแล้วหาที่นั่ง บางพวกทูลรายงานว่าตนมาจากตระกูลไหน บางพวกก็นั่งนิ่งเฉย ซึ่งทั้งหมดนั้นคิดอยู่คล้ายๆ กันว่า ระหว่างพระพุทธองค์กับท่านอุรุเวลกัสสปะใครเป็นสาวกของใครกันแน่? พระพุทธองค์ทรงทราบในความนึกคิดของพวกพราหมณ์ จึงตรัสแก่ท่านอุรุเวลกัสสปะว่า เกิดอะไรขึ้นหรือ ท่านจึงทิ้งโรงบูชาไฟมา?

พระอุรุเวลกัสสปะกราบทูลด้วยน้ำเสียงชัดเจนได้ยินทั่วถึงกันว่า ยัญทั้งหลายให้ความสำคัญแก่รูป, เสียง, และรสที่น่าปรารถนา มุ่งหมายใฝ่ฝันไปที่สตรี ข้าพระองค์ได้รู้ว่า นั่นเป็นกิเลสผูกมัด จึงเลิกแล้วจากการเซ่นสรวงบูชา

ตรัสถามอีกว่า เมื่อใจของท่านเลิกละแล้วจากสิ่งเหล่านั้น แล้วเวลานี้ท่านต้องการอะไรเล่า? สิ่งที่ต้องการนั้นอยู่ในเทวโลกหรืออยู่ในมนุษยโลก? บอกเราหน่อยเถิด

อดีตเจ้าสำนักชฎิลกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้เห็นทางอันสงบ ไร้กิเลสผูกมัดใจ ไร้กังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่มีภาวะเป็นอย่างอื่น ธรรมที่ได้รู้เห็นแจ่มแจ้งก็ไม่มีใครเกณฑ์ให้รู้ (คือรู้แก่ใจตัวเอง) เพราะฉะนั้น จึงเลิกละการเซ่นสรวงบูชา, เมื่อกราบทูลอย่างนั้นแล้ว ท่านอุรุเวลกัสสปะก็ลุกจากอาสนะ พาดอุตราสงค์เฉวียงบ่าแล้วก้มลงแทบพระบาทของพระพุทธองค์ พร้อมกับกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก (กราบทูลย้ำอยู่ 2 หนให้ทุกคนในที่นั้นหาย

สงสัย)

ถึงตอนนั้น พวกพราหมณ์เป็นอันรู้ว่า ท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นสาวกของพระพุทธองค์ จิตใจของพวกเขาน้อมมาทางที่จะฟังธรรมแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่ ทาน, ศีล ไปจนถึงอริยสัจ 4 ให้เห็นว่า สิ่งใดมีการเกิด สิ่งนั้นก็มีการดับ คือ เพราะมีเกิดจึงมีดับ ยังผลให้พราหมณ์จำนวน 11 นหุตเกิดดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน, อีก 1 นหุตประกาศตนเป็นอุบาสก, พร้อมกันนั้นพระเจ้าพิมพิสารก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน, ในโอกาสนั้น ได้ทูลถึงความปรารถนาของพระองค์ที่ตั้งไว้ตั้งแต่เป็นพระราชกุมารว่า มีอยู่ 5 อย่างคือ

1. ขอให้ได้รับการอภิเษก(สถาปนา)ในราชสมบัติ
2. ขอให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาสู่แคว้นของพระองค์
3. ขอให้ได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
4. ขอให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมโปรด
5. ขอให้พระองค์ได้รู้ทั่วถึงในคำสอนของพระสัมมาสัม-พุทธเจ้าพระองค์นั้น

เมื่อได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบันในวันนั้น ก็เป็นความสมปรารถนาครบทุกประการ ทรงประกาศพระองค์เป็นอุบาสก และทูลนิมนต์เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทุกรูป

ในเวลาเช้าที่เสด็จไปเพื่อเสวยที่พระราชวังในกรุงราชคฤห์นั้น เรื่องเล่าว่า ท้าวสักกะจอมเทพได้แปลงกายเป็นชายหนุ่มเดินนำหน้าภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธองค์เป็นประมุข พลางขับ

ลำนำ(คาถา)สดุดีไปตลอดเส้นทาง

ใจความแห่งลำนำ กล่าวถึงความงามของพระพุทธองค์ว่า มีพระฉวีเปรียบปานทองคำ(ชื่อสิงคี) ทรงมีอินทรีย์อันฝึกฝนแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นอย่างวิเศษแล้ว ทรงเปี่ยมด้วยอริยวาสธรรม 10 ประการ มีพระกำลัง 10 ประการ ทรงหยั่งรู้ธรรมบท 10 ประการ และทรงประกอบด้วยอเสขธรรม 10 ประการ. ประชาชนเมื่อได้เห็นชายหนุ่มนั้น ต่างออกปากชมว่ารูปงามน่าดูน่าชมยิ่งนัก เขาเป็นใครกันหนอ? หนุ่มจำแลงกายจำเรียงถ้อยตอบกลับไปว่า เขาคือผู้รับใช้ของพระพุทธองค์

เวฬุวนาราม-วัดแห่งแรก

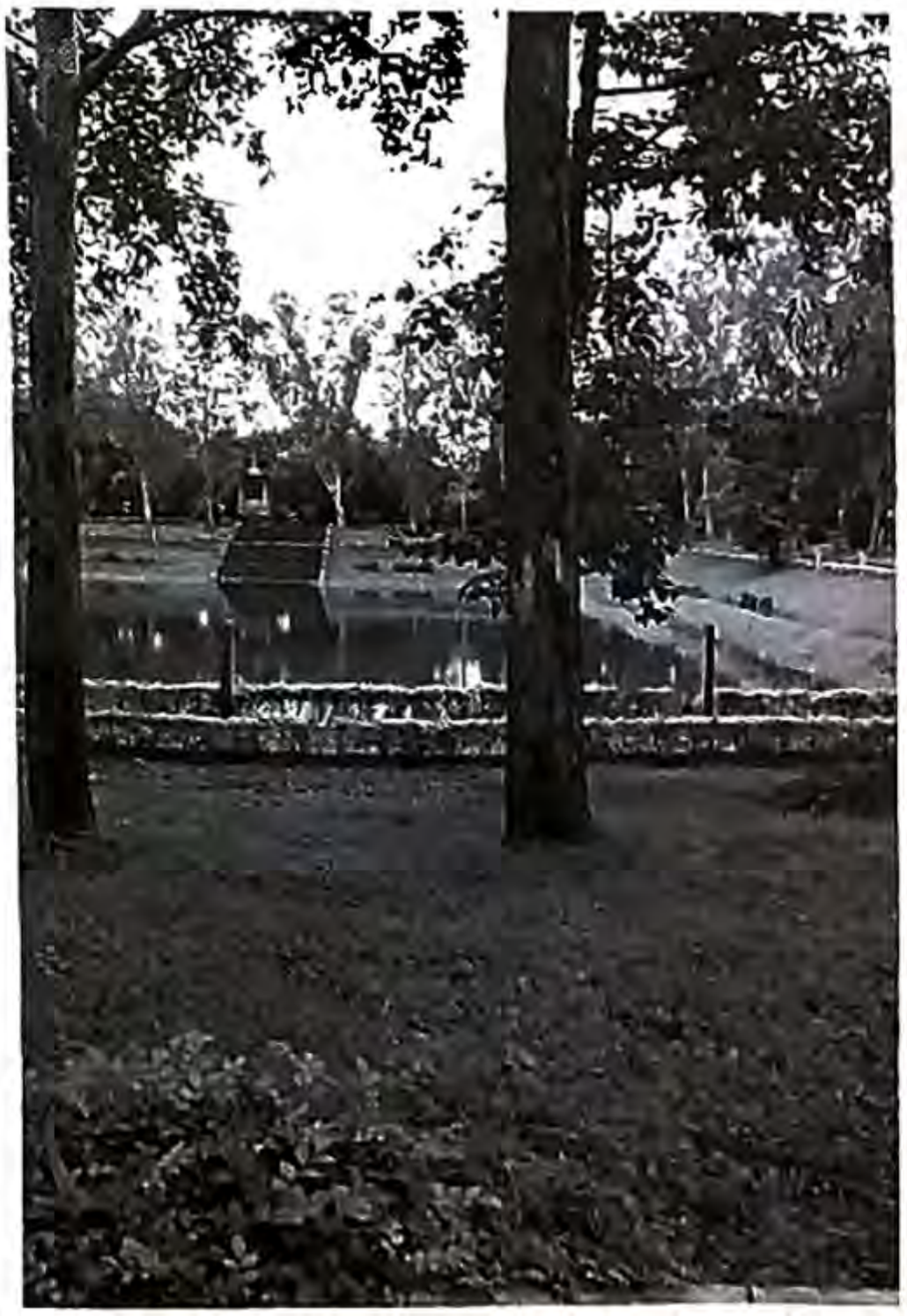
ภัตตาหารในเช้าวันนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาส(เลี้ยงดู) พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เมื่อ(พระพุทธองค์)เสวยเสร็จ จึงทรงออกมาประทับอีกที่หนึ่ง และได้มีพระดำริในขณะนั้นเองว่า พระพุทธองค์จะประทับอยู่ที่ไหนดี? สถานที่ที่ทรงนึกเห็นว่าเหมาะสมสำหรับเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์คือ

- *ไม่ใกล้ไม่ไกลจากบ้านเมืองนัก*
- *สะดวกในการไปมา ประชาชนเข้าไปได้เมื่อต้องการ*
- *กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด ไม่มีเสียงรบกวน*
- *ผู้คนไม่เดินเข้าออกพลุกพล่าน*

- *เหมาะสำหรับการประกอบกิจของผู้ต้องการความสงัด และเป็นที่หลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย*

สถานที่อันมีลักษณะดังกล่าว ทรงนึกเห็นเวฬุวัน-สวนไผ่ขึ้นมาทันที และตัดสินพระทัยยกถวาย ทรงถือพระสุวรรณภิงคาร(น้ำเต้าทอง)หลั่งน้ำ น้อมถวายเวฬุวันแด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ วันนั้นเมื่อเสด็จกลับยังที่ประทับ พระพุทธองค์รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงอนุญาตให้ภิกษุมีอาราม(วัด)อยู่อาศัยได้

(เรื่องนี้เป็นข้อมูลให้ได้รู้ว่า ลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การตั้งวัด มาจากพระราชดำริของพระเจ้าพิมพิสารในคราวนั้น)

สระน้ำภายในโบราณสถานเวฬุวัน

อัครสาวก (สาริบุตร-โมคคัลลานะ)

ปริพาชก-สัญชัย เวลัฏฐบุตร

เพื่อให้ทราบภูมิหลังของพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ขอแนะนำให้รู้จักครูหรือศาสดาของท่านทั้งสองก่อน นั่นคือ "สัญชัย เวลัฏฐบุตร" ซึ่งเป็นปริพาชก และเป็นเจ้าลัทธิสำคัญคนหนึ่งในจำนวนศาสดาทั้ง 6 (ศาสดาทั้ง 6 คือ 1. ปูรณะ กัสสปะ 2. มักขลิ โคสาล 3. อชิตะ เกสกัมพล 4. ปกุธะ กัจจายนะ 5. สัญชัย เวลัฏฐบุตร 6. นิครนถ์ นาฏบุตร)

กล่าวกันว่า สัญชัยนั้นตั้งตนเป็นศาสดาหรือครูใหญ่ของนักบวชประเภทปริพาชก

"ปริพาชก" มีวิถีชีวิตคล้ายนักปรัชญาสมัยกรีก (โดยเฉพาะเหมือนพวกโซฟิสต์) คือชอบเดินทางไปถกปัญหา ปะทะคารมแสวงหาความรู้เรื่อยไป. ลัทธิสหัสสวาทะ(มีผู้แปลว่า "ลัทธิวัวพันหลัก") ก็เป็นของพวกปริพาชก แต่ที่โดดเด่นรู้กันทั่วไป คือความเป็นลัทธิ"อมราวิกเขปะ"(อมราวิกเขปิกทิฐิ) ซึ่งให้ความหมายกันว่า มีความคิดเห็นซัดส่าย ลื่นไหลเหมือนปลาไหล (เทียบกับนักปรัชญาตะวันตก ก็เป็นพวก"วิมัตินิยม" (Skepticism) และมีผู้ยกให้สัญชัยเป็นพีโร(Pyrrho)

แห่งอินเดีย)

แนวปรัชญาของพวก Skepticism คือ สงสัย และปฏิเสธความเป็นไปได้ของความรู้ประเภทอันติมสัจ (Ultimate Reality) คือเห็นว่า ไม่มีทางที่คนเราจะรู้ได้อย่างแท้จริงถึงธรรมชาติแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลาย

ลัทธิของสัญชัยจึงเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับพุทธ-ศาสนาโดยสิ้นเชิง เพราะ "อมราวิกเขปิกทิฐิ" เป็น 1 ในมิจฉาทิฐิ 62. ทิฐิหรือลัทธิประเภทนี้ มีแจกแจงไว้ในพรหมชาลสูตร(ในเล่ม 5)

สตรีก็บวชเป็นปริพาชกได้ เรียกว่า "ปริพาชิกา"

ในสมัยพุทธกาล ลัทธิของปริพาชกได้เฟื่องฟูแพร่หลายไม่แพ้ลัทธิอื่นๆ มีผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมาก เช่น ในกรุงสาวัตถี พระนางมัลลิกาสร้างมัลลิการามถวายแก่ปริพาชกไว้ในพระอุทยาน. ในกรุงเวสาลี กษัตริย์ลิจฉวีสร้างศาลาให้ปริพาชกไว้ที่ป่ามหาวัน (ที่นี่เป็นศูนย์ใหญ่ของปริพาชก). ในนครจัมปา พระนางคัคราได้กันที่ไว้ส่วนหนึ่งในป่าจัมปกะ(อุดมด้วยต้นจำปา) ไว้สำหรับพวกปริพาชก. ในกรุงราชคฤห์ พวกปริพาชกมักจะไปพบปะสนทนากันที่สวนนกยูง(โมรนิวาปสถาน). สถานที่อีกประเภทหนึ่งที่ปริพาชกนิยมใช้เป็นที่เผยแพร่ลัทธิ คือ "สุญญาคาร"(เรือนว่าง) ซึ่งประชาชนสร้างเป็นศาลาริมทางประจำหมู่บ้านสำหรับให้ผู้เดิน

ทางผ่านไปมาได้พักผ่อนหลับนอน

บุคลิกที่แตกต่างกันอย่างหนึ่ง ระหว่างพระพุทธองค์กับพวกปริพาชกคือ พระพุทธองค์โปรดความสงบสงัด เมื่อพูดจากันก็โปรดเสียงเบา ส่วนพวกปริพาชก ชอบการโต้เถียง พูดคุยกันเสียงดัง และพูดคุยกันได้ทุกเรื่อง มีอยู่ครั้งหนึ่ง พวกปริพาชกเห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกล ต้องสะกิดกันให้เพลาเสียงลง บอกกันและกันว่า อย่าพูดเสียงดัง เพราะพระสมณะโคดมไม่โปรด

ประวัติของ สัญชัย เวลัฏฐบุตร นั้น พระพุทธโฆสกล่าวถึงเพียงสั้นๆ ว่า สัญชัยเป็นชื่อของเขา เขาเป็นบุตรของเวลัฏฐะ จึงได้ชื่อว่า "เวลัฏฐบุตร" (กล่าวไว้ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี)

ขณะที่สาริบุตรและโมคคัลานะเป็นศิษย์เอกของสำนักนั้น สัญชัยมีอายุมากแล้ว และน่าจะสิ้นชีวิตหลังจากศิษย์เอกคู่นี้ตีจากไม่นาน คือราวๆ ปีที่ 2 นับแต่พระพุทธองค์ตรัสรู้ สาวกคนสำคัญคนหนึ่งของสัญชัย คือ "สุปิยะ" (ปรากฏอยู่ในพรหมชาลสูตรข้างหน้า) ตั้งตนเป็นอริยัดเจนกับพระรัตนตรัย, จารึกที่เสาหินพระเจ้าอโศก(Cave Inscription, No.3) มีกล่าวถึงพระเจ้าอโศกได้ทรงอุทิศถ้ำแห่งหนึ่งให้เป็นที่อยู่ของพวกปริพาชกที่สืบสายมาจากสุปิยปริพาชก

(64-76) กล่าวถึงสัญชัยปริพาชก ซึ่งมีสำนักอยู่ที่กรุงราช-คฤห์ มีสาวกที่นั่น 250 รูป สาริบุตร(อุปติสสะ)และโมคคัลลานะ (โกลิตะ)ก็อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักนั้น ทั้งสองมีข้อตกลงกันว่า ถ้าใครได้บรรลุอมตธรรมก่อน ให้บอกกัน

เช้าวันหนึ่ง พระอัสสชิ(หนึ่งในปัญจวัคคีย์)ไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ สาริบุตรไปเห็นท่าน เห็นการก้าวเดิน การใช้สายตา การวางแขน อิริยาบถทุกอย่างโดยเฉพาะดวงตาที่ทอดต่ำสำรวม น่าเลื่อมใสไปหมด ก็บอกกับตัวเองว่า ภิกษุรูปนี้จะต้องเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งแน่ จึงสะกดรอยตามไปห่างๆ หมายใจว่า เมื่อได้โอกาสเหมาะ ก็จะขอทำความรู้จักให้ได้ว่าเป็นใครมาจากไหน บวชอยู่กับใคร (แสดงว่า สาริบุตรเห็นภิกษุเป็นครั้งแรก?)

ระหว่างที่พระอัสสชิเดินทางกลับจากบิณฑบาต สาริบุตรได้โอกาส จึงเข้าไปหาและกล่าวขึ้นว่า กายของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านผุดผ่องนัก ท่านบวชอยู่กับใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? ท่านชอบคำสอนของใคร? พระอัสสชิตอบว่า อาตมาบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา. สาริบุตรถามว่า พระศาสดาองค์นั้นสอนอะไร? พระอัสสชิถ่อมตนตอบว่า อาตมาเพิ่งบวชได้ไม่นาน จะแสดงธรรมสู่กันฟังให้มากก็มิอาจ คงจะกล่าวได้แต่ใจความสำคัญ. สาริบุตรได้ฟังก็ยิ่งชอบใจ ยิ่งกระหายอยากจะฟังธรรม

แก่นธรรมที่พระอัสสชิกล่าวแก่สาริบุตรคือ

"ธรรมเหล่าใด เกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดง

เหตุแห่งธรรมนั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้แล"

ด้วยคำสอนเพียงเท่านี้ สารีบุตรก็เกิดดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบัน รู้แจ้งในใจว่า สิ่งใดมีการเกิด สิ่งนั้นก็ต้องมีการดับ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงก็มีอยู่เพียงเท่านี้ นานนักหนาแล้วที่ไม่ได้ฟังคำสอนอย่างนี้

เมื่อสารีบุตรเดินทางกลับสำนัก โมคคัลลานะเห็นแต่ไกล ก็ทักถามว่า ดูหน้าตาสดใส ท่านไปบรรลุอมตธรรมมาแล้วกระมัง? สารีบุตรตอบว่าใช่แล้ว, และได้เล่าเรื่องที่ได้ไปพบพระอัสสชิ ได้ฟังธรรมที่ไม่เคยฟัง, พอสารีบุตรถ่ายทอดคำสอนนั้น โมคคัลลานะได้ฟังก็เกิดดวงตาเห็นธรรม(เป็นโสดาบัน)ตามกัน และเป็นฝ่ายชวนสารีบุตรไปเฝ้าพระพุทธองค์ โดยกล่าวชัดถ้อยชัดคำว่า "เพราะพระองค์เป็นพระศาสดาของเรา"

สารีบุตรให้บอกปริพาชกร่วมสำนักจำนวน 250 รูปก่อน เพราะพวกเขามีใจผูกพันอยู่กับท่านทั้งสอง จะอยู่หรือจะไปด้วยให้ตัดสินใจกันเอาเอง, และเมื่อไปบอก พวกปริพาชกทั้งหมดก็ขอตามไปบวชในพุทธสำนัก ไม่เหลือแม้แต่คนเดียว ครั้นไปขอลาสัญชัยผู้อาจารย์ ก็ถูกขอร้องให้อยู่ช่วยกันบริหารสำนัก สัญชัยพร่ำขอร้องให้อยู่อย่างไรก็ไม่เป็นผล, เรื่องเล่าว่า ในวันที่สารีบุตรกับโมคคัลลานะพาปริพาชก 250 รูปอำลาจากสำนักไปนั้น สัญชัยถึงกับกระอักเลือด

พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นสารีบุตรและโมคคัลลานะมาแต่ไกล รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า สองคนนั่น คือ "โกลิตะ"

และ "อุปติสสะ" (ทรงเรียกชื่อเดิม ส่วนชื่อ "สาริบุตร" หมายถึงบุตรนางสารี, "โมคคัลลานะ" หมายถึงบุตรนางโมคคัลลี) พวกเขาจะเป็นคู่สาวกอันล้ำเลิศของเรา(คืออัครสาวก)

สาริบุตรและโมคคัลลานะได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา

ถูกกล่าวหา ทรงแนะวิธีตอบโต้

กรุงราชคฤห์ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "คิริพชนคร" (*คิริ*-ภูเขา, *พช* มาจาก *วช* แปลว่า คอก) หมายถึงเมืองที่ล้อมรอบด้วยภูเขา อันได้แก่ภูเขา 5 ลูกที่เคยกล่าวถึงแล้ว

เมื่อสองศิษย์เอกและปริพาชก 250 รูป ทิ้งลัทธิเดิมไปบวชเป็นภิกษุกันหมด ประชาชนชาวราชคฤห์ก็เริ่มโจมตีว่า พระพุทธองค์ทำให้ชายเป็นหมันทำให้หญิงเป็นหม้าย ตัดตอนการสืบสกุลของคน พระองค์ได้ชฎิลพันรูปแล้วยังมาดึงเอาศิษย์ของสัญชัยไปบวชหมด พวกคนมีชื่อเสียงนับวันจะหลั่งไหลไปประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระองค์ รายต่อไปจะเป็นใครอีก?

พวกภิกษุได้ฟังเสียงโจมตี ก็กราบทูลให้ทรงทราบ ตรัสว่าเสียงให้ร้ายนั้นเพียง 7 วันจะก็เงียบหายไปเอง ทรงแนะให้ตอบประชาชนผู้กล่าวโจมตีอย่างนั้นว่า การที่พระพุทธองค์ทรงสอนแล้วคนบวชตาม คนบวชก็เพื่อประพฤติธรรม จะริษยาไปไย, คำกล่าวอย่างนี้ เมื่อประชาชนได้ฟังก็ได้คิด แล้วเสียงโจมตีก็ห่างหายไป

พุทธประสงค์ในการให้มีอุปัชฌาย์

(78-81) เมื่อมีแต่ภิกษุอริยสาวก ก็ยังไม่มีปัญหาด้านความประพฤติและด้านกิริยามารยาท ครั้นมีผู้เข้ามาบวชมากขึ้นก็เกิดปัญหาด้านการปกครองดูแลให้ทั่วถึง เวลานั้น ยังไม่มีพระอุปัชฌาย์ ไม่มีใครทำหน้าที่ตักเตือนพร่ำสอน สอนให้นุ่งห่ม ให้มีมารยาทที่ดี เริ่มมีภิกษุไม่เรียบร้อยไม่น่าเลื่อมใสไปบิณฑบาต, ขณะชาวบ้านกำลังบริโภคอยู่ ยื่นบาตรไปขอก็มี, ฉันในโรงอาหารก็ส่งเสียงเอ็ดอึง, คนทั้งหลายตำหนิว่า พวกสมณะศากยบุตรไม่มีกิริยามารยาทที่ดี ส่งเสียงโขมงโฉงเฉงในโรงอาหาร ทำตัวเหมือนพวกพราหมณ์ในงานเลี้ยง

เหล่าภิกษุผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ได้กราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงพระบัญชาให้มีการประชุมสงฆ์เพื่อพิจารณาเรื่องนั้น เมื่อทรงทราบว่ามีเรื่องไม่เหมาะสมเกิดขึ้นในหมู่ภิกษุจริง จึงทรงติเตียนผู้มีความประพฤติอย่างนั้น และรับสั่งว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้มีอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับสัทธิวิหาริก(ผู้อยู่ด้วย)เหมือนบุตร, สัทธิวิหาริกก็เหมือนกัน จักอยู่กับอุปัชฌาย์เหมือนเป็นบิดาของตน ทั้งสองฝ่ายต่างก็จะเคารพยำเกรงและมีความกลมเกลียวซึ่งกันและกัน และต่างก็จะเจริญงอกงามในธรรมวินัยนี้"

แล้วทรงแนะนำวิธีปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ ดังต่อไปนี้

การถืออุปัชฌาย์

ให้สัทธิวิหาริกพาดอุตราสงค์เฉวียงบ่า (ภิกษุในประเทศไทยปัจจุบัน ห่มจีวรเปิดไหล่ขวาเมื่ออยู่ในวัด) กราบแทบเท้าของผู้ที่ตนขอถือเป็นอุปัชฌาย์ แล้วนั่งกระหย่งประนมมือ กล่าวคำว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของกระผม" 3 หน อุปัชฌาย์รับด้วยคำว่า"สาธุ" หรือคำอื่นๆ ที่แสดงออกว่ายินดีรับเป็นสัทธิวิหาริก, อาการที่รับภิกษุเป็นสัทธิวิหาริกของตนนั้น จะรับด้วยกายก็ได้ ด้วยวาจาก็ได้ หรือทั้งด้วยกายและด้วยวาจาก็ได้ ถ้าไม่มีการรับด้วยกายด้วยวาจา การถืออุปัชฌาย์ก็ยังไม่สมบูรณ์

อุปัชฌายวัตร

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้เป็นสัทธิวิหาริกต้องประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ของตน วิธีประพฤติชอบมีดังนี้

ลุกแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่า ถวายไม้สีฟันและน้ำล้างหน้า ปูอาสนะถวาย ถ้ามียาคู ก็จัดแจงถวายให้ดื่ม แล้วถวายน้ำดื่ม การถือภาชนะแต่ละอย่าง ถือไว้ต่ำๆ อย่าให้กระทบกัน เมื่อท่านฉันเสร็จให้ล้างภาชนะเก็บ และเมื่ออุปัชฌาย์ลุกไป ก็เก็บอาสนะให้เรียบร้อย ถ้าที่พื้นไม่สะอาด ก็ปัดกวาดเสีย เมื่ออุปัชฌาย์จะเข้าบ้าน ก็ถวายสบงให้เปลี่ยน รับเอาสบงผืนเก่าไว้แล้วถวายประคดเอว พับผ้าสังฆาฏิเป็นชั้นถวาย และล้างบาตรส่งให้ ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการให้ไปด้วย ก็นุ่งห่มให้เรียบร้อย(เช่นเดียวกับอุปัชฌาย์), เวลาเดินตามหลัง อย่าเดินให้ห่างนัก และ

อย่าให้ชิดนัก มีอะไรรับมาถือได้ในระหว่างที่โยมตักบาตร ก็ให้รับมาถือเสียเอง

ขณะอุปัชฌาย์พูดอยู่ อย่าพูดแทรก ถ้าอุปัชฌาย์กล่าวถ้อยคำที่เสี่ยงต่ออาบัติ จึงค่อยห้าม (น่าสังเกตคำว่า "อาบัติ" ได้ปรากฏในเรื่องอุปัชฌายวัตรนี้)

ขากลับจากบิณฑบาต ให้กลับมาก่อน เพื่อจะได้ปูอาสนะที่นั่งฉัน, เตรียมน้ำล้างเท้า เตรียมตั่งรองเท้า เตรียมที่เช็ดเท้าไว้ เมื่ออุปัชฌาย์มาถึง ให้ลุกรับบาตรและจีวรแล้วถวายผ้านุ่งผลัด, รับผ้าผืนเก่ามาถือไว้ (แสดงว่า ผ้าสบงของภิกษุไม่ได้มีผืนเดียว?) ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อให้เอาผึ่งแดดไว้ครู่หนึ่ง ไม่ผึ่งทิ้งไว้กลางแดดนานๆ แล้วพับจีวร, การพับจีวร ไม่ให้แต่ละมุมของจีวรเสมอกัน เพราะจะทำให้มีรอยพับตรงกลาง คือให้พับเหลื่อมมุมกันสัก ๔ นิ้ว ประคดเอวนั้นให้สอดไว้ในสบงที่พับแล้ว (เรียกว่าขนดอันตรวาสก)

ถ้ามีอาหารในบาตร อุปัชฌาย์ต้องการฉัน ให้ถวายน้ำแล้วตามด้วยบิณฑบาต คอยถามว่า ท่านจะรับน้ำดื่มเพิ่มหรือไม่ เมื่อท่านฉันเสร็จก็ถวายน้ำอีก แล้วรับบาตรมาถือ การถือบาตรให้ถือไว้ต่ำๆ ไม่ให้บาตรกระทบกับอะไร (เพราะบาตรดินแตกง่าย) บาตรนั้นล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้ง แล้วผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่ทิ้งไว้กลางแดดนาน จากนั้นก็เก็บบาตรจีวร วิธีเก็บบาตร ให้เอามือข้างหนึ่งจับบาตร เอามืออีกข้างหนึ่งคลำดูที่ใต้เตียงหรือใต้ตั่ง แล้วจึงยื่นบาตรเข้าไปเก็บ ไม่เก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีอะไรรองบาตรเลย (เพราะบาตรจะกลิ้งหล่นได้) จีวรนั้นเมื่อจะเก็บ ให้

เอามือข้างหนึ่งถือจีวร มืออีกข้างหนึ่งลูบราวจีวร เอาด้านชายไว้ข้างนอก ด้านที่พับ(ขนด)ไว้ข้างใน

เมื่ออุปัชฌาย์ลุกไป ให้เก็บอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้าและที่เช็ดเท้า ถ้าพื้นไม่สะอาด ให้ปัดกวาดให้เรียบร้อย ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะสรงน้ำ ก็จัดน้ำสรงถวาย น้ำเย็นหรือน้ำอุ่นจัดถวายตามที่ท่านขอ

ชันตามรวัตร-วัตรในเรือนไฟ

เรือนไฟ

เรือนไฟ เป็นที่อบและอาบน้ำร้อน เพื่อระบายความหมักหมมในร่างกายและระงับโรคภัยไข้เจ็บบางอย่าง สมัยก่อนนิยมกันมาก จึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับเรือนไฟในวินัยของภิกษุ ลักษณะอย่างหนึ่งของเรือนไฟคือ มีประตูเปิดปิดทั้งสองด้าน เมื่อมีการอาบน้ำร้อน ต้องปิดประตูทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ประโยชน์ของเรือนไฟ อยู่ที่การได้ความร้อนจากไฟฟืนและได้อาบน้ำร้อน อีกส่วนหนึ่งคือได้จากการอบไอน้ำ เพราะการปิดประตูเรือนไฟทุกด้านย่อมทำให้ห้องนั้นมีลักษณะเป็นห้องอบ มีทั้งความร้อนจากเตาไฟและไอน้ำ ไม่มี

หลักฐานว่ามีการใช้สมุนไพรเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด ไม้ฟืนที่ใช้ก่อไฟก็ไม่ระบุจำกัดว่าเป็นไม้ชนิดใด

แต่มีระบุของ 2 อย่างที่ใช้ในการอาบน้ำในเรือนไฟ คือ "จุณ" และ "ดิน". จุณ คือผงละเอียด เป็นของมีกลิ่นหอม คงจะเป็นของบดปนจากไม้หอมชนิดต่างๆ เช่น จันทน์ เป็นต้น. ส่วนดินนั้น คือดินเหนียวก่อนจะเข้าเรือนไฟต้องแซ่จุณกับดินก่อน เพื่อเอาดินเหลวที่คลุกเคล้ากับจุณมาทาหน้าก่อนเข้าไปข้างใน

ที่บรรจุน้ำในเรือนไฟนั้น ทำเป็นรางน้ำ แสดงว่ามีความยาว เพื่อให้เกิดไอน้ำกระจายได้ทั่ว

มีเรือนไฟชนิดหนึ่ง ตรงกลางภายในเรือนไฟ เขาขุดดินลงไปทำเป็นอ่างน้ำลึก มีผนัง 4 ด้านก่อด้วยอิฐและหิน รอบๆ อ่างน้ำขุดนั้น ทำเป็นระเบียงโดยรอบพอเดินได้ จะลงไปในอ่างน้ำต้องขึ้นบันไดที่ผนังลงไปตามขั้นบันได หลังคาและฝาของเรือนไฟทำด้วยไม้ชั้นใน คลุมด้วยหนังชั้นนอก โบกด้วยปูนอีกชั้นหนึ่ง ช่วงล่างเท่านั้นที่ก่ออิฐถือปูน เรือนไฟมีขนาดใหญ่ ภายในมีห้องพักสำหรับผู้ที่จะเข้าไปอาบ ภายในห้องอบและอาบนั้น มีที่นั่งรอบเตาไฟ เมื่อนั่งอยู่ในนั้นเหงื่อก็จะโทรมกายเพราะถูกไอน้ำร้อน ขณะนั้นมีการพอกทาหน้าด้วยจุณแล้ว ก่อนจะลงไปอาบในอ่างน้ำก็สระผมก่อน การอบอาบไอน้ำอย่างนี้ มีลักษณะ

เหมือนการอบกายที่เรียกว่า turkish bath
หลักฐานเกี่ยวกับเรือนไฟอีกแห่งหนึ่ง ปรากฏ
อยู่ในพระสุตตันตปิฎก(ทีฆนิกาย)ข้างหน้า ซึ่งเป็น
เรือนไฟของคนร่ำรวยระดับมหาเศรษฐี

พระพุทธองค์ทรงแนะนำข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ต่อไปว่า ถ้าอุปัชฌาย์ประสงค์จะเข้าเรือนไฟ ให้บดจุณแช่ดิน ถือตั่งเดินตามอุปัชฌาย์ไป ครั้นถวายตั่งแล้วก็รับจีวรของท่านมาวางไว้แล้วถวายจุณและดิน ตนเองจะเข้าไปในเรือนไฟด้วยก็ได้ เมื่อเข้าเรือนไฟ ไม่พึงไปนั่งเบียดพระเถระ ไม่พึงไปกันที่นั่งภิกษุใหม่ พึงทำหน้าที่นวดฟั้นอุปัชฌาย์ไปด้วย (นวดฟั้น แปลจากคำว่า "บริกรรม"). เมื่อออกจากเรือนไฟ ก็ให้ถือตั่งของอุปัชฌาย์ออกมาด้วย และต้องไม่ลืมปิดประตูเรือนไฟทั้งข้างหน้าและข้างหลัง. ระหว่างที่อุปัชฌาย์ออกมาอาบน้ำ ให้นวดฟั้นท่านอีก ตนเองอาบให้เสร็จก่อนอุปัชฌาย์เพื่อจะได้มาเตรียมเช็ดเนื้อตัวให้ท่าน แล้วถวายผ้าสบงและสังฆาฏิ(สำหรับห่มกันหนาว) จากนั้นก็ถือตั่งกลับมาก่อนแล้วปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า และที่เช็ดเท้าให้ท่าน เมื่อท่านนั่งลงก็ถวายน้ำดื่ม

(ธรรมเนียมเกี่ยวกับอุปัชฌายวัตร ถึงตอนนี้แปลกๆ อยู่ เพราะมีกล่าวต่อไปว่า "ถ้าประสงค์จะเรียนบาลี พึงขอให้อุปัชฌาย์แสดงบาลี ถ้าประสงค์จะสอบถามอรรถกถาก็พึงสอบถาม" ดูๆ

เหมือนกับเป็นธรรมเนียมที่เกิดขึ้นภายหลัง อาจจะเป็นเพราะแปลคำ"อุเทศ"ว่า บาลี และคำ"ปริปุจฉา"ว่า อรรถกถา หรือไฉน?)

อุปัชฌายวัตรที่เหลือจากนี้ โดยสรุปก็คือ สัทธิวิหาริกต้องปฏิบัติด้วยความเคารพและใกล้ชิดสนิทสนม เหมือนบุตรกระทำต่อบิดาของตัวเอง จะทำอะไร หรือจะไปจะมา ต้องให้ท่านอนุญาตก่อน ถ้าท่านอาพาธก็ต้องทำหน้าที่พยาบาลจนกว่าท่านจะหาย

อรรถกถากล่าวตอนหนึ่งว่า "สัทธิวิหาริกผู้ไม่เจ็บไข้ ถึงจะมีพรรษา 60 ก็ควรทำอุปัชฌายวัตรทุกอย่าง ถ้าไม่ทำไม่เอื้อเฟื้อเป็นทุกกฏ เพราะทอดทิ้งวัตร(วัตตเภท)"

ถ้าแจกแจงโดยละเอียดตามลำดับ อุปัชฌายวัตรมีมากกว่า 100 ข้อ

สัทธิวิหาริกวัตร

(82) การปฏิบัติของอุปัชฌาย์ที่มีต่อสัทธิวิหาริก พระพุทธองค์ทรงให้กระทำโดยการสงเคราะห์อนุเคราะห์ คือทั้งช่วยเหลือและส่งเสริมในเรื่องต่างๆ โดยการแนะนำอุเทศและปริปุจฉา และโดยการให้โอวาทและอนุศาสนี ("โอวาท" คือการสอนให้ทำก่อนมีเรื่องเกิดขึ้น. "อนุศาสนี" คือการว่ากล่าวเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นแล้ว)

เมื่อสัทธิวิหาริกอาพาธ ก็ทรงอนุญาตให้อุปัชฌาย์ทำได้ทุก

อย่าง อย่างที่สัทธิวิหาริกเคยปฏิบัติกับตน ตั้งแต่เรื่องจัดไม้สีฟัน. น้ำล้างหน้า และปูอาสนะไว้ให้ ไปจนถึงเก็บบาตรจีวร ปัดกวาดที่อยู่อาศัยให้ และแม้กระทั่งตักน้ำเติมไว้ในวัจกุฏี(เวจกุฏีก็เรียกหมายถึงส้วม) คือทำหน้าที่แทนสัทธิวิหาริกผู้อาพาธได้ทุกอย่าง

อาบัติในเรื่องอุปัชฌาย์

การจัดลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎก แต่ละเรื่องแต่ละสิกขาบทและแต่ละพระสูตร ไม่ได้จัดตามลำดับของวันเดือนปี. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อหาของพระวินัยบัญญัติ จัดไปตามหมวดหมู่ของสิกขาบทมากกว่า. บางเรื่องเล่าต่อเนื่องจากตอนตรัสรู้ใหม่ๆ แต่ความจริงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อหลายพรรษาผ่านไปแล้ว เช่น เรื่องของอุปัชฌาย์นี้ เหมือนกับว่าเกิดขึ้นที่ราชคฤห์ในพรรษาที่ 2-3-4 ขณะประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน แต่ในตอนต่อไปนี้ มีการปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ละเลยอุปัชฌายวัตร แสดงว่า เรื่องนี้อาจเกิดขึ้นหลังพรรษาที่ 12 ซึ่งเป็นปีแรกที่ทรงบัญญัติสิกขาบทปรับอาบัติแก่ภิกษุ

หรืออาจจะเป็นไปได้อีกทางหนึ่งว่า ทรงอนุญาตให้มีอุปัชฌาย์ดูแลภิกษุตั้งแต่พรรษาแรกๆ แล้ว แต่

การปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิดอุปัชฌายวัตร เพิ่งมีภายหลัง. เรื่องนี้ก็น่าพิจารณาใคร่ครวญเช่นกัน

วิธีลงโทษและยกโทษของอุปัชฌาย์

(83-84) คราวหนึ่ง มีสัทธิวิหาริกไม่ใส่ใจ ไม่เอื้อเฟื้อที่จะปฏิบัติดีต่ออุปัชฌาย์ เรื่องถึงพระพุทธองค์ มีรับสั่งว่า สัทธิวิหาริกจะไม่ประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ไม่ได้ ภิกษุรูปใดไม่ประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ ต้องอาบัติทุกกฏ. หลังจากนั้นก็ยังมีภิกษุละเมิดข้อที่ทรงบัญญัตินี้อยู่ จึงทรงอนุญาตให้มีการลงโทษสัทธิวิหาริกนั้น ("ประณาม" แปลว่า ลงโทษ ในภาษาพระวินัย)

การลงโทษที่เรียกว่า "ประณาม" คือไล่หนี ไม่ให้อยู่รับใช้

การลงโทษ จะแสดงออกทางกายก็ได้ ทางวาจาก็ได้ หรือทั้งทางกายและทางวาจาประกอบกันก็ได้ ถ้าไม่มีการแสดงออกทางใดทางหนึ่ง ก็ถือว่ายังไม่มีการลงโทษ

เมื่อเกิดกรณีสัทธิวิหาริกถูกอุปัชฌาย์ลงโทษแล้ว ทรงอนุญาตให้มีการขอให้อุปัชฌาย์ยกโทษได้ แต่การที่จะปล่อยเลยตามเลย ไม่มีการขอให้อุปัชฌาย์ยกโทษให้ เป็นทุกกฏ. ฝ่ายอุปัชฌาย์ก็เหมือนกัน เมื่อสัทธิวิหาริกมาขอให้ยกโทษ ถ้าเมินเฉย ไม่ยกโทษให้เขา เป็นทุกกฏ. หรือถ้าเขาทำดีอยู่เป็นปกติ อุปัชฌาย์ไปลงโทษเขา ก็เป็นทุกกฏ. สัทธิวิหาริกประพฤติมิชอบต่ออุปัชฌาย์ ถ้าอุปัชฌาย์ไม่ลงโทษ อุปัชฌาย์ก็เป็นทุกกฏอีก

เหมือนกัน

ลักษณะความประพฤติมิชอบของสัทธิวิหาริก ที่ให้อุปัชฌาย์ลงโทษได้ มีอยู่ 5 อย่างคือ

1. ไม่มีความรักใคร่ในอุปัชฌาย์
2. ไม่มีความเลื่อมใสในอุปัชฌาย์
3. ไม่มีความเกรงใจในอุปัชฌาย์ (ทำอะไรผิดก็ไม่ละอายแก่ใจ)
4. ไม่มีความเคารพในอุปัชฌาย์
5. ไม่มีความหวังดีในอุปัชฌาย์

(แต่ละข้อ เน้นด้วยคำว่า"อย่างยิ่ง" คือไม่ได้แสดงออกอย่างลึกซึ้งเหมือนบุตรแสดงต่อบิดา)

การอุปสมบทโดยสงฆ์-ญัตติจตุตถกรรม

สงฆ์

คำว่า "สงฆ์" ไม่ใช่ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่ใช่ภิกษุจำนวน 2-3 รูป และต่างจากคำว่า "ภิกษุสงฆ์" ซึ่งไม่ได้ระบุจำนวนตายตัว และนิยมแปลกันว่า หมู่ภิกษุหรือหมู่สงฆ์

สงฆ์ในภาษาพระวินัย มีจำนวนภิกษุชัดเจนอย่างน้อยต้อง 4 รูปขึ้นไป จึงเรียกว่าสงฆ์ แต่ไม่ได้หมายความว่า สงฆ์ 4 รูป จะใช้ได้ในทุกสังฆกรรม

หากแต่ว่า สังฆกรรมส่วนมากใช้สงฆ์ 4 รูป

จำนวนภิกษุที่เรียกว่าสงฆ์ได้ ใช้คำว่า "วรรค" ก็คือ "พรรค" นั่นเอง (คือกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง)

"สงฆ์จตุวรรค" คือภิกษุ 4 รูปขึ้นไป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้น ปวารณา, ให้ผ้ากฐิน, และอัพภาน

"สงฆ์ปัญจวรรค" คือภิกษุ 5 รูปขึ้นไป ทำปวารณา, ให้ผ้ากฐิน, และในถิ่นกันดาร (ปัจจันตชนบท) ซึ่งหาภิกษุได้ยาก ให้อุปสมบทได้

"สงฆ์ทศวรรค" คือภิกษุ 10 รูปขึ้นไป ให้อุปสมบทได้ ในท้องถิ่นส่วนกลาง(มัธยมชนบท)ซึ่งหาภิกษุได้ง่าย

"สงฆ์วีสติวรรค" คือภิกษุ 20 รูปขึ้นไป ทำอัพภานได้ (อัพภาน คือการรับภิกษุที่ผ่านกระบวนการลงโทษตัวเองเมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสส ให้กลับเข้าอยู่กับหมู่สงฆ์ต่อไป เมื่อสงฆ์ให้อัพภานแล้ว ก็ถือว่าไม่มีอาบัติสังฆาทิเสสเป็นมลทินติดตัว) "อัพภาน" แปลตามศัพท์ว่า การเรียกเข้า

บรรพชา-อุปสมบท

ทั้งบรรพชาและอุปสมบท แปลว่า "บวช", แต่เดิมการขอบวชกับพระพุทธองค์โดยตรง ใช้คำว่า"ขอ

บรรพชาอุปสมบท"ควบกัน และเมื่อทรงอนุญาตให้ภิกษุบวชด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์(ติสรณคมนูปสัมปทา) ก็ยังใช้คำว่า"บรรพชาอุปสมบท"ควบกันอยู่

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส ทรงกล่าวถึงบรรพชาอุปสมบทเมื่อแยกเป็น 2 ขั้นตอน มีใจความว่า

การบวชด้วยไตรสรณคมน์ (คือให้เปล่งวาจาขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ) อาจแยกเป็น 2 ตอนคือ

1. บรรพชา คือตอนให้ครองผ้ากาสายะ
2. อุปสมบท คือตอนให้รับสรณคมน์

ทรงกล่าวถึงการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่าแยกเป็น 2 ตอนได้เหมือนกัน คือ

1. บรรพชา คือตอนที่มีพระดำรัสว่า "จงเป็นภิกษุมาเถิด" เป็นตอนที่ให้ถือเพศสมณะ

2. อุปสมบท คือตอนที่มีพระดำรัสว่า"จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด"

สรุปว่า การให้รับเพศใหม่ เป็นบรรพชา, การให้รับปฏิบัติธรรม เป็นอุปสมบท

ทรงกล่าวต่อไปอีกตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่า บรรพชาหมายความต่างจากอุปสมบท หรือว่ามาเป็นคู่กับอุปสมบทตั้งแต่แรกตรัสรู้ บางทีอาจจะเป็นคำพูดซ้ำเพื่อทำคำทูลขอให้

หนักแน่นก็ได้ บางทีอาจเป็นคำเดิมขึ้นด้วยความพลั้งเผลอในภายหลังก็ได้ แต่อาการให้รับถือเพศและให้รับปฏิบัติธรรมคงมีอยู่อย่างนั้น เป็นแต่ท่านจะให้กำหนดหรือไม่..."

อุปสมบทโดยสงฆ์เกิดขึ้นเมื่อไร

เริ่มต้นทีเดียว พระพุทธองค์ทรงรับบุคคเข้ามาเป็นภิกษุด้วยวิธี "เอหิภิกขุอุปสัมปทา". และในพรรษาแรกนั้นเอง เมื่อทรงเห็นความลำบากของพระสาวกที่รับบวชเองไม่ได้ จึงทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธี"ไตร-สรณคมน์" การบวชด้วยวิธีนี้ ทรงอนุญาตเมื่อคราวประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะ กรุงพาราณสี

การบวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์ คือภิกษุแต่ละรูปรับบุคคลบวชได้เอง อาจจะมีอยู่นานถึงพรรษาที่ 14 ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน (และเป็นปีแรกที่ประทับอยู่ที่นั่น)

ในพรรษาที่ 14 นั้น มีพราหมณ์อนาถาคนหนึ่งชื่อ "ราธะ" เป็นชาวกรุงราชคฤห์ ไปอยู่อาศัยรับใช้ภิกษุในวัดเชตวัน พออยากจะบวชเป็นภิกษุ ไม่มีใครรับบวชให้ (เพราะเห็นว่าเป็นคนแก่อนาถา) พระพุทธองค์จึงทรงถามหาภิกษุผู้จะอาสาบวชให้ ปรากฏว่า พระ

สาริบุตรทูลขออาสา และด้วยเหตุผลใดก็ไม่ทราบ ท่านทูลถามว่า ควรจะให้บวชด้วยวิธีใด? พระพุทธองค์จึงประทานการอุปสมบทแบบใหม่ คือให้สงฆ์เป็นใหญ่ เป็นการอุปสมบทด้วยวิธี"ญัตติจตุตถกรรม" เลิกการอุปสมบทด้วยวิธีไตรสรณคมน์

การอุปสมบทด้วยวิธีใหม่นี้ พระสาริบุตรเป็นอุปัชฌาย์องค์แรก ราธะได้บวชเป็นคนแรก ปีนั้น สามเณรราหุลอายุครบ 20 ปีพอดี ก็ได้อุปสมบท แสดงว่าได้บวชเป็นภิกษุด้วยวิธีใหม่ และบวชหลังราธะ

แรกเริ่ม การอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมยังไม่ได้ระบุจำนวนสงฆ์ชัดเจน และเงื่อนไขรายละเอียดต่างๆ ก็ยังไม่เกิด เห็นได้ชัดว่า ระเบียบวินัยต่างๆ ของภิกษุค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาจากกรณีปัญหาต่างๆ ไม่ใช่เกิดจากการประชุมตั้งหลักเกณฑ์เหมือนกฎหมายทางโลกปัจจุบัน

ราธะ-คนแรกที่อุปสมบทโดยสงฆ์

(85) ท้องเรื่องตอนนี้ บอกแต่เพียงว่า"พราหมณ์คนหนึ่ง" และไม่ระบุว่าเรื่องเกิดขึ้นที่ไหน (แต่จะระบุชัดเจนข้างหน้า) พราหมณ์คนนั้น เข้าไปหาภิกษุหลายรูป ขอบรรพชา แต่ไม่มีภิกษุรูปใดรับบวชให้เลย เขาเสียใจจนซูบผอม

วันหนึ่ง พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์คนนั้น จึงตรัสถามภิกษุว่าเกิดอะไรขึ้น พราหมณ์จึงมีอาการอย่างนั้น? เมื่อทรงทราบถึงสาเหตุ จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า มีใครระลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์นั้นได้บ้าง? พระสาริบุตรเป็นผู้กราบทูลเรื่องที่ท่านระลึกได้ว่า พราหมณ์คนนั้นเคยถวายบิณฑบาตทัพพีหนึ่งที่กรุงราชคฤห์, ทรงยกย่องพระสาริบุตรว่าเป็นคนดี(สัตบุรุษ) เป็นผู้กตัญญูกตเวที และทรงมอบภาระให้พระสาริบุตรเป็นผู้บรรพชาอุปสมบทให้พราหมณ์นั้น

พระสาริบุตรทูลถามว่า ควรจะให้บรรพชาอุปสมบทแก่ราธะด้วยวิธีใด?

การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในคราวนั้นว่า ตั้งแต่นี้ไป ทรงห้ามอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ให้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมแทน แล้วประทานวิธีอุปสมบทดังกล่าวซึ่งมีลำดับวิธีปฏิบัติ ดังนี้

เบื้องต้น ให้ภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งมีความรู้ความสามารถในการนี้เป็นผู้ประกาศให้สงฆ์(ในที่ประชุม)ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

การประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา มีใจความดังนี้

ข้อความตอนที่ 1 เป็นญัตติ คือบอกให้สงฆ์รู้ว่าจะมีการอุปสมบทให้บุคคลคนนี้ และมีอุปัชฌาย์ชื่อนี้ ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วขอให้ดำเนินการอุปสมบท

ข้อความตอนที่ 2-3-4 เป็นการกล่าวย้ำ 3 ครั้งว่า การ

อุปสมบทให้บุคคลคนนี้ โดยมีอุปัชฌาย์ชื่อนี้ ถ้าสงฆ์เห็นชอบก็โปรดนิ่ง ถ้าไม่เห็นชอบก็โปรดทักท้วงขึ้นมา

(ข้อความตอนที่ 2-3-4 นี้เอง คือ "กรรมวาจา" (คำสวดประกาศต่อสงฆ์) บวกกับข้อความตอนที่ 1 คือ "ญัตติ" รวมเป็นคำประกาศ 4 ตอน จึงเรียกว่า "ญัตติจตุตถกรรมวาจา" แปลว่ากรรมวาจาที่มีญัตติเป็นที่ 4)

เมื่อไม่มีเสียงทักท้วงจากสงฆ์ การอุปสมบทก็จบลงด้วยดี

(ในพิธีอุปสมบทปัจจุบัน กรรมวาจานี้ สวดด้วยภาษาบาลีโดยภิกษุรูปหนึ่งดังกล่าว)

ผู้ขออุปสมบท เรียกว่า "อุปสัมปทาเปกขะ"

คำประกาศในกรรมวาจาในระยะแรกๆ ยังหลวมอยู่ มีภิกษุรูปหนึ่งพอได้อุปสมบทแล้ว ไปประพฤติไม่ดีไม่งาม ถูกภิกษุตักเตือนก็แย้งว่า สงฆ์อยากบวชให้เอง ตนไม่ได้ขอบวช มาว่ากล่าวทำไม? พระพุทธองค์จึงทรงเพิ่มข้อความในกรรมวาจาให้มีคำว่า"ผู้อยากจะบวชได้มาขออุปสมบท" หมายความว่า การอุปสมบทจะต้องให้ผู้ที่จะอุปสมบทมีความสมัครใจด้วย ถ้าสงฆ์เห็นว่าคุณสมบัติข้อนี้ไม่มี ก็ทักท้วงได้

นิสัย 4 - เครื่องยังชีพของภิกษุ

ปัจจัย 4 ของภิกษุต่างจากของชาวบ้าน

(87) เรื่องเกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์ (น่าจะเกิดขึ้นในพรรษาที่ 14) มีพราหมณ์คนหนึ่งเห็นภิกษุมีความเป็นอยู่สุขสบายดีทุก

อย่าง เพราะประชาชนตั้งเวรจัดภัตตาหารถวายแก่ภิกษุมิได้ขาด จึงขอบวช. ระยะหนึ่งต่อมา ผู้คนเลิกจัดภัตตาหารถวายอย่างนั้น พวกภิกษุก็ต้องออกบิณฑบาตเลี้ยงชีวิต ภิกษุ(พราหมณ์)รูปนั้นถูกชวนไปบิณฑบาตก็ไม่ยอมไป บอกว่าไม่ได้บวชมาเพื่อยังชีพด้วยบิณฑบาต ถ้าให้บิณฑบาตก็จะสึก. แม้เมื่อได้กราบทูลพระพุทธองค์ เขาก็ยอมรับว่าตนบวชเพราะเห็นแก่ปากท้อง พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ให้อุปสมบทพึงบอกนิสัย 4 แก่ผู้ขอบวช ดังนี้

1. *อาหาร*-ผู้บวชต้องตั้งใจว่า จะออกบิณฑบาตเลี้ยงชีพตลอดชีวิต อาหารที่เขาถวายในโอกาสพิเศษต่างๆ เป็นเพียงส่วนเกิน(อดิเรกลาภ)

2. *ผ้านุ่งห่ม*-ผู้บวชต้องตั้งใจว่า จะใช้ผ้าบังสุกุล(ผ้าที่เขาทิ้งแล้ว)ตลอดชีวิต ผ้าดีๆ อย่างอื่น เป็นเพียงอดิเรกลาภ

3. *ที่อยู่อาศัย*-ผู้บวชต้องตั้งใจว่า จะอาศัยโคนไม้เป็นเสนาสนะตลอดชีวิต ส่วนวิหาร, เพิงพัก, เรือนชั้น, เป็นต้น เป็นเพียงอดิเรกลาภ

4. *ยารักษาโรค*-ผู้บวชต้องตั้งใจว่า จะอาศัยมูตรเน่า(น้ำปัสสาวะ) เป็นยาตลอดชีวิต ส่วนเภสัช 5 คือ เนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย เป็นเพียงอดิเรกลาภ

การบอกนิสัย 4 ห้ามบอกก่อนให้อุปสมบท เพราะเคยมีชายหนุ่มคนหนึ่ง พอได้ฟังว่านิสัย 4 มีอะไรบ้าง ก็เปลี่ยนใจไม่บวช เห็นไปว่า ความเป็นอยู่ของภิกษุน่ารังเกียจ ถ้าภิกษุบอกนิสัย 4 ก่อนให้อุปสมบท เป็นทุกกฏ

ข้อห้ามอื่นๆ ในการอุปสมบท

- ในพื้นที่ที่หาภิกษุได้ง่าย (สมัยนั้น คือมัชฌิมชนบท) ถ้าสงฆ์ไม่ครบ 10 รูป ห้ามให้การอุปสมบท ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

- ภิกษุมีพรรษายังไม่ครบ 10 พรรษา ห้ามให้การอุปสมบท ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ. มูลเหตุเรื่องนี้มาจากพระอุปเสน วังคันตบุตร ตัวท่านเองบวชได้พรรษาเดียว แต่อุปสมบทให้ผู้อื่น ทรงตำหนิว่า แม้แต่ตัวท่านเองก็ยังต้องมีภิกษุอื่นตักเตือนพร่ำสอนอยู่ จึงไม่ควรตั้งตนเป็นอุปัชฌาย์อย่างนั้น

- แม้มีพรรษาครบ 10 แล้ว แต่ภิกษุยังไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะเป็นอุปัชฌาย์ได้ ก็ห้ามอุปสมบทให้คนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ขออุปสมบทมีความรู้ความสามารถ มีการศึกษา ฉลาดหลักแหลมกว่าตน ทรงห้ามอุปสมบทให้แก่เขา ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

ไม่มีอุปัชฌาย์ก็ให้มีอาจารย์

(92) เคยเกิดกรณีอุปัชฌาย์ไปอยู่ที่อื่นก็มี สึกก็มี มรณภาพก็มี ไปเข้ารีตเดียรถีย์ก็มี เป็นเหตุให้ภิกษุไม่มีผู้ทำหน้าที่ตักเตือนพร่ำสอนแนะนำเรื่องกิริยามารยาทต่างๆ เกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุมีอาจารย์ทำหน้าที่แทนอุปัชฌาย์ และผู้เป็นอาจารย์นั้นต้องมีพรรษาตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป

ภิกษุผู้อยู่ในปกครองของอาจารย์ เรียกว่า "อันเตวาสิก"

การไปขออยู่ในปกครองของอาจารย์ เรียกว่า "ขอถือนิสัย"

มีวิธีการเหมือนกับสัทธิวิหาริกขออยู่ในปกครองของอุปัชฌาย์, การปฏิบัติต่ออาจารย์ ที่เรียกว่า "อาจริยวัตร" ก็เหมือนกับอุปัชฌายวัตรทุกอย่าง

การปฏิบัติต่ออันเตวาสิกของอาจารย์ ที่เรียกว่า "อันเตวาสิกวัตร" ก็เหมือนกับสัทธิวิหาริกวัตรทุกอย่าง

การลงโทษและการยกโทษแก่อันเตวาสิก ก็เหมือนการปฏิบัติต่อกันระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริก

ภิกษุโง่กว่าผู้ที่จะเป็นอันเตวาสิก แม้จะมีพรรษาครบ 10 ก็ทรงห้ามเป็นอาจารย์เหมือนกัน

นิสัยระงับ

"นิสัยระงับ" คือการที่ภิกษุไม่มีอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นผู้ปกครองด้วยเหตุต่างๆ, นิสัยระงับจากอุปัชฌาย์เกิดจากสาเหตุ 5 อย่าง คือ

1. อุปัชฌาย์ไปอยู่ที่อื่น
2. อุปัชฌาย์สึก
3. อุปัชฌาย์มรณภาพ
4. อุปัชฌาย์ไปเข้ารีตเดียรถีย์
5. อุปัชฌาย์ขับไล่ไม่ให้อยู่ในปกครอง

นิสัยระงับจากอาจารย์ เพิ่มมาอีก 1 ข้อ คือ

6. อันเตวาสิกกลับไปขอเป็นสัทธิวิหาริกของอุปัชฌาย์ของตนตามเดิม

นิสัย-นิสิต

คำว่า "นิสัย" (หรือ "นิสสัย") ในภาษาวินัยของภิกษุ ต่างจากนิสัยในภาษาไทยโดยสิ้นเชิง. นิสัยในภาษาไทย หมายถึงความประพฤติที่เคยชิน อย่างที่พูดกันว่า ทำจนเป็นนิสัย. ส่วนในทางพระวินัย หมายถึงที่พึ่งที่อาศัย. "การขอนิสัย" หมายถึงการขอพึ่งขออาศัย, ผู้ขอนิสัย เรียกว่า "นิสิต" (ปัจจุบัน หมายถึงนักศึกษาในมหาวิทยาลัย)

นวกะ-มัชฌิมะ-เถระ-นิสัยมุตตกะ

ในทางวินัยสงฆ์ ภิกษุมี 3 ระดับ โดยถือเอาอายุพรรษาเป็นเกณฑ์

พรรษา 1 ถึง 4 คือ"พระนวกะ"

พรรษา 5 ถึง 9 คือ"พระมัชฌิมะ" (ไม่เคยได้ยินเรียกกันด้วยคำนี้)

พรรษา 10 ขึ้นไป คือ"พระเถระ"

พระนวกะต้องถือนิสัย คืออยู่ใต้ปกครองของอุปัชฌาย์อาจารย์ แม้จะมีความรู้ความสามารถเพียงไรก็ตาม

พระมัชฌิมะ ทรงอนุญาตให้พ้นจากนิสัยได้ เรียก

ว่า "นิสัยมุตตกะ" แต่มีเงื่อนไขว่า ต้องมีความรู้ความสามารถพอที่จะรักษาตนได้ ในบาลีกำหนดไว้สูงคือเป็นพระอรหันต์ แต่ภายหลังก็ลดชั้นลงมาจนถึงภิกษุที่สมบูรณ์ด้วยศีลและคุณธรรม(กัลยาณปุถุชน) คือ 1. เป็นผู้มีศรัทธา, หิริ, โอตตัปปะ, วิริยะ, สติ 2. เป็นผู้มีศีล, มีมารยาท(อาจาระ), มีสัมมาทิฐิ, เป็นพหูสูต, มีปัญญา 3. รู้ว่าอะไรเป็นอาบัติ อะไรไม่เป็นอาบัติ อะไรเป็นอาบัติเบา อะไรเป็นอาบัติหนัก และจำปาติโมกข์ได้แม่นยำ (ทั้งนี้ ต้องมีพรรษา 5 ขึ้นไปเป็นสำคัญ อย่างอื่นบกพร่องไปบ้างก็อนุโลม)

พระเถระ แปลว่า "พระผู้ใหญ่" มีคุณสมบัติที่อาจปกครองผู้อื่นได้ ทรงอนุญาตให้เป็นอุปัชฌาย์(ให้อุปสมบท), ให้เป็นอาจารย์(ให้นิสัย), ให้มีสามเณรไว้อุปัฏฐากได้(ให้บวชสามเณรได้)

พระเถระ ได้ชื่อว่า "ปริสุปัฏฐาปกะ" แปลว่า ผู้ปกครองบริษัท, คำว่า "บริษัท" ในที่นี้หมายถึงภิกษุสามเณรในปกครอง

คุณสมบัติของพระเถระ

นอกจากมีพรรษา 10 ขึ้นไปแล้ว พระเถระต้องมีคุณสมบัติของพระมัชฌิมะทุกอย่าง และต้องมี

เพิ่มอีก 2 อย่าง (ต่อจากคุณสมบัติ 3 อย่างของพระมัชฌิมะผู้พ้นจากนิสัยแล้ว) คือ

4. สามารถพยาบาลเอง หรือให้ผู้อื่นพยาบาลสัทธิวิหาริก-อันเตวาสิกผู้อาพาธ ถ้าสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกรุ่มร้อนใจอยากสึก ก็ช่วยได้โดยวิธีทางธรรม และมีความรู้เรื่องอาบัติและวิธีออกจากอาบัติแต่ละอย่าง

5. สามารถฝึกอบรมสัทธิวิหาริก-อันเตวาสิกในเรื่องกิริยามารยาท, ในเรื่องสิกขาบท ซึ่งเป็นหลักแห่งการประพฤติพรหมจรรย์, หรือในเรื่องของพระธรรม-วินัยที่ยิ่งกว่านั้น และถ้าเขามีความเห็นผิด(เป็นมิจฉา-ทิฐิ) ก็ช่วยแก้ไขได้

นิสัยระงับเพราะเห็นอุปัชฌาย์

เรื่องนิสัยระงับ มีอยู่ข้อหนึ่ง คือข้อ 6 (ดูหน้า 217) พระอรรถกถาจารย์แปลว่า "อันเตวาสิกนั้นเห็นอุปัชฌาย์ของเธอ จำได้ว่าเป็นท่าน หรือได้ยินเสียงแล้ว จำได้ว่าเป็นเสียงของท่าน นิสัยก็ระงับแล้ว (ต้องขอนิสัยใหม่)"

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส ทรงเห็นว่า ทำความลำบากให้แก่อาจารย์และ

อันเตวาสิกทั้งสองฝ่ายไม่น้อย ทรงเล่าเรื่องที่ทรงประสบมาเองว่า

"เมื่อครั้งข้าพเจ้ายังเป็นอาจารย์ให้นิสัยอยู่ ถึงคราวที่อันเตวาสิกของข้าพเจ้าได้พบอุปัชฌายะของเธอเข้าพร้อมกันมากรูป เช่นในเวลาอุปัชฌายะของเธอมาในการอุปสมบทผู้อื่น พออุปัชฌายะไปแล้ว ต้องขอนิสัยใหม่ตั้งครึ่งวัน กว่าจะเสร็จ ล่วงเวลาเป็นอันมาก ไม่ช้าก็ถึงวันอุปสมบทผู้อื่นอีก นิสัยระงับและต้องขอกันใหม่ ฝ่ายอันเตวาสิกเห็นอาจารย์ได้ความลำบาก ก็นึกเกรงใจไปเอง ไม่จำเป็นก็มักหลบ ไม่เข้าหน้าอุปัชฌายะ อันเป็นอาการไม่ดี อันที่จริงแม้ในเวลานิสัยระงับ เธอก็อยู่ในปกครองของข้าพเจ้านั่นเอง ต้องขอนิสัยใหม่พอเป็นพิธีเท่านั้น แต่ให้ผลคือความลำบากไม่น้อยเลย คิดดูเหมือนทำเล่น อันเตวาสิกไม่เห็นเป็นการจริงจัง เสียผลในทางปกครอง"

ทรงมีความเห็นใจเรื่องนี้ว่า ถ้าเพียงแค่เห็นหน้าหรือได้ยินเสียงของอุปัชฌาย์ นิสัยไม่น่าจะระงับ น่าจะระงับชั่วคราวเมื่อไปอยู่รับใช้ท่าน เช่น เมื่ออุปัชฌาย์มาค้างคืน อันเตวาสิกลาอาจารย์ไปรับใช้ท่าน แต่เมื่อท่านกลับไปแล้ว นิสัยของอันเตวาสิกนั้นก็กลับมาอยู่ที่อาจารย์อีก โดยไม่ต้องขอนิสัยใหม่

ความหมายก็คือ อันเตวาสิกไปรับใช้อุปัชฌาย์

เพียงชั่วครู่ชั่วยาม ไม่น่าจะทำให้นิสัยระงับ เว้นแต่ลาอาจารย์ไปอยู่กับอุปัชฌาย์เป็นหลายวันหรือเป็นเดือนเป็นปี

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนิสัยระงับข้อ 6 จึงไม่แปลตามคำแปลของพระอรรถกถาจารย์

อาจารย์ 4 ประเภท

ในบาลี คำว่า "อาจารย์" หมายถึงภิกษุผู้รับเป็นที่พึ่งของศิษย์. "ศิษย์" ในที่นี้คือ อันเตวาสิก หรืออันเตวาสี (แปลว่า ผู้อยู่ในสำนัก)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความหมายเดิมในบาลี อาจารย์คือผู้ให้นิสัยแทนอุปัชฌาย์เท่านั้น

แต่ในอรรถกถา อาจารย์มี 4 ประเภทคือ

1. ปัพพชาจารย์-ผู้ให้สรณคมน์เมื่อบรรพชา
2. อุปสัมปทาจารย์-ผู้สวดกรรมวาจาเมื่ออุปสมบท
3. นิสยาจารย์-ผู้ให้นิสัย
4. อุเทสาจารย์-ผู้สอนพระธรรมวินัย

อันเตวาสิก ก็แบ่งประเภทตามนั้น คือ ปัพพชันเตวาสิก(ศิษย์บรรพชา). อุปสัมปทันเตวาสิก(ศิษย์อุปสมบท). นิสยันเตวาสิก(ศิษย์ถือนิสัย). และธัมมันเตวาสิก(ศิษย์เล่าเรียนพระธรรมวินัย)

คุณสมบัติของอุปัชฌาย์

(98-99) คุณสมบัติหลักของอุปัชฌาย์(ซึ่งเป็นผู้ให้อุปสมบท, ให้นิสัย, และสมควรมีสามเณรไว้รับใช้) ที่ขาดไม่ได้เลยคือ ต้องมีพรรษา 10 ขึ้นไป. เมื่ออ่านพระไตรปิฎกในเรื่องนี้ จะพบคุณสมบัติที่แบ่งเป็นกัณหปักษ์และศุกลปักษ์. "กัณหปักษ์" คือด้านลบ(ด้านขาดคุณสมบัติที่ดี) "ศุกลปักษ์" คือด้านบวก(ด้านดี)ของผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ รวมทั้งสิ้นเป็น 16 หมวด คือ ด้านลบ 8 หมวด ด้านบวก 8 หมวด (แต่ในพระบาลีปรากฏเพียง 14 หมวด)

ในที่นี้ จะแสดงเฉพาะด้านบวก 7 หมวดตามที่ปรากฏในบาลี (ส่วนด้านลบก็คือคุณสมบัติอันตรงกันข้าม)

หมวดที่ 1 อุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นอเสขะ
2. ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นอเสขะ
3. ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นอเสขะ
4. ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นอเสขะ
5. ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นอเสขะ

คำว่า "อเสขะ" มีความหมาย 2 อย่างคือ หมายถึงพระอรหันต์ และหมายถึงคุณธรรมของพระอรหันต์

หมวดที่ 2 นอกจากอุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติ 5 อย่างดังกล่าวแล้ว ยังต้องสามารถชักชวนให้คนอื่นมีคุณสมบัติเหล่านั้นด้วย

หมวดที่ 3 อุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. มีศรัทธา(เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ)

2. มีหิริ(ความละอายต่อบาป)
3. มีโอตตัปปะ(ความเกรงกลัวต่อบาป)
4. มีความเพียรไม่ย่อหย่อน(ปรารภความเพียร, ระดมความเพียร)
5. มีสติตั้งมั่น

หมวดที่ 4 อุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. ไม่วิบัติจากศีล
2. ไม่วิบัติจากความประพฤติที่ดีทั่วไป(อาจาระ)และความประพฤติชั้นสูง(อัชฌาจาร)
3. ไม่วิบัติจากทิฐิชั้นสูง
4. เป็นพหูสูต
5. มีปัญญา

หมวดที่ 5 อุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. สามารถพยาบาลเอง หรือให้ผู้อื่นพยาบาลสัทธิวิหาริก หรืออันเตวาสิกผู้อาพาธ
2. สามารถระงับความเร่าร้อนใจของศิษย์ได้
3. สามารถบรรเทาความหงุดหงิด-ความข้องใจของศิษย์ได้
4. รู้อาบัติ
5. รู้วิธีออกจากอาบัติ

หมวดที่ 6 อุปัชฌาย์ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

1. สามารถให้ศิษย์ประพฤติอย่างถูกต้อง (สำเหนียก, ศึกษา) ในเรื่องมารยาทอันดี(อภิสมาจาริกาสิกขา)
2. สามารถแนะนำศีลอันเป็นข้อใหญ่ๆ ที่จำเป็นสำหรับผู้

บวช(อาทิพรหมจริกาสิกขา)

3. สามารถแนะนำในอภิธรรม

4. สามารถแนะนำในอภิวินัย

5. สามารถถ่ายถอนความเห็นผิดที่เกิดขึ้นได้โดยธรรม

หมวดที่ 7 อุปัชฌาย์ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้

1. รู้ว่าอะไรเป็นอาบัติ

2. รู้ว่าอะไรไม่เป็นอาบัติ

3. รู้จักอาบัติเบา

4. รู้จักอาบัติหนัก

5. จำได้คล่องปาก, แยกแยะได้, สวดได้, วินิจฉัยได้ ซึ่งสิกขาบทในปาติโมกข์ ทั้งของภิกษุและภิกษุณี โดยสูตร(หลักการ) โดยอนุพยัญชนะ(รายละเอียด)

อภิสมาจาร-อาทิพรหมจรรย์-อภิธรรม-อภิวินัย

ความหมายของคำทั้ง 4 นี้ จะตื้นหรือลึกเพียงไร ขอฝากไว้ให้ศึกษาและวิเคราะห์กันต่อไป ส่วนอรรถกถา(เฉพาะตอนนี้) ให้ความหมายดังนี้

"อภิสมาจาร"(อภิสมาจาริกาสิกขา) หมายถึงสิกขบท(เกี่ยวกับกิริยามารยาทเล็กๆ น้อยๆ)ที่อยู่นอกสิกขาบทในปาติโมกข์ (ทั้งหมดมีอยู่ในขันธกวรรค)

"อาทิพรหมจรรย์" (อาทิพรหมจริกาสิกขา) หมาย ถึงสิกขาบท(ศีล) 227 ข้อ ของภิกษุ

"อภิธรรม" หมายถึงธรรมที่เกี่ยวกับนามและรูป ซึ่งแจกแจงให้เห็นในรายละเอียด

"อภิวินัย" หมายถึงสิกขาบทในพระวินัยปิฎกทั้งหมด

(วศิน อินทสระ แสดงความเห็นไว้ในหนังสือ *"สิ่งที่ควรเข้าใจกันใหม่เพื่อความถูกต้อง"* ว่า "ในสมัยพระพุทธเจ้า ท่านตรัสเรื่องธรรมกับวินัย ไม่มีคำว่าอภิธรรมหรืออภิวินัย ถ้าจะมีบ้าง ก็อภิวินัยหมายถึงคำอธิบายวินัย อภิธรรมหมายถึงคำอธิบายพระธรรม" และได้ชี้ขาดลงไปว่า วินัยคือตัวบท(สิกขาบท) อภิวินัยคือคำอธิบายวินัยซึ่งมีอยู่ในพระวินัยปิฎกนั่นเอง ธรรมกับอภิธรรมก็มีนัยทำนองเดียวกัน)

ติตถิยปริวาส

อบรมเข้มเดียรถีย์ก่อนให้บวช

(100) เคยมีเดียรถีย์เข้ามาอุปสมบท ซึ่งเมื่อถูกอุปัชฌาย์ว่ากล่าว ก็ขัดขืนไม่เชื่อฟัง แล้วกลับไปอยู่กับพวกเดียรถีย์ตาม

เดิม ภายหลังมาขอบวชกับภิกษุทั้งหลายอีก พวกภิกษุกราบทูลให้ทรงทราบ ทรงตั้งกฎว่า เดียรถีย์จะมาบวช ต้องให้อยู่ปริวาสก่อนเป็นเวลา 4 เดือน เรียกว่า "ติตถิยปริวาส". การให้อยู่ปริวาสคือ จัดฝึกอบรมอย่างเข้ม จนกว่าจะเป็นที่พอใจของภิกษุ

วิธีให้ติตถิยปริวาส มีขั้นตอนดังนี้

1. ให้เปล่งวาจากล่าวไตรสรณคมน์

2. เดียรถีย์เข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเฉวียงบ่า กราบแทบเท้าของภิกษุทั้งหลาย นั่งกระหย่งประนมมือ แล้วกล่าวคำขอติตถิย-ปริวาส มีใจความว่า ตนเคยเป็นเดียรถีย์(ถือลัทธิอื่น) ประสงค์จะอุปสมบท จึงขอปริวาส 4 เดือน (กล่าวอย่างนี้ 3 หน)

3. ภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถรูปหนึ่ง ประกาศต่อสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ขอความเห็นชอบจากสงฆ์

4. ตลอดเวลา 4 เดือน เดียรถีย์นั้นต้องประพฤติตนให้สงฆ์พอใจใน 5 เรื่อง คือ

- ไม่เข้าบ้านเช้าเกินไป และไม่กลับสายเกินไป
- ไม่ไปมาหาสู่กับหญิงแพศยา, สาวแก่แม้หม้าย, กะเทย, หรือภิกษุณี
- มีความขยัน ช่วยเหลืองานการของผู้ประพฤติธรรมด้วยกัน ด้วยความรู้ความสามารถของตน
- สนใจศึกษาพระธรรมวินัย
- ไม่มีเยื่อใยผูกพันอยู่กับเจ้าลัทธิเดิม แต่มีใจเคารพผูกพันอยู่กับพระรัตนตรัยอย่างแนบแน่น

ทั้งหมดนั้น คือเครื่องวัดคุณสมบัติของผู้เคยเป็นเดียรถีย์

ที่สงฆ์จะอุปสมบทให้ ตรัสว่า ถ้าเขาเปลือยกายมา เป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์ต้องหาจีวรให้, ถ้ายังไม่ได้ปลงผม เป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะต้องบอกกล่าว(อปโลกน์)ให้ปลงผมแก่เขา คือมอบหมายให้ใครปลงก็ได้

ชฎิลและชาวศากยะได้สิทธิพิเศษ

ตรัสในตอนท้ายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ชฎิลผู้บูชาไฟเหล่านั้นมาแล้ว พึงอุปสมบทให้ ไม่ต้องให้ปริวาสแก่พวกเธอ ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย! เพราะชฎิลเหล่านั้นเป็นกรรมวาที กิริยาที

"ถ้าชาวศากยะโดยกำเนิด เคยเป็นอัญญเดียรถีย์มา(ขออุปสมบท) พึงอุปสมบทให้ ไม่ต้องให้ปริวาสแก่เธอ ภิกษุทั้งหลาย! เราให้บริหารข้อนี้เป็นส่วนพิเศษเฉพาะหมู่ญาติ"

พระพุทธเจ้าเป็นกรรมวาที (หรือกิริยาที) คือเชื่อในกรรมและผลของกรรม พวกชฎิลก็มีความเชื่อพื้นฐานเป็นอย่างเดียวกันไปกันได้

ส่วนที่ทรงยกเว้นเป็นกรณีพิเศษแก่พวกศากยะ อรรถกถาให้เหตุผลว่า โดยความเป็นพระญาติ แม้พวกเขาเคยบวชอยู่กับเดียรถีย์ ก็จะไม่ใฝ่โทษแก่พระศาสนา ยังจะเห็นพระธรรมวินัย(พระพุทธศาสนา)ว่าเป็นของพระญาติแห่งตน

อันตรายิกธรรม

ห้ามอุปสมบทให้บุคคลต้องห้าม

หมอชีวกโกมารภัจจ์

เรื่องราวเกี่ยวกับหมอชีวก โกมารภัจจ์ เริ่มปรากฏในหัวข้อต่อไปนี้ ส่วนประวัติชีวิตของท่านมีรายละเอียดอยู่ในจีวรขันธกะข้างหน้า

หมอชีวกเริ่มมีบทบาทในการมารักษาพยาบาลพระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลายในปีใด ยากที่จะระบุได้ชัด อาจจะเริ่มตั้งแต่ในพรรษาที่ 2-3-4 ซึ่งเป็นปีที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ช่วงแรก, หรือถ้าช่วงนั้นหมอชีวกยังไม่จบแพทย์จากตักสิลา ก็อาจจะเริ่มมีบทบาทในพรรษาที่ 17 อันเป็นคราวหนึ่งที่พระพุทธองค์ประทับจำพรรษาอยู่ที่วัดเวฬุวัน (ทรงจำพรรษาที่วัดเวฬุวันอีกครั้งหนึ่งในพรรษาที่ 20)

หมอชีวกเข้าเฝ้าถวายการรักษาพระเจ้าพิมพิสารครั้งแรกขณะที่เขายังหนุ่ม เพิ่งจบแพทย์มาใหม่ๆ, เมื่อตอนที่มีบทบาทสำคัญด้านการรักษาพยาบาลภิกษุ ณ กรุงราชคฤห์นั้น ถ้าเป็นคราวที่สงฆ์มีอำนาจในการอุปสมบท (คืออุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม) ก็น่า

จะเป็นพรรษาที่ 17 และน่าจะเป็นคราวเดียวกับที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้าที่ชาวบ้านถวายได้(คือคหบดีจีวร) ซึ่งหมอชีวกขอเป็นพรพิเศษจากพระพุทธองค์ และหากเป็นไปตามข้อสันนิษฐานนี้ ก็แสดงว่าการถืออย่างเคร่งครัดในเรื่องการใช้ผ้าบังสุกุลของภิกษุ มีมาถึงพรรษาที่ 17 นั้น

โรคติดต่อ 5 ชนิด

(101) คราวหนึ่ง แคว้นมคธเกิดโรคติดต่อ 5 ชนิด คือ โรคเรื้อน, โรคฝี, โรคกลาก, โรคมองคร่อ(bronchiectasis-โรคหลอดลมโป่งพองมีเสมหะแห้งอยู่ในช่องหลอดลม ทำให้มีอาการไอเรื้อรัง), และโรคลมบ้าหมู ประชาชนที่ติดโรคดังกล่าว ต่างไปหาหมอชีวก โกมารภัจจ์ ให้ช่วยรักษา หมอชีวกรักษาไม่หวาดไม่ไหว เพราะภารกิจมีมาก งานในหน้าที่เป็นหมอประจำราชสำนักและรักษาพยาบาลภิกษุก็มากอยู่แล้ว ประชาชนก็เลยหาทางออกด้วยการบวชมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ชีวิตรอด ทำให้ภิกษุปกติและหมอชีวกเดือดร้อนไปตามๆ กัน เพราะต้องเลี้ยงดูและรักษาภิกษุเจ็บป่วยเหล่านั้น

มีชายคนหนึ่งติดโรคทั้ง 5 อย่าง เข้าไปบวชเหมือนคนอื่นๆ พอหายจากโรคก็สึก หมอชีวกเห็น จำได้ ถามได้ความว่าที่ออกบวชก็เพราะต้องการได้รับการรักษาโรค, ท่านจึงกราบทูล

พระพุทธองค์ว่า ขออย่าได้ทรงอนุญาตให้บวชคนติดโรคดังกล่าว. ตั้งแต่นั้น ก็ทรงปรามภิกษุทั้งหลายตามที่หมอชีวกทูลขอ ภิกษุใดฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

โรคต้องห้าม

โรค 5 อย่างที่เกิดขึ้นแพร่หลายในคราวนั้น เป็นโรคติดต่อเรื้อรัง คือ

1. *กุฏฐ์*-โรคเรื้อน
2. *คณฺโฑ*-แปลกันว่า "โรคฝี", น่าจะเป็น ฝีดาษ. อีสุกอีใส. และ หัด
3. *กิลาโส*-โรคกลาก (โรคพยาธิ อยู่ในข้อนี้)
4. *โสโส*-โรคมองคร่อ (หืด อยู่ในข้อนี้)
5. *อปมาโร*-โรคลมบ้าหมู

อรรถกถากล่าวถึงโรคประเภท"อปมาโร"ว่า ได้แก่ โรคบ้าเพราะดีกำเริบ และบ้าเพราะถูกผีสิง ทั้งสองอย่างนั้นเรียกว่า "ลมบ้าหมู". อย่างหลังเชื่อกันว่า ถูกมนุษย์คู่เวรเข้าสิง รักษาได้ยาก

มีโรคอีกชนิดหนึ่งคือ "ปาปโรโค"-โรคอันเป็นผลแห่งบาป. อรรถกถามีความเห็นว่า โรคประเภทกาม-โรค หรือโรคอันเป็นผลจากกาม อยู่ในโรคประเภทนี้.

อีกประเภทหนึ่งคือ "ปกฺขหตตา"-โรคอัมพาต
โรคเหล่านี้ถ้ายังรักษาไม่หาย ไม่ควรให้บวช

ราชภัฏ (ทหาร-ตำรวจ-ข้าราชการ)

(102) ปีหนึ่ง เกิดเหตุการณ์ไม่สงบที่ชายแดนแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารมีพระบรมราชโองการให้พวกแม่ทัพนายกองไปปราบปรามพวกก่อเหตุร้าย แม่ทัพนายกองรายงานว่า พวกทหารมือดีหลบหนีไปบวชกันหมด เพราะเห็นว่าการไปรบทัพจับศึกต้องทำบาปทำกรรม ถ้าบวชเป็นภิกษุ ก็ไม่ต้องไปสู้รบฆ่าฟันกับใคร ประพฤติธรรมอย่างเดียว. เรื่องนี้เป็นที่ขัดเคืองแก่พวกมหาอำมาตย์ผู้บังคับบัญชามาก

คนสนองงานหลวงหรือข้าราชการทุกหมู่เหล่า เรียกว่า "ราชภัฏ"

พระเจ้าพิมพิสารตรัสถามคณะมหาอำมาตย์ผู้พิพากษาว่า ภิกษุที่ให้ราชภัฏบวช ควรมีโทษสถานใด? พวกเขากราบทูลว่า สำหรับพระอุปัชฌาย์ต้องถูกตัดศีรษะ อนุสาวนาจารย์(ผู้สวด) ต้องถูกตัดลิ้น ภิกษุผู้ร่วมเป็นองค์สงฆ์ต้องเลาะซี่โครงแถบหนึ่ง (นั่นคือแนวทางกฎหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในสมัยนั้น)

พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นห่วงว่า ถ้าภิกษุไปละเมิดเรื่องนี้ในบ้านเมืองอื่นที่พระราชาไม่นับถือพระรัตนตรัย ก็จะได้รับอาญา

อุกฉกรรจ์ จึงกราบทูลพระพุทธองค์เพื่อไม่ทรงอนุญาตให้อุปสมบทแก่ราชภัฏ

พระพุทธองค์รับสั่งห้ามภิกษุบวชราชภัฏตั้งแต่บัดนั้น ฝ่าฝืน เป็นทุกกฏ

อรรถกถากล่าวถึงทางออกที่ราชภัฏจะบวชได้ว่า ราชภัฏผู้ใด ถวายคืนโภคะ หรือเงินเดือนเบี้ยหวัดแก่หลวง หรือให้บุตรและพี่น้องรับราชการแทน (เท่ากับตัวเองลาออกจากราชการ) หรือได้รับพระบรมราชานุญาตให้บวชได้, อย่างนั้นไม่เป็นไร (กลายเป็นธรรมเนียมในปัจจุบัน ที่ข้าราชการมีการลาอุปสมบทต่อผู้บังคับบัญชาของตน)

โจรและนักโทษ

(103-108) พระองคุลิมาล เป็นต้นเหตุให้ทรงห้ามบวชมหาโจร เพราะคราวที่ท่านบวชนั้น ชาวเมืองตื่นกลัวเป็นที่สุด พวกนักโทษแหกคุกก็ห้ามบวช เพราะเคยมีนักโทษหลบหนีจากเรือนจำไปบวชเป็นภิกษุ ชาวบ้านจำได้ ก็จะไปรุมจับกุม แต่ทำอะไรไม่ได้ เพราะพระเจ้าพิมพิสารเคยมีพระวาจาคุ้มครองภิกษุเอาไว้, และไม่ว่าจะเป็นโจรที่ถูกออกหมายจับหรือบุรุษที่ถูกลงโทษทางอาญา คือถูกเฆี่ยนด้วยหวาย หรือถูกสักหมายโทษในราชอาณาจักรของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อบวชเป็นภิกษุแล้ว ก็ปลอดภัยจากการถูกจับกุมไปลงโทษ เพราะมีราชโองการปกป้องไว้ก่อนแล้ว, แต่ประชาชนก็ทราบทูลพระพุทธองค์ ขออย่าได้ทรงอนุญาตให้บวชคนพวกนั้นอีกต่อไป ทรงห้ามภิกษุตามนั้น ฝ่าฝืน เป็นทุกกฏ

คนมีหนี้ เคยหนีหนี้ไปบวชเหมือนกัน เกิดปัญหาอย่างเดียวกับนักโทษ จึงทรงห้ามบวชให้

(109) ทาสคนหนึ่งหนีไปบวชอยู่กับภิกษุ เจ้านายไปพบเข้า ก็เกิดปัญหาอย่างเดียวกัน ทรงห้ามบวช ฝ่าฝืน เป็นทุกกฏ

จะปลงผมให้ผู้ขอบวช ต้องบอกสงฆ์

(110) บุตรช่างทองคนหนึ่ง เป็นคนศีรษะโล้นอยู่แล้ว เมื่อทะเลาะกับบิดามารดาก็ไปขอบวชอยู่กับภิกษุเลย (โดยไม่ต้องโกนผมอีก) บิดามารดาไปสืบหาในวัด ถามภิกษุว่าเห็นเด็กชายคนนั้นหรือไม่? ภิกษุตอบว่าไม่เห็น (เพราะไม่รู้จริงๆ ว่าเด็กโล้นคนนั้นมาบวชแล้ว ก็ตอบไปตรงๆ ว่าไม่เห็นเด็กหัวโล้น) เมื่อบิดามารดาพบเด็กนั้นเป็นภิกษุอยู่ในวัด ก็หาว่าภิกษุโกหก. ตั้งแต่บัดนั้น พระพุทธองค์จึงทรงให้ภิกษุบอกแก่สงฆ์ก่อนที่จะปลงผมบวชให้ใคร

การโกนผมหรือปลงผม แปลจากคำว่า "ภัณฑุกรรม"

การอุปสมบทให้เด็กชาย 17 คนที่เรียกว่า "สัตตรสวัคคีย์" ซึ่งเป็นต้นเหตุให้ทรงกำหนดอายุผู้อุปสมบท นำมากล่าวถึงอีกในข้อ (111) (ดูในสัปปาณวรรค สิกขาบทที่ 5)

อายุเด็กที่จะบวชเป็นสามเณร

(112) คนในครอบครัวหนึ่งตายกันเกือบหมด เพราะอหิวาตกโรค เหลือแต่พ่อกับลูกน้อย พ่อพาลูกไปบวชอยู่ด้วยกัน ไปบิณฑบาตก็พาเณรน้อยไปด้วย เณรน้อยอ้อนขอกินไปตลอดทาง

ชาวบ้านเห็นก็ค่อนขอดว่า สาวกของพระพุทธองค์ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ สงสัยมีลูกกับภิกษุณี. ในตอนแรกทรงกำหนดอายุเด็กชายที่บรรพชาว่า ต้องมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ภิกษุบวชเด็กอายุต่ำกว่านั้น เป็นทุกกฏ

ต่อมา มีอีกครอบครัวหนึ่งตายกันเกือบหมดเพราะอหิวาตกโรคเหมือนกัน เหลือแต่เด็กชาย 2 คน พวกเขาไม่รู้จะไปไหน เห็นภิกษุที่คุ้นเคยก็วิ่งเข้าหา ภิกษุไล่ให้กลับเข้าบ้าน เด็กก็ได้แต่ร้องไห้ พระอานนท์เห็นเหตุการณ์และรู้ว่าเด็กทั้งสองเป็นลูกของตระกูลอุปัฏฐาก ทั้งอายุก็ยังไม่ถึง 15 ขวบ จะให้บวชเณรก็ไม่ได้ จะทำอย่างไรดี? จึงนำความกราบทูล. พระพุทธองค์ตรัสถามว่าเด็กพอจะไล่กาได้ไหม? พระเถระกราบทูลว่าได้. จึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า แม้เด็กอายุไม่ถึง 15 ขวบ แต่ถ้าโตพอจะไล่กาได้. ก็อนุญาตให้บวชเณรได้

(อรรถกถากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เด็กคนใดนั่งถือก้อนดินด้วยมือซ้าย พร้อมกันนั้นก็สามารถขว้างก้อนดินนั้นไล่กา แล้วตัวเองกินอาหารซึ่งวางอยู่ตรงหน้าได้ นั่นคือเด็กสามารถไล่กาได้. ก้อนดินไล่กา แปลจากคำว่า "กากุฑฺฑปกำ". ความหมายก็คือ เด็กนั้นพอจะรู้เดียงสาแล้ว)

ตามพระวินัย แต่ดั้งเดิมทรงอนุญาตให้ภิกษุรูปหนึ่งมีสามเณรอยู่อุปัฏฐากได้เพียงรูปเดียว มูลเหตุมาจากพระอุปนันทะมีสามเณร 2 รูป. วันหนึ่ง เณรทั้งสองตบตีกัน เมื่อทรงทราบ จึงประทานข้อกำหนดเรื่องนี้

ให้ถือนิสัย 5 พรรษา

ทักขิณาคีรีชนบท

ทักขิณาคีรีชนบท ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าเป็นชื่อของแคว้นหรือเมือง ถ้าเป็นแคว้นก็น่าจะเป็นแคว้นเล็ก อาจจะเป็นแคว้นที่ขึ้นต่อแคว้นมคธ อยู่ถัดจากภูเขาด้านทิศใต้ของกรุงราชคฤห์ อาณาเขตคงจะอยู่ห่างไกลออกไปพอสมควร จึงใช้คำว่า"จาริกไป". และเมื่อภิกษุจะจาริกไป ก็กังวลว่านิสัยที่ถืออยู่กับอุปัชฌาย์อาจารย์อาจจะระงับ แสดงว่าการไป-กลับต้องใช้เวลาพอสมควร พระพุทธองค์ไม่เคยประทับจำพรรษาที่ทักขิณาคีรีชนบท แม้จะมีอารามที่มีชื่อเสียงอย่างทักขิณาคีรีวิหาร ก็เคยแต่ทรงแวะพำนักเป็นครั้งคราว

ถ้าเป็นเมืองก็น่าจะมีอาณาเขตขนาดใหญ่ มีหมู่บ้านหนึ่งชื่อ "เอกนาลา" เป็นหมู่บ้านพราหมณ์. หมู่บ้านนี้ พระพุทธองค์เสด็จผ่านหลายครั้ง ทักขิณาคีรีวิหารก็อยู่ในหมู่บ้านนี้

กลุ่มพระปุราณะที่ไม่รับรองการประชุมสังคายนาครั้งที่ 1 ก็เป็นคณะสงฆ์ในทักขิณาคีรีชนบท และทักขิณาคีรีวิหารนั้นเคยเป็นศูนย์กลางที่ใหญ่มากของคณะสงฆ์หลังพุทธปรินิพพาน. คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึง

ว่า พระสงฆ์สี่หมื่นรูป นำโดยพระมหาสังฆรักขิต เดินทางจากทักขิณาคีรีไปร่วมตั้งฐานรากของมหาสถูปที่เมืองอนุราธปุระในเกาะลังกา

ถ้าทักขิณาคีรีชนบทไม่ใช่แคว้นไม่ใช่เมือง ก็คงเป็นท้องถิ่นห่างไกลแห่งหนึ่ง ที่เรียกว่า"ท้องถิ่นชนบท" หรือ"หัวเมือง" ซึ่งมากไปด้วยภูเขา(คีรี)

(115) เดิมที การถือนิสัยของภิกษุ ทรงกำหนดไว้ 10 พรรษา แต่มีอยู่ปีหนึ่ง พระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลายพำนักอยู่ที่วัดเวฬุวัน ตั้งแต่เข้าพรรษาไปจนหมดฤดูหนาวและฤดูร้อน ไม่มีการจาริกไปที่ไหนเลย ชาวเมืองเห็นอย่างนั้นก็พูดกระทบว่า สงสัยโลกนี้คงคับแคบมืดมิดไปทั่วแล้วกระมัง พวกสมณะจึงไม่ไปไหนกันเลย? พวกภิกษุได้ยิน จึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ทรงถือเสียงประชาชนเป็นเรื่องสำคัญ รับสั่งให้พระอานนท์ไปเปิดประตูวิหารทุกหลัง แจ้งให้ทราบว่า พระองค์จะเสด็จจาริกไปทักขิณาคีรีชนบท ภิกษุรูปใดประสงค์จะตามเสด็จ ก็ขอนิมนต์

พวกภิกษุกล่าวแก่พระอานนท์ว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุถือนิสัยถึงพรรษาที่ 10 และผู้จะให้นิสัยได้ก็ต้องมีพรรษาครบ 10 แล้ว ถ้าพวกตนไปทักขิณาคีรี ก็ต้องถือนิสัยด้วย ไปอยู่ได้ไม่นานก็ต้องกลับมาถือนิสัยกับอุปัชฌาย์อาจารย์อีก ซึ่งเป็นปัญหา เพราะฉะนั้น ถ้าอาจารย์ไปด้วย พวกตนก็ไปได้ ถ้าท่าน

ไม่ไป ก็คงไปไม่ได้

ปรากฏว่า คราวนั้นมีภิกษุตามเสด็จจาริกไม่กี่รูป ด้วยเหตุขัดข้องดังกล่าว. เมื่อเสด็จกลับมาวัดเวฬุวัน พระพุทธองค์ตรัสถามพระอานนท์ว่า เกิดอะไรขึ้น พวกภิกษุจึงออกจาริกน้อย? เมื่อทรงทราบสาเหตุ ได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่า ต่อไปนี้ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ(รักษาตนได้) ถือนิสัย 5 พรรษา ส่วนภิกษุผู้เขลา(ไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะรักษาตนเอง) ให้ถือนิสัยตลอดชีวิต

คุณสมบัติของผู้ถือนิสัย มีทั้งหมด 16 ชุด แบ่งเป็นด้านประกอบด้วยคุณสมบัติ 5 ข้อ 4 ชุด และด้านตรงกันข้าม 4 ชุด. เป็นด้านประกอบด้วยคุณสมบัติ 6 ข้อ 4 ชุด ด้านตรงข้ามอีก 4 ชุด เหมือนการถือนิสัยกับอุปัชฌาย์ ต่างกันแต่เพียงคุณสมบัติข้อที่ 6 ของ 8 ชุดหลัง ที่ระบุว่า ให้มีพรรษาตั้งแต่ 5 พรรษาขึ้นไป

สำหรับภิกษุที่ขาดคุณสมบัติ คือขาดคุณธรรมและความรู้ความสามารถ อรรถกถากล่าวว่า แม้จะมีพรรษา 60-70 ก็ต้องไปขอนิสัยกับภิกษุผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ผู้ซึ่งแม้จะมีพรรษาอ่อนกว่าตนก็ตาม. หมายความว่า ภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่า ก็อาจจะเป็นอาจารย์ของภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าว

สามเณรราหุล

สามเณรอรหันต์

เรื่องราหุลกุมารผนวชเป็นสามเณร มีแง่มุมให้เข้าใจสับสนได้มาก ในเรื่องของปีที่บรรพชาว่าเป็นปีใดแน่? ในชั้นพระบาลีไม่ได้บอกว่าเป็นสามเณรองค์แรก และไม่ได้บอกว่าบวชเมื่อชันษาได้ 7 ปี ทั้งไม่ได้ระบุด้วยว่า ในคราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ และได้ทรงมอบหมายให้บรรพชาแก่ราหุลนั้น เป็นคราวแรกนับแต่ตรัสรู้หรือคราวไหน แต่เนื่องจากเรื่องของราหุลมาปรากฏในพระวินัยปิฎกเล่มแรกๆ จึงชวนให้เข้าใจว่า ราหุลได้บรรพชาตั้งแต่ระหว่างพรรษาที่ 1-2 ของพระพุทธองค์. ถ้าเป็นในช่วงปีนั้น เหตุใดราหุลจึงไม่ได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุเลย และเหตุใดจึงได้บรรพชาด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ซึ่งเป็นวิธีอุปสมบทที่ประทานแก่ภิกษุในช่วงพรรษาแรกๆ?

ประการสำคัญคือ ตามท้องเรื่องในพระบาลีต่อไปนี้ เล่าว่า พระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ แต่เที่ยวกลับระบุว่า เสด็จสู่กรุงสาวัตถี ไปประทับที่วัดเชตวัน. แสดงว่า เหตุการณ์ตอนนี้เกิดขึ้นหลังจากมีวัดเชตวันแล้ว (คือตั้งแต่พรรษาที่ 4) และ

เป็นไปได้ว่าราหุลได้บรรพชาเป็นสามเณรองค์แรก แต่ไม่ใช่เป็นเด็กคนแรกที่ได้บวช โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ใช่ผนวชเมืออายุ 7 ขวบ น่าจะเป็น 15 ขวบแล้ว (ตามที่ทรงกำหนดอายุของสามเณรครั้งแรกสุดว่าต้องมีอายุ15 ขวบจึงให้บรรพชาได้)

เรื่องที่ชวนให้สันนิษฐานกันได้ต่อไปอีกคือ ภิกษุเด็ก 17 รูป ที่เรียกว่า "สัตตรสวัคคีย์" เป็นเหตุให้ทรงกำหนดอายุผู้อุปสมบทว่าต้อง 20 ปีขึ้นไป แสดงว่าราหุลผนวชเป็นสามเณรภายหลังที่มีพวกภิกษุเด็กกลุ่มนั้นแล้ว และภิกษุเด็กเหล่านั้นก็บวชหลังพวกภิกษุฉัพพัคคีย์

ข้อมูลประกอบทั้งหมดนี้ ชวนให้วิเคราะห์ต่อไปอีกว่า เป็นไปได้หรือ ที่การบัญญัติสิกขาบทจะเริ่มมีขึ้นหลังออกพรรษาที่ 12 ? เพราะภิกษุฉัพพัคคีย์กับภิกษุเด็กกลุ่มนั้น ดูเหมือนจะมีอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว (ถ้ามีภิกษุ 2 กลุ่มนี้ ก็ต้องมีผู้ประพฤติเสียหายแล้ว) ในขณะที่เมื่อคราวประทับจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชานั้นมีรับสั่งแก่พระสาริบุตรว่า ภิกษุทั้งหลายยังไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้น เพราะอย่างต่ำก็เป็นโสดาบัน

อย่างไรก็ตาม ความพยายามของอรรถกถา (คัมภีร์มโนรถปูรณี โดยพระพุทธโฆส)และคัมภีร์รุ่นหลังต่อมา ที่ลำดับกาลและสถานที่อย่างนั้น ก็เป็นผล

ดีในแง่ที่ชวนให้ติดตามศึกษาเป็นอย่างยิ่ง, บันทึกทั้งหลาย(บนพื้นสกรีน)ของหนังสือชุดนี้ จะทำหน้าที่ติดตามศึกษา, ตั้งข้อสังเกตและข้อสันนิษฐานไปอย่างนี้ โดยไม่ตัดสินเป็นข้อสรุปเด็ดขาดตายตัว ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ใช้วิจารณญาณของตนเองต่อไป

อนึ่ง ควรจะได้บันทึกไว้ตรงนี้ด้วยว่า ในพระบาลี มีชื่อสามเณรอายุระหว่าง 4-7 ขวบที่ได้เป็นอรหันต์ คือ อายุ 4 ขวบ-สามเณรเอกทีปิยะ, อายุ 5 ขวบ-สามเณรปัญจสีลสมาทานิยะ และสามเณรจันทนมาลิยะ, อายุ 7 ขวบมี 4 รูป คือ 1. สามเณรโสปากะ 2. สามเณรสังกิจจะ 3. สามเณรบัณฑิตะ 4. สามเณรเรวตะ (รวมเป็นสามเณรอรหันต์ 7 รูป)

(118) สู่กรุงกบิลพัสดุ์คราวนั้น พระพุทธองค์ทรงจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปประทับอยู่ที่นิโครธาราม, ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นทรงพระดำเนินไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุทโธทนะเพื่อทรงรับบิณฑบาต ขณะที่ประทับอยู่บนพุทธอาสน์ภายในพระราชนิเวศน์นั้น พระนางยโสธราได้ทรงบอกราหุลกุมารให้ไปทูลขอทรัพย์มรดกจากพระพุทธองค์ในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดา

ราหุลไปยืนที่เบื้องพระพักตร์ กราบทูลคำแรกว่า ข้าแต่พระสมณะ พระฉายา(ร่มเงา)ของพระองค์เป็นสุข (เป็นความรู้สึกเมื่อได้อยู่ใกล้)

พระพุทธองค์มิได้ตรัสกระไร เมื่อทรงพระดำเนินออกจากพระราชนิเวศน์ ราหุลก็เดินตามเสด็จไปข้างหลัง และถือโอกาสนั้นทูลขอทรัพย์มรดกตามที่พระมารดาแนะนำไว้, พระพุทธองค์ทรงสดับคำทูลขอนั้น จึงทรงเรียกพระสาริบุตรมารับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นจงให้ราหุลกุมารบวชเถิด พระเถระทูลถามว่าจะให้บวชด้วยวิธีใด? คราวนั้นเป็นครั้งแรกที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชสามเณรด้วยไตรสรณคมน์ ทรงมอบหมายให้พระสาริบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้

(อรรถกถากล่าวว่า พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้ปลงพระเกศาและถวายผ้ากาสายะแก่พระกุมาร พระสาริบุตรให้ไตรสรณคมน์ พระมหากัสสปะเป็นโอวาทาจารย์, ในการบรรพชาอุปสมบทนั้น อุปัชฌาย์เป็นองค์หลัก ผู้ให้ไตรสรณคมน์คืออุปัชฌาย์ เพราะฉะนั้น จึงถือว่าพระสาริบุตรเป็นอุปัชฌาย์ของสามเณรราหุล)

ห้ามบวชให้คนที่พ่อแม่ยังไม่อนุญาต

คราวก่อน พระพุทธองค์ทรงบวชให้เจ้าชายนันทะ(พระอนุชา ซึ่งประสูติจากพระนางมหาปชาบดีโคตมี) ก่อความทุกข์ความอาลัยเป็นอันมากแก่พระเจ้าสุทโธทนะมาครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อราหุลกุมารไปบวชตามอีก ก็ยังตัดพระทัยไม่ได้ ได้เสด็จไปยังนิโครธาราม ทูลขอพรอย่างหนึ่ง (เมื่อมีใครทูลขอพร พระพุทธองค์มีพระดำรัสเสมอว่า พรอย่างที่ชาวโลกต้องการ พระองค์ทรงเลิกละหมดสิ้นแล้ว)

แต่พรที่พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอในวันนั้น คือพระดำรัสว่า *"เมื่อพระองค์ออกผนวช โยมก็ทุกข์เป็นล้นพ้นครั้งหนึ่ง พอนันทะบวชก็ทุกข์อีกครั้งหนึ่ง ยังราหุลกุมารบวชอีกองค์ ทุกข์ก็ยิ่งมากล้น ความรักบุตรของคนเรานั้น มันเฉือนเข้าไปในเนื้อหนัง เข้าไปเชือดเฉือนถึงเอ็น กระดูก จนไปถึงเยื่อกระดูก ขอเถิดโยมขอประทานพระวโรกาส ขออย่าให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้แก่คนที่บิดามารดายังไม่อนุญาตเลย"*

ตั้งแต่บัดนั้น ก็ทรงห้ามภิกษุบวชให้บุคคลที่พ่อแม่ยังไม่อนุญาต ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

เสด็จจากนิโครธารามครั้งนั้น ทรงจาริกไปยังสาวัตถี เข้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน

ภิกษุมีสามเณรอุปัฏฐากได้หลายรูป

(119) สามเณรราหุล เป็นผู้อุปัฏฐากประจำของพระสาริบุตรในฐานะพระอุปัชฌาย์ และมีอยู่เพียงรูปเดียว เพราะทรงอนุญาตไว้อย่างนั้นในตอนต้น. ต่อมาคราวหนึ่ง ตระกูลอุปัฏฐากของพระสาริบุตรพาเด็กมาขอให้บวชอยู่ด้วย ท่านจะมีสามเณรไว้เพิ่มก็จะขัดต่อพุทธานุญาต จึงนำความเห็นทูลปรึกษา. พระพุทธองค์รับสั่งเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า สำหรับภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ ทรงอนุญาตให้รับสามเณรไว้อุปัฏฐากได้องค์ละ 2 รูป หรือถ้าสามารถจะดูแลตักเตือนพร่ำสอนได้มากกว่านั้น ก็ให้มีเพิ่มได้ (ไม่จำกัดจำนวน)

สิกขาบทของสามเณร

(120) ในการบวชสามเณรตอนแรกๆ ยังไม่มีการบอกสิกขาบทหรือศีลแก่สามเณร เพราะยังไม่มีพุทธานุญาตไว้. สิกขาบทของสามเณรเกิดขึ้นจากความดำริของพวกสามเณรว่า ตนควรจะมีศีลเท่าไร? ควรจะศึกษาปฏิบัติอะไร? ความดำรินี้ ภิกษุทั้งหลายนำเข้ากราบทูล พระพุทธองค์ประทานสิกขาบท 10 ประการให้ภิกษุทั้งหลายมอบให้แก่สามเณร คือ

1. *เว้นจากการฆ่าสัตว์*
2. *เว้นจากการลักทรัพย์*
3. *เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์*
4. *เว้นจากการกล่าวเท็จ*
5. *เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท*
6. *เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล(หลังเที่ยงไปแล้ว)*
7. *เว้นจากการฟ้อนรำ, ขับร้อง, ประโคมดนตรี, ดูการละเล่น อันผิดต่อพรหมจรรย์*
8. *เว้นจากการทัดทรงตกแต่งด้วยดอกไม้, ของหอม, และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง*
9. *เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย*
10. *เว้นจากการรับทองและเงิน*

ลักษณะที่แตกต่างจากสิกขาบทของภิกษุ คือ ไม่ทรงรอให้เกิดเหตุที่เป็นความเสียหายก่อน อย่างที่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่

ภิกษุ และไม่ปรับเป็นอาบัติในแต่ละข้อ แต่ให้มีโทษเป็นอย่างอื่น

โปรดสังเกตว่า ศีล 5 ข้อแรก เหมือนศีล 5 ของชาวบ้านทั่วไป ต่างกันที่ข้อ 3 คือไม่ใช่เพียงห้ามเสพกามที่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น แต่ห้ามไม่ให้มีการร่วมประเวณีโดยประการทั้งปวง (พรหมจรรย์เป็นวิถีชีวิตของนักบวช ชีวิตที่ยังมีการร่วมประเวณีไม่ใช่พรหมจรรย์)

สิกขาบทของสามเณรข้อ 3 และ 6-7-8-9-10 เป็นข้อฝึกฝนอบรมตนของนักบวช ทำให้ความเป็นอยู่หลักๆ ของสามเณรเหมือนกับภิกษุ

เฉพาะข้อ 6-7-8-9-10 เห็นได้ชัดว่า อนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุ แสดงว่า พุทธานุญาตในเรื่องสิกขาบทของสามเณรนั้นเกิดขึ้นภายหลังการบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุ แต่ก็น่าจะเกิดก่อนที่สามเณรราหุลจะมีชันษาครบ 20 ปี (เรื่องนี้ชวนให้มีการศึกษาวิเคราะห์กันต่อไป)

ทัณฑกรรม-บทลงโทษสามเณร

(121) คราวหนึ่ง มีเรื่องสามเณรไม่เคารพยำเกรง ประพฤติไม่เหมาะสมต่อภิกษุทั้งหลาย เมื่อทรงทราบ ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุลงทัณฑกรรมแก่สามเณรได้ ในกรณีสามเณรมีพฤติการณ์ 5 อย่างคือ

1. พยายามทำให้ภิกษุเสื่อมลาภ(ปัจจัย 4)
2. พยายามทำให้ภิกษุเสียหาย คือทำลายด้วยวิธีต่างๆ

3. พยายามให้ภิกษุทนอยู่ไม่ได้ ต้องหนีไปอยู่ที่อื่น
4. ด่าและขู่ภิกษุทั้งหลาย
5. ยุยงภิกษุต่อภิกษุให้แตกกัน

"ทัณฑกรรม" หมายถึง การกำหนดห้าม (เช่น ห้ามเข้าวัด, กักบริเวณไม่ให้ไปไหน เป็นต้น) หรือลงโทษให้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง (เช่นให้ตักน้ำ, ขนฟืน, ขนทราย เป็นต้น)

ทรงมีขอบเขตในการลงโทษสามเณรว่า

ห้ามเข้าอาราม หมายถึงเฉพาะอารามที่สามเณรนั้นอยู่

มีครั้งหนึ่ง ภิกษุลงโทษสามเณรด้วยการห้ามฉันอาหาร ชาวบ้านรู้เข้าก็ตำหนิภิกษุ

ครั้งหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์จับสามเณรไปขังไว้ โดยไม่บอกกล่าวอุปัชฌาย์ของสามเณรก่อน

อีกครั้งหนึ่ง ภิกษุฉัพพัคคีย์เกลี้ยกล่อมเอาสามเณรของภิกษุอื่นไปอยู่ด้วย จนเป็นที่เดือดร้อนแก่ภิกษุทั้งหลายที่ไม่มีสามเณรอยู่รับใช้

ทั้งหมดนี้ ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทำ ฝ่าฝืนเป็นทุกกฏ

นาสนะ-ไล่สึกสามเณร

"นาสนะ" เป็นโทษที่รุนแรงสำหรับสามเณร เทียบเท่ากับอาบัติปาราชิกของภิกษุ, สามเณรของพระอุปนันทะ ชื่อ "กัณฏกะ" เป็นผู้ก่อเรื่องรูปแรก โดยไปข่มขืนภิกษุณีรูปหนึ่ง เป็นเหตุให้ทรงอนุญาตลงโทษอย่างหนักแก่สามเณร คือนาสนะ-ให้สึกออกไป

เมื่อสามเณรประพฤติผิดในเรื่องต่อไปนี้

1-5. ละเมิดสิกขาบท(ศีล)ข้อ 1 ถึง 5

6. กล่าวให้ร้ายหรือดิเตียนพระพุทธเจ้า

7. กล่าวให้ร้ายหรือดิเตียนพระธรรม

8. กล่าวให้ร้ายหรือดิเตียนพระสงฆ์

9. มีความเห็นผิด(มิจฉาทิฐิ)

10. ข่มขืนภิกษุณี (เป็นการละเมิดศีลข้อ 3 ด้วย แม้ร่วมประเวณีกับใครก็ต้องโทษนาสนะอยู่แล้ว)

นาสนะในอรรถกถา

การลงโทษนาสนะแก่สามเณร แม้จะเป็นโทษหนัก แต่อรรถกถาได้กล่าวถึงขั้นตอนการลงโทษไว้ดังนี้

ฆ่าสัตว์ แม้แต่ฆ่ามดดำมดแดงก็ให้นาสนะได้ แต่ไม่ใช่ไล่สึก, โทษคือ เธอเหลือแต่เพียงเพศว่าเป็นสามเณรเท่านั้น อย่างอื่นระงับไปหมด คือสรณคมน์, การถืออุปัชฌาย์, การมีเสนาสนะอยู่อาศัย, ลาภที่เคยได้รับส่วนแบ่งจากสงฆ์ก็ไม่มีสิทธิได้รับ, ถ้ายังทำผิดอยู่อย่างเดิมซ้ำซาก ไม่สำรวมระวังอยู่อีก ให้ไล่สึกได้ แต่ถ้าเธอยอมรับว่าผิดพลั้งไป จะได้แก้ไขปรับปรุงตน

ก็ยังไม่ต้องไล่สึก คงให้นุ่งห่มอยู่อย่างเดิม แต่ให้สรณคมน์ใหม่ ให้ถืออุปัชฌาย์ใหม่. ถ้าให้สรณคมน์ใหม่แล้ว แม้จะไม่ให้สิกขาบทอีก ก็เท่ากับได้สิกขาบท 10 เหมือนเดิม หรือจะให้อีกก็ได้ เพื่อย้ำให้หนักแน่นเข้าไปอีก

สามเณรที่ได้รับสรณคมน์ใหม่อย่างนั้นในวันเข้าพรรษาต้น จะมีสิทธิได้ผ้าจำนำพรรษาสำหรับวันเข้าพรรษา(วัสสูปนายิกา)หลัง. ถ้าเธอรับสรณคมน์ในวันเข้าพรรษาหลัง สงฆ์ก็จะบอกกัน(อปโลกน์)ให้ยกลาภแก่เธอ (คือมีสิทธิได้รับการสงเคราะห์อนุเคราะห์จากภิกษุ)

ลักทรัพย์ สามเณรลักหญ้าเส้นเดียว ก็ให้นาสนะได้

ร่วมประเวณี (อพรหมจรรย์) ไม่ว่าจะร่วมประเวณีทางทวารเบา, ทางทวารหนัก, หรือทางช่องปาก ก็ให้นาสนะได้

กล่าวเท็จ พูดโกหกเพื่อสนุกหัวเราะกัน ก็ให้นาสนะได้

ดื่มน้ำเมา สามเณรรู้แล้วดื่มจึงขาดจากศีล (ภิกษุถึงไม่รู้ ดื่มเข้าก็เป็นปาจิตตีย์)

สำหรับความผิดใน 5 สิกขาบทที่เหลือ ให้ลงโทษเพียงทัณฑกรรม และควรให้ทัณฑกรรมก่อนให้สิกขาบทใหม่ เพื่อจะได้สำรวมระวังต่อไป

กัณฏกนาสนา-ลิงคนาสนา

ในเรื่องการกล่าวร้ายต่อพระรัตนตรัย อรรถกถาชื่อกุรุนที กล่าวว่า หมายถึงการกล่าวคัดค้านพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ (คือพระคุณในบทสรรเสริญว่า "อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ.... สฺวากฺขาโต..., สุปฏิปนฺโน..." เป็นต้น). ครั้งแรกให้ตักเตือนก่อนว่า อย่าพูดอย่างนั้น แต่ถ้าเธอไม่หยุด ไม่เปลี่ยนพฤติการณ์ หลังว่ากล่าวครบ 3 ครั้งให้ลงโทษด้วยกัณฏกนาสนา (อย่างที่ไล่สึกสามเณรกัณฏกะ). เรื่องนี้คัมภีร์มหาอรรถกถาเห็นว่า ถ้าเธอยอมสละความเห็นผิดอย่างนั้นได้ ให้ลงทัณฑกรรมก่อน แล้วชี้ให้เห็นโทษที่ล่วงเกินนั้น. กรณีที่เธอยังปากแข็งปากเสียอยู่อย่างเดิม ให้ลงโทษด้วยลิงคนาสนา (ไล่สึก ไม่ให้อยู่ในเพศสมณะต่อไป)

สามเณรมีมิจฉาทิฐิ ก็มีนัยเดียวกัน

ความผิดระหว่างร่วมประเวณี กับข่มขืนภิกษุณี หนักเบาต่างกัน. กรณีร่วมประเวณี (ละเมิดสิกขาบทข้อ 3) ถ้าภิกษุเห็นว่า ผู้ร่วมประเวณี เมื่อเป็นสามเณรจะสำรวมระวังต่อไปได้ ก็ยังมีสิทธิที่จะอุปสมบทได้. ส่วนสามเณรข่มขืนภิกษุณี เมื่อถูกไล่สึกแล้ว จะขอบรรพชาอีกก็ไม่ได้ จะขออุปสมบทก็ไม่ได้

ภาคผนวก

ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี

แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง

พระไตรปิฎกสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทย

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน

ดรรชนี

นามานุกรม

ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี

สิกขาบทของภิกษุในมหาวิภังค์ มีจำนวน 227 ข้อ (ตามพระสูตรมี 150 ข้อ เพราะไม่รวม"อนิยต 2" และ"เสขิยะ 75" เข้าด้วย) สิกขาบทของภิกษุณีในภิกขุนีวิภังค์ มีจำนวน 311 ข้อ ทั้งหมดนั้นเรียกว่า"สิกขาบทอันมาในปาติโมกข์" หรือ"ปาติโมกขุเทศ". สงฆ์แต่ละฝ่ายจะต้องสวดทบทวนสิกขาบทของตนทุกวันอุโบสถ (14 หรือ 15 ค่ำ) สิกขาบทของภิกษุอันมาในปาติโมกข์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ภิกขุปาติโมกข์" ของภิกษุณีเรียกว่า "ภิกขุนีปาติโมกข์"

ในจำนวนสิกขาบททั้งหมดของภิกษุ 227 ข้อและของภิกษุณี 311 ข้อนั้น ส่วนหนึ่งเป็นสิกขาบทของภิกษุหรือของภิกษุณีฝ่ายเดียว เรียกว่า "อสาธารณสิกขาบท" ส่วนหนึ่งเป็นสิกขาบทที่ตรงกัน ถือปฏิบัติร่วมกัน เรียกว่า "สาธารณสิกขาบท"

เพื่อให้เห็นใจความของสิกขาบททั้งหมด ทั้งของภิกษุและภิกษุณี

ขอประมวลมาเรียงลำดับและจัดเข้าชุดอีกครั้งหนึ่ง ให้เข้าใจง่ายและเห็นชัดขึ้น โดยจะเรียงลำดับสิกขาบทของภิกษุณีเป็นหลัก เพราะมีจำนวนมากกว่าของภิกษุ. ข้อที่พิมพ์ด้วยตัวพื้น คือสิกขาบทของภิกษุณีโดยเฉพาะ (อสาธารณสิกขาบท) **ข้อที่พิมพ์ด้วยตัวเน้น คือสิกขาบทที่ตรงกันกับสิกขาบทของภิกษุ(สาธารณสิกขาบท)**. ส่วนสิกขาบทของภิกษุโดยเฉพาะ (อสาธารณสิกขาบท) จะยกมาเรียงไว้ตอนท้ายของหมวดสิกขาบทแต่ละหมวด

ถ้าเห็นว่า สิกขาบทใดเข้าใจความได้ยาก ขอแนะนำให้พลิกกลับไปอ่านข้อความเต็มๆ ของแต่ละสิกขาบท ซึ่งนอกจากจะถอดคำแปลไว้ค่อนข้างเต็มรูปแล้ว ยังมีเรื่องประกอบให้เห็นความเป็นมาของสิกขาบทด้วย

ภิกขุนีปาติโมกข์ 311 ข้อ

ปาราชิก 8

1. **เสพเมถุน** 2. **ลักของเขาราคา 5 มาสกขึ้นไป** 3. **มีเจตนาฆ่ามนุษย์จนถึงตาย** 4. **อวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริง** 5. ยินดีพอใจกับการถูกบุรุษผู้มีความกำหนัดลูบคลำจับต้องบีบเคล้น (โดยที่ตัวเองก็มีความกำหนัด) 6. ปกปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุณีรูปอื่น 7. เข้าเป็นพวกเดียวกันกับภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม (ถูกขับออกจากหมู่ชั่วคราว) 8. นัดหมายในทางชู้สาวกับบุรุษ

สังฆาทิเสส 17

1. ก่อคดีในโรงศาลกับคฤหัสถ์ 2. อุปสมบทให้หญิงโจร 3. เข้าบ้าน. ข้ามแม่น้ำ. หรือค้างคืนเพียงลำพัง 4. ยกโทษให้ภิกษุณีผู้ถูกสงฆ์

ลงโทษเอง โดยไม่แจ้งให้สงฆ์ทราบ 5. ยินดีพอใจรับอาหารจากบุรุษผู้มีใจเสน่หาในตน 6. มีเจตนาพูดให้ภิกษุณีประพฤติย่อหย่อน 7. พูดดูหมิ่นภิกษุณีอื่นด้วยความโกรธ 8. กล่าวติเตียนสงฆ์เมื่อตนถูกลงโทษโดยถูกต้องชอบธรรม 9. เข้าพวกกันประพฤติเสียหาย 10. ยุยงภิกษุณีชั่วให้ทำชั่วต่อไป **11. ชักสื่อให้ชายหญิงเป็นผัวเมียกัน 12. โกรธแล้วแกล้งโจทภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล 13. โกรธแล้วกุเรื่อง(หาเลศ)โจทภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิก 14. ขวนขวายทำลายสงฆ์ให้แตกกัน 15. เข้าเป็นฝักฝ่ายผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน 16. ว่ายากสอนยาก 17. ประทุษร้ายสกุล (ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธา)**

สังฆาทิเสสของภิกษุมี 13 สิกขาบท อสาธารณสิกขาบทมี 6 ข้อคือ 1. มีเจตนาสำเร็จความใคร่ 2. มีความกำหนัดจับต้องกายหญิง 3. มีความกำหนัดพูดเกี้ยวหญิง 4. พูดชักจูงให้หญิงบำเรอตนด้วยกาม 5. สร้างกุฏิเพื่ออยู่เอง เกินขนาดที่ทรงอนุญาต และไม่ให้สงฆ์กำหนดที่สร้างให้ 6. กุฏิมีเจ้าภาพ สร้างเกินขนาดที่ทรงอนุญาตได้ แต่ภิกษุไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้(จึงเป็นอาบัติ)

นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30

ปัตตวรรค 10 สิกขาบท **1.** ทำการสั่งสมบาตร 2. อธิษฐานผ้าอกาลจีวรให้เป็นกาลจีวร แล้วแจกกันเอง 3. เปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีอื่นแล้วทวงคืน, แย่งคืน, หรือให้คนอื่นแย่งคืน 4. ขอของอย่างหนึ่ง กลับจะเอาอีกอย่างหนึ่ง 5. สั่งซื้อของอย่างหนึ่ง แต่จะเอาอีกอย่างหนึ่ง 6. เขาให้ภิกษุณีสงฆ์แลกของอย่างหนึ่ง แต่ไปเปลี่ยนเอาอีกอย่างหนึ่ง 7. เขาถวายของเพื่อภิกษุณีสงฆ์ แต่ไปเอามาเป็นของส่วนตัว 8. เขาถวายของอย่าง

หนึ่งแก่ภิกษุณีเป็นหมู่คณะ แต่ไปเปลี่ยนเอาของอย่างอื่น 9. เขาถวายของแก่ภิกษุณีเป็นหมู่คณะ แต่ไปเอามาเป็นของส่วนตัว 10. เขาตั้งใจถวายของเป็นส่วนบุคคล แต่ไปเอามาเป็นของตัวเอง

ปัตตวรรคของภิกษุณี 10 สิกขาบท แม้จะมีบางสิกขาบทที่มีความมุ่งหมายเหมือนกัน แต่ข้อความก็ไม่ตรงกับสิกขาบทของฝ่ายภิกษุเสียทีเดียว จึงขอนำมาเรียงไว้ทั้ง 10 สิกขาบท คือ

1. เก็บอดิเรกบาตรไว้เกิน 10 วัน 2. บาตรร้าวไม่ถึง 10 นิ้ว ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา 3. เก็บเภสัช 5 ไว้เกิน 7 วัน 4. แสวงหาผ้าอาบน้ำฝนนอกฤดูกาลที่ทรงกำหนด 5. ให้จีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้ว ภายหลังโกรธ แย่งคืนมาเอง หรือให้คนอื่นไปเอาคืนมา 6. ขอด้ายจากคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณามาทำจีวร 7. บอกช่างทอให้ทอจีวรซึ่งดีกว่าที่คฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณาสั่งให้ทอ 8. เก็บผ้าจำนำพรรษาไว้เกินกาลจีวร 9. เก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในบ้านเกิน 6 คืน 10. มีเจตนาน้อมลาภ(ปัจจัย 4)ที่เขาถวายแก่สงฆ์มาเพื่อตน

จีวรวรรค 10 สิกขาบท 1. ขอผ้าห่มหนัก(สำหรับหน้าหนาว) เกินราคา 4 กังสะ (16 กหาปณะ) 2. ขอผ้าห่มเบา(สำหรับหน้าร้อน) เกินราคา 2 กังสะ **3. เก็บอดิเรกจีวรไว้เกิน 10 วัน 4. อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้เพียงคืนเดียว 5. เก็บผ้าไว้ทำจีวรเกิน 1 เดือน 6. ขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา 7. ขอจีวรในคราวจำเป็น แต่ขอเกินกว่าสำหรับนุ่งห่ม 8. บอกให้คฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา ซื้อจีวรให้ในราคาแพงกว่าที่เขาตั้งใจจะซื้อถวาย 9. บอกให้คฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณารวมทุนกันซื้อจีวรถวายแก่ตัวเอง ในราคาแพงกว่าที่เขาตั้งใจ**

ชื้อ 10. ไปทวงหรือแสดงอาการทวงจีวร ที่เขาออกปากถวาย จนเกินควร

จีวรวรรคของภิกษุมี 10 สิกขาบท อสาธารณสิกขาบทมี 2 ข้อ คือ 1. ใช้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทุบจีวรเก่า 2. รับเอาจีวรซึ่งขอจากภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ (คือแลกเปลี่ยนกันได้)

ชาตรูปรชตวรรค 10 สิกขาบท 1. **ทองและเงิน รับเองก็ตาม ให้คนอื่นรับก็ตาม ยินดี(สาทิเยยฺย)ที่เขาเก็บไว้เพื่อตนก็ตาม 2. ทำการซื้อขายด้วยรูปิยะ 3. ทำการแลกเปลี่ยน(กยวิกฺกยํ) 4. บาตรร้าวไม่ถึง 10 นิ้ว (เกิดรอยแผลที่บาตรไม่ถึง 5 แผล รวมรอยแผลเข้าด้วยกันไม่ถึง 10 นิ้ว) แล้วขอบาตรใหม่ 5. รับประเคนเภสัช 5 แล้วเก็บไว้ฉันเกิน 7 วัน 6. ให้จีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้ว ภายหลังโกรธ ยึดคืนมา หรือให้คนอื่นไปเอาคืน 7. ขอด้ายจากคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา มาทอจีวร 8. บอกให้ช่างหูกทอจีวรให้ โดยจีวรนั้นเป็นชนิดดีกว่าที่คฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณาสั่งไว้ 9. รับผ้าจำนำพรรษาแล้วเก็บไว้เกินกาลจีวร 10. มีเจตนาน้อมลาภสงฆ์มาเพื่อตน**

โปรดสังเกตว่า ข้อ 1, 2, 3 ตรงกับโกสิยวรรคข้อ 8, 9, 10 ของภิกษุ, ข้อ 4, 5 ตรงกับปัตตวรรค ข้อ 2, 3 ของภิกษุ, และข้อ 6, 7, 8, 9, 10 ตรงกับปัตตวรรคข้อ 5, 6, 7, 8, 9, 10 ของภิกษุ (ในพระวินัยปิฎกได้แจกแจงนิสสัคคิยปาจิตตีย์ของภิกษุณีไว้เพียง 12 สิกขาบท และมีเพียงปัตตวรรคและจีวรวรรคเท่านั้น (ข้อมูลเรื่องนี้ได้จากหนังสือ "พระบาฬีพระภิกษุปาติโมกข์" ตามฉบับที่ใช้อยู่ในวัดสุทัศนเทพวราราม)

โกสิยวรรคของภิกษุมี 10 สิกขาบท อสาธารณสิกขาบทมี 7 ข้อ คือ 1. หล่อสันถัดด้วยขนเจียมเจือไหม 2. หล่อสันถัดด้วยขนเจียมดำล้วน

3. หล่อสันถัดใหม่ ใช้ขนเจียมดำเกิน 2 ส่วน 4. ใช้สันถัดยังไม่ถึง 6 ปี แล้วหล่อใหม่ 5. ไม่เอาสันถัดเก่าปนลงในสันถัดที่หล่อใหม่ 6. ถือขนเจียมเดินทางเกิน 3 โยชน์ 7. ใช้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา ให้ซักก็ตาม ให้ย้อมก็ตาม ให้สางก็ตาม ซึ่งขนเจียม

ปาจิตตีย์ 166 (ในพระวินัยปิฎกแจกแจงไว้ 96 ข้อ)

ลสุณวรรค 10 สิกขาบท 1. ฉันกระเทียม 2. ถอนขนในที่แคบ 3. สัมผัสอวัยวะเพศของกันและกัน (ระหว่างภิกษุณีด้วยกัน) ด้วยความกำหนัด 4. สำเร็จความใคร่ด้วยท่อนยาง 5. ล้างช่องคลอดลึกเกิน 2 ข้อองคุลี 6. นั่งปรนนิบัติพัดวีภิกษุซึ่งกำลังฉัน 7. ขอเองหรือใช้ให้คนอื่นขอข้าวเปลือกมาคั่ว, ตำ, หรือหุงเอง หรือให้คนอื่นทำ 8. เทเองหรือให้คนอื่นเทสิ่งสกปรก นอกฝา หรือนอกกำแพง 9. เทเองหรือให้คนอื่นเทสิ่งสกปรกลงบนพืช 10. ไปดูการฟ้อนรำ, การขับร้อง, หรือการประโคมดนตรี

อันธการวรรค 10 สิกขาบท 1. ยืนอยู่ด้วยกันหรือสนทนากัน กับบุรุษสองต่อสอง ในที่มืด 2. ยืนอยู่ด้วยกันหรือสนทนากัน กับบุรุษสองต่อสอง ในที่ลับตา 3. ยืนอยู่ด้วยกันหรือสนทนากัน กับบุรุษสองต่อสองในที่แจ้ง(ที่ลับหู) 4. ยืน, พูด, กระซิบกับบุรุษสองต่อสองในที่ต่างๆ หรือหาเหตุให้เพื่อนภิกษุณีกลับก่อน 5. ไม่บอกลาก่อนกลับจากบ้านเรือนที่ไปฉันอาหาร 6. นั่งหรือนอนบนอาสนะในบ้านเรือน โดยไม่บอกกล่าวเจ้าของบ้าน 7. ปูหรือให้เขาปูที่นั่งที่นอนในบ้านยามวิกาล โดยไม่ได้บอกเจ้าของบ้าน 8. โพนทะนาให้คนอื่นเข้าใจผิด 9. แช่งตัวเองหรือแช่งคนอื่น (พูดคำสาบาน) 10. ทำร้ายตัวเองแล้วร้องไห้

นัคควรรค 10 สิกขาบท 1. เปลือยกายอาบน้ำ 2. ใช้ผ้าอาบน้ำเกินขนาดที่ทรงอนุญาต (เกิน 4x2 คืบสุคต) 3. ไม่เย็บจีวรตามที่รับปาก 4. ไม่ใช้ผ้าสังฆาฏิเกิน 5 วัน 5. ใช้จีวรสลับกับของภิกษุณีอื่น 6. ขัดขวางไม่ให้ภิกษุณีอื่นได้จีวร 7. ห้ามการแจกจีวรตามสิทธิที่เขาจะได้ 8. ให้จีวรแก่ชาวบ้าน, ปริพาชก, หรือปริพาชิกา 9. ทำให้จีวรกาลล่วงเลยไปด้วยความหวังที่ไม่แน่นอน 10. ค้านการเดาะกฐินที่สงฆ์ลงมติแล้ว

ตุวัฏฏวรรค 10 สิกขาบท 1. นอนเตียงเดียวกันสองรูป 2. ใช้ผ้าปูที่นอนและผ้าห่มผืนเดียวกันสองรูป 3. แกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุณีอื่น 4. ไม่ดูแล-ไม่ช่วยเหลือลูกศิษย์(สหชีวินี)ผู้เจ็บไข้ 5. ฉุดคร่าเองหรือให้คนอื่นฉุดคร่าภิกษุณีอื่นออกจากที่อยู่ 6. อยู่คลุกคลีกับคหบดีหรือบุตรคหบดี โดยไม่ฟังคำห้ามปราม 7. เดินทางไกลเพียงลำพังภายในแคว้นที่เสี่ยงอันตราย 8. เดินทางไกลเพียงลำพังนอกแคว้นที่เสี่ยงอันตราย 9. ออกจาริกในพรรษา 10. ออกพรรษาแล้วไม่เดินทางไปไหนเลย

จิตตาคารวรรค 10 สิกขาบท 1. ไปดูโรงละครหลวง, ศาลารูปภาพ, สถานที่หย่อนใจ, พระราชอุทยาน, หรือสระบัว(โบกขรณี) 2. ใช้ดั่งและเตียงอย่างคฤหัสถ์ 3. กรอด้าย 4. ทำงานรับใช้คฤหัสถ์ 5. ไม่ช่วยระงับอธิกรณ์ตามที่รับปาก 6. ให้อาหารแก่ชาวบ้าน, ปริพาชก, หรือปริพาชิกาด้วยมือตน 7. ใช้ผ้าอนามัยคนเดียว 8. ก่อนออกจาริก ไม่มอบหมายที่อยู่ให้ใครดูแล 9. เรียนดิรัจฉานวิชา 10. สอนดิรัจฉานวิชา

อารามวรรค 10 สิกขาบท 1. เข้าไปในวัดที่มีภิกษุ โดยไม่บอกล่วงหน้า 2. ด่าหรือบริภาษภิกษุ(ขู่ภิกษุให้กลัว) 3. ด่าภิกษุณีด้วยกัน 4. ทายกนิมนต์ฉันหรือฉันแล้ว ยังไปฉันที่อื่นอีก 5. หวงตระกูล(กีดกันไม่

ให้ภิกษุณีอื่นไปบ้านเรือนทายก) 6. จำพรรษาในวัดที่ไม่มีภิกษุ 7. จำพรรษาแล้วไม่ปวารณาในสงฆ์สองฝ่าย 8. ไม่ไปฟังโอวาทจากภิกษุ หรือไม่ร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน 9. ไม่ถามวันอุโบสถและไม่ขอโอวาทจากภิกษุ 10. ให้บุรุษทำการรักษาฝีหรือบาดแผลในร่มผ้า เพียงสองต่อสอง

คัพภินีวรรค 10 สิกขาบท 1. อุปสมบทให้หญิงมีครรภ์ 2. อุปสมบทให้หญิงแม่ลูกอ่อน 3. อุปสมบทให้สิกขมานาผู้ยังรักษาศีล 6 ได้ไม่ครบ 2 ปี 4. อุปสมบทให้สิกขมานาซึ่งยังไม่ผ่านการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ 5. อุปสมบทให้เด็กหญิงอายุต่ำกว่า 12 ปี 6. อุปสมบทให้เด็กหญิงซึ่งมีอายุ 12 ปีแล้วแต่รักษาศีล 6 ยังไม่ครบ 2 ปี 7. อุปสมบทให้เด็กหญิงซึ่งมีอายุครบ 12 ปีแล้ว และรักษาศีล 6 ครบ 2 ปีแล้ว แต่ยังไม่ผ่านการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ 8. ไม่อนุเคราะห์เองและไม่ให้ผู้อื่นอนุเคราะห์ลูกศิษย์(สหชีวินี)ซึ่งตนอุปสมบทให้ ถึง 2 ปี 9. อุปสมบทแล้วไม่ติดตามปวัตตินี(อุปัชฌาย์)ของตน ถึง 2 ปี 10. อุปสมบทให้เขาแล้วไม่พาไปไหนเลย หรือไม่ให้คนอื่นพาไปไหนเลย

กุมารีภูตวรรค 13 สิกขาบท 1. อุปสมบทให้หญิงสาวผู้มีอายุไม่ครบ 20 ปี 2. อุปสมบทให้หญิงสาวซึ่งมีอายุครบ 20 ปีแล้ว แต่รักษาศีล 6 ยังไม่ครบ 2 ปี 3. อุปสมบทให้หญิงสาวซึ่งมีอายุครบ 20 ปีแล้ว และรักษาศีล 6 ครบ 2 ปีแล้ว แต่ยังไม่ผ่านการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ 4. เป็นปวัตตินี(อุปสมบทให้คนอื่น)ก่อนอายุพรรษาครบ 12 ปี 5. เป็นปวัตตินีโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งจากภิกษุสงฆ์ 6. ถูกปฏิเสธไม่ให้เป็นปวัตตินีจากสงฆ์ และตนก็รับทราบแล้ว ภายหลังบ่นว่าภิกษุณีสงฆ์ 7. ไม่อุปสมบทให้สิกขมานาเพราะไม่ได้จีวรจากเขา(เห็นแก่ได้) 8. ไม่ยอมอุปสมบทให้

สิกขมานาผู้ติดตามอุปัฏฐาก ตามที่รับปากไว้ 9. อุปสมบทให้สิกขมานาผู้มีเรื่องทางชู้สาวกับบุรุษ 10. อุปสมบทให้ภิกษุณีซึ่งบิดามารดายังไม่อนุญาต 11. อุปสมบทให้สิกขมานาโดยที่สงฆ์ไม่พร้อมเพรียง (ถอดความจากคำบาลีว่า "ปาริวาสิยฉนฺททาเนน") 12. อุปสมบทให้สิกขมานาทุกปี (ปีละ 1 รูป) 13. อุปสมบทให้สิกขมานา 2 รูป (ในปีที่มีสิทธิให้อุปสมบท-ปีเว้นปี)

ฉัตตุปาหนวรรค 13 สิกขาบท 1. ใช้ร่มและรองเท้า (เว้นแต่อาพาธ) 2. เดินทางโดยยาน (เว้นแต่อาพาธ) 3. ใช้เข็มขัดรัดเอว 4. ใช้เครื่องประดับของสตรี 5. ใช้เครื่องประทิ่นกลิ่นหอม 6. ใช้เครื่องอบร่ำ 7. ให้ภิกษุณีด้วยกันนวดฟั้น 8. ให้สิกขมานานวดฟั้น 9. ให้สามเณรีนวดฟั้น 10. ให้หญิงชาวบ้านนวดฟั้น 11. ไม่ขอโอกาสก่อน นั่งข้างหน้าภิกษุ 12. ไม่ขอโอกาสก่อน ถามปัญหากะภิกษุ 13. เข้าบ้านโดยไม่ใช้ผ้ารัดอก

รวมเป็น 96 สิกขาบท (ที่ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก)

มุสาวาทวรรค 10 สิกขาบท **1. พูดปด 2. พูดเสียดแทง 3. พูดส่อเสียด 4. สอนธรรมแก่อนุปสัมบัน โดยให้กล่าวพร้อมกับตน 5. นอนในที่มุงที่บังเดียวกันกับอนุปสัมบัน เกิน 3 คืน 6. นอนในที่มุงที่บังเดียวกันกับบุรุษ(เป็นอาบัติตั้งแต่คืนแรก) 7. แสดงธรรมแก่บุรุษเกิน 5–6 วาจา (อุตฺตริฉปฺปญฺจวาจาหิ) 8. บอกอุตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน 9. บอกอาบัติปาราชิกหรือสังฆาทิเสสของภิกษุณีอื่นแก่อนุปสัมบัน 10. ขุดเองหรือให้ผู้อื่นขุดแผ่นดิน**

ภูตคามวรรค 10 สิกขาบท **1. พรากภูตคาม(พืชอยู่กับที่) 2. พูดเฉไฉให้สงฆ์ลำบากในการไต่สวน 3. โพนทะนาหรือบ่นให้เจ้าหน้าที่สงฆ์**

ซึ่งทำการโดยชอบธรรม 4. ทิ้งของสงฆ์(เช่นเตียง, ตั่ง)ไว้ที่กลางแจ้ง ไม่เก็บเองหรือไม่มอบหมายให้ใครเก็บ 5. ไม่เก็บที่นอนของสงฆ์หลังจากใช้แล้ว 6. แกล้งนอนเบียดแทรกให้ภิกษุณีอื่นทนอยู่ไม่ได้ 7. ฉุดคร่าเองหรือให้ผู้อื่นฉุดคร่าภิกษุณีอื่นออกจากกุฏิสงฆ์ 8. นั่งหรือนอนทับเตียงหรือตั่งที่อยู่ข้างบน(จนพังลงมาทับภิกษุณีข้างล่าง) 9. โบกฉาบวิหารเกิน 3 ชั้น 10. รดเองหรือให้คนอื่นรดหญ้าหรือดิน ด้วยน้ำมีตัวสัตว์

โภชนวรรค 10 สิกขาบท 1. ไม่อาพาธ ฉันอาหารในโรงทาน 2 วันดิดกันขึ้นไป 2. ฉันอาหารเป็นหมู่(คณโภชน์) ในคราวที่ไม่มีเหตุจำเป็น 3. รับบิณฑบาตเกิน 3 บาตร 4. ฉันของเคี้ยวของฉัน(ขาทนียะ-โภชนียะ) หลังเวลาเที่ยง(วิกาล) 5. ฉันอาหาร(ขาทนียะ-โภชนียะ) ที่รับประเคนไว้และเก็บไว้ค้างคืน 6. ฉันอาหารที่ไม่ได้รับประเคน 7. ชวนภิกษุณีอื่นไปบิณฑบาตด้วยกัน แล้วไล่เธอกลับก่อน (เพราะคิดจะทำเรื่องไม่ดีไม่งาม) 8. นั่งแทรกแซงในบ้านเรือน (ทำให้เจ้าของบ้านเสียการเสียงานเสียความรู้สึก) 9. นั่งในห้องสองต่อสองกับบุรุษ(ในที่ลับตา) 10. นั่งในที่แจ้งกับบุรุษสองต่อสอง(ในที่ลับหู)

จาริตตวรรค 10 สิกขาบท 1. รับนิมนต์ฉันแล้วไปที่อื่น โดยไม่บอกลาภิกษุในวัด 2. ขอปัจจัย 4 เกินกำหนดเวลาที่เขาปวารณา 3. ไปดูกองทัพจะออกรบ โดยไม่มีกิจจำเป็น 4. จำเป็นต้องอยู่ในกองทัพ แต่อยู่เกิน 3 วัน 5. ระหว่างอยู่ในกองทัพด้วยเหตุจำเป็น ไปดูเขารบกัน, ไปดูเขาตรวจพล, หรือไปดูเขาจัดกระบวนทัพ 6. ดื่มสุราเมรัย 7. จี้เส้นภิกษุณีด้วยกัน 8. ลงเล่นน้ำ 9. ไม่เชื่อฟังคำตักเตือนเมื่อละเมิดพระวินัย 10. พูด(หลอน)ให้ตกใจกลัว

โชติวรรค 10 สิกขาบท 1. **ไม่อาพาธและไม่มีเหตุจำเป็น ก่อไฟผิงเองหรือให้ผู้อื่นก่อให้ 2. ไม่มีเหตุจำเป็น ไม่ถึง 15 วัน อาบน้ำ (สำหรับภาคกลางหรือมัธยมประเทศของชมพูทวีปสมัยพุทธกาล เช่น แคว้นมคธ แคว้นโกศล เป็นต้น) 3. ได้จีวรมาใหม่ ไม่ทำจุดเครื่องหมาย(กัปป-พินทุ)ไว้ที่จีวร ก่อนใช้ 4. วิกัปจีวร(ทำให้จีวรมีสองเจ้าของ) แก่ภิกษุก็ดี ภิกษุณีก็ดี สิกขมานาก็ดี สามเณรก็ดี สามเณรีก็ดี, เมื่อจะใช้จีวรนั้นไม่ถอนวิกัปก่อน 5. เล่นซ่อนของกัน 6. มีเจตนาฆ่าสัตว์ 7. บริโภคน้ำทั้งที่รู้ว่ามีตัวสัตว์ 8. รื้อฟื้นอธิกรณ์ที่ตัดสินไปแล้วโดยถูกต้องชอบธรรม 9. ทั้งๆ ที่รู้ ก็ชวนกันเดินทางไกลกับพวกเกวียนต่างผู้เป็นโจร(หรือพวกหนีภาษี) 10. กล่าวคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า**

ทิฏฐิวรรค 10 สิกขาบท 1. **คบภิกษุณีผู้กล่าวคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า (โดยการร่วมอยู่ร่วมกิน) 2. เกลี้ยกล่อมสามเณรีที่ถูกภิกษุ-ณีอื่นนาสนะ(ไล่ออกจากวัด)แล้ว เพราะโทษที่กล่าวคัดค้านคำสอนของพระพุทธเจ้า เอามาอยู่รับใช้กินอยู่ด้วยกัน 3. ถูกภิกษุณีอื่นว่ากล่าวเพราะละเมิดสิกขาบท ก็พูดผัดเพี้ยน(หลบเลี่ยง)ว่าขอศึกษาดูก่อน 4. ขัดขวางการท่องการสวดปาติโมกข์ 5. ต้องอาบัติแล้วแกล้งพูดว่าเพิ่งรู้ (แกล้งทำไม่รู้) 6. โกรธทำร้ายร่างกายภิกษุณีอื่น 7. แสดงอาการคุกคาม (เช่นเงื้อมือจะตบตี)ภิกษุณีด้วยกัน 8. โจทภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติสังฆา-ทิเสสที่ไม่มีมูล 9. แกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุณีด้วยกัน 10. แอบฟังความภิกษุณีทะเลาะกัน (โดยไม่มีเหตุอันสมควร)**

ธรรมิกวรรค 10 สิกขาบท **1. มอบฉันทะให้ภิกษุณีสงฆ์ แล้วบ่นว่าภายหลัง 2. ลุกออกไปโดยไม่มอบฉันทะ ขณะที่สงฆ์กำลังพิจารณา**

ตัดสินเรื่องราวที่เกิดขึ้น 3. ร่วมประชุมกับสงฆ์ซึ่งเห็นชอบให้จีวรแก่ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งแล้ว ภายหลังเอามาบ่น ว่าให้กันตามใจชอบ 4. น้อมลาภที่เขาถวายแก่สงฆ์มาให้บุคคล(ด้วยความจงใจ) 5. เห็นของมีค่าของคฤหัสถ์ตกอยู่ เก็บเองก็ตาม ให้คนอื่นเก็บก็ตาม (เว้นแต่ของนั้นตกอยู่ในวัด เก็บไว้ให้เจ้าของได้ ถ้าไม่เก็บก็เป็นอาบัติทุกกฏ) 6. ให้เขาทำกล่องเข็มด้วยกระดูก, งาช้าง, หรือเขาสัตว์ 7. ให้เขาทำเตียงหรือตั่งสูงเกินกำหนดที่ทรงอนุญาต(สูงเกิน 8 นิ้วสุคตไม่รวมแม่แคร่) 8. ให้เขาทำเตียงหรือตั่งยัดด้วยนุ่น 9. ให้เขาทำผ้าปิดฝีกว้างยาวกว่าที่ทรงอนุญาต (ยาวเกิน 4x2 คืบสุคต) 10. ให้เขาทำจีวรเท่าสุคตจีวรหรือใหญ่กว่า (สุคตจีวรมีขนาด 9x6 คืบสุคต)

สรุปว่า ปาจิตตีย์ของภิกษุณีจัดเป็นหมวดหรือวรรคได้ 16 หมวด คือ 1. ลสุณวรรค 10 สิกขาบท 2. อันธการวรรค 10 สิกขาบท 3. นัคควรรค 10 สิกขาบท 4. ตุวัฏฏวรรค 10 สิกขาบท 5. จิตตาคารวรรค 10 สิกขาบท 6. อารามวรรค 10 สิกขาบท 7. คัพภินีวรรค 10 สิกขาบท 8. กุมารีภูตวรรค 13 สิกขาบท 9. ฉัตตุปาหนวรรค 13 สิกขาบท (ทั้งหมดนี้ทรงบัญญัติตามเหตุที่ภิกษุณีก่อขึ้น ซึ่งปรากฏอยู่ในภิกขุนีวิภังค์ รวม 96 สิกขาบท อีก 70 สิกขาบททรงบัญญัติโดยอนุโลมตามปาจิตตีย์ของฝ่ายภิกษุ)

ปาจิตตีย์ของภิกษุมี 92 สิกขาบท อสาธารณสิกขาบทมี 22 ข้อ คือ

1. *มุสาวาทวรรค 10 สิกขาบท (ไม่มีอสาธารณสิกขาบท)*
2. *ภูตคามวรรค 10 สิกขาบท (ไม่มีอสาธารณสิกขาบท)*
3. *โอวาทวรรค 10 สิกขาบท เป็นอสาธารณสิกขาบททั้ง 10 ข้อ คือ*

1. ไม่ได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ สอนภิกษุณี 2. สอนภิกษุณีหลังอาทิตย์ตกดิน 3. เข้าไปสอนภิกษุณีถึงที่อยู่ 4. กล่าวให้ร้ายภิกษุผู้สอนภิกษุณี 5. ให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ 6. เย็บเองหรือให้เขาเย็บจีวรแก่ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ 7. ชวนกันเดินทางไกลกับภิกษุณี 8. ชวนภิกษุณีโดยสารเรือลำเดียวกัน 9. ทั้งที่รู้ ก็ฉันอาหารที่ภิกษุณีแนะนำให้เขาถวาย 10. นั่งหรือนอนในที่ลับตากับภิกษุณีสองต่อสอง

4. โภชนวรรค 10 สิกขาบท มีสาธารณสิกขาบท 4 ข้อ คือ 3. รับนิมนต์ฉันแล้ว ไปฉันที่อื่น 5. กำลังฉันอยู่และไม่รับประเคนอาหารอีก(ห้ามภัต) แต่เมื่อลุกไปแล้ว ก็ยังฉันอีก 6. หาเรื่องปรับอาบัติภิกษุที่ฉันแล้วฉันอีก 9. ขอโภชนะอันประณีตจากคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณาเอามาฉัน

5. อเจลกวรรค 10 สิกขาบท มีสาธารณสิกขาบท 1 ข้อ คือ 1. ให้อาหารแก่นักบวชนอกศาสนาด้วยมือตน

6. สุราปานวรรค 10 สิกขาบท (ไม่มีสาธารณสิกขาบท)

7. สัปปาณวรรค 10 สิกขาบท มีสาธารณสิกขาบท 3 ข้อ คือ 4. ทั้งที่รู้ ก็ปกปิดอาบัติปาราชิกหรือสังฆาทิเสสของภิกษุอื่น 5. ทั้งที่รู้ ก็เป็นอุปัชฌาย์อุปสมบทให้คนมีอายุไม่ถึง 20 ปี 7. ชวนหญิงเดินทางไกลด้วยกัน

8. สหธรรมิกวรรค 12 สิกขาบท (ไม่มีสาธารณสิกขาบท)

9. รัตนวรรค 10 สิกขาบท มีสาธารณสิกขาบท 4 ข้อ คือ 1. ไม่ได้รับการนัดหมายก่อน เข้าไปในห้องที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน 3. เข้าบ้านในเวลาวิกาล โดยไม่บอกลาภิกษุอื่นในวัด 7. ให้เขาทำผ้าปูนั่ง(นิสีทนะ) เกินขนาดที่ทรงอนุญาต (2x2 1/2 ชายด้านละ 1 คืบโดยคืบสุคต) 9. ให้

เขาทำผ้าอาบน้ำฝน เกินขนาดที่ทรงอนุญาต(6x2 1/2 คืบ โดยคืบสุคต)

ความตรงกันระหว่างสิกขาบทของภิกษุ กับสิกขาบทของภิกษุณี หมายถึงตรงกันโดยลักษณะเนื้อหา ปรับเปลี่ยนแต่บุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ภิกษุ, ภิกษุณี, สิกขมานา, สามเณร, สามเณรี, บุรุษ, สตรี เช่นสิกขาบทของภิกษุกล่าวว่า นั่งในที่ลับตากับสตรีสองต่อสอง สิกขาบทของภิกษุณีปรับเปลี่ยนเป็น "นั่งในที่ลับตากับบุรุษสองต่อสอง" เป็นต้น

ปาฏิเทสนียะ 8

ปาฏิเทสนียะของภิกษุณีต่างจากของภิกษุโดยสิ้นเชิง คือ 1. ไม่อาพาธ ขอเนยใสมาฉัน 2. ไม่อาพาธ ขอน้ำมันมาฉัน 3. ไม่อาพาธ ขอน้ำผึ้งมาฉัน 4. ไม่อาพาธ ขอน้ำอ้อยมาฉัน 5. ไม่อาพาธ ขอปลามาฉัน 6. ไม่อาพาธ ขอเนื้อมาฉัน 7. ไม่อาพาธ ขอนมสดมาฉัน 8. ไม่อาพาธ ขอนมส้มมาฉัน

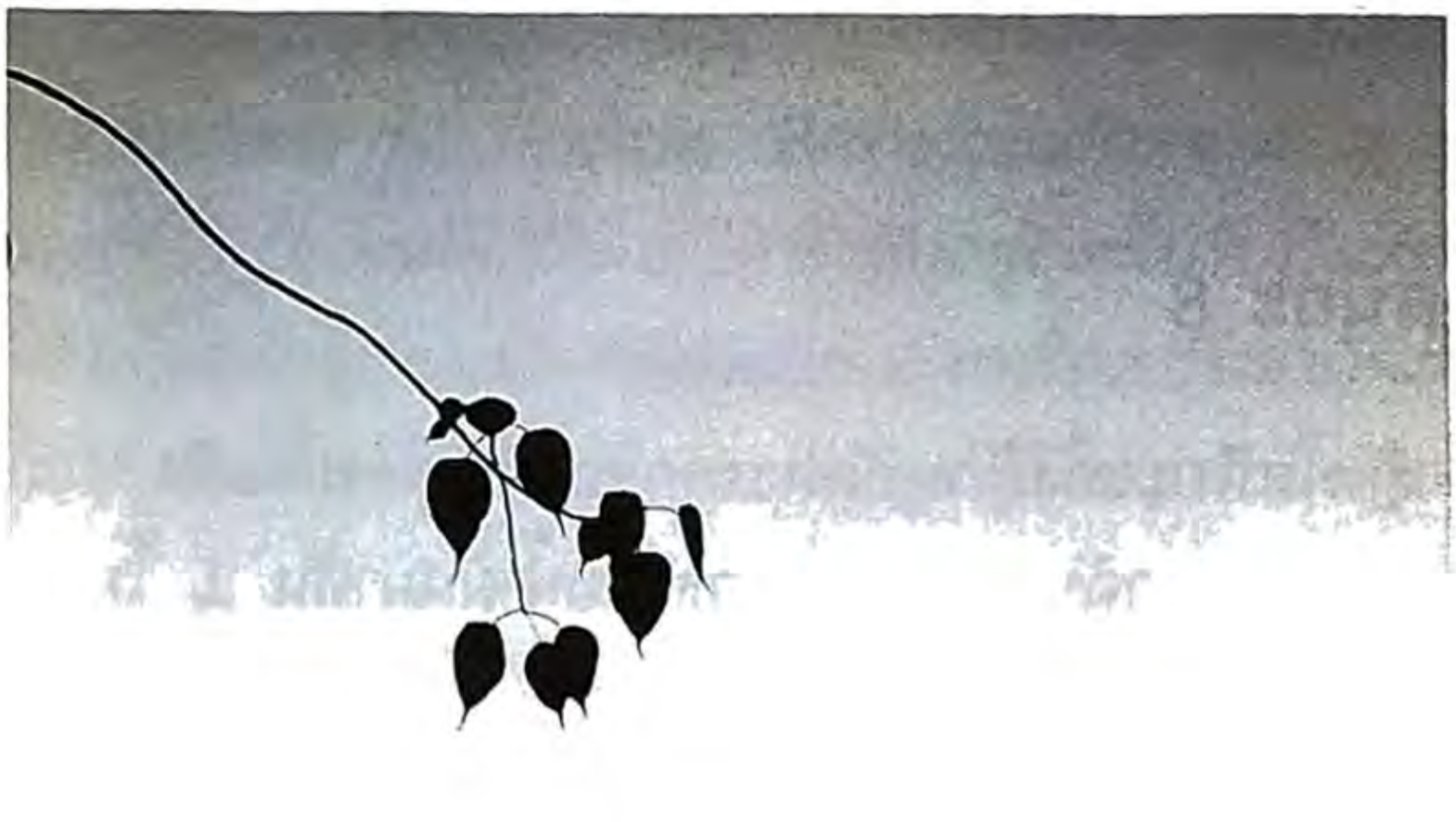
แท้จริง โภชนะอันประณีต(ปณีตโภชนะ) มี 9 อย่างคือ เนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย, ปลา, เนื้อ, นมสด, นมส้ม: ปาฏิเทสนียะของภิกษุณีไม่นับเนยข้น(นวนีตะ)เข้าด้วย อาจจะเป็นเพราะไม่เคยมีภิกษุณีทำผิดเกี่ยวกับเนยข้นให้ทรงบัญญัติสิกขาบท

ปาฏิเทสนียะของภิกษุมี 4 สิกขาบทคือ 1. รับอาหารจากมือภิกษุณีผู้มิใช่ญาติด้วยมือตนมาฉัน 2. มีภิกษุณีมาสั่งให้ทายกถวายสิ่งนั้นสิ่งนี้ ไม่ไล่นางออกไป 3. ไม่อาพาธและเขาก็ไม่ได้นิมนต์ รับอาหารฉันในบ้านที่สงฆ์ประกาศว่าเป็นครอบครัวเสขะ 4. อยู่ในเสนาสนะป่าเปลี่ยว ไม่อาพาธรับอาหารที่ทายกไม่ได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้ามาฉัน

เสขิยะ 75 อธิกรณสมถะ 7

เสขิยะ (พระไตรปิฎกเรียกว่า "เสขิยธรรม") และอธิกรณสมถะ(วิธีระงับอธิกรณ์) ทั้งของภิกษุและภิกษุณี มีจำนวนสิกขาบทเท่ากัน และมีข้อความตรงกันทุกข้อ

(โปรดสังเกตว่า "อนิยต 2" ของภิกษุณี ไม่มี)

แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง

พระไตรปิฎกสยามรัฐ

การศึกษาและจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ได้ยึดถือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฏกํ) ซึ่งเป็นฉบับภาษาบาลีอักษรไทยเป็นหลัก. พระไตรปิฎกชุดนี้ พิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. 2470 (ต้นรัชกาลที่ 7) กรรมสิทธิ์ในการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 44 ตอนที่ 3 วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2470 ดังนี้

ประกาศพระราชทานกรรมสิทธิหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฏฐแก่มหามกุฏราชวิทยาลัย

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ผู้จัดการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฏฐ ได้

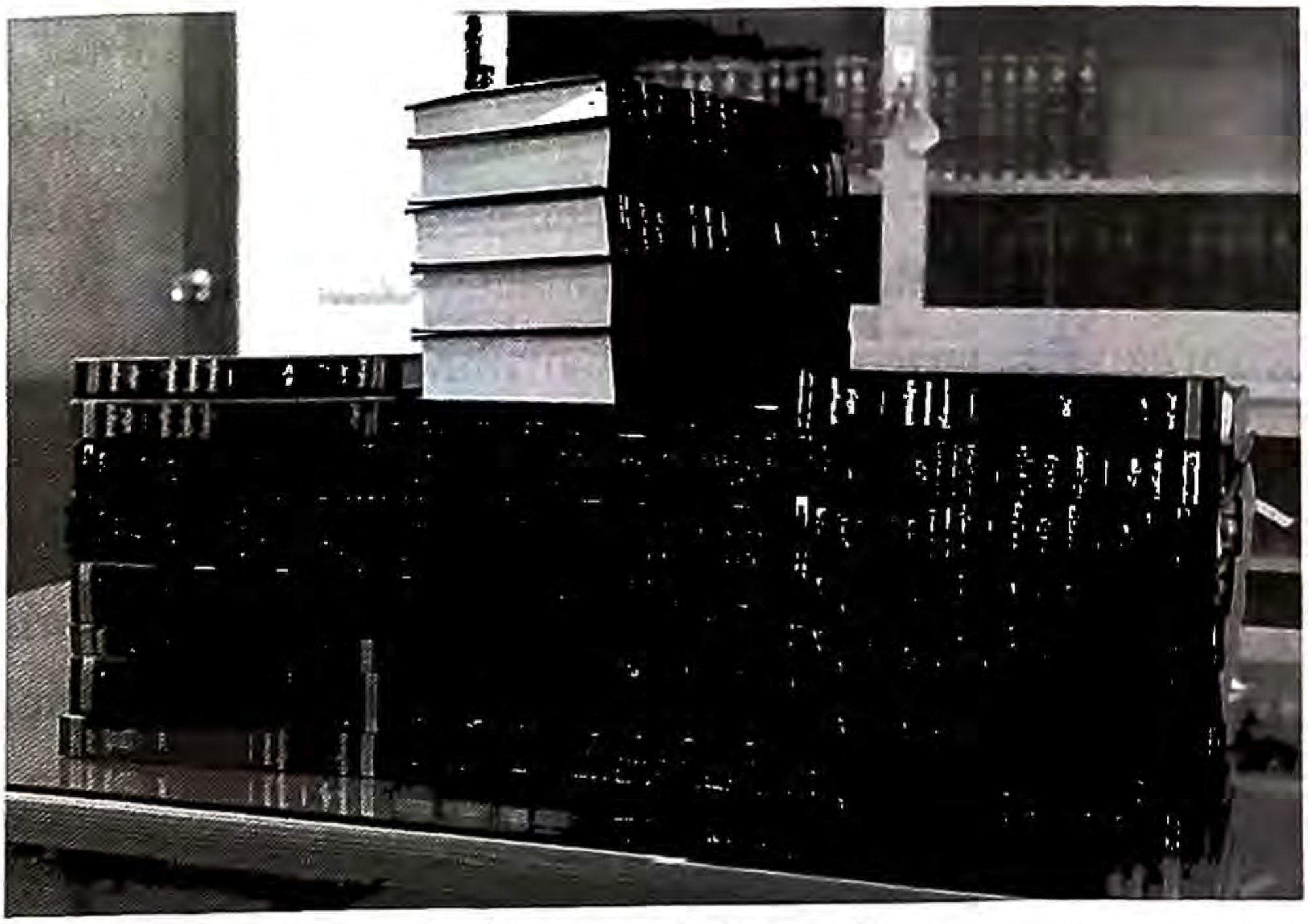
ทำหนังสือขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้มหามกุฏราชวิทยาลัย มีกรรมสิทธิ์ในหนังสือพระไตรปิฎกที่กล่าวนามมาแล้ว

ทรงพระราชดำริเห็นว่า มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นสำนักกลางแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นผู้รักษาฉบับพระบาลีมิให้วิปลาศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้มหามกุฏราชวิทยาลัยมีกรรมสิทธิ์ในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฏฐ และได้สิทธิต่างๆ ตามพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์หนังสือจงทุกประการ

ประกาศมา ณ วันที่ 14 เมษายน พุทธศักราช 2470 เป็นปีที่ 3 ในรัชกาลปัตยุบัน

เหตุที่ได้ชื่อว่า *"พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฏฐ"* หรือ *"สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกํ"* ก็เพราะหนังสือชุดนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงเป็นประมุขบริจาคพระราชทรัพย์ในการสร้าง และโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทวยราษฎรชาวสยาม ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาส บริจาคทรัพย์โดยเสด็จในพระราชกุศลนั้น ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกจึงขนานนามพระไตรปิฎกนี้ว่า "สฺยามรฏฺฐสฺส เตปิฎกํ"- พระไตรปิฎกสยามรัฐ (พูดอย่างปัจจุบันคือ "พระไตรปิฎกประเทศไทย" หรือ "พระไตรปิฎกฉบับของไทย")

พระไตรปิฎกสยามรัฐนี้มีจำนวน 45 เล่มตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2470, เดิมทีกำหนดว่าจะมี 42 เล่ม เท่าจำนวนต้นฉบับที่มีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2436 (ส่วนที่พิมพ์เป็นเล่ม จำนวน 39 เล่ม) แต่พบว่า ยังขาดตกอยู่หลายคัมภีร์ ทั้งในพระสุตตันตปิฎกและในพระอภิธรรมปิฎก, พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรี-

พระไตรปิฎกบาลีฉบับสยามรัฐ

นฤนาถ ผู้จัดการพิมพ์จึงรับใส่เกล้าฯ กำหนดใหม่เป็น 45 เล่ม (ไม่ใช่กำหนดตามจำนวน 45 พรรษาของพระพุทธเจ้า). (ข้อมูลเรื่องนี้ บันทึกไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 44 หน้า 3927)

คณะผู้ชำระพระไตรปิฎกเพื่อจัดพิมพ์ครั้งนั้น มีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นประธาน ประกอบด้วยพระราชาคณะอีก 8 รูป คือ 1. พระญาณวราภรณ์(สุจิตต) วัดบวรนิเวศวิหาร 2. พระสาสนโสภณ(ญาณวร) วัดเทพศิรินทราวาส 3. พระธรรมปาโมกข์(จัตตสัลล) วัดมกุฏกษัตริยาราม 4. พระธรรมดิลก (สุมนนาค) วัดอรุณราชวราราม 5. พระธรรมโกศาจารย์(อุตตม) วัดราชาธิวาส 6. พระธรรมไตรโลกาจารย์(เขมจารี) วัดมหาธาตุ 7. พระธรรมปิฎก(ติสส-

ทัตต) วัดพระเชตุพน 8. พระเทพมุนี(กิตติโสภณ) วัดเบญจมบพิตร

สิ่งที่มีการแก้ไขในงานพิมพ์ครั้งนั้นคือ เปลี่ยนใช้จุดพินทุ (.) แทนวัญชการและยามักการ, จัดวรรคตอนใหม่, และใช้เครื่องหมายประกอบให้เป็นอย่างเดียว(อย่างที่เห็นในปัจจุบัน) ตามแบบที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประทานไว้ในการพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกภาษาไทย

หนังสืออีกชุดหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาและจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ คือหนังสือแปลพระไตรปิฎกสยามรัฐและอรรถกถา ของมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ชื่อชุดหนังสือ กระจายไปตามปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก ลงท้ายว่า"และอรรถกถา"ทุกเล่ม, เช่นเล่ม 1 *"พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา"* ดังนี้เป็นต้น หนังสือชุดนี้มี 91 เล่ม เนื้อหานอกจากเป็นคำแปลพระไตรปิฎกสยามรัฐแล้ว แต่ละกัณฑ์แต่ละพระสูตรยังตามด้วยอรรถกถาแปลด้วย ปริมาณของหนังสือจึงเพิ่มเป็นทวีคูณของพระไตรปิฎกสยามรัฐ

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลชุดนี้ มหามกุฏราชวิทยาลัยพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 โดยเริ่มดำเนินงานและทยอยพิมพ์ในปีนั้น และมีหลักการในการทำงานดังนี้

1. นำเอาพระสูตรและอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นๆ มาพิมพ์เชื่อมต่อกันไป เพื่อช่วยให้ท่านที่ไม่เข้าใจข้อความในพระสูตร สามารถหาคำตอบได้จากอรรถกถาในเล่มเดียวกัน

2. เนื่องจากพระวินัยปิฎกเป็นเรื่องราวของพระภิกษุสามเณร โดยเฉพาะอรรถกถาพระวินัย ได้แปลกันมากแล้ว, พระอภิธรรมปิฎกก็ได้แปลแพร่หลายแล้วพร้อมทั้งอรรถกถา แต่มีการศึกษากันในวงจำกัด การทำงานในคราวแรก จึงเริ่มที่พระสุตตันตปิฎกก่อน โดยเริ่มตามลำดับนิกาย

3. ในการแปลนั้น กำหนดให้ข้อความเป็นภาษาไทยมากที่สุด ในขณะเดียวกันก็ต้องมองเห็นศัพท์ภาษาบาลีด้วย เพื่อช่วยให้คนที่ไม่ศึกษาภาษาบาลีอ่านเข้าใจ และนักศึกษาภาษาบาลีได้หลักในการสอบทานเทียบเคียง

4. คณะกรรมการผู้ทำงานได้คัดเลือกท่านที่มีความชำนิชำนาญในภาษาบาลี มีความรักงาน มีความเสียสละ พร้อมที่จะทำงานเพื่อเป็นพุทธ-บูชา

5. ผลงานที่จะพิมพ์ขึ้นมาตามลำดับนั้น พยายามหาท่านผู้ใจบุญช่วยเสียสละรับเป็นเจ้าภาพในการพิมพ์แต่ละเล่ม เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วจัดจำหน่ายด้วยราคาเกินทุนที่ใช้พิมพ์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพื่อให้ผู้มีความสนใจทั่วๆ ไปสามารถซื้อหาไปอ่านได้

งานแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยนั้น มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรี-อยุธยาเป็นราชธานี, ในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็โปรดเกล้าฯ ให้แปลไว้มาก ต่อๆ มาก็มีการแปล แต่ส่วนใหญ่มีแต่การแปลพระสูตร และต่างคนต่างแปลต่างสำนวน จนกระทั่งในรัชกาลที่ 8 เมื่อ พ.ศ. 2483 สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม ทรงดำริว่าควรจะได้มีพระไตรปิฎกไทยแปลเป็นภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ครบถ้วน ได้

มีการนำเสนอเพื่อกราบทูลขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ ในที่สุด กระทรวงธรรมการก็ได้ดำเนินการเรื่องนี้ตั้งแต่ต้น มีการแต่งตั้งกรรมการแปลขึ้นมาคณะหนึ่ง ประกอบด้วยคณะกรรมาธิการพิจารณาการแปล (พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นประธาน). กรรมการกองแปล (พระสุธีรวรคุณ (ธีร์ ปุณฺณโก) วัดจักรวรรดิราชาวาส เป็นหัวหน้ากอง). กรรมการกองธุรการ (อธิบดีกรมธรรมการ เป็นหัวหน้ากอง) การแปลพระไตรปิฎกตามโครงการนี้ เริ่มขึ้นตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2483

ลักษณะงานแปลคราวนั้น มี 2 ส่วน คือ

1. แปลโดยอรรถ (มุ่งเอาใจความให้เข้าใจได้ แต่ก็รักษารูปบาลีทุกประการ) พระไตรปิฎกที่ใช้แปลคือ "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" ผลงานแปลส่วนนี้ สำหรับพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ (สมัยนั้นเรียกว่าสมุด) ให้ชื่อว่า "พระไตรปิฎกภาษาไทย"

2. แปลโดยสำนวนเทศนา สำหรับพิมพ์ลงใบลานเป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่า "พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง"

ได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยขึ้นทูลเกล้าฯ ในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. 2488 จำนวน 3 เล่ม (ได้ปิฎกละ 1 เล่ม) กับตำนานพระไตรปิฎกอีก 1 เล่ม. หลังจากนั้น งานจัดพิมพ์ก็ชะงักอยู่ระยะหนึ่งเนื่องจากเกิดภาวะสงคราม แต่งานแปลก็ยังดำเนินต่อไป ส่วนพระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง ได้เริ่มจัดพิมพ์ลงใบลานตั้งแต่ พ.ศ. 2489 เสร็จสมบูรณ์เมื่อพ.ศ. 2492

การตั้งจำนวนหนังสือให้สื่อความหมายอะไรบางอย่าง ดูเหมือนจะเริ่มมีขึ้นในคราวจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงลงในใบลานนี้เอง

คือจำนวนคัมภีร์ใบลานชุดนี้มีทั้งสิ้น 1,250 กัณฑ์ เท่ากับจำนวนพระอรหันตสาวก 1,250 รูปในคราวจาตุรงคสันนิบาตวันมาฆบูชา, และพระไตรปิฎกภาษาไทยที่จะจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ก็ตั้งจำนวนไว้ที่ 80 เล่ม เท่ากับจำนวนพระชนมายุ 80 ปีของพระพุทธองค์

ปีพ.ศ. 2495 รัฐบาลมีดำริจะจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษในปี 2500 คณะสังฆมนตรีจึงเสนอไปยังกระทรวงวัฒนธรรมขอให้รัฐบาลอุปถัมภ์จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยที่ทำค้างอยู่. รัฐบาลรับจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้จนจบบริบูรณ์เป็นพระไตรปิฎกภาษาไทย 80 เล่ม เล่มละ 2,500 จบ ภายในปี พ.ศ. 2499 ทันงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษพอดี

พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระไตรปิฎกอีกฉบับหนึ่งของไทย ชื่อ"พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" จัดทำโดยคณะกรรมการในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับบาลีใช้ชื่อว่า"มหาจุฬาเตปิฎกำ" พิมพ์ด้วยอักษรไทยเช่นเดียวกับพระไตรปิฎกสยามรัฐ. ฉบับแปลเป็นไทย ชื่อ "พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย"

พระไตรปิฎกชุดดังกล่าวใช้เวลาตรวจชำระและจัดพิมพ์ต่อเนื่องกันมานานถึง 35 ปี เสร็จสมบูรณ์พิมพ์เป็นเล่มครบ 45 เล่ม เมื่อปี พ.ศ. 2535 ตรงกับปีเฉลิมฉลองพระชนมพรรษา 5 รอบ(60 พรรษา) ของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

การจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ส่วนที่มุ่งมั่นเป็นพิเศษคือ มีการสอบทานเทียบเคียงระหว่างพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ เช่น พระไตรปิฎกฉบับของอินเดีย, ลังกา, พม่า, โรมัน(ของสมาคมบาลีปกรณ์ กรุงลอนดอน) เป็นต้น

มีการปรับปรุงตัวอักษร, วรรคตอน, ย่อหน้า, ทำเชิงอรรถ, และทำปทานุกรมท้ายเล่ม กล่าวได้ว่าเป็นหนังสือที่ทำให้พระไตรปิฎกของไทยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่วนที่ต่างกันอย่างชัดเจนกับพระไตรปิฎกสยามรัฐคือ การใส่เลขข้อไม่ตรงกัน การอ้างอิงพระไตรปิฎก 2 ชุดนี้ จะต่างกันเมื่ออ้างเลขข้อและเลขหน้า

พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน

หนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยที่นับว่าแพร่หลายและผ่านตาผู้คนมากที่สุด เห็นจะได้แก่"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน" ซึ่งจัดทำโดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ (ป.ธ.9) เพราะมีการจัดพิมพ์แล้วกว่าสิบครั้ง คิดเป็นจำนวนเล่มกว่าแสนเล่มแล้ว ลักษณะเนื้อหา เป็นการย่อความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี(สยามรัฐ) 45 เล่ม ปัจจุบันพิมพ์จำหน่ายโดยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ความมุ่งหมายของผู้จัดทำ ปรากฏอยู่ในคำนำเมื่อพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2501 ว่า ต้องการเห็นพุทธศาสนิกชนชาวไทยได้อ่านพระไตรปิฎกจบโดยได้ประโยชน์ในขณะเดียวกัน 4 ประการ คือ

1. รู้ความหมายและความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกตั้งแต่ต้นจนได้พิมพ์ขึ้นเป็นอักษรไทย พร้อมทั้งวิธีการจัดหมวดหมู่ในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน

2. รู้เรื่องที่น่าสนใจ ซึ่งได้เลือกนำมาแปลไว้เป็นตอนๆ เพื่อให้เห็นแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ปิฎก

3. รู้ความย่อในพระไตรปิฎกแต่ละเล่มทั้งหมด 45 เล่ม เป็นการย่อที่พยายามให้ได้สาระสำคัญ

4. ได้อ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์ของไทย เพื่อทราบความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกในประเทศไทย เป็นเอกสารซึ่งรวบรวมไว้เพื่อให้ค้นได้สะดวกไม่กระจัดกระจาย

ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของหนังสือนี้ จึงมีทั้งความรู้เรื่องพระไตรปิฎก, ข้อความน่ารู้จากพระไตรปิฎก, ความย่อแห่งพระไตรปิฎก, และภาคผนวกว่าด้วยเอกสารทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับการชำระ, การจารึก, และการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย

เดิมทีเป็นหนังสือ 5 เล่มจบ มาพิมพ์รวมเป็นเล่มเดียวจบในปี 2521-2522 เสร็จสมบูรณ์ในปี 2523

เหตุผลที่ตั้งชื่อหนังสือว่า "พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน" นั้น ผู้จัดทำได้กล่าวไว้ในคำนำเล่ม 1 ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก ดังนี้

"...ต้องการทำงานชิ้นนี้ให้เป็นสมบัติสำหรับประชาชนให้มากที่สุด เพราะพระไตรปิฎกนั้น มีข้อความพิสดารมากถึง 45 เล่มขนาดใหญ่ แม้แต่ผู้รู้ภาษาบาลีเองก็หาตัวผู้อ่านจบได้ยาก ถ้าใช้วิธีย่อความให้ได้สาระสำคัญไว้ให้ครบทุกเล่ม ก็จะเหมือนได้อ่านเองจบเล่มใหญ่ แล้วตัดลัดเก็บใจความที่สำคัญไว้ได้

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน นี้ ไม่ได้มุ่งเพียงทำให้ง่ายให้สะดวกสำหรับประชาชนเท่านั้น ยังปรารถนาจะนำประชาชนให้มีความรู้เข้าหาพระไตรปิฎกอีกประการหนึ่งด้วย คือถ้าเป็นท้องนิทานเป็นเรื่องเล่า จะพยายามทำให้เข้าใจง่าย แต่ถ้าเป็นหลักวิชาก็จะคงรูปศัพท์ให้เห็นแล้วแปลไว้ หรือทำคำอธิบายกำกับไว้ในวงเล็บ หรือในเชิงอรรถด้านล่างของหน้ากระดาษ สำนวนทางศาสนาบางคำก็จะคงไว้บ้าง เป็นการจูงประชาชนให้คุ้นกับศัพท์หรือสำนวนทางศาสนาพอสมควร"

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กฎหมาย 231

กรรม 181, กรรมวาจา 32, 213, 221, กรรมวาจาที่มีญัตติเป็นที่สี่ 213, กรรมวาที 181, 227

กรรมกร 50, กรรมการกองแปล 269, กรรมการกองธุรการ 269

กรรมาธิการ-คณะกรรมาธิการพิจารณาการแปล 269

กรอด้าย 92, 256

กรานกฐิน 85, 86

กลาก 229, 230

กองทัพ 260

กล่าวติพวกภิกษุณีกันเอง 97

กล่าวเท็จ 243, 247

กล่องเข็ม 261

กตัญญูกตเวที 212

กษัตริย์สุขุมาลชาติ 7

กฐิน 31, 208, เดาะกฐิน 85, 86, 256, ขัดขวางสงฆ์เดาะกฐิน 86, คัดค้านการเดาะกฐิน 87,

กนิษฐภคินี 186

กสิณสมาบัติ 169

กลิ่น 183

กหาปณะ 60, 64, 69, 253

ก่อความร่ำคาญ 256, 261

ก่อคดีในโรงศาลกับคฤหัสถ์ 251 ก่อไฟ 179, ก่อไฟในโรงบูชาไฟ 176, ก่อไฟผิง 260

ก้มศีรษะ 147

ก้อนหินกลิ้งชนให้หม้อน้ำแตก 28

กะเทย 226

กระซิบที่ข้างหู 78

กระดูก 242, 261

กระเทียม 70, 71, 72, 255, กระเทียมแดง 71, กระเทียมที่ห้ามภิกษุณีฉัน 71, กระเทียมเขียว 71, กระเทียมเหลือง 71, ขอกระเทียมจนเขาเดือดร้อน 70

กระบือ 118

กระเบื้องรองเช็ดเท้า 53

กระยาหารมื้อแรกนับตั้งแต่ตรัสรู้ 136

กระอักเลือด 196

กังสะ 69, 253, เพียงราคา 4 กังสะเป็นอย่างมาก 69

กัณฑ์ 268

กัณหปักษ์ 222

กัณฐกนาสนา 248

กัดคำข้าว 21

กับ 16, 17, 19

กัปปพินทุ 260

กัมพล(ผ้าขนสัตว์) 68, 69

กัลยาณปุถุชน 218

กากุฑปกำ 234

กางร่ม-ผู้ฟังธรรมยังกางร่มอยู่ 24

กาม 170, 230, กามสุข 152, กามสุขัลลิกานุโยค 151, กามคุณ 129,

กามาวจร 170,

กามตัณหา 129,

กามภพ 129, 188,

กามโรค 230, คุณ

ประโยชน์ในการออกจาก
กาม 156, ชักจูงให้หญิง
บำเรอตนด้วยกาม 252,
แดนกาม 161
กาย 183, กายสัญเจตนา
127, กายสังขาร 127,
กายวิญญาณ 127, 184
การกสงฆ์ 52
กาลจีวร 253, 254
กาสายะ 159, 163, 209,
241
กาแฟ 65
กำยาน 114
กำลัง 10 ประการ 190
กำเนิดภิกษุณี 38
กำหนัด 134, กำหนัดจับ
ต้องกายหญิง 252,
กำหนัดพูดเกี้ยวหญิง
252
กิจ-ทุกกึ่งเดือน กิจ 2 อย่าง
ที่ภิกษุณีต้องทำต่อภิกษุ
สงฆ์ 99, กิจธุระต่างๆ
ที่สงฆ์จะต้องทำ 31,
กิจกรรมส่งเสริมการอยู่
ร่วมกัน 99, 257
กิจจาธิกรณ์ 31
กิริยาที 181, 227
กิริยามารยาทในการรับ
บิณฑบาตและฉันอาหาร
7, กิริยามารยาทในเวลา
เข้าบ้าน 7 กิริยาที่ภิกษุ
ควรประพฤติในเวลาเข้า
บ้าน 8, กิริยาท่าทาง
องอาจ 67
กิลาโส 230
กิเลส 161, กิเลสมาร 161,
กิเลสดุจน้ำฝาด 133,
กิเลสผูกมัด 188
กิโลเมตร 6, 140, 143,
165, 181, 147
กุฏุจ์ 230
กุฏิมีเจ้าภาพ 252
กุมารีภูตวรรค 104, 106,
107, 108, 109, 110,
111, 112, 257, 261
กุมารีภูตา 61, 104,
กุมารีภูตา (นางสาว)
105
กุลธิดา 106, 107
กุเรื่อง 252
เกล้าผมเป็นมวย 166
เกวียน 89, 90, 113,
เกวียนต่าง 260
เก้าเขิน 81
เก้าอี้ 113
เกี่ยวข้องกัน-ความเกี่ยวข้อง
กันระหว่างภิกษุกับภิกษุ-
ณี 95
แกง 16, 18, 19
แก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ 31
แกล้งก่อความไม่สำราญให้แก่
ภิกษุณี 88, แกล้งทำ
ไม่รู้ 260
แกว่งแขนโดยธรรมชาติ 13

ข

ขนดอันตรวาสก 200
ขนเจียม 255 ขนในที่ลับ
72, ขนในที่แคบ 255
ขมา-ขอขมา 123
ขวนขวาย-ไม่ช่วยเหลือ
(และ)ไม่ขวนขวายเพื่อให้
ผู้อื่นช่วยเหลือ 88
ขอ-ขอข้าวเปลือกมาคั่ว ตำ
หรือทุบเอง หรือให้คน
อื่นทำ 255, ขอของ
อย่างหนึ่งกลับจะเอาอีก
อย่างหนึ่ง 252, ขอด้าย
253, ขอบาตรใหม่ 253,
254, ขอโอวาท 257,
ขอเอามาเป็นของส่วนตัว
65, 66
ของส่วนตัว 253
ของสดเขียว 30, 76
ของฉัน 53, ของเคี้ยว
53, ของเป็นเดน 75,
76
ข่มขืน 52, 89, 100, 245,
248
ข้อองคุลี 74
ข้องแวะกับบุรุษ 109
ขันธกะ 8, 123

ขันธกวรรค 224
ขันธมาร 161
ขันธ์ห้า 129, 155, 161
ขันน้ำ 75
ขับร้อง 243 ,255
ขับไล่ 123
ขับออกจากหมู่คณะ-กระบวนการลงโทษในระหว่างถูกขับออกจากหมู่คณะ 47, 46, 47
ขัมภกวรรค 14
ชาทนียะ-โภชนียะ 3, 259
ข้ามแม่น้ำ 252
ข้าราชการ 231, ข้าราชการถูกปลดออกจากราชการ 75
ข้าว 16, 17, 18, 21, 67, ข้าว (หรืออาหาร) ยังอยู่ในปาก 21, ข้าวสาร 66, ข้าวสาลี 68, ข้าวกล้า 30, 90, ข้าวต้ม 65, ข้าวเจ้า 67, ข้าวเหนียว 67, 68, ข้าวเปลือก 75, ข้าวโพด 68
ขื้นชื่อในทางเสื่อมเสีย 56
ขุดแผ่นดิน 259
ขู่ 96, 257
เขต 500 ชั่วชนู 6
เข็มขัด 113, 258
เขียงเท้า 25
เขาสัตว์ 261
เข้าบ้าน 251
เข้าเป็นพวก 251
แข้ง 9
โขมพัสตร์ 69
ไข้ 24, 25, 26, 27, 29, 204, 256

ค

คณโท 230
คณโภชน์ 259
คดีความ 31
คนธรรพ์ 171
คบเพลิง 76
ครุธรรม 8 ประการ 39
ครู 192
คฤหัสถ์ 9, 87, 94, 112, 158, 256, 261, 262, คฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่คนปวารณา 19, 253, ทำงานรับใช้คฤหัสถ์ 92
คลายกำหนัด 155, 182
คลุกคลีกับเด็กหนุ่ม 109
คลุมศีรษะ 26
คหบดี 50
คหบดีจีวร 229
คอก 197
คัดค้านคำสอน 43, 260
คัมภีร์เทศนา 270
คัมภีร์รุ่นหลัง 239
คัพภินีวรรค 100, 101, 102, 103, 104, 257, 261
ค้านมติสงฆ์ 86
ค้าง-ค้างโดยฉันทะ 110, 111, ค้างโดยที่ประชุม 110, ค้างโดยราตรี 110, ค้างโดยอัชยาศัย 110, 111, ค้างแรมในบ้าน 15, ค้างคืนเพียงลำพัง 252
คาวุต 6,
ค้ำกาย 14
คั่ว 75
คาถา 160
คานหาม 113
คาม (หมู่บ้าน-ตำบล) 165
คำข้าว-ทำคำข้าวให้ยาว 20, ทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน 20, ทำคำข้าวให้พอเหมาะ 20
คิริ 197
คิหิคตา 104, 105
คิหินี 115
คิหิภูตา 105
คืบสุคต 81, 256, 263
คู่รัก 167
เครื่องดื่มรองท้อง 65
เครื่องบิน 26
เครื่องประดับ-เครื่องประดับของสตรี 113, เครื่องประดับเอว 113, เครื่องประทิ่นกลิ่นหอม 258, เครื่องอบร่ำ 258
เคารพธรรม 27, 28
แคร่ 113
โค 118, โคดุ 98

โคจร 165
โคธมเสส 68
โคธุม 68
โคนไม้ 214
โคลงศีรษะ 13, 14

ฆ
ฆราวาส 266
ฆานวิญญาณ 127, 184
ฆ่าสัตว์ 243, 246, 260, ฆ่ามดดำมดแดง 246, ฆ่ามนุษย์ 251
เฆี่ยนด้วยหวาย 232

ง
งา 118
งาช้าง 261
งานมหรสพบนยอดเขา 77
งามในที่สุด 160, งามในท่ามกลาง 160, งามในเบื้องต้น 160
เงินเดือนเบี้ยหวัด 232

จ
จงกรม 88, 132, 156, 177
จงใจ-ไม่มีความจงใจ 15
จรจัด 80
จองจำ 49
จอมทัพปลอดข้าศึก 138
จตุกกสปรมฺ 69
จมูก 183
จักขุวิญญาณ 127
จับผิด-จ้องจับผิดและมองดูบาตรของภิกษุอื่น 19
จัณฑาล 27, 28
จาตุมหาราช 170
จาตุรงคสันนิบาต 270
จาริกไปภายในพรรษา 90, 256 ก่อนเดินทางไกล (จาริก)ไม่มอบหมายห้องที่อยู่ของตนให้ใครดูแล 93
จาริตตวรรค 259
จารึก 272
จำนวนสิกขาบทของภิกษุณี 120, จำนวนสิกขาบทปาจิตตีย์ 70, จำนวนมากก็ละเมิดเหมือนกัน 34, จำนวนโดยประมาณการ 180
จำพรรษา 122, 123, 164, 167, 257, ทรงห้ามเป็นครั้งแรกไม่ให้ภิกษุณีเดินทางไปค้างแรมที่อื่นในระหว่างจำพรรษา 90, จำพรรษาอยู่ในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ 98
จำเป็น 115
จำแลงกายเป็นชายหนุ่ม 134
จีวร 10, 64, 82, 95, 107, 108, 122, 163, 200, 201, 203, 227, 253, 256, 258, 262, จีวรกาล 85, 256, ทำให้ระยะเวลาแห่งจีวรกาลล่วงเลยไป 84, จีวรนอกฤดูกาล 83, เก็บผ้าไว้ทำจีวร 253, ขัดขวางไม่ให้ภิกษุณีอื่นได้จีวร 83, ใช้จีวรที่สับกับของรูปอื่น 83, จีวรวรรค 58, 68, 253, 254
จี้เส้น 260
จิตตสังขาร 127
จิตตาคาร 91
จิตตาคารวรรค 91, 92, 93, 94, 256, 261
จุณ 203
จุดพินทุ (.) 267
เจตนา 128
เจดีย์-กางร่มและสวมรองเท้าเข้าในเขตพระเจดีย์ 25
เจ้าอารมณ์ 109
เจ้าลัทธิ 192, เจ้าลัทธิเดิม 226
แจกกันเอง 59
แจกแจงธรรมได้ชัดเจน 186
โจทกันด้วยอาบัติ 31, 34, รู้อยู่ว่าภิกษุณีละเมิดอาบัติปาราชิก แต่ไม่โจทเอง 43 โจทภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิก 252, โจทภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกที่ไม่มีมูล 252
โจร 80, 232, 260 โจรห้าร้อย 180

ใจ 183

ฉ

ฉลองวิหาร 86
ฉัตตุปาหนวรรค 112, 113, 114, 115, 258, 261
ฉันแบบขอดกันบาตร 23, ฉันบิณฑบาตที่มีสูปะเสมอกัน(กับข้าว) 18, ฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ 17, ฉันบิณฑบาตไม่ให้แหว่ง 18, ฉันรองท้องก่อนบิณฑบาตหรือก่อนไปฉัน 65, ฉันในบ้านหนึ่งแล้ว ก็ยังไปฉันต่ออีกในบ้านอื่น 97, ฉันให้มีเสียงดังจุ๊บจั๊บ 22, ฉันให้มีเสียงดังซู้ดๆ 22, ฉันให้แก้มตุ่ย 21, ฉันให้ลิ้นปรากฏนอกปาก 22, ฉันไปสะบัดมือไป 21, ฉันไป เลียริมฝีปากไป 23, ฉันไปเลียมือไป 22, ฉันผลไม้ที่ยาว 20, ฉันอาหารที่ภิกษุณีแนะนำให้เขาถวาย 262, ฉันอาหารเป็นหมู่ 259, ฉันข้าวโดยไม่ให้เมล็ดข้าวหล่น 22
ฉันทะ 111, มอบฉันทะ 261, ฉันทะค้าง 110
ฉัพพรรณรังสี 169
ฉัพพัคคีย์ 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 27, 44, 45, 59, 72, 77, 82, 91, 94, 96, 99, 112, 113, 114, 119, 239, 245
ฉายา 240
ฉุดคร่า 256, 259
เฉลิมพระชนมพรรษา 270

ช

ชมพู 173
ชรามรณะ 126, 129
ชฎา 166, 178
ชฎิล 96, 165, 166, 168, 169, 170, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 197, 227
ช่องปาก 247 ช่องคลอด 74, 255, ใช้น้ำทำความสะอาดช่องคลอด 74
ชักสื่อ 252
ชั้น 114
ชันตาเมรวัตร 201
ช่างทอง 233, ช่างทอ 253, ช่างหูก 254 ช่างพูด 67, 88
ช้าง 186
ชาตรูปรชตวรรค 254
ชาติ 126, 129
ชาวบ้าน 84
ชำระ 272
ชิวหาวิญญาณ 127, 184
ชู้สาว 258
เชิงอรรถ 273
เชือดเท้า 203
แช่ง 80, 256
ใช้เครื่องขยายเสียง 12

ซ

ซัก 255, ซักผ้า 92
ซื้อขายด้วยรูปิยะ 254
ซุปข้าวโพด 65, ซุปไก่ 65
เซ่นสรวงบูชา 188

ฌ

ฌานสมาบัติ 141, 143

ญ

ญัตติ 212, 213, ญัตติ-ทุติยกรรม 2, 85, 86, 101, 107, 226
ญัตติจตุตถกรรม 123, 207, 211, 212, 213, 228
ญาติ 227
ญาณ 182

ฏ

ฏีกา 67

ด

ดวงตาเห็นธรรม 151, 152,

154, 157, 158, 159, 168, 189, 196
ดอกบัว 141
ดักใจ 177
ดับไฟ 176, 179
ด่า 96, 245, 257, ด่าทางอ้อม 96, ด่าให้เจ็บ 96
ด้าย 254
ดาวดึงส์ 175
ดาบ 24
ดาบส 141, 142, 166
ดิรัจฉานวิชา 94, 256
ดินเหนียว 202
ดินไล่กา 234
ดีกำเริบ 230
ดื่มน้ำเมา 243, 247, ดื่มสุราเมรัย 260
ดื้อด้าน ให้การกลับไปกลับมา 33
ดูการฟ้อนรำก็ดี การขับร้องก็ดี การประโคมดนตรีก็ดี 76
ดูหมิ่นภิกษุณีอื่น 252
ดูเขาจัดกระบวนทัพ 260, ดูเขาตรวจพล 260
เด็กคนแรกที่ได้บวช 239,
เด็กหญิง 106, เด็กหญิง-นางสาว-นาง 104, เด็กหญิงมีสามี 105, เด็กหญิงชาวบ้าน 105, เด็กหญิงที่แต่งงานแล้ว 62, 105, เด็กหนุ่ม (แปลจากคำว่า กุมารกะ) 108
เดินกระหย่ง 15, เดินตัวตรง 13, 14, เดินแกว่งแขน 13, เดินทางไกลที่เสี่ยงอันตราย ในพื้นที่นอกแคว้น 90, เดินทางไกล 256, 260, 262, เดินทางไกลที่เสี่ยงอันตรายภายในแคว้น 89, เดินโยกกาย 12, เดินอยู่ข้างหลัง 29, เดินอยู่นอกทาง 29, เดินออกจากที่ประชุมสงฆ์ 111, เดินตามหลัง 199, เดินทางได้ในอากาศ เป็นของมีในจิต สัญจรอยู่ 162, ไม่ออกเดินทางไปไหนเลย 90
เดียรถีย์ 51,179, 180, 215, 216, 225, 226, 227, เข้ารีตเดียรถีย์ 43
เดาะคำข้าวเข้าปาก 21
โดยสารเรือลำเดียวกัน 262
ได้ยิน 99
ได้เห็น 98

ต

ตติยมุปี 163
ตถาคต 149, 196
ตบะ 141, 142, 167
ตรอก 78, 98
ตระกูลกัสสปะ 165
ตวัดลิ้น 22
ตวาด 133
ตรัสรู้เองโดยชอบ 186
ต้นบัญญัติ 9, 11, 43, 45, 56, 57, 76, 84, 88, 93, 113, 119
ต้องอาบัติ 31, ต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ 50, 51, 53, 54
ต้นไม้ที่มีประวัติเกี่ยวกับศาสนา 138, ต้นไม้ในนิยาย 175
ตักน้ำ 245
ตักบาตร 200
ตัณหา 126, 129, 146
ตัดลิ้น 231
ตัดศีรษะ 231
ตัดให้ได้ขนาดก่อน จึงปลงอาบัติ 81
ตัสสปาปิยสิกา-การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับผิด) 33
ตั่ง 203, 256, 259, 261, ตั่งรองเท้า 53, 200, 203, ตั่งรองพระบาท 148, ตั่งและเตียง-ใช้ตั่งและเตียง (อย่างคฤหัสถ์) 91
ตั้งข้อรังเกียจ 99, ตั้งครรภ์ขณะบวชอยู่ 42, ตั้งครรภ์และเลี้ยงลูกขณะที่

เป็นภิกษุณี 61. ตั้งครรภ์ออกบิณฑบาต 100. ตั้งความเพียรชอบโดยแยบคาย 164
ตั้งจำนวนหนังสือให้สื่อความหมายอะไรบางอย่าง 270
ตา 183. ตาทอดลง 10. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อายตนะภายใน) 181
ตามหาตัวเอง 167
ตาย 161
ตำ 75
ตำนานพระไตรปิฎก 270
ตำรวจ 231
ตำลึง 76
ติณวัตถารกวินัย - ใช้วิธีประนีประนอม 34
ติตถิยปริวาส 225. 226
ติสรณคมนูปสัมปทา 209
ติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ 246. ติเตียนสงฆ์เมื่อตนถูกลงโทษ 252
ติกลองแห่งอมตธรรม 146
ติตนแล้วร้องไห้ 81
ตุวัฏฏวรรค 87. 88. 89. 90. 256. 261
เตาไฟ 201
เตียง 256. 259. 261
แต่งตั้งให้บวชคนอื่นได้ 107
โต้เถียงกันในเรื่องพระธรรมวินัย 31
ไตรจีวร 253
ไตรปิฎก 179. 205. 222. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272
ไตรสรณคมน์ 238. 163. 209. 210. 211. 212. 226. 241

ถ
ถกจีวรข้างหนึ่งขึ้นพาดบ่าให้เห็นสีข้างข้างหนึ่ง 11
ถนน 78. 145
ถวายเป็นส่วนบุคคล แต่ไปเอามาเป็นของตัวเอง 67
ถอนขน (ของตนเอง) ในที่แคบ 72
ถ้อยคำที่เสียงต่ออาบัติ 200
ถังขยะ 78. 79
ถั่วเหลือง 17
ถามปัญหากะภิกษุ 258
ถามวันอุโบสถ 100. ถามปัญหากะภิกษุโดยที่ยังไม่ได้ขอโอกาสก่อน 115
ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ 30. 120. ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลาย (เขฬะ) บนของสดเขียว 30.
ถ่ายถอนความเห็นผิด 224
ถ้ำ 194
ถิ่นร้อน 139
ถือเพศเป็นภิกษุ 142
ถุลลัจจัย 38
ถูกกล่าวหา ทรงแนะวิธีตอบโต้ 197
เถระ 203. 217. 218. คุณสมบัติของพระเถระ 218

ท
ทราย-ขนทราย 245
ทวงคืน 59
ทวงจีวร 254
ทวารเบา 247. ทวารหนัก 247
ทหาร 231
ทองและเงิน 254
ทอจีวร 254
ทอดตาต่ำ 11. 15
ทอดทิ้งวัตร 204
ท่อนยาง 74. ท่อนเกลี้ยง 73. ท่อนไม้ 24
ท้องถิ่นชนบท 236
ท้องนิทาน 273
ทะเลาะกันด้วยเรื่องใช้สอย 34. ทะเลาะวิวาท 122
ทัณฑกรรม 53. 244. 245. 248
ทัดทรงตกแต่งด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้

243
ทางสามแพร่ง 78
ทางสายกลาง 152, ทางรับรู้ 183, ทางผิดสุดโต่ง 151, 152
ทาน 156, 167, 189, ทานศีล 180
ทาส 50, 233
ท้าวมหาราช 135
ทำ-การกระทำ 181
ทำงานรับใช้คฤหัสถ์ 256, ทำถูกแต่ทำลายศรัทธา 48, ทำที่สุดทุกข์โดยชอบ 158 ทำร้ายตัวเองแล้วร้องไห้ 256, ทำร้ายร่างกายภิกษุณีอื่น 260, ทำลายสงฆ์-เข้าเป็นฝักฝ่ายผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน 252, ทำให้ภิกษุณีสงฆ์เดือดร้อน 56, ทำให้ชายทุกข์ใจ 109
ทิฐิชั้นสูง 223
ทิฐิวรรค 260
ทิพยจักษุ 145
ทิ้งของสงฆ์ 259
ที่นอน 26, ที่นอนของสงฆ์ 259, ที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย 243 ที่ลับตา 255, 259, ที่ลับหู 259, ที่นี่วุ่นวายทนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ 156, ที่สุดแห่งเวท 133, ที่สุดทุกข์ 154, ที่อบและอาบน้ำร้อน 201, ที่อยู่อาศัย 214, ที่เช็ดเท้า 200, 201, ที่เช็ดพระบาท 148, ที่แคบ 72
ทุกกฎ 9, 15, 38, 59, 204, 205, 215, 230, 232, 233, 234, 242, 245, 261
ทุกข์ 125, 127, 129, 152, ทุกขสมุทัย 125, ทุกขนิโรธ 125, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-มรรค 152, ทุกข์โศก 138
ทุกรกิริยา 142, 143, 147, 149
ทุติยมุปี 163
ทุบจีวรเก่า 254
เทน้ำล้างบาตรที่มีเศษอาหารในละแวกบ้าน 23
เทวดา 144, 153, 170, 187, เทวดาที่ชำนาญในการดนตรีและขับร้อง 171, เทวดาผู้เป็นญาติ-สาโลหิตแต่ชาติก่อน 135
เทพบุตร 161, เทพใจบาป 161
เทวปุตตมาร 161
โทมนัส 129
โทษของกาม 156
โทสะ 136

ธ
ธนู 6, 25
ธรรม 28, ธรรมเทศนาปฏิสังยุต 8, 24, ธรรมคุณ 248, ธรรมจักร 146, 150, 153, ธรรมจักษุ 168, ธรรมแปลกปลอม 137, ธรรมชั้นสูง 180, ธรรมบท 10 ประการ 190, ธรรมเทศนา 150, 157, 168, 180, ธรรมวิเศษ 149, ธรรมปราสาท 138, ธรรมพร้อมทั้งเหตุ 131, ธรรมอันหยั่งลง 153 ธรรมกถึก-ลงโทษพระธรรมกถึกผู้ไม่เชี่ยวชาญในธรรม แต่ไปคัดค้านคดีโดยไม่มีหลักฐาน 46
ธรรมิกวรรค 261
ธรรมเนียมอันดี 7
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 149, 150, 151, 152, 154
ธัมมสัมมุขตา-วินยสัมมุขตา 32
ธัมมันเตวาสิก 221
ธัมมารมณ์ 128, 183
ธาตุ 4 128

น
นม 65, นมสด 117, 118, 263, นมส้ม 117, 118,

263, นมส้มของสัตว์ 118
นรก 80
นวกะ 217
นวด 114, นวดฟั้นเพราะเมื่อยจริงๆ หรือเพราะอาพาธ 114
นอกใจ 50
นอนเตียงเดียวกัน 256, นอนเบียดแทรก 259, นอนเตียงเดียวกัน 2 รูป 87
นหุต 186, 187
น้อมลาภ 261, น้อมลาภสงฆ์ 254
นักบวช 108, 142
นักปรัชญา 192
นักศึกษาของสำนักภิกษุณี 61, นักแสดง 84
นักฝึกคน 186
นักฟ้อนรำ 84
นักโทษ 232, 233,
นักโทษแหกคุก 232,
นักโทษประหาร 51
นัดดาวรรค 81, 256, 261
นัดหมายในทางชู้สาว 251
นั่งก็ดี นอนก็ดี บนอาสนะโดยไม่บอกกล่าวเจ้าของบ้าน 79, นั่งกอดเข่า 15, 26, นั่งตัวตรง 13, 14, นั่งตำแสดงธรรมแก่คนนั่งสูงกว่า 29, นั่งแกว่งแขน 13, นั่งบนอาสนะเบื้องหน้าภิกษุ 115, นั่งรัดตัว 15, นั่งเท้าแขน 14, นั่งโยกกาย 13, นั่งกระหย่ง 199, 226, นั่งกระหย่งประนมมือ 163, นั่งข้างหน้าภิกษุ 258, นั่งแทรกแซงในบ้านเรือน 259, นั่งในที่แจ้งกับบุรุษสองต่อสอง 259, นั่งในห้องสองต่อสองกับบุรุษ 259, นั่งปรนนิบัติพัดวีภิกษุซึ่งกำลังฉัน 255, นั่งหรือนอนในที่ลับตากับภิกษุณีสองต่อสอง 262
นาข้าว 76
นาค 171, 186, นาคปรก 133
นาง 105, นางสาว 61, 62
นามรูป 125, 126
นายเก่า 104
นาสนะ 246, 247, 260, นาสนะ-ไล่สึกสามเณร 245
น้ำ 30, น้ำมัน 60, 64, 117, 118, 214, 263,
น้ำดื่ม 23, 53, 74, 75, 203, น้ำทะเล 30, น้ำท่วม 30, น้ำล้างมือ 23, น้ำล้างหน้า 199, 205, น้ำล้างเท้า 53, 200, 201, 203, น้ำล้างพระบาท 148, น้ำเย็น 201, น้ำอุ่น 201, น้ำมีตัวสัตว์ 259,
น้ำนม-น้ำนมกระบือ 118, น้ำนมแพะ 118, น้ำนมโค 118
น้ำหวานที่เกิดจากอ้อย 118, น้ำหวานที่ผลิตโดยแมลงผึ้ง 118, น้ำผึ้ง 117, 118, 214, 263, น้ำอ้อย 117, 118, 214, 263
นิคม 165
นิคหกรรม 122
นิติภาวะ-เกณฑ์อายุบรรลุนิติภาวะ 62
นิทานุเทศ 36
นิพพาน 137, 142
นิวรณ์ 157
นิสสารณา 46
นิสสารณียะ 46, 47, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57
นิสสัย 217, นิสสยันเตวาสิก 221, นิสสยาจารย์ 221
นิสสัคคิยกัณฑ์ 58, นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 35, 37, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 68, 69, 120, 252, 254, นิสสัคคีย์ 36
นิสัย 218, 220, 221, 222,

235, 236, 237, 123.
214, 215, ขอนิสัย
217, 219, คุณสมบัติ
ของผู้ถือนิสัย 237.
นิสัย 4 - เครื่องยังชีพ
ของภิกษุ 213, นิสัย-
นิสิต 217, นิสัยมุตตกะ
217, 218, นิสัยระงับ
123, 216, นิสัยระงับ
เพราะเห็นอุปัชฌาย์ 219
นิสิทนะ 263
นิโรธ 127, 152
นิ้วสุดท้าย 261
นีล-สีเขียวเหมือนดอกอัญชัน
169
นุ่ง-นุ่งกระโจมอก 9, นุ่ง
เลื้อยหน้าเลื้อยหลัง 82,
นุ่งเป็นปริมณฑล 9, นุ่ง
โจงกระเบนอย่างคฤหัสถ์
9, นุ่งห่มเป็นปริมณฑล
119, นุ่งห่มอย่างภิกษุ
9, นุ่งห่มผ้าเก่า 59, นุ่ง
ห่มหนังเสือ 166
นุ่น 261
เนยข้น (นวนีตะ) 117, 214,
263, เนยใส 60, 64,
117, 118, 214, 263
เนรมิตกองไฟ 176, 179
เนวสัญญานาสัญญายตนะ
172, เนวสัญญานา-
สัญญายตนฌาน 143
เนื้อ 117, 118, เนื้อสัตว์
118, เนื้อไม่ถูกห้ามฉัน
118

บ

บทภาชนีย์ 94, 110, 114,
116, 118
บทอาราธนาธรรม 171
บรมราชูปถัมภ์ 269
บรรพชา 209, 221, 238,
239, 240, บรรพชา
อุปสมบท 158, 159,
168, 177, 178, 208,
212, 121, ขอบรรพชา
อุปสมบท 154,
บรรพชาอุปสมบทด้วย
ไตรสรณคมน์ 163
บรรพชิต 152, 266
บวงสรวงสังเวย 167
บวชสิกขมานาผู้รักษาศีล 6
ครบ 2 ปีแล้ว โดยไม่
ผ่านกระบวนการ
อุปสมบทจากฝ่ายภิกษุ
สงฆ์ก่อน 102, บวชให้
สิกขมานา ผู้ยังมิได้
ฝึกฝนในสิกขาบท 6
ประการ 101, บวชให้
สิกขมานาทุก 1 ปี 111,
บวชให้เด็กหญิงชาวบ้าน
อายุต่ำกว่า 12 ปี 102,
บวชให้เด็กหญิงอายุ 12
ปีบริบูรณ์แล้ว แต่รักษา
ศีล 6 ยังไม่ครบ 2 ปี
102, บวชปีเว้นปี 112,
บวชปีหนึ่ง 2 รูป 112,
ขาดคุณสมบัติในการบวช
123
บอกลา-จะลุกจากไป ไม่บอก
ลาเจ้าของบ้าน 78
บริกรรม 203
บริการรับของไว้แลกเปลี่ยน
กัน 67
บริขาร 80, เครื่องบริขาร
178
บริภาษ 257
บริษัท 218
บริสุทธิ์บริบูรณ์ 160, 187
บริโภคน้ำทั้งที่รู้ว่ามีตัวสัตว์
260, บริโภคอาหารใน
เวลาวิกาล 243
บ่งฝีที่เกิดในร่มผ้า 100
บ่น 261, บ่นว่าภิกษุณีสงฆ์
107, 258
บ่วงของมนุษย์ 160, บ่วง
ทิพย์ 160, 162, บ่วง
โลก 162
บังสุกุล 173, 214, 229
บันดาลด้วยฤทธิ์ 157,
บันดาลให้น้ำแหวกช่อง
เป็นโพรง 177
บัลลังก์ 130
บันลือ 153
บ้า 230, จำเลยเป็นบ้าแล้ว
ละเมิดสิกขาบท 33
บาตร 113, 136, 169, 199,

200, บาตรดิน 200,
บาตรศิลา 135, 136,
บาตรใบแรก 135,
บาตรร้าว 253, 254
บาตรจีวร 205
บารมี 10 ประการ 161
บาลี 203, 204, 221
บำเพ็ญพรต 166
บำเพ็ญเพียรทางจิต 147
บิณฑบาต 113, 115, 116, 151, 165, 173, 195, 198, 200, 212, 214, 233, 259, ชยุ้มลงแต่ยอด ฉันบิณฑบาต 18
บิดามารดายังไม่อนุญาต 242
บุคคลต้องห้ามไม่ให้ทำอุโบสถ 123, บุคคลที่ห้ามบวช 123
บุคลิกที่แตกต่างกันอย่างหนึ่งระหว่างพระพุทธองค์กับพวกปริพาชก 194
บุตรคหบดี 50
บุรุษ 212, 263, บุรุษผู้มีใจเสน่หาอยู่ฝ่ายเดียว 54
บูชายัญ 167, 172, บูชาไฟ 166, เครื่องบูชาไฟ 178
เบญจขันธ์ 155
เบื่อหน่าย 155, 182
โบกขรณี 91
โบกฉาบวิหารเกิน 3 ชั้น 259
ใบลาน 270

ป

ปกปิดความผิดของพรรคพวก 56, ปกปิดกาย 15, ปกปิดกายให้ดี 10
ปกุฑกัจจายน์ 231
ปกิณณกะ 8, 30
ปฐมยาม 130, 131, 170
ปฐมเทศนา 152
ปฐมโพธิกาล 38
ปรัชญา 193
ปรับไหม 49, ปรับอาบัติ 31
ปวัตตินี (อุปัชฌาย์) 104, 106, 107, 257, 258
ปชาบดี 167
ปทานุกรม 271
ปรารภความเพียร 223
ปราสาท 3 หลังสำหรับ 3 ฤดู 156
ปฏิจจสมุปบาท 124, 125, 127, 129, 130, 131
ปฏิญญาตกรณะ - ยุติตามที่จำเลยรับ 33
ปฏิบัติธรรมต้องเริ่มต้นให้ถูกต้อง 164
ปฏิโลม 126, 130, ปฏิโลม-ปฏิจจสมุปบาท 125
ปฏิวัติ 153
ปริปุจฉา 204
ปริพาชก 50, 84, 192, 193, 194, 196, 197, 256, ปริพาชิกา 84, 193, 256
ปริภาเสยย 96
ปริมัณฑลวรรค 9, ปริมณฑล 9
ปรินิพพาน 39
ปริยัตติธรรม 266
ปริวาส 110, 180, 181, 226, 227
ปริสุปัฏฐาปกะ 218
ปณีตโภชนะ 117, 263
ปลีกตัวออกไปจากคณะรูปเดียว 51
ปลงผม 233, ปลงผมโกนหนวด 163, จะปลงผมให้ผู้ขอบวชต้องบอกสงฆ์ 233, ปลงอาบัติ 117, ปลงอายุสังขาร 39
ปลา 117, 118, 263
ปวารณา 36, 99, 257, 259, 208, ปวารณา-ธรรมเนียมให้ว่ากล่าวตักเตือนกัน 123, จำพรรษาแล้ว ไม่ปวารณาต่อสงฆ์ 2 ฝ่าย 98, ปวารณาครั้งพิเศษ 99, ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ 99
ปวัตตนะ 150
ปวารณาขันธกะ 123
ปาข้า 96, ปาข้าผีดิบ 156, ปารก 30, ปาใหญ่ 147, รู้ว่าปามีภัยร้าย 5
ป้องกันไม่ให้สงฆ์แยกกันอยู่แยกกันทำ 99

ประกาศธรรม 136, 137, 144, 156, 163, 174, ทรงดำริที่จะไม่ประกาศธรรม 136
ประคดเอว 199, 200
ประจานตัวเองด้วยการไม่กินอยู่หลับนอนร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย 47
ประชุมปัจจัยของสิ่งเหล่านี้ 125
ประณาม 123, 206
ประดูอมดธรรม 141
ประทักษิณ 141, 158
ประทุษร้ายสกุล 252
ประภัสสร-สีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก 169
ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี 249, 250
ประพฤติทราม 56
ประหารชีวิต 49
ประโคมดนตรี 243, 255
ปักขคณนา 123
ปัจจยาการ 125
ปัจจันตชนบท 208
ปัจจัย 259, ปัจจัยสี่ 213
ปัจฉาสมณะ 158
ปัจฉิมยาม 130, 131
ปัจฉิมโพธิกาล 39
ปัญจวัคคีย์ 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 159, 195
ปัญญา 218, 223, ทอง ปัญญา 222
ปัญหาเรื่องสีมา 123
ปัณฑวรรค 58, 67, 59, 59, 60, 64, 64, 65, 66, 66, 252, 253, 254
ปัพพชันเตวาสิก 221, ปัพพชาจารย์ 221
ปัสสาวะ 75, 76, 214
ปาจิตติยกัณฑ์ 70
ปาจิตตีย์ 8, 35, 36, 37, 70, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 247, 255, 261, 262
ปาฏิหาริย์ 179
ปาฏิเทสนียกัณฑ์ 2, 117, ปาฏิเทสนียะ 2, 3, 4, 5, 35, 37, 117, 118, 119, 120, 263
ปาติโมกข์ 116, 218, 250, 260, ปาติโมกข์ย่อ 36, 123, ปาติโมกขุเทศ 250
ปาทุกาวรรค 25
ปาปโรโค 230
ปายาส 65, 66, ปายาสปรุงด้วยนมโค 66
ปาราชิก 8, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 120, 245, 251, 258, 262, ปาราชิกเพราะปิดบังอาบัติ 42, ปาราชิกุเทศ 36, ปาราชิกกัณฑ์ 40
ปาริวาสิยฉนททาเนน 110, 258
ปิฎก 270
ปิดบังความผิด 43, ปกปิดอาบัติปาราชิก 251, ปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุณีอื่น 43
ปี 104
ปีต-สีเหลือง เหมือนหรดาลทอง (หรดาลคือแร่ชนิดหนึ่ง) 169
ปืน 25
ปุคคลสัมมุขตา 32
ปุญญาภิสังขาร 127
ปุราณชฏิล 180
ปุโรหิต 27
ปูอาสนะ 199, 200
เปลวสัตว์ (มันที่ไม่ติดอยู่กับหนัง) 118
เปล่งอุทาน 131, 133
เปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีอื่นแล้วทวงคืน แย่งคืน หรือให้คนอื่นแย่งคืน 252, เปลี่ยนที่ประชุมใหม่

110. เปลี่ยนเอาของอย่างอื่น 64, 66
เปลือยกาย 72, 227, เปลือยกายอาบน้ำ 81, 256
เป้าหมายของการประพฤติพรหมจรรย์ 50
แปลโดยอรรถ 269
แปลงกายเป็นชายหนุ่ม 189
แป้งงา 114, แป้งงาอบกลิ่น 114, แป้งหอม 114

ผ
ผมที่เกล้าเป็นมวย 178
ผัสสะ 125, 126, 128, 182, 184
ผ้าฟืน 179, ผ้าฟืนสำหรับบูชาไฟ 176
ผ้าอาศัย 93, ผ้ารัดถัน 116, ผ้ารัดอก 115, 116, ผ้าโพกหรือพันศีรษะ 26, ผ้าห่มเบา 69, 253, ผ้าห่มหนัก 69, 253, ผ้าห่มหนัก-ผ้าห่มเบา 68, ใช้ผ้าปูที่นอนและผ้าห่มผืนเดียวกันนอนอยู่ด้วยกัน 87, ผ้าอนามัย 93, 256, ผ้าอาบน้ำ 81, 82, 256, ผ้าอาบน้ำฝน 253, 263, ผ้าจำนำพรรษา 247, 253, 254, ผ้านุ่งห่ม 214, ผ้านุ่งผลัด 200, ผ้าปิดฝี 261
ผิดที่ขอมาใช้เป็นการส่วนตัว 67
ผู้ควรให้บวช 123, ผู้สันโดษ 134, ผู้เบิกบาน 186, ผู้ยิ่งใหญ่ 162, ผู้ให้เขาจ่าย คือ ผู้ขอ 69
เผลอ 15
แผนที่แสดงภูมิประเทศที่ตรัสรู้ 145, แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นมคธ-แคว้นอังคะ-แคว้นกาสี 185
แผนสวาท-ที่มาของปฐม-ปาราชิกของภิกษุณี 40
โผฏฐัพพะ 183, 184

ฝ
ฝนหลงฤดู 134, 176
ฝั่งแม่น้ำ 51
ฝี 229, 230, ฝีหรือบาดแผลในร่มผ้า 100, 257, ฝีดาษ 230
ฝุ่นธุลี 166

พ
พช 197
พร 229, 241, 242
พฤกษศาสตร์ 138, 139, 174
พยัญชนะ 16, 17, 19, 187
พญานาค 168, 169
พยาธิ 230
พยาบาท 134
พยาบาล 228, 229
พรต 141
พรรค 208
พรรษาของพระพุทธเจ้า 267
พรหม 153, 161, 170, 171, 187, พรหมที่เป็นมิจฉาทิฐิ 171, พรหมฝ่ายสัมมาทิฐิ 171, พรหมอาราธนาธรรม 137, พรหมจรรย์ 55, 80, 118, 149, 154, 155, 158, 178, 180, 182, 187, 195, 197, 219, 234, 244, จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ 160, ดูการเล่นอันผิดต่อพรหม-จรรย์ 243, ประพฤติผิดพรหมจรรย์ 243
พรหมชาลสูตร 193, 194, พรหมโลก 137, 153, 171, พรหมยาจน-กถา 137
พราหมณ์ 131, 133, 142, 153, 166, 174, 187, 188, 189, 198, 210, 211, 212, 214, 235, พราหมณ์คหบดี 186,

พราหมณ์ในความหมายใหม่ 132
พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ 160
พฤติการณ์ 248
พวกนักฟ้อนนักแสดง 93
พหูสูต 67, 88, 218, 223
พ่อค้าสองพี่น้อง 135, 136
พระคุณเจ้า 49
พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับสิ่งของด้วยพระหัตถ์ 135
พระเวท 167
พัดวี 74, 75
พันธนาการ 159
พับจีวร 200
พิช 255, พืชไร่ 30
พุทธคุณ 187, 248, พุทธจักษุ 141, พุทธานุภาพ 144, 169, 176, 177, พุทธบิดา 174, พุทธเจ้า 135, พุทธโอษฐ์ 141, 165, พุทธประสงค์ในการมีอุปัชฌาย์ 198, พุทธประวัติ 121, 122, 123, 143, 174, พุทธปริวิตักกกถา 144, พุทธปรินิพพาน 235, พุทธอุทาน 130, พุทธศตวรรษ 270, พุทธสำนัก 196
พูดส่อเสียด 258, พูดเสียดแทง 258, พูดเฉไฉ 259, พูดให้ภิกษุณีประพฤติย่อหย่อน 252, พูดปด 258, พูดผัด เพี้ยน (หลบเลี่ยง) 260, พูดจามีหลักมีฐาน 88, พูดจามีหลักฐานน่าเชื่อถือ 67, พูดจาเสียงเบาๆ 12, พูดให้กลัว 96
เพ็ญวิสาขะ 132
เพศสมณะ 209, 248, เพศภิกษุ 154, 158
เพ่งลงในบาตรขณะรับบิณฑบาต 16, เพ่งอธิษฐาน 179
เพิงพัก 214
แพศยา 72, 81, 167, 226
โพธิ์ 65, โพธิกาถา 124, โพธิราชกุมารสูตร 151, 165, โพธิสัตว์ 142, 143
โพนทะนา 255, 259, โพนทะนา โดยให้เชื่อผิดเข้าใจผิด 80

ฟ

ฟังสวดปาติโมกข์ 35, ฟังโอวาท 98, 99, 257, ฟังธรรม 123
ฟ้อนรำ 243, 255
ฟัน 114
ฟัน-ขนฟัน 245
ไฟไหม้กุฏิ 93, ไฟฟืน 201

ภ

ภพ 126, 129
ภรรยาเก่า 74, 75
ภวตัณหา 129
ภัณฑุกรรม (ภัณฑุกัมม์) 123, 233
ภัยอันตรายที่จะเกิดแก่สตรี 90
ภาคผนวก 249
ภาวะที่มีอันนี้ๆ เป็นปัจจัย 125, ภาวะสงคราม 270
ภิกขุปาติโมกข์ 35, 250
ภิกขุนีปาติโมกข์ 38, 250, 251, ภิกขุนีวิภังค์ 37, 38, 46, 116, 250, 261
ภิกษุหัวโจก 6 รูป 44, ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษเพราะไม่สำนึกผิด 123, ภิกษุเด็ก 239, ภิกษุผู้เขลา (ไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะรักษาตนเอง) 237, ภิกษุสงฆ์ 207, ภิกษุมีสามเณรอุปัฏฐากได้หลายรูป 242
ภิกษุณีฉัพพัคคีย์ 4, 45, ภิกษุณีพรรษา 12 เป็นอุปัชฌาย์ได้ 106, ภิกษุณีองค์แรก 39, ภิกษุณีผู้มีไข่ญาติ 3
ภูเขา 5 ลูก 197, ภูเขาศิลา

137
ภูตคาม 259, ภูตคามวรรค 259, 262
ภูมิประเทศของอุรุเวลา 165
เภสัช 64, 66, 67, เภสัชห้า 214, 122, 253
โภคะ 232
โภชชยาคู 65, 66
โภชนสังยุต 7, โภชนวรรค 116, 259, 262, โภชนปฏิสังยุต 16
โภชนะ 117, โภชนะอันประณีต 118, 262

ม
มติร่วมกันของภิกษุณีสงฆ์ 62, มติเอกฉันท์ของสงฆ์ 52
มธุปายาส 65
มนสิการ 128
มโนวิญญาณ 127, 184 มโนสัญเจตนา 127
มฤคทายวัน 147
มรรค 127, มรรคมีองค์แปด 152
มวยผม 178
มหาขันธกะ 121, 123, 124 มหาโจร 232, มหาทวีป 174, มหาภูตรูป (ธาตุ 4 ดิน น้ำ ไฟ ลม) 128, มหาวรรค 122, 181, 121, มหาวิภังค์ 8, 35, 250, 268, มหาวิภังค์ ปฐมภาค และอรรถกถา 268, มหาสมณะ 177, 178, 196, มหาอำมาตย์ผู้พิพากษา 49
มองคร่อ 229, 230
มองดูบาตรของภิกษุอื่นเพื่อจะแบ่งอาหารให้ 20, มองแต่ในบาตรขณะฉัน 18, มองหน้าคนตักบาตร 16
มะขาม 118
มะม่วง 27, 28
มังสวิรัติ 166
มัจจุมาร 161
มัชฌิมยาม 130, 131 มัชฌิมชนบท 215 มัชฌิมโพธิกาล 38, 39 มัชฌิมะ 217, 218, 219
มัชฌิมาปฏิปทา 152
มัญเชษฐ-สีหงสบาท เหมือนดอกเซ่งหรือหงอนไก่ 169
มัธยมชนบท 208 มัธยมประเทศ 260
มาฆบูชา 270
มาตุคามมีกลิ่นตัว 74
มาตุจฉา 39
มาตราวัดระยะ 6
มาร 138, 153, 160, 161, 162, 164, 187, มารและเสนา 131
มารยาท 218
มิคทายวัน 147
มิจฉาทิฐิ 219, 246, มิจฉาทิฐิ (62) 193
มือเท้าไม่อยู่สุข 10 มือยังเปื้อนอาหาร 23
มุจลินทกถา 133
มุมจีวร 9
มุสาวาทวรรค 258, 262
มุ่นมวยผมเป็นชฎา 166
มูตรเน่า 214
เมรัย 243
เมล็ดพันธุ์ผักกาด 118, เมล็ดละหุ่ง 118
เมืองที่ล้อมรอบด้วยภูเขา 197
แม่เจ้า 49, 54 แม่แคร่ 261 แม่น้ำ 145 แม่หม้าย 226
โมกขธรรม 144
ไมล์ 185
ไม่รู้ตัว 15 ไม่รู้วิธีทำให้ถูก 15
ไม้พลอง 24 ไม้สีฟัน 199, 205

ย
ยกวัตร 97, ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นพิจารณาตัดสินหรือวินิจฉัย 32,

ยกฟ้องโจทก์ 32, 33, ยกออกจากหมู่คณะฐานไม่เห็นอาบัติ ไม่ยอมรับการถูกปรับอาบัติ 53. ยกโทษให้ภิกษุณีผู้ถูกสงฆ์ลงโทษเอง 252
ยว 68
ย้อม 254, 255
ยักษ์ 171
ยัญ 188
ยาคู 65, 66, 199
ยาง 114
ยาน 25, 26, 112, 113, 258
ยามักการ 267
ยารักษาโรค 214
ยินดี (สาทิเยยฺย) 254. ยินดีการลูบ คลำ จับต้อง บีบเคล้น 42. ยินดีในการให้บุรุษผู้กำหนัดจับมือก็ดี จับชายสังฆาฏิก็ดี 45
ยิ้มแย้ม 12
ยืน พูด กระซิบกับบุรุษสองต่อสอง 255. ยืนอยู่ด้วยกันหรือสนทนากันกับบุรุษสองต่อสอง 255. ยืนแสดงธรรม 29. ยืนถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ 30. ยืนทั้งผู้แสดงธรรมและผู้ฟัง 29. ยืนอยู่ด้วยกันก็ดี เจรจากันก็ดีกับบุรุษสองต่อสอง 77, 78
ยุติอธิกรณ์ 31
ยุยง 57, 245
เยภุยยสิกา - ใช้เสียงข้างมากตัดสิน 34
เย็บ 82, 262, เย็บจีวร 256
เยื่อกระดูก 242
แย่งเอามาเองก็ตาม ให้คนอื่นแย่งมาให้ก็ตาม 59
แยบคาย 164
โยชน์ 6, 104
โยนิโสมนสิการ 164

ร
รถ 26, 113
รส 183, 188
รมณียสถาน 165
รวงข้าว 67 รวงผึ้ง 118
รวมทุน 254
รองเท้า 25, 112, 199, 258. รองเท้าแตะ 25, รองเท้าหุ้มส้นของคฤหัสถ์ 25
รอบเดือน 93
รอยแผลที่บาตร 254
ร่ม 25, 112, 258
ร่วมประเวณี 244, 246, 247, 248
ระงับอธิกรณ์ 92, 122, ระงับอธิกรณ์ด้วยสติ-วินัย 33
ระดมความเพียร 223
ระยะกาลใน 45 พรรษาของพระพุทธองค์ 38. ระยะเวลาบำเพ็ญพุทธกิจ 39. ระยะประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งแรก 38
ระลึกชาติได้ 72
ระเบียบ ซึ่งเหมือนวิธีกลบไว้ด้วยหญ้า 34. ระเบียบมารยาท 7. ระเบียบที่ยกสติขึ้นเป็นหลัก 32. ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว 33. ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า 32. ระเบียบวิธีก่อนสวดปาติโมกข์ 123
รัชกาลปัตยุบัน 266
รัตนตรัย 3, 194, 209, 226, 231, 248
รัตนวรรค 116, 263
รัฐบาล 270
รับนิมนต์ 259. รับนิมนต์ฉันในสกุล 3. รับบวชโจร 51. รับบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ 16. รับบิณฑบาตพอเสมอปากบาตร 17. รับทองและเงิน 243. รับปาก 92. รับประเคน 54. รับบาตรจีวร 148. รับ

ประเคนเภสัช 5 แล้ว เก็บไว้ฉันเกิน 7 วัน 254, รับอาหารจากบุรุษผู้มีใจเสน่หา 252
รัศมีแห่งกาย 170
รากขวัญ 42, 116
ราคะ 136, 137, ราคะ โทสะ โมหะ 182
ราคาเป็นค่าจีวร 64
ราคาแพงกว่า 253, 254
รางน้ำ 202
ราชการ 232
ราชกุมาร 167, 189, ราชภัฏ 231, 232, ราชบัญญัติกรรมสิทธิ 266, ราชสมบัติ 189
ราชาคาร 91
ราชายตนกถา 135
ราตรี 130
ราวจีวร 201
ริบเอาสมบัติ 49
ริ้วฟิ้นอธิกรณ์ 260
ริ้วไม้สะดึง 85
รุ่งอรุณ 111
รูป 155, 183, 188, รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ 162, รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ 182, รูปฌาน 172, รูปภพ 129, 171, รูปโลก 171, รูปพรหม 172, ทรงมีรูปโฉมสะดุดตา 146,
รูปภาพโบราณ 15, รูปศัพท์ 273
รู้แล้วดื่มจึงชาดจากศีล 247, รู้ทันมารกลัว 162, รู้เดียงสา 234, รู้โลก 186
เรียนมนต์ 27, 28, เรียนดิรัจฉานวิชา 94, เรียนหนังสือ เรียนวิชาท่องจำ เรียนวิชาป้องกันตนเอง 94
เรือ 26, 177
เรือนจำ 232, เรือนชั้น 214, เรือนเนรมิต 132, เรือนไฟ 201, 202, 203
เรื้อน 229, 230
แรกนาขวัญ 174
โรคติดต่อ 5 ชนิด 229, โรคติดต่อเรื้อรัง 230, โรคต้องห้าม 230
โรงบูชาไฟ 168, 169, 175, 176, 188, โรงอาหาร 198, โรงทาน 259, โรงละครหลวง 91, 256, โรงเก็บของ 48, 49

ฤ
ฤกษ์ไม่ดี 111
ฤดูฝน 90, ฤดูร้อน 69, 90, ฤดูหนาว 69, 90

ล
ลงโทษ 123, 206
ลมบ้าหมู 115, 229, 230
ลสุณะ 71
ลสุณวรรค 71, 72, 73, 74, 75, 76, 255, 261
ลหุกาบัติ 2, 34
ละเมิดในระหว่างที่เป็นบ้า 33
ละแวกบ้าน 10, 11, 12, 13, 14, 15
ลักทรัพย์ 243, 247, ลักหญ้าเส้นเดียว 247 ลักของเขาราคา 5 มาสกขึ้นไป 251
ลับตาคน 77
ลับหู 78
ลานหญ้า 30
ลาสิกขา-การลาสิกขาของภิกษุณี 47
ลำนำ (คาถา) 190
ลิงคนาสนา 248
ลิจฉวี 50, 51
ลิ้น 183
ลีคส์ 185
ลุกขึ้นต้อนรับ 148
ลุกรับบาตรจีวร 53
เลขข้อ 271, เลขหน้า 271
เลศ 252
เล่นซ่อนของกัน 260, เล่นน้ำ 260

เลาะ 82. เลาะชี้โครง 231
เลิศในทางมีปัญญา 186
เลี่ยงพระบัญญัติ 77
เลี้ยงชีพไม่สุจริต 56
เลื่อนวันเข้าพรรษา 123
แลกเปลี่ยน (กยวิกกย่) 254
แลกเปลี่ยนกันด้วยสิ่งของ 67. เขาให้ภิกษุณีสงฆ์แลกของอย่างหนึ่งแต่ไปเปลี่ยนเอาอีกอย่างหนึ่ง 252
แลบลิ้น 147
โลกเป็นราวกะตาบอด 146
โลกียสุข 158
โลภ 72. โลภ เป็นเหตุของความเสื่อม 72
โลหิตะ-สีแดงเหมือนตะวันอ่อน 169
ไล่กา 234

ว

วจีสัญเจตนา 127. วจีสังขาร 127
วรรค 208
วรรณคดีทางพุทธศาสนา 175
วอ 113
วัจกุฎี (ส้วม) 7. 205
วัชชปฏิจฉาทิกา 43
วัญชการ 267
วัฒนธรรม 7
วัดแห่งแรก 190. ภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การตั้งวัด 191
วัตร 7
วัตตภท 204
วัตถุสัมมุขตา 32
วันตรัสรู้ 132. วันเข้าพรรษา 123. 247. วันเข้าพรรษาหลัง 247. วันอุโบสถ 100. 123. 250. 257
วันมหาปวารณา 99. วันออกพรรษา 99. วันอุโบสถ 14 หรือ 15 ค่ำ 35
วัวพันหลัก 192
วัสสูปนายิกา 247. วัสสูปนายิกาขันธกะ 123
วางตัวในเวลาแสดงธรรม 8
วิกัปจีวร 260
วิกาล 255. 259. 263
วิชาทำนายทายทัก 94. วิชาทำเสน่ห์ 94
วิชชาและจรณะ-สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ 186
วิญญาณ 125. 126. 127. 128. 155. 182. 184. วิญญาณัญจายตนะ 172
วิธีการในการอุปสมบท 123. วิธีลงโทษและยกโทษของอุปัชฌาย์ 206. วิธีเก็บบาตร 200. วิธีออกจากอาบัติ 223.
วิธีระงับอธิกรณ์ 31. 120
วินัยคือตัวบท (สิกขาบท) 225
วินิจฉัยให้ถูกธรรมถูกวินัย 32. วินิจฉัยอาศัยความเห็นข้างมาก 33. 34
วิปัลลาส 266
วิภวตัณหา 129
วิมัตินิยม 192
วิมุตติ-กองวิมุตติ 222
วิมุตติญาณทัสสนะ-กองวิมุตติญาณทัสสนะ 222
วิริยะ 218
วิวาทาธิกรณ์ 31. 34
วิหาร 214
วุฏฐานสมมติ (อุปสมบทเป็นภิกษุณี) 62
เวทนา 126. 129. 155. 182. 184
เวลาแสดงธรรม 12
เวิกผ้า 11

ศ

ศรัทธา 141. 218. 222
ศอก 6. 11. 24
ศัพท์ภาษาบาลี 268
ศัสตรา 24
ศากยธิดา 55
ศาลาริมทาง 193
ศาลารูปภาพ 256
ศาสดา 146. 188. 192. 196. ศาสดาในหมู่เทพ

และมนุษย์ 186
ศิลาจารึก 194
ศีรษะ 146. ศีรษะโล้น 166. 233
ศีล 156. 167. 189. 218. 223. ศีลทก 61. 103. 106. 257. ศีลสมาธิปัญญา 162. ศีลและการลงโทษสามเณร 123. ศีลข้อที่เข้มงวดเป็นพิเศษของสิกขมานา 61. กองศีล 222
ศุกลปักษ์ 222
ศูนย์กลางของทวีปทั้งสี่ 174
ศูนย์ใหญ่ของปริพาชก 193

ส

สกทาคามิมรรค 168
สงฆ์ 207. 208. 211. 213. 227. 228. 231. 246. 247. 250. 256. 258. สงฆ์วีสติวรรค 208. สงฆ์จตุวรรค 208. สงฆ์ในภาษาพระวินัย 207. สงฆ์ปัญจวรรค 208. สงฆ์มีอุเทศเดียวกัน 35. สงฆ์จำนวน 20 รูป 47. สงฆ์พร้อมใจกันเดาะกฐินเสียในระหว่าง 85. ประชุมครบองค์สงฆ์เรียกว่า พร้อมหน้าสงฆ์ 32
สงสัย-ข้ามความสงสัย 153. ข้ามไม่พ้นความสงสัย 167
สติ 218. 223
สติวินัย-วิธีระงับด้วยถือสติเป็นหลัก 32
สตรี 188. 193. 263. สตรีคฤหัสถ์ 105
สถานที่กำบัง 77. สถานที่หย่อนใจ 91. 256
สถิติ 8
สนมเก่า 74
สบง 10. 82. 95. 199. 200. 203
สภาวธรรม 161
สมณะ 50. 55. 153. 158. 236. 240. สมณวิสัย 191. สมณะศากยบุตร 198. สมณสารูป 9
สมณี 55
สมณีจีวร 84
สมุด 269
สมมติ 62. 103
สมมติสีมา 123. สมมติโรงทำอุโบสถ 123
สมาธิ 129. 130. 132. 134. 135. 136. 168. กอง สมาธิ 222
สมันตปัฏฐาน 133
สมุทัย 127. 152
สมุนไพร 202
สรงน้ำ 201
สรณะ 136. 157. 159. 163. 209. สรณคมน์ 163. 209. 221. 246. 247. ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ 163. ถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ 136
สร้างกุฏิเพื่ออยู่เอง 252
สรุปอาบัติปาจิตตีย์ของภิกษุณี 116
สละฉันทะ 111
สละบาตรโดยวาจา แต่ไม่ยอมยกบาตรให้ใครจริงๆ 59
สลาก-จับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก 34
สวดมนต์ 150. สวดปาติโมกข์ 123
สวนตาล 187. สวนป่า 91. สวนไผ่ 191
สวนทางกับมติสงฆ์ 53
สวดสมนุภาส 44. 50. 55. 56. 57. 89. สวดเกริ่นนำ 36
สวรรค์ 156. 167. สวรรค์ชั้นกามาวจร 161
สหชีวินี 63. 88. 103. 104. 106. 112. 256. 257
สหธรรมิกวรรค 263
สหัสสวาทะ 192
สหายตนะ 125. 126. 128

สอนภิกษุณี 262
สอนดิรัจฉานวิชา 94
ส่งพระอริยสาวกออก
ประกาศธรรม 159
ส่วนบุคคล-เขาตั้งใจถวาย
ของเป็นส่วนบุคคล แต่
ไปเอามาเป็นของตน 253
สะดือ 9, 116
สะพัก(พาดเฉวียงบ่า) 68
สะสมบาตร 59
สระน้ำ 173
สระบัว-สระโบกขรณี
91, 256
สักกัจจวรรค 17
สังกัจฉิกะ 115, 116
สังขาร 125, 126, 136, 155
สังคายนาครั้งแรก 39
สังคายนาครั้งที่หนึ่ง 235
สังฆกรรม 44, 47, 52,
111, 207, 208
สังฆคุณ 248, สังฆ-
สัมมุขตา 32
สังฆาฏิ 82, 115, 203, 256.
ไม่ใช้ผ้าสังฆาฏิเกิน 5
วัน 82
สังฆาทิเสส 35, 36, 37, 46.
50, 51, 52, 53, 54.
55, 56, 57, 120, 208.
251, 252, 258, 261.
262. โทษในการละเมิด
สังฆาทิเสส 46.
สังฆาทิเสสุเทศ 36
สังวาส 42, 43, 44, 45
สัญญา 128, 155
สัตตาหะ 123
สัตตุก้อน 135, สัตตุผง
135
สัตถรสกัณฑ์ 46
สัตถรสวัคคีย์ 233, 239
สัตบุรุษ 212
สัตว์น้ำ 118
สัตว์โลกเหมือนดอกบัว
141
สัทธิวิหาริก 104, 198, 199,
204, 205, 206, 207,
216, 217, 219, 223.
สัทธิวิหาริกวัตร 123,
216, สัทธิวิหารินี 104
สันถัต 255
สัปดาห์ 185
สัปปาณวรรค 116, 233,
262
สัปปายะ 118
สัมผัสอวัยวะเพศของกันและ
กัน 73, สัมผัส 129
สัมมัปปธาน 164
สัมมาสัมพุทธเจ้า 137, 189
สัมมุขาวินัย - วิธีระงับต่อ
หน้า 32
สัมมาทิฐิ 218
สั่งซื้อของอย่างหนึ่ง แต่จะ
เอาอีกอย่างหนึ่ง 252.
สั่งให้จ่าย (ซื้อ) 64
สั่งสมบาตร 58, 252
สั่นศีรษะ 147
สาง 255
สาธุ 199
สาธยายมนต์ 142
สาธารณสิกขาบท 38, 55,
58, 250, 251
สาบาน 256
สามเณร 61, 218, 222,
234, 238, 240, 241,
242, 243, 244, 245,
246, 247, 260, 263,
การบวชสามเณร 123,
ขอบเขตในการลงโทษ
สามเณร 245, จับ
สามเณรไปขัง 245,
สามเณรมีมิจฉาทิฐิ 248,
สามเณรอรหันต์ 238,
240, สามเณรองค์แรก
238, 239
สามเณรี 60, 61, 93, 260,
263, สามเณรี - สิกข-
มานา - ภิกษุณี 60,
เกณฑ์อายุต่ำสุดที่จะขอ
บวชเป็นสามเณรีได้ 62,
สามเณรี สิกขมานา
และภิกษุณี-คำอธิบาย
เกี่ยวกับสามเณรี สิกข-
มานา และภิกษุณี 63
สามัคคี 122
สารภาพ-ทำตามสารภาพ 33
สารูป 7, 8
สาลีเสส 68

สาวก 188, 189, 195, 234, สาวกของพระพุทธเจ้า 90
สาวโสด 62
สำนวนนิยม 180, สำนวนทางศาสนา 273, สำนวนเทศนา 270
สำรวม 10, สำรวมตน 133, สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย 134
สำเหนียก-ฝึกฝน 7
สำเร็จความใคร่ 73, 252
สิกขาบทของภิกษุณี 37, 38, สิกขาบทของภิกษุณีโดยเฉพาะ 58, สิกขาบทในอุเทศ 35, สิกขาบทของสามเณร 243, 247
สิกขมานา 60, 61, 64, 93, 101, 102, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 257, 260, 263, 258
สิกขาสมมติ (บรรพชาเป็นสามเณรี) 62, 101
สิกฺขิตพฺพ 15
สีส์ โอกมฺเปตฺวา 147
สีเมลีดถั่วเขียว 136
สึกเมื่อใด ก็ไม่เป็นภิกษุณีเมื่อนั้น 47
สุข 127, 129, 134, 240, สุขอย่างยิ่ง 134, สุขลักษณะ 7, สุขลักษณะในการขับถ่าย 8
สุชาภิบาล 7
สุดตจีวร 261
สุญญาคาร (เรือนว่าง) 193
สุรา 243
สุราปานวรรค 262
สุรุสุรุวรรค 22
สูตร 150, 268, สูตร (หลักการ) 224
สูปะ 16, 17, 18, 19, สูปพยัญชนะ 16
สูละแวกบ้าน 51
เสขบุคคล 2, 4
เสขะ, เสกขะ 2, ครอบครัวที่สงฆ์ประกาศแต่งตั้งว่าเป็นเสขะ (อริยบุคคล) 4, ครอบครัวเสขะ 264
เสขิยะ 7, 15, 35, 36, 37, 120, 250, 264, เสขิยวัตร 119, เสขิยกัณฑ์ 7, 119, เสขิยธรรม 119, 264
เสด็จไปดี 186
เสนานิคม 165
เสนาสนะ 214, 246, เสนาสนะป่า 5, เสนาสนะป่าเปลี่ยว 264
เสบียง 135
เสพกาม 244
เสพเมถุน 42, 251
เสวยวิมุตติสุข 124, 130, 132, 133, 134, 135, 140, 144
เสาหิน 124
เสียง 183, 188, เสียงประชาชน 236, เสียงข้างมาก 34, เสียงที่เกิดจากชดน้ำแกง 22, เสียงเบา 12
เสื่อมลาภ 244
แสดงธรรม 141, 149, 160, 167, 171, 189, 195, 24, 25, 26, 27, 29, 111, แสดงต่อคู่กรณีที่ตนไปทำผิดต่อเขา 117, แสดงอาการว่าไม่ยินยอม 111, แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติต่อภิกษุด้วยกัน 33, แสดงธรรมแก่ผู้เดินอยู่ข้างหน้า 29, แสดงธรรมแก่ผู้เดินอยู่ในทาง 29, แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เจ็บไข้ ซึ่งนั่งอยู่ 28, แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้ ซึ่งเดินอยู่ข้างหน้า 29, แสดงธรรมแก่ผู้ไม่เป็นไข้ ซึ่งเดินอยู่ในทาง 29, แสดงธรรมแก่ผู้อยู่บนเตียง 29, การถือสูงถือต่ำในการแสดงธรรม 29
แสลงโรค 19
โสกะ ปริเทวะ (ความ

ดร่ำครวญ) ทุกข์
โทมนัส อุปายาส 126
โสดาบัน 2, 151, 154, 157, 158, 189, 196, 239, โสดาปัตติมรรค 168
โสตวิญญาณ 127, 183
โสมนัส 129
โสโส 230

ห
หงส์ทอง 72
หญิงสาว 257, หญิงแต่งงานแล้ว 61, หญิงมีครรภ์ 257, หญิงแม่ลูกอ่อน 257, หญิงชาวบ้าน 91, 92, หญิงเป็นโจรมีชื่อ 51
หนก่อน (ปุพพันตะ) 127
หนก่อนและหนหน้า (ปุพพันตาปรันตะ) 127, หนหน้า (อปรันตะ) 127
หนัง-เครื่องหนัง 122
หนังสือที่ใช้อ้างอิง 249
หน่อกระเทียม 71
หนี้ภาษี 260
หนี้ 233
หมัน 197
หมาดุ 98
หมายโทษ 232
หม้าย 197
หมวก 26
หมื่นโลกธาตุ 153
หม้อเวจ 76
หมู่คณะ-เขาถวายของแก่ภิกษุณีเป็นหมู่คณะ แต่ไปเอามาเป็นของตน 253, เขาถวายของอย่างหนึ่งแก่ภิกษุณีเป็นหมู่คณะ แต่ไปเปลี่ยนเอาของอย่างอื่น 253
หยากเยื่อ 75, 76
หลักวิชา 273
หลับตาเดิน 11
หลีกเร้น 163, 165, 191
หลุดพ้น 155
หลุมคอ 116
หลอน 260
หวง(ตระหนี่)ตระกูล 97, 257
หอก 24
ห่มเป็นปริมณฑล 9, ห่มจีวรเปิดไหล่ขวา 199, ห่มผ้าเฉวียงบ่า 199
ห้องที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน 263, ห้องพัก 88
หัด 230
หัวเราะลั่น 11, 12
หัวเมือง 236
ห้ามภัต 97, 262
ห้ามภิกษุณีฉันกระเทียม 71, ห้ามไม่ให้เขาแจกจ่ายจีวร 83, ห้ามฉันอาหาร 245, ห้ามอุปสมบทให้บุคคลต้องห้าม 228
หายวับ 137, 141, 162
หาเหตุให้ภิกษุณีผู้ไปเป็นเพื่อนกลับก่อน 78
หิริ 218, 223
หี หี 133
หีด 230
หุง 75, หุงต้มข้าวปลาอาหาร 92
หู 183
เหตุที่ทำให้การประชุมสงฆ์หยุดกลางคัน 110, เหตุผลที่ให้สิกขมานารักษาสิกขาบทให้ครบ 2 ปี 61
เหนือพระเศียร 134
เหมือนศิลาแผ่นหนาแตกออกเป็นสองเสี่ยง 44
แหล่งน้ำบริโภคใช้สอย 30
โหราศาสตร์ 111
โหวตเสียง 34
ให้สตรีมีครรภ์บวช 100, ให้สตรีมีลูกอ่อนบวช 101, ให้สตรีคฤหัสถ์นวดก็ดีฟั้นก็ดี 115, ให้ของขบเคี้ยวหรือของบริโภคแก่ชาวบ้านก็ดี แก่ปริพาชกก็ดี 92, ให้ถือนิสัย 5 พรรษา 235
ไหปลาร้า 42
ไหม 255

อ
อกาลจีวร 59, 83, 85
อกุโกเสยยะ 96
องค์รหัส (ของลับ) 73
องคุลี 255
องอาจ 88
อเจลกวรรค 116, 262
อชปาล-คนเลี้ยงแพะ 132
อชปาลนิโครธกถา 132, 144
อญญาสิ วต โภ โกณฑญโญ อญญาสิ วต โภ โกณฑญโญ 153
อธิกรณ์ 31, 32, 46, 53, 56, 97, อธิกรณสมถะ 31, 35, 36, 37, 120, 264, อธิกรณสมถกัณฑ์ 31, 120
อธิษฐานผ้าอกาลจีวรว่าเป็นกาลจีวร 59, อธิษฐานผ้าอกาลจีวรให้เป็นกาลจีวรแล้วแจกกันเอง 252, อธิษฐานให้เป็นบาตรใบเดียว 135
อดีตชฎิล 180, อดีตชาติของพระพุทธองค์ 27
อดิเรกจีวร 253
อดิเรกบาตร-เก็บอดิเรกบาตร 253, อดิเรกลาภ 214
อนัตตลักขณสูตร 154, 156, เนื้อหาในอนัตตลักขณสูตร 155
อนัตตา 154
อนาคามิมรรค 168, อนาคามี 2
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา 155
อนิยต 35, 36, 250, 264, อนิยตุเทศ 36
อนุเคราะห์โลก 160
อนุตรวิมุตติ 164, อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ 152
อนุบัญญัติ 4, 19, 52, 95, 112
อนุบุพพีกถา 157
อนุปสัมบัน 258
อนุพยัญชนะ (รายละเอียด) 224
อนุโลม 125, 130, อนุโลม-ปฏิโลม 124, อนุโลม-ปฏิจจสมุปบาท 125
อนุวาทาธิกรณ์ 31, 34
อนุศาสนี 204
อนุสรณสถานตรัสรู้ 124
อนุสาวนาจารย์ 231
อบรมผู้เคยเป็นเดียรถีย์ก่อนให้บวช 123
อบไอน้ำ 201
อปุญญาภิสังขาร 127
อปโลกน์ 227, 247
อปมาโร 230
อพรหมจรรย์ 247
อภัยทาน-เขตอภัยทาน 147
อภิธรรม 125, 127, 224, 225
อภิวาท 148
อภิวินัย 224, 225, อภิวินัย คือคำอธิบายวินัย 225
อภิเษก 189
อภิสังขารมาร 161
อภิสมาจาร 224, อภิสมาจาริกาสิกขา 223, 224
อมตธรรม 149, 195, 196
อมนุษย์คู่เวรเข้าสิง 230
อมราวิกเขปะ 192
อมราวิเขปิกทิฐิ 193
อมูฬหวินัย-วิธีระงับอธิกรณ์แก่ผู้เป็นบ้า 33
อยู่กรรม 180
อยู่ข้างภิกษุถูกลงโทษก็เป็นปาราชิก 43, อยู่คลุกคลีกัน 56, 57, อยู่คลุกคลีกับคหบดีหรือบุตรคหบดี 89, 256, อยู่กันสองต่อสอง 77, อยู่รูปเดียวโดยไม่มีเพื่อนเลยในยามราตรี 51, อยู่ปราศจากไตรจีวร 253
อรรถ 28 160, 187, อรรถกถา 67, 85, 103, 105, 110, 132, 135, 137, 144, 168, 174, 204, 221, 224, 227, 230, 232, 234, 237, 239, 241, 246, 248,

267, 268, อรรถกถา แปล 268, อรรถกถาจารย์ 219, 221
อริยบุคคล 2, 3, อริยสัจ 127, 133, 152, 154, 157, 168, 189, อริยสาวก 182, 198, อริยสาวิกาโสดาบัน 159, อริยวาสธรรม 10 ประการ 190, อริยมรรค 152
อรหันต์ 2, 146, 149, 154, 156, 158, 164, 166, 169, 180, 182, 186, 195, 218, 222, 240, จำเลยหรือผู้ถูกโจทที่เป็นพระอรหันต์ 32, อรหันตสาวก 270
อรูปฌาน 142, 143, 172, อรูปภพ 129, 142 อรูปพรหม 172
อวิชชา 125, 126, 127, 136, 137
อวดอุตริมนุสสธรรม 251
อวัยวะเพศ 73, 255
อเสขธรรม 10 ประการ 190
อสาธารณสิกขาบท 38, 250, 251, 252, 254, 255, 262, 263
อสรพิษ 168
อหิวาตกโรค 233, 234
ออกจากอาบัติ 122
ออกปากขอ 60
ออกพรรษาแรก 164
ออกพรรษาแล้วไม่เดินทาง 256
อังคาส (เลี้ยงดู) 190
อัครสาวก 39, 123, 192, 197, อัครเหสี 186
อัชฌาจาร 223
อัฏฐังคิกมรรค 152
อัฏฐวัตถุกา 45
อัญญา 151
อัตตา 129, 134
อัตตกิลมถานุโยค 152
อันติมสัจ (Ultimate Reality) 193
อันตรายิกธรรม 228
อันตรายของภิกษุผู้จำพรรษา 123
อันตรวาสก 82
อันเตวาสิก 216, 219, 220, 221, 223, อันเตวาสิกวัตร 123, 216, อันเตวาสินี 41, 52, 56, 77, 80, อันเตวาสี 221
อันธการวรรค 77, 78, 79, 80, 81, 255, 261
อัปโปสสุกกถา 136
อัมพาต 231
อัพภาน 208
อัสมิมานะ 134
อาการที่เป็นปัจจัย (mode of conditionality) 125
อากาสานัญจายตนะ 172
อากิญจัญญายตนะ 172, อากิญจัญญายตนฌาน 142
อาคารแสดงภาพ 91
อาจาระ 218, 223
อาจารย์ 146, 215, 216, 218, 220, 237, อาจารย์ 4 ประเภท 221
อาจริยวัตร 123
อ่างน้ำลึก 202
อ้าปากรอคำข้าว 20
อาชีวก 49,
อาณาจักรธรรม 150146
อาทิตตปริยายสูตร 179, 180, 181, 182
อาทิตย์ตกดิน 262
อาทิพรหมจริกาสิกขา 224, 225, อาทิพรหมจรรย์ 224, 225
อาเนญชาภิสังขาร 127
อาบัติที่ต้องแสดงคืน 117, อาบัติที่ละเมิดนั้นมีความยุ่งยากซับซ้อน 34, อาบัติเกี่ยวกับการจำพรรษา 123, อาบัติเบา 2, 224, อาบัติหนัก 218, 224
อาบน้ำ 72, อาบน้ำด้วยกำยานที่อบ 113, อาบ

น้ำด้วยเครื่องประทิ่นมีกลิ่นหอม 113. ไม่ถึง 15 วันอาบน้ำ 260
อาปัตตาธิกรณ์ 31. 34
อาพาธ 4. 5. 15. 19. 30. 60. 64. 112. 115. 118. 119. 120. 204. 219. 223. 258. 259. 260. 263. 264
อายตนะ 183. อายตนะ 6 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) 128. อายตนะภายนอก 182. 183. 184. อายตนะภายใน 182. 183. 184. อายตนะภายใน อายตนะภายนอก 128
อายุของผู้บวช 163. อายุเด็กที่จะบวชเป็นสามเณร 233. อายุพรรษาของผู้เป็นอุปัชฌาย์ 163. อายุผู้อุปสมบท 233
อาราธนา 141. 144. 159. 171
อารมณ์ 183. 184
อาราม 6. 91. 191. 245. อารามวรรค 95. 96. 97. 98. 99. 100. 257. 261. ไม่บอกกล่าวก่อนเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุ 95
อาวุธ 24
อาวุโส 146. 148. 149
อาศรม 168. 169
อาสนะ 27. 78. 79,148. 156. 188. 201. 205. 255. อาสนะสูง (กว่า) 27. อาสนะต่ำ 27
อาหาร 214. อาหารสำเร็จรูป 17. อาหารสันบาตร 17. อาหารเบา 65. อาหารไทย 17
อาสวะ 158
อิทธาภิสังขาร 157
อิทัปปัจจยตา (conditionality) 125
อิทธิปาฏิหาริย์ 168. 169. 172. 175
อิริยาบถกับการแสดงความเคารพธรรม 29
อิสิปตนะ 147
อีสุกอีใส 230
อุกขิตตานุวัตติกา 44
อุกเขปนียกรรม 43. 44. 53. 97. 251. ประพฤติตามผู้ที่ถูกสงฆ์ลงอุปเขปนียกรรม 44
อุจจาระ 75. 76. (ถ่าย) อุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ 119
อุชชัคฆิกวรรค 11
อุตราสงค์ 82. 137. 163. 188. 199
อุตริมนุสสธรรม 258
อุตุตริณปุปญจวาจาหิ 258
อุทกสาฏก 82
อุทเทสาจารย์ 221
อุทยาน 91. 256
อุเทศ 35. 36. 204
อุบาสกคนแรก 157. อุบาสกโสดาบัน 158. อุบาสกคู่แรก 135. 136. อุบาสิกา 159. อุบาสิกาคู่แรกในโลก 158
อุเบกขา 127. 129
อุโบสถ 36. 122. 123. อุโบสถขันธกะ 123
อุปจาร 6
อุปัชฌาย์ 198. 199. 200. 201. 203. 205. 206. 213. 215. 216. 217. 218. 221. 222. 223. 224. 225. 227. 231. 236. 241. 242. 245. 247. 262. อุปัชฌาย์ของพระอุบาลีเถระ 95. อุปัชฌาย์อาจารย์ 53. 62. 121. 235. ข้อปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ 203. คุณสมบัติของอุปัชฌาย์ 222. อุปัชฌายะ 62. 107.
อุปัชฌายวัตร 123. 199. 200. 203. 204. 205. 206. 216
อุปัฏฐาก 53. 80. 83. 84.

108, 113, 147, 218, 234, 242, 258
อุปาทาน 126, 129
อุปาทายรูป 128
อุปสมบท 31, 47, 61, 88, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 122, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 220, 221, 222, 226, 227, 228, 232, 233, 238, 239, 248, 257, 258, 262, อุปสมบทโดยสงฆ์ 207, 210, อุปสมบทให้สิกขมานาโดยไม่ผ่านฝ่ายภิกษุสงฆ์ 102, อุปสมบทให้สตรีผู้เป็นกุมารี (นางสาว) 106, อุปสมบทให้หญิงโจร 251, คนแรกที่อุปสมบทโดยสงฆ์ 211
อุปสัมปทันเตวาสิก 221, อุปสัมปทาจารย์ 221, อุปสัมปทาเปกขะ 213
อุพภาชานุมัณฑลิกา 42
เอามือล้วงเข้าไปในปาก 20, เอามือเท้าสะเอว 14, เอาข้าวสุกกลบแกงและกับไว้ 19, เอาแพ้เอาชนะกันอย่างทางโลก 50, เอาผ้าคลุมศีรษะ 14, เอาผ้าปกศีรษะกันร้อนกันหนาวเมื่อจำเป็น 15
เอกสารทางประวัติศาสตร์ 272
เอ็น 242
เอหิ ภิกขุ 153, 154, เอหิภิกขุอุปสัมปทา 154, 168, 178, 197, 210,
แอก 11
แอบฟังความ 261
โอตตัปปะ 218, 223
โอทาตะ-สีขาวเหมือนแผ่นเงิน 169
โอวาท 204, โอวาทาจารย์ 241, โอวาทวรรค 116, 262, ขอโอวาท 100
โอวัลติน 65
ไอน้ำร้อน 202

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กฏโมรกติสสกะ 109
กระโดน 139
  กระโดนดิน 139
  กระโดนน้ำ 139
  กระโดนเบี้ย 139
กบิลพัสดุ์, 5, 238, 240
กรีก 192
กัณฑกะ 245, 248
กัปปิตกะ 95, 96
กาลามโคตร 142
กาสี 185
กิฏาคิริชนบท 8
กุมภัณฑ์ 171
กุรุนที 248
กุเวร 171
กุ่ม 173
กูฏาคารศาลา 95
เกด(ราชายตนะ) 135, 136, 139
เกสปุตตะ 142
โกกาลิกะ 109
โกณฑัญญะ 143, 144, 151, 153
โกลิตะ 195, 197
โกศล 142, 186, 260
โกสัมพี 34

ช

ขัณฑเทวี 109
เขมร 138
เขมา 186

ค

คยา 145, 146, 166, 181,
  คยากัสสปะ 166, 168, 178, คยาสีสะ 145, 179, 181, 185, 186
ควัมปติ 159
คัดรา 193
คิริพซนคร 197
คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. 67
โคตมะ 148

จ

จักรี, ราชวงศ์ 268
จักรวรรดิราชาวาส 269
จัณฑกาลี 53, 55, 56, 80, 89, 97, 107, 108
จันทนมาลิยะ 240
จันทน์ 202
จันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระ 265, 266
จัมปกะ 193
จาตุมหาราชิกา 170, 171
จิก 135, 139
  จิกนา 139
  จิกบ้าน 139
  จิกเล 139
  จิกสวน 139
จุณ 202
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ 266

ฉ

ฉัตตกะ (ปาริชาต) 175

ช

ชมพูทวีป 173, 174, 175, 260
ชินวรสิริวัฒน์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง

267
ชีวก โกมารภัจจ์ 228, 229
เชตวัน 3, 4, 9, 27, 40, 41, 45, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 119, 210, 238, 242
เชตุพน 267
เชน 174

ซ
โซฟิสต์ 192

ญ
ญวน 138
ญาณวราภรณ์ (สุจิตต), พระ 267

ด
ดาวดึงส์ 174

ต
ตปุสสะ 135
ตักสิลา 228
ไตรภูมิพระร่วง 174
ไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 249, 270, 271, ไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน 249, 271, 272, 273, ไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง 270, ไตรปิฎกภาษาไทย 249, 267, 269, 270, ไตรปิฎกสยามรัฐ 249, 265, 267, 268, 269, 271, ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ 266

ถ
ถุลลนันทา 42, 43, 49, 51, 53, 56, 57, 59, 60, 64, 67, 68, 69, 71, 72, 78, 79, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 92, 93, 94, 97, 103, 108, 109

ท
ทักขิณาคีรี 236, ทักขิณาคีรีชนบท 235, ทักขิณาคีรีวิหาร 235
ทุติยสมันตปาสาทิกา 66
เทพมุนี (กิตติโสภณ), พระ 267
เทพศิรินทราวาส 267
เทวทัต 109, 181
ไทย 138, 139, 199
ไทร (นิโครธ) 132, 133, 138, 144, 186, ไทร (อชปาลนิโครธ) 136

ธ
ธตรฐ 171
ธรรมการ, กระทรวง 269
ธรรมโกศาจารย์ (อุตตม), พระ 267
ธรรมปาโมกข์ (จัตตสัลล), พระ 267
ธรรมปิฎก (ติสสทัตต), พระ 267
ธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ 130
ธรรมติลก (สุมนนาค), พระ 267
ธรรมไตรโลกาจารย์ (เขมจารี), พระ 267
ธรรมแห่งอริยะ (ชื่อหนังสือ) 67
ธัมเมกขสถูป (ที่สารนาถ) 148

น
นทีกัสสปะ 166, 168, 178
นันทะ 241, 242
นันทวดี 72

นันทา 43, 72
นันทาวดี 43
นาค 171
นิครนถ์ นาฏบุตร 192
นิโครธ 138
นิโครธาราม 5, 74, 240, 241, 242
เนรัญชรา 124, 139, 140, 145, 165, 169, 176, 178

บ
บรมราชินีนาถ, สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระ 271
บวรนิเวศวิหาร 267
บัณฑิต, สามเณร 240
บุณฑริก 141
บุพพวิเทหทวีป 174
เบญจมบพิตร 267, 269

ป
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก, พระ 265
ปกุธะ กัจจายนะ 192
ปทุม 141
ปรนิมมิตวสวัตดี 161
ปริตตสุภา 172
ปริตตาภา 171
ปเสนทิโกศล 51, 68, 69, 91, 186
ปัญจสีลสมาทานิยะ, สามเณร 240
ปัณฑุกะ 8
ปุณณชิ 159
ปุนัพพสุกะ 8
ปุย-ปุยกระโดน 139, ปุยขาว 139
ปุราณะ 235
ปูรณะ กัสสปะ 192

ผ
ผักอาด 139

พ
พม่า 138, 139, 271
พรหมปาริสัชชา 171
พรหมปุโรหิตา 171
พรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ), พระ 269
พรหมโยนิ 181
พระบาฬี พระภิกษุปาติโมกข์ (ชื่อหนังสือ) 254
พาราณสี 27, 143, 144, 145, 146, 147, 156, 159, 167, 210
พาหิยะ 186
พิกุล 139
พิมพิสาร 185, 186, 187, 189, 190, 191, 228, 231, 232
พีโร 192
พุทธคยา 140, 145
พุทธโฆส, พระ 194, 239
พุทธธรรม (ชื่อหนังสือ) 130, 184
โพ 138, โพธิพฤกษ์ 124, 132, โพธิ์ 133, 134, 135, 138, 140, 144, 145, 146, 165, 166
โพธิราชกุมาร 147
โพธิสะ 186

ภ
ภัคคะ 23
ภัททกาปิลานี 52, 77, 80, 88, 89
ภัททิยะ 145
ภัททวัคคีย์ 167
ภัลลิกะ 135
ภารดวรรษ 174
ภุมมชกะ 8
ภุมมเทวดา 152
เภสกฬาวัน (เภสกลาวัน) 23

ม
มกุฏกษัตริยาราม 267
มคธ 39, 137, 142, 146, 167, 172, 185, 229, 231, 235, 260, มคธ (มาคธิก์) 71
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ 266
มหากัสสปะ 241
มหาจุฬาเตปิฎก์ 271

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 270
มหาธาตุ 267
มหานามะ 144
มหาปชาบดีโคตมี 39, 74, 241
มหาพรหม 141, 144, 172, มหาพรหมา 171
มหามกุฏราชวิทยาลัย 265, 266, 267, 268, 271
มหาโมคคัลลานะ 241
มหาวงศ์ 235
มหาวัน 39, 95, 96
มหาสังฆรักขิต 236
มหาอรรถกถา 248
มโนรถปูรณี 239
มะขามป้อม 175
มะม่วง 175
มักขลิ โคสาล 192
มัลละ 147
มัลลิกา 193, มัลลิการาม 193
มุจลินทนาคราช 134, มุจลินท์ 139, มุจลินท์ (ต้นจิก) 133
เมตติยะ 8
โมคคัลลานะ 192, 194, 195, 196, 197

ย
ยสะ 156, 157, 158, 159
ยโสธรา 240
ยัฏฐิวัน (ลัฏฐิวัน) 186

ร
รัตนโกสินทร์ 268, 269
รัตนจงกรมเจดีย์ 132
รัตนฆรเจดีย์ (เรือนแก้ว) 132, 133
ราชกิจจานุเบกษา 265, 267
ราชฤทธ์ 8, 77, 90, 185, 186, 187, 189, 193, 195, 197, 205, 210, 212, 213, 228, 235, 238, 240
ราชาธิวาส 267
ราชายตนะ 139, 140
ราธะ 210, 211
รามบุตร 142
ราหุล 211, 238, 239, 240, 241, 242, 244
เรวตะ 240
โรมัน 271

ล
ละมุดสีดา 139
ลังกา 39, 138, 139, 236, 271
ลัฏฐิวัน (ยัฏฐิวัน) 186, 187
ลาว 186
ล้านช้าง 186
ลิจฉวี 50, 51, 193
โลกบาล, ท้าว 171
โลหิตะ 8

ว
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา 25, 39, 85, 105, 209, 219
วศิน อินทสระ 225
วสวัตดีมาร 161
วัชรอาสน์ 140
วัฒนธรรม, กระทรวง 270
วัปปะ 145
วินัยปิฎก 38, 58, 119, 122, 123, 225, 238, 254, 255, 258, 267
วินัยมุข 36, 39, 63, 85, 105
วิภังค์ 8, 17
วิมล 159
วิรุฬหก 171
วิรูปักษ์ 171
วิสาขา 40
เวรัญชา 239
เวลัฏฐบุตร 194
เวสาลี 39, 50, 95, 193
เวสวัณ (เวสสุวัณ ก็เรียก) 171
เวหัปผลา 172
เวฬุวัน 3, 76, 190, 191, 205, 228, 236, 237
เวเทหิ 186

ศ

ศรีสตนาคนหุต 186
ศรีอยุธยา 269
ศากยะ 5, 227

ส

สมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.) 110, 271
สมณะโคดม 194
สมันตปาสาทิกา 133
สมุทททัตตะ 109
สมอ 175
สยามรฏฐสส เตปิฎกำ 265, 266
สวนตาลหนุ่ม 186, 187
สวนนกยูง (โมรนิวาปสถาน) 193
สหัมบดีพรหม 137, 141, 170, 171
สักกะ 161, 170, 173, 189
สังกิจจะ 240
สังฆมนตรี 270
สังฆมิตตา 39
สังฆราช (แพ ติสสเทว), สมเด็จพระ 269
สัญชัย เวลัฏฐบุตร 192, 193, 194, 195, 196, 197
สัมมาสัมพุทธะ 146, สัมมาสัมพุทธเจ้า 137, 143, 189
สาเกต 52, 89
สาวัตถี 8, 48, 51, 52, 59, 71, 75, 77, 79, 89, 98, 99, 193, 238, 242
สารนาถ 147
สาริบุตร 192, 194, 195, 196, 197, 211, 212, 239, 241, 242
สาสนโสภณ (ญาณวร), พระ 267
สาฬหะ 40, 41, 42
สิงคี 190
สิทธัตถะ 142, 143, 147, 174
สิเนรุ (เรียกว่า เมรุ, มหาเมรุ, หรือ สุเมรุ ก็มี) 174
สุงสุมารคิระ 23
สุชาดา 65, 139, 145, 165, 166
สุชีพ ปุญญานุภาพ 271
สุตตันตปิฎก 147, 203, 266, 267, 268
สุทัศนเทพวราราม 254, 269
สุทัสสา 172
สุทัสสี 172
สุทโธทนะ 240, 241, 242
สุธีรวรคุณ (ธีร์ ปุณณโก), พระ 269
สุนทรีนันทา 40, 41, 42, 43, 54, 72
สุประดิษฐเจดีย์ 186
สุปิยะ 194
สุพาหุ 159
สุภกิณหา 172
สุมังคลวิลาสินี 194
สุวรรณภิงคาร (น้ำเต้าทอง) 191
โสปากะ 240

ห

หว้า 173, 174, 175
หุหุกชาติ, พราหมณ์ 133

อ

อกนิษฐา 172
องคุลิมาล 232
อจิรวดี 72, 81
อชปาลนิโครธ 132, 140
อชิตะ เกสกัมพล 192
อตัปปา 172
อนิมมิสเจดีย์ 132
อนุปิยอัมพวัน 147
อนุราธะ 236
อปรโคยานทวีป 174
อภิธรรมปิฎก 130, 133, 266, 267, 268
อริฏฐะ 43
อรุณราชวราราม 267
อวิหา 172
อโศก, ศิลาจารึก 194, อโศกมหาราช 39, 124
อสัญญีสัตตา 172
อังคะ 172, 185
อัญญาโกณฑัญญะ 151,

153, 154
อัตสัตถะ 138
อัปปมาณาภา 171
อัปปมาณสุภา 172
อัสสชิ 8, 145, 195, 196
อานนท์ 234, 236, 237
อาภัสสรา 171
อาหารดาบส 141, 142, 143, 144
อินทร์ 161
อินเดีย 7, 138, 139, 193, 271
อิสิปตนมฤคทายวัน 143, 145, 147, 148, 153, 156, 157, 162, 164, 210
อุกกลชนบท 135
อุตรกุรุทวีป 173
อุทกดาบส 142, 144
อุบล 141
อุบาลี 95, 96
อุปกะ 146, 147
อุปติสสะ 197
อุปนันทะ 234, 245
อุปเสน วังคันตบุตร 215
อุรุเวลา 124, 135, 143, 144, 160, 164, 165, 167, 168, 181
อุรุเวลกัสสปะ 165, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 188, 189
เอกทีปิยะ 240
เอกนาลา 235

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน ๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน ๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน ๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346